

Közlemények a Ferenc József Tudományegyetem
Pedagógiai-Lélektani Intézetéből

53 SZ.

A NEMZETNEVELÉS PEDAGÓGIAI ÉS PSZICHOLÓGIAI KÉRDÉSEI

ÍRTA:

DEÁK GÁBOR

KOLOZSVÁR, 1943.

»Lyceum« Nyomdai Műintézet Kolozsvár, Minorita-utca 1 szám. Telefon:
19-80

Fk. . Deák Gábor. Fv.: Kozma Nagy László.

ELŐSZÓ.

A tudományrendszerek kialakulásában számtalan tényező működik közre, melyek együttműködése eredményezi a problémák rendszerét, melyek részvonalkozásaik szerint sokszor ellentétes irányultságúak, de végső kibontakozásukban egységes képből állanak a tudományos gondolkodás előtt.

Hosszú idő telik el addig, míg egyes tudományterületek kialakulnak; kérdéseik rendszereződnek, míg maguk a rendszerek is problematikusává válnak, hogy újabb rendszereknek szülőanyjaivá legyenek.

A nemzetnevelés tudományrendszeri kialakulásában hosszú utat tett meg, míg a körébe tartozó s konkrét élethelyzetekben felvetődött kérdései eljutottak az »eszméletek« küszöbéhez, hogy a különállás homályából az egységben-létel felé haladva mind világosabban álljanak a tudományos szemlélet előtt.

Ezen a téren még sok vitás kérdés van, minthogy a nemzetnevelésnek csak részkérdései nyertek bővebb megvilágítást; végső elveinek, elméleti alapkérdéseinek csak halvány körvonalai bontakoztak elénk és még most sem jutott eléggé az emberi eszmélések világába élet-és vonatkozásai és végtelen problémaszálai miatt.

Ez a dolgozat bár maga sem támaszkodik a tudományrendszerek teljességét tükröző végső reflexió jellegre, mégis tulajdonképpen reflexió igyekezett lenni egy megkezdett s talán soha nem fejezhető gondolatrendszer általános és alapkérdései felett.

A szerző célja nem megy túl annak a gondolatrendszernek egységes képből való szemléletén, amely részkérdései szerint több tudomány határterületeit érinti, noha mégis sajátosan a neveléstudomány körébe tartozik.

A problémák organizációjának éppen az a tulajdonsága,

hogy rámutat azokra az érintkezési pontokra, ahol más tudományrendszerek határterületeit érintve önkörében, magasrendűségének tudatában sajátos különállása mellett tesz hitet. Ezt a különállást tükröző s általánosságban mégis többvonalatkozást felölölő gondolatrendszert az eddigi kifejlödési útvonalán végigkísérve igyekszünk bemutatni, hogy a rész kérdések világában ne vesszen el egy nemzetnevelési rendszer sem, hanem sajátos hagyományaira, kialakult problémafejlödési törvényszerűségeire támaszkodva újszerű felismeréseiben is szerves része maradjon a rendszerben jelentkező kérdésösszefüggéseknek s hagyományos jellege szerint is utat biztosítson az újszerű részletkérdéseknek.

Dolgozatunk összeállításában *dr. Várkonyi Hildebrand* egy. ny. r. tanár úr útbaigazítására építettünk, akinek irányításáért ezúton is köszönetet mondunk.

Tartalomjegyzék.

Előszó.....	3
Tartalomjegyzék.....	5
I. A nemzetnevelés fogalma és elméleti alapvonalai	
1. A nemzetnevelés helye a neveléstudományban. 2. Nevelés és politika. 3- A pedagógiai nemzetfogalom. 4. A nemzetközösség. 5. A közösségi nevelés formái: a) szociális, b) állampolgári, c) nemzeti, d) nemzetnevelés,	
A. A nemzetnevelés lehetősége és határa	35
II. A nemzetnevelés fogalmának történeti alakulása.	
1. Gróf Zrínyi Miklós	36
2. Apáczai Cseri János.....	40
3. Bárány Wesselényi Miklós	46
4. Gróf Széchenyi István	50
5. Kossuth Lajos	57
6. Kölcsey Ferenc.....	57
7. Bárány Eötvös József	59
8. Gróf Mikó Imre	64
9. A nemzetnevelési hagyományok értéke a nemzetnevelés fogalmának bővülésében.....	67
III. A nemzetnevelés rendszereinek kialakulása.	
1. Nemzet és nevelés — rendszer és nemzetnevelés.....	69
2. A <i>nemzeti</i> nevelés, mint módszertani kérdés	70
3. A személyiség elve a nemzetnevelésben	75
4. A nemzetnevelés történetfilozófiai vonatkozásai	78
5. A nemzetnevelés, mint általános nevelésmeghatározó elv.....	81
6. Sorsszerűség a nemzetnevelésben	86

7. A nemzetnevelés, mint etikai kérdés	88
8. A nemzetnevelés kultúrfilozófiai jellege és kultúrpolitikai vonatkozásai	91
9. A nemzetnevelési rendszerek alapjegyei	100

IV. A nemzetnevelés szervezésének újabb alap- gondolatai.

1. A nemzetnevelés közösségszemlélete. 2. A hagyományok szerepe a nemzeti életforma hagyományos jellegével. 3. A hagyományos élet és a világnézeti nevelés, 4. A szaknevelés kérdése. 5. A nemzetnevelés szervei. 6. A nevelésügyi reform nemzetnevelési alapszempontjai.....	117

V. A nemzetnevelés neveléslélektani vonatkozásai.

1. Nevelés és lélektan, — nemzetnevelés és neveléslélektan.	
2. A nemzetnevelési eszmélések lélektani vonatkozásai és a lélektanilag értett »magyarságfogalom«. 3. A jellemismeret általános alapkérdései. 4. A nemzetismeret módjai: a) hagyományos (intuitív), b) módszeres, c) antropológiai, d) néprajzi, e) szellemi és szellemtudományos nemzetismeret. 5. A nemzetmegismerés új utjai: a) A neveléslélektani kutatások magyar feladatai, b) magyar gyermektanulmányok, c) tesztek segítségével végzett vizsgálatok, d) a tehetségterképek kérdése, e) a magyar személyiségvizsgálatok. 6. A nemzetnevelés pedagógiai és pszichológiai problémaösszefüggéseinek jelentősége a neveléstudomány tükrében (Összefoglalás)	157

VI. Die pädagogischen und psychologischen Grundfragen der Nationenerziehung	160

VII. Irodalom.....	163

VIII. Név- és tárgymutató	170

I. A nemzetnevelés fogalma és elméleti alapvonalai.*) **)

1. A nemzetnevelés helye a neveléstudományban, 2. Nevelés és politika. 3. A pedagógiai nemzetfogalom. 4. A nemzetközösség. 5. A közösségi nevelés formái: a) szociális, b) állampolgári, c) nemzeti, d) nemzetnevelés. 6. A nemzetnevelés lehetősége és határai.

1. A nevelés értékét céljai határozzák meg és eszerint beszélünk „magasrendű” és „alacsonyrendű”, tudatos és spontánjellegű nevelésről. A *neveléstudomány* éppen ezért szoros kapcsolatban van az értékstudományokkal, a filozófiával és annak értékelési részdiszciplínáival. Minden nevelési rendszernek is alapvető kérdése a cél kérdése, amelynek szolgálatába kivan állani és ennek körében élesen meg kell vonni az *öncélúság* és a *köz célúság* lehetőségi határvonalait, ami szerint akár egymással ellentétesen, akár egymással karöltve, esetleg egymást kiegészítve érvényesülhetnek a nevelés elméleti és gyakorlati alapszempontjaiban. Eszerint kell eldönteni, hogy a nevelés csak *részleges vonatkozásút* bizonyos helyzetekre és állásokra vonatkozó, vagy pedig *egyetemes jellegű*. Minthogy a nevelésben ez a kettős szempont egyformán érvényesül, a neveléstudományt is ez a kettősirányultság határozza meg és választja el a tisztán teoretikumtól és a csak önmagában érvényesülő gyakorlatiságtól mindkét vonatkozást magában foglalva.

Ezek szerint a *neveléstudomány* kétirányú. Egyrészt az egyetemes vonatkozásokra néz, másrészt éppen nevelésjellege szerint a valóságtól meghatározott. Egyrészt teoretikum, másrészt konkrét vonatkozású; és így a *nevelés* is egyrészt a teoretikus tudományok értékeszméitől nyeri az egész szempontjából értékes jellegét, másrészt mint gyakorlati tevékenység, a valóság ténytaiján épül ki, mint rendszer és mint nevelési folyamat. Ennek megfelelően a neveléstudomány is egyrészt *szellemi*, másrészt *ténytudomány*. A tényeknek is éppoly fontos jelentőségük van benne, mint az értékeszméknek.

A tények is az eszmék, mint normák szerint értékesek,

* Irodalmi utalásainkban a zárójelbe tett számok közül az első a felsorolásban közölt mű sorszámát, a másik az idézett mű lapszámát jelzi.

** A problémakörök megoszlására való tekintettel az irodalmat fejezetenként összefoglalva közöljük.

vagy értéktelenek és a nevelésben kifejlesztendők vagy visszafejlesztendők. A nevelés folyamata *tudatos* és *tervszerű* hatássorozatból *áll és ahol ezzel* számolhatunk, ott beszélhetünk „*magasrendű*”, azaz igazi nevelésről, a tudattalan és spontán alakítással ellentétben. A nevelői tudatosság megkívánja, hogy tisztában legyünk a tények talaján valósuló nevelésben érvényre jutó s a nevelést meghatározó rész- vagy egészvontakozásokkal, aszerint, hogy magasabbfokú, vagy csak kisebb helyi jelentőségű nevelői aktusról beszélünk-e. A nevelésben a *nevelői célkitűzés* mindig az *értékesebb kifejlés*, tehát a magasabbfokú valósulás elősegítésére vonatkozik s az értékesnek megismert célok tudatos valósítása a *nevelői feladat*. E célok a valóság konkrét talaján és viszonylatai között a *személyi*, vagy *közösségi tárgyalapok* figyelembevételével valósulhatnak épen a nevelési folyamat gyakorlati jellege miatt. E nevelési tárgyalapok pedig a nevelés személyi adottságaiban találhatók fel. Ennélfogva a nevelésnek szüksége van *tényismeretekre*, mint ahogy azt az újkori pedagógia is felismerte. (48:12.)

A tényismeretek a nevelés tárgyalapjainak fiziológiai és pszichológiai organizmusaira vonatkoznak s így a nevelésben valósuló értékesnek megismert eszmék a fiziológiai és még inkább a pszichológiai tényismeretek segítségével valósíthatók. (32:6.)

A nevelési célkitűzéseket végigkísérve, a neveléstudomány történetében nagy változatosságot látunk, melynek magyarázata a nevelés rész- és egészvontakozásának előtérbe- vagy háttérbejutásában van. Volt idő, amikor csak általánosságban beszéltek nevelési célról és a nevelői feladat a jó, a humánus ember kialakítása volt. Máskor az állampolgár, a hazafi állott a nevelői célkitűzések kérdésének középpontjában. A keresztyén nevelés természetesen a keresztyén személyiség kialakítását tartja fontosnak.

A *nemzetnevelésben* nem zárjuk ki ezeket a magasztos célokat, hanem csak a *nemzetvalóság* szempontjából nézzük és e szempont szerint ítélve annak, mint egésznek résztényezői kapnak jelentést a nevelés nemzetnevelői rendszerében.

A nemzet jelenti a nevelésben a még figyelembe vehető legtágabb létező és ható közösséget és mint nevelői közösség, benne valósulnak az eszmék a történeti élet síkjában. A mindennapi élet ad módot és lehetőséget arra, hogy ráeszméljünk magának a nemzetnek is filozófiai lényegére és keressük benne a valóságot meghatározó abszolút értékeszméket a történetiség síkjában mutatkozó részértékek és részcélok mellett. Ez ad jogot arra, hogy a körében folyó nevelést *egyetemesnek* mondassuk. Ezzel van biztosítva a *nemzetnevelés szellemtudományi és ténytudományi jellege* is. Azonfelül megmarad *aktuális* jel-

lege is, amely nem ellenkezik a nemzet történeti alakulásának követelményeivel. A nevelés az élet tudománya — mondja *Mitrovics Gyula* — és nem lehet elválasztani tétől és időtől. (37:23.) Nem külön elszigetelt a nemzet testében sem, hanem *egyetemes igényű*. Ezért utalja már *Imre Sándor* a »legtisztabban értett politika körébe«.

A nemzetnevelés célját, valósítási ideáját a nemzet kialakításában látja és e kialakítás időtlen folyamatossága szerint *mindig és egyedül aktuális* nevelői folyamat egy nemzet élet-történetében. A nemzet is, mint valósulási folyamatosság a maga sajátos létét is önmaga kifejtésében élheti meg. Ennek alapján a nemzetalkotó *egyének* éppúgy, mint maga az egyéni résztényezőkből alakult s azok fejlődésében valósuló *nemzetegész* is csak a kialakított nemzetben élheti meg *nemzetegyéniségét*; jóllehet a kialakított nemzet sohasem megmerevedett és tökéletes, hanem a további kialakulás folyamatosságát hordozza. Az egyént is és az egyéni részekből összetevődő közösséget is legjobban azáltal a *lehetőség* által lehet nevelni, amelyben adottságai (történeti kialakulási és fennállási) szerint biztosítva van élete; tehát elsősorban *önmaga életközössége* által. Minthogy a nemzet létmeghatározó és magyarázó közösségideája önmaga *eszmei valósága*, a körében folyó nevelést is *nemzetvolta* határozza meg. Ennek körében találja meg minden résznevelés végcélját, hogy ne egymással ellentétesen, hanem *párhuzamosan* és *egységben* »együttörténésben« *összeműködve* szolgálják a nemzet *egész-ideáját*. A nemzetnevelés tehát egyrészt *fogalmi*, másrészt *hatásszervezeti*, azaz *módszertani* kérdés s végső kötöttsége szerint a *nemzetközösség irracionális és racionális erőitől meghatározott történeti*, azaz *valósulási szükségletből következő folyamat*, amelynek vezetése és irányítása a nemzet *öntörvényei* szerint *tudatos* és *egyetemes* követelmény. Az *öntörvényei* szerint valósuló nemzetidea *sajátos* nevelésrendszer kivan, amely története biztosítására elsősorban, *egyéni*, azaz *nemzetien sajátos*, ami által biztosíthatja részrősségét és közösségi erejét. (36:60).

A nemzetnevelés nagyon bonyolult és nem csupán szeretlen, spontán, hanem *tervszerű* ráhatások sorozatában áll. Ezeket a ráhatásokat a cél szerint kell szervezni és a cél egyetemesen kötelező jellege szerint kell tekintetbe venni az egyéni részekből (önmagukban egyedekből) összetevődő nemzet *egyénien* (sajátos) *közösségi* és *szociálisan* (nemzetien) *egyéni* vonatkozásait. Ismerni kell a nemzet alkotó egyedeinek antropológiai sajátosságait, fiziológiai, biológiai, pszichikai (individual és kollektívpszichológiai) sajátjai szerint valósuló és jelentkező *strukturális* jellegét és szerkezetét, hogy a történeti valósulási folyamatosság tükrében az *egyetemes haladás* szerinti cél szol-

gálata és szolgálhatósága észlelhető lehessen.

A nemzet valóságát és valóságait tekintve, mint *nemzetnevelői követelményt* a nemzetnek nemcsak biológiai, fiziológiai, tehát nemcsak *külső* szociális, politikai felépítettségre kell figyelmes legyen a nevelői tényező, hanem *belső pszichikai* (biopszichés) *egyénies közösségileg* (nemzetien)teleologikus sajátjaira is. Egyrészt *immanens* (antropológiai, szociológiai, politikai) másrészt *transcendens* (szellem-erkölcsi, teleologikus, metafizikai) jellegére is, tehát igazi valósága teljes feltételeire.

A nemzetnevelés egyrészt a nemzet *természeti*, fejlődésének és történéseinek *külső* lehetőségeivel számol (nevelői politika), másrészt a nemzet *belső fejlődésének* irányítására törekszik (pszichológiai pedagógia). Éppen ezért a nemzetnevelés nem egyszerű, hanem bonyolult feladat, mert figyelembe kell vegye a kebelében lévő összes *szociális*, azaz *kollektív* és *egyéni*, azaz *sajátos* nevelői aktusokat és azok rész céljainak érvényesülésén keresztül és felett érvényesítse a maga egész célját. A nemzetnevelés kiegyenlítője a nemzet kebelében folyó nevelői hatásoknak, mindazonáltal több, mint azok pusztá szintézise.(47:121)

Mint *neveléstudományi rendszer* sajátos része a neveléstudománynak, mely az *egyetemesen kötelező* és rész céljai szerint *individúálisan folyó* nevelői aktusok elméleti alapjait egyformán magában foglalja és ezzel az általánosság és az »ad hoc« jellegű gyakorlatiság ellentétes szempontjait kielégítő és egyformán számbavevő neveléstudományi rendszer.

2. A nemzetnevelés eme kettős jellege a nevelési célkitűzések kettős, bipoláris jellege szerint érvényesül. *Várkonyi* mutat rá a nevelési célkitűzések *közvetlen* és *közvetett*, végső (elsődleges) és konkrét (másodlagos) jellegére, mondván, hogy a *végső célok* csak a közvetett nevelési célok valósítása által érvényesülnek. (48:24.) A kettő között (ideális és reális) nem »ugrásszerű« a különbség, hanem az emberi fejlődés természetes folyamánya (4:44.) s így végső lényegükben *formai* — amint *Boda* találóan ismeri fel, — s minden tartalmi célkitűzés (konkrét vonatkozás) ezáltal meghatározott. (4:61.)

A nemzetnevelésnek *tartalmi* valósulása mellett *formai célkitűzése* is lényegesen függ a célmegvalósító *közösségi keretek-től*, amennyiben a nevelés konkrét céljait közvetlenül ezek tűzik ki. A nevelés értékelméletileg kitűzött célösszefüggéseinek valósulása is ezek fejlődési fokától és értékelési állásától függenek. Ezért a nevelőnek a nemzetnevelésben éppen a nemzetnevelés »formai« és »tartalmi« végső és konkrét jellegű vonatkozásaiban mutatkozó ellentmondások és paradoxerőségek szerint figyelnie kell — a történelmi fejlődés keretek felett érvényesülő eszmi célkitűzésekre s ugyanakkor a konkrét történelmi fejlődési folytonosság megkötő, reális determinánsaira is. E neve-

lési konkrét determinánsok között tisztán kell látni a politika és nevelés összefüggéseit és elkülönítését, amellyel számolni kell minden nagyvonalú és egyetemes célösszefüggéseket felmutató nemzetnevelésben.

Ez összefüggés és különbségtétel világos látása egyformán feladata a nevelőnek is és a politikusnak is sajátos feladatkörük egymásrautaltsága miatt. Hogy ez így van, annak bizonyosága az is, hogy a nagy magyar államférfiak voltak egyformán a nemzetnevelők is és a kultúrpolitikusok is. Az a kérdés úgy a pedagógus, mint a politikus előtt, hogy melyik adja fel függetlenségét és elsőbbségét a másik javára? A nevelés váljék e politikává, vagy a politika neveléssé?

Ha a pedagógia feladja függetlenségét, feladja szellemi karakterét és politika lesz. A politika viszont érvényesülhet a nevelés által is. Megvalósulása ugyanis neveléshez van kötve (Imre S.: 20:82—93), mindazonáltal maga a nevelés is politika, csak nemesebb értelemben véve. A politika naponként változik, de a nevelés mindig nevelés marad és mint ilyen, mindig egyrészt filozófiai, egyrészt ténytudományi lesz. (49:24.) Egyrészt gyakorlati valóság; egyrészt elmélet és rendszer, A nevelői gondolkozás nem változhatik politikaivá, mert tüstént elveszti nevelői *értelmét*, de a politikai gondolkozás lehet nevelői anélkül, hogy politika jellege veszélyeztetve volna.

A mi helyzetünk olyan sajátos nevelési rendszert kíván, amely a mi hagyományainkon, népünk ősfunkcióin, elsődleges törekvés! irányultságain és sajátos pszichofizikai struktúráján épül ki s mégis *nem* szűkkörű, *nem egyoldalú* politikai, hanem egyetemes érvényű szellemi és konkrét gyakorlatiaságú folyamat. Az a nevelési lehetőség, amely *E. Krick* rendszerében a nevelés politikai rendszerének ad helyet: *a néporganizmus*. A *ml* filozófiai-pedagógiai nevelésrendszerünkben csak a *nemzetközösség* lehet ilyen valósulási sík, amely elég alkalmas arra, hogy magában foglalja a legkisebb pedagógiai közösséget is és ugyanakkor kitekintést engedjen az egyetemes emberi közösség felé is. (Imre S.: 17:60.) Ennek viszont nem ráerőszkolt politikai, nevelés, hanem csakis az *önkörében öntörvényei szerint folyó*, önmaga és tagjai által gyakorolható és valósuló *nevelőpolitika* felel meg: a *nemzetnevelés*

3. A nemzetnevelés fogalmi tisztázásánál ebből következőleg a legelső feladat magának a *nevelési alapnak* a meghatározása és rögzítése a különféle nemzetfogalmak ellentétes jellege miatt.

A nemzet általános értelmezés szerint politikai, alkotmányjogi fogalom, amely az 1868. XLIV. tc.-re támaszkodik. Mint ilyen és mint ezen felépülő nemzetfogalom hétköznapi formájában és jogi alakjában nem szolgálhat alapú egy »magasrendű«

filozófiai-pedagógiai nevelési fogalomhoz. Szükség van egy *pedagógiailag értelmezett* nemzetfogalomra, amely nemcsak politikai síkban, de szellemi síkban is, nemcsak a történetiség, hanem a történetfelettség kategóriájában is érvényes mint fogalom és mint megvalósulás: nemzet. A liberális és egyoldalú humanisztikus megalapozású nemzetfogalom mellett meg kell találni azt a nemzetfogalmat, amely méltó kifejezője a történetiség és történetfelettség kettős dimenziójúságának paradox egységében megjelenő és az ennek körében s valósítása érdekében folyó filozófiko-pedagógiai s ezen belül pszichológiai tevékenységnek, a nemzetnevelésnek.

A pedagógiai nemzetfogalom körülírása és felmutatása előtt tisztázni kell az *eszmei* és a *valóságos* közötti összefüggést, hiszen mindkettő egyazon valóságnak elsődleges, vagy másodlagos, céljellegi, vagy megvalósított formája. *Boda* mutat rá arra a tévedésre, ami a kettő elhatárolásában jelentkezik és ami olyan sokáig kísértett végig az »elmélet« és »gyakorlat« szigorú elkülönítésében. Nem tagadjuk, hogy a neveléstudomány és ennek részeként a nemzetnevelés is *értékeimélett* *alapokig* megy vissza, mint minden lehetséges szellemi ténykedés „*prima filozófiájára*” (8:4-5.), de kétségtelen, hogy *Bodának* van igaza, amikor az abszolút értékeszméket nem a való életen *kívülről* származtatja, hanem a konkrét életvontkozások sajátos projici urnaként »*praktikus célszerűséggel*« kivetített szükségszerű folyamányának tekinti avégre, hogy jelezze önmaga magasabb jellegű megélésének újabb határ- és irányvonalait. (4:58.) A nemzetfogalom hosszú utat tett meg a fejlődésben, míg tartalmi jellege szerint egy így átgondolt »formához« jutott. E fogalomfejlődés menetén a mindenkori értékelési beállítódás szerint sokféle és sokoldalú tartalmi jegyekkel találkozunk és még most sem mondhatjuk lezártnak a »nemzeteszme« kérdését.

Wesselényi, *Eötvös*, *Széchenyi* nemzetfogalma nem ad újat az említett törvénycikknél és meglehetősen liberálisztikus és egyoldalú humanisztikus (s most meglehetősen »populárisztikus«) és általános értelmezést ad. (17:63.) *Imre Sándor* az egyetemes emberiségre való tekintettel határozza meg, amikor olyan alakulatnak tartja az emberiség nagy körén belül, amely képes az egyénnek az egész emberi közösséget jelenteni. De még ő is politikai jellegét ragadja meg, amikor olyan egységnek fogja fel, amely más hasonló egységektől *szervezete* szerint különül el. Elgondolását nem haladja túl *Somogyi József* sem, akinél a politikai, állami együttélés kialakulásával létrejövő és az állami élet akaratának, a politikai hagyományoknak folytonosságát hordozó s ezek szerint meghatározott valóságot fejez ki. (44:86.) Nem vezet célra és nem elégít ki teljesen

a nemzet egyoldalúan *biológiai* megalapozottságú fogalma sem, habár az örökletesen átszálló tulajdonságok ugyanazon természeti és erkölcsi törvény szerinti kifejlődését ez nem zárja ki. (37:11.) Magasabb értékű nemzetfogalma van *Barankaynak*, aki a nép, mint *származási*, az állam, mint *jogi* alakulatok felett a nemzet szellem-erkölcsi lényegét érzi meg és ezzel bevonul a pedagógiába a nemzet erkölcsi közösségi mivolta, amely *Bartók György* nemzetfogalmában nyeri hű kifejezőjét. (2:10.) Szerinte a nemzet fogalmát a faj és nép kategóriáiból lehet és kell levezetni. Mindkettő összefügg a *nemz* szógyökkel, amely a *nemzet* szóban kapja *meg* képzett formáját. A nép nincs faj nélkül, a nemzet viszont nincs nép nélkül. Azonban a nemzet-hez tartozás nem biológiai, vagy gazdasági lehetőség, hanem *szellemi fejlődés*. (2:20.) A három: faj, nép, nemzet egybekapcsolt fogalmak. A faj az alapfogalom, a nép az összekötő és a nemzet az oromfogalom. A nép öntudatlanul kialakult szervezetlen közösség (44:100.), a faj biológiai valóság s a nemzet szellem-erkölcsi valósulás.

Újszerű beállítását látjuk a nemzetfogalomnak *Prohászka Lajosnál*, aki a *nemzetközösség lényegét a népi közösségi* formának és a *sorsszerű tényezőknek* szerencsés összetalálkozásából eredő existenciális klasszikában látja meg. Ez foglalja magában a *kultúra fejlődés* teljességét. (41:110-112.) Ezt fejti tovább *Újszászy* és mutat túl *Miklóssij* nemzeti állam-fogalmán úgy, hogy alapul és keretül épen e nemzeti államfogalmat veszi. Azonban nála mindez a nemzet igazi szellemi lényegéből következik és a *nemzeti államfogalom* a másodlagos.

Újszászy nemzetfogalmában a nemzettörténetes szellemi eredetere megy vissza és ezen felépítve a nemzet már nem politikai, biológiai, vagy másjellegetű közösségi alakulás, hanem *kultúrközösség*. (47:36.) Mint ilyen a »politikai határok ellenére is történik«. Racionális és irracionális. Tagjai azok, akikben a nemzetet valósító kultúra történik és nem tagja senki sem, ha nem történik benne a nemzet és a nemzeti kultúra. Nemzeti kultúra pedig ott van, ahol a »magaskultúra« és ennek létét feltételező »mélykultúra« él. Épen ezáltal más a nemzet, mint a nép és faj, amennyiben azoknak kultúratörténeti jellegetével nem számolhatunk úgy, mint a nemzet kultúratörténeti lényegével. Amennyiben mégis beszélhetünk azok kultúrájáról, csak mint a bennük alakuló nemzeti kultúráról beszélhetünk. (47:30.) A nemzet független mind a fajtól, mind a néptől, amennyiben azok felett áll. Épen ezért nincsenek határai. A *nemzetköziség* viszont nemzetnélküliséget jelent. (47:36.) Ha a nemzet a kultúra története, akkor tisztában kell lenni azzal is, hogy a kultúra, mint »mélykultúra« lesz nemzeti kultúrává s mint ilyen, a transcendens szellem története. (47:41.) A nem-

zeti szellem viszont a nemzeti magas kultúrában történik. A mélykultúra hordozza azt, ami *irracionalis* (transcendens), a magaskultúra hordozza azt, ami *racionalis* (immanens). A nemzeti mélykultúra a faluban történik, a nemzeti magaskultúra a városban. Nemzet ott van — ezek szerint —, ahol a transcendens és immanens szellem teljessége, tehát egysége jelenik meg. A nemzet tehát *Ujszászy* fejtegetései szerint az immanens és transcendens szellem egytörténésének paradox egysége. A faj és nép ebben kapnak jelentést. A faj vérközösség, a nép sorsközösség, a nemzet kultúrközösség. (47:29. lap.) A kultúra, mint olyan nem faji, sem népi, hanem csak nemzeti lehet. Ahol jelentkezik, ott a nemzet valósul faji, népi alapon, vagy azok felett. A nemzet a faj és nép éltetője, mert a puszta vérségi és sorskapcsolatot valóságos közösséggé bővíti ki. (47:31.) Épen ezért azok csak a nemzetben lesznek értékké és csak a nemzet számára értékek.

Ez az elgondolás már 1922-ben érvényesül lényegében *Imre Lajos* munkájában, aki a magyar irodalomban az elsők között van azok között, akik nemzetet a kultúra megvalósulási formáját értik. (15:34.) A nemzet létének, értelmének és ebből következőleg fejlődésének is alaptendenciája, hogy résztényezői által meghatározott kultúrája egységben érvényesüljön. A nemzetvalóság folyamatában nem a hatalmi vágy, dicsőség, anyagi jólét a közvetlen cél, ezek mind következményei sajátos megvalósulásának. A nemzet, mint kulturavalóság öntörvényei által meghatározott és így kultúrtörténete *nemzeti* jellegű. (15:35.) A nemzetközi kultúralóság épen a nemzeti létet zárja ki. (15:36.) A nemzeti kultúra alapja ezek szerint a nemzet maga.

Kornisnál a kultúra mint eszköz nyer értelmet a nemzetvalóságban. Azonban ő is kénytelen továbbtekinteni mostmár a kultúra végső létalapja felé. A forrást a *szellemben* jelöli meg. A kultúrában a szellem objektíválja magát s ennek konkrét megjelenése a nemzet. A nemzet tehát szerinte a szellem objektívációja sajátos kultúrtörténete által. (33:38.) *Bartók György* nem elégszik meg a nemzeti kultúra lényegére vonatkozólag a *szellemi* alapok figyelembe vételével, hanem a szellem valóságának eredetét is kérdésessé teszi. Filozófiai vizsgálódásaiban fel is mutatja a szellemet tápláló és meghatározó végső princípiumot az *eszmében*. Ennél tovább csak egy lépés tehető, amikor a nemzet végső eredetét istenre visszük vissza. A nemzet eszerint »isten egy gondolata«.

Bartók György filozófiai elgondolása szerint a nemzet, mint szellemi valóság értelmét az *eszmében* nyeri, úgy, hogy az eszmében a szellem totalitása jelenik meg. (3:25.) Az eszme az öskép, a szellem az előrevetett képe, amely csak hosszú

folyamatokban a szellem történése által valósul meg. A nemzet a szellem történése; a szellemben az eszme ölt testet; a nemzet tehát végső »formájában« eszme. Mint ilyen abszolút s abszolút lényegénél fogva önértéke van. Amely nemzetnek nincs értéktudata, nincs eszméje s így nem lehet a szellem történése; amiből következik, hogy nincs hivatása sem. A szellem az öntudatban tárgyiasul. (3:30.) A *nemzeti tudatosság* a szellem tárgyiasulásának folyamata. A nemzetben az eszme valósul a szellem tárgyiasulása által az időiség és az időtlenség kategóriái között. A nemzet tehát idealitás (25:185.) és azt testesíti meg, amivé válni akar. Épen abban különbözik tőle a nép, hogy ez utóbbi nem vállal hivatást önmagán túl. A néplélekből hiányzik a szellem öntudata, ami a nemzetet épen meghatározza. (25:191) A nemzet tehát, mint eszmei valóság a konkrét nemzetben realizálódik. (U. o.) Ez a realizálás a szellem történéseben, mint kultúrában jelentkezik s a nemzetnek a kultúrközösségben való tagság szerint vagyunk tagjai.

A nemzet tehát eszerint a megvilágítás szerint mint eszmei valóság *történeti* és *történet feletti*, *racionális* és *irracionális*, *transcendens* és *immanens*, mint a magas és mélykultúra együt-történéseinek paradox egysége az időiség és az időtlenség kategóriái között; már megvalósult és még folyamatban lévő abszolút szellemi valóság, amely önmaga immanens teleológ-lója szerint a kultúra történéseben realizálódik. Tényjellegisége szerint »magyarság« (különösen Bodánál), létezési princípiuma szerint kultúrtörténet, de úgy, hogy míg maga a kultúra is közösséget teremt, maga is közösségi teremtmény és e kettő dialektikájában: nemzet.

A nemzet tehát ontológiai (már létező) és deontológiai (még készülő és megvalósulandó) valóság. A való és a kellő metafizikai egysége a tények alapján (Ezzel merőben több az államnál, amely e két irányultság közül csak az egyiket tudja felmutatni t. i. hogy van.)

Egészen más beállításban Játjuk a nemzetfogalom értelmét abban a felfogásban, amely szerint a nép és a nemzet biológiai közösség, amelynek létrehozásában és kifejtése irányításában a történelmi erők játszottak közre és a történelmi élet alakította ki fiziológiai, biológiai, pszichikai, szellemi és egyéb organizmusát; s ezek foglalataként: közösségi öntudatát. (30:12.) Ennek megfelelőleg a *nevelés* is e nemzetfogalom szerint organizált tevékenység, amelyben a lehetőségi kereteket a nemzet biopszichés felépítettsége, struktúrája, sajátos és örökletes helyzeti (térsegi) viszonyulása határozza meg. Figyel arra, hogy a faji, népién sajátos tényezők figyelembevételével és ezek szükségseinek megfelelőleg folyék, úgy azonban, hogy ez ne zárja

ki a nevelés *legmagasabbrendű* értékvonatkozásait; azaz kapcsolatát a »személyfeletti objektív« végső értékekkel. (30: 122) Amikor most a konkrétvonatkozásaiban biológiai, népi jellegek hangsúlyozásával jelöljük ki a nevelés útját, még nem zárjuk ki a nemzet szellemi karakterének jogosultságát és évényesülését, csupán az *elsődleges valósulási alapokra* mutatunk rá. (V. ö. Komis: 33:17) Ez nem zárja ki azt sem, hogy a nemzetnevelés, a nemzetvalósítási szolgálat kulturatörténelmi jellegű legyen, csak elsődleges értékűvé a nép süllyedt — (mély) kulturatörténelmét tesszük, annál az egyszerű oknál fogva, hogy süllyedtségében hordozza a nemzet őseredetien sajátos szellemi, lelki, sőt biológiai karakterét is. Ennek keretében nemcsak *filozófiai* jellegű a nemzetnevelés, hanem *pedagógiko-pszichológiai* is. Ez megment minden egyoldalúságtól, viszont a maga sokoldalúságával is egységes.

Ennek a szempontnak a figyelembevételével láthatjuk hogy milyen alacsonyrendű és szűkkörű értékelés jelentkezett a neveléstudomány terén addig, míg megelégedtek a tisztán társadalmi, — vagy egyházi, — vagy állampolgári neveléssel és milyen későn ismerték fel az egyetlen kiegyensúlyozó nevelérendszer, amely egy nemzet történének elősegítésében mindenkor aktuális: a nemzetnevelést. Még 1919-ben is a nagy nemzeti elesettségben találkozunk bizonytalankodásokkal, amelyekben ugyan érződik már a felismerés és a helyes iránymegjelölés, de a hagyományos és liberális szellemben. Ez érvényesül abban a felfogásban és abban a nemzetnevelési rendszerben, amely a nemzetnevelést egynek vette az állampolgári neveléssel azzal az újítással, hogy megalkotta a *nemzeti állam* fogalmát és a nevelést *nemzetien állampolgárinak* gondolta. (35:18-20). Ez természetes átmenetnek tekinthető az *Eötvös József* féle elgondolás és a *Kerschensteiner* (29) *Foerster* által lefektetett állampolgári és a nemzet szükségéin felépülő nemzetnevelés között. Már nemcsak állampolgári és még nem egészen nemzetnevelés.

3. Mielőtt részletesen is rátérnénk a különböző részjellegű nevelések tárgyalására, magával a nemzetközösséggel kell foglalkoznunk, mert a nevelésben épen közösségi jellege szerint tisztában kell lenni a *közösség* fogalmával. Nem foglalkozunk most a közösségalakító tényezők felsorolásával, hiszen azok az eddigi összefoglaló munkákból ismeretesek, hanem csupán a nemzetközösség pedagógiai jelentőségére szeretnénk néhány sorban rámutatni.

A nemzet a maga természeti megjelenésében, külső formája szerint közösség. Közösségben és közösség keretei között valósul, nemcsak természeti (bio-pszichés) felépítettségében, hanem szellemi történése szerint is, mert e nemzetközösségben

történik a kultúra s az ebben történő, tárgyiasuló szellemben a nemzeteszme. Csak ebbe a keretbe helyezhető be a nemzet reális valóságához igazodó, transcendens előképének történését elősegítő és kifejtő nemzetnevelés, hogy elválasszuk minden más hasonló igénnyel fellépő, vagy fellépett közösségi nevelésrendszerektől. Azonban nem közösségi jellege határozza meg nemzetvoltát, hanem nemzetvolta adja közösségi jellegét. A közösség mint ontologikum jön számításba, azt ami axiológikum a nemzet adja. A közösség, mint olyan lehet *ösztöni*, mint az anya és gyermeke közti közösség, melyben a tényezők, jelen esetben az ember hús és vér valóságának *ösztöni törekvése* az összekötő, ami megfelel a Jung féle *kollektív tudattalannak*; a nemzet viszont épen nemzetvolta s mint ilyen immanens és transcendens volta szerint nem *kollektív tudattalan*, hanem *tudatos kollektív*. (Künkel). A kollektív tudattalan csak alap és őanyag ahhoz, hogy a nemzetfejlődés benne és rajta lehetséges legyen.

A nevelés közösségi jellegét igazolva, nem kell csak a nemzetnevelésre szorítkoznunk, hiszen ez minden nevelés nevelésjellegéből következik. A nevelésben mindig közösséggel számolunk, hiszen alatta olyan folyamatot értünk, amelyben a fejlettségben magasabb fokon álló (vagy azok közössége) hat alacsonyabb fokon állókra. Még a legkisebb nevelői közösségnél is számolnunk kell legalább két személy meglétével, mert csak az autoszugesztívó és az autodidaxis az a folyamat, amelyben a nevelés két tényezője: alanya és tárgya egybeesik. (Arra később térünk rá részletesebben, hogy a nemzetnevelés a nemzet önkörében való nevelése.) S ha mármost egynél több személyt feltételezünk, feltételezzük a közösséget, amelyben a nevelés folyik. Az már nem a mi feladatunk, hogy megjelöljük: melyik az alany és melyik a tárgy. Általában az alany szokta nevelni a tárgyat, de nincs kizárva ennek fordítottja sem, amikor a nevelési viszonyulásban egymásra mindketten hatást gyakorolnak és *pedagógiai kölcsönhatásban* van a nevelés e két tényezője. Azonban ez csak akkor fordul elő, ha a tárgyi tényező bizonyos tekintetben alanyivá válik, vagyis bizonyos területeken speciálisan fölénybe kerül. A mi feladatunk az, hogy lássuk a közösséget, amelyben a nevelés folyik és hogy megítéljük: melyik az a közösség, amelyben a *nemzetnevelés* folyhat. Konkretizáljuk a nevelés tényezőit és ezzel eldöntjük a nevelés jellegét, célját, lehetőségét és mindenekfelett értékét.

Míg csak általában beszélünk nevelésről, alanya éppúgy lehet szülő, iskola, társaság, mint azoknak összessége; s tárgya is lehet: egy gyermek, egy osztály, iskola, vagy az egész ifjúság. Szintűgy: társadalom, egyház, nép, nemzet. Látnunk kell tehát a különbséget az egyes közösségi alakulatok között.

A legkisebb és kétségtelen a legelső számbavehető közösség a *család*. Ebbe növünk bele, Ennek a levegőjét szívjuk magunkba és ennek alakító és nevelő hatásának vagyunk legelőször tárgyai. Bár van pedagógiai jellege is, mégis mindig megmarad geneológikus, s így természeti közösségnek, minthogy nevelőhatása nem feltétlenül *tudatos* s még kevésbé *tervszerű*. Van *etikája*, vannak *hagyományai*, de azok leginkább csak *szokás jellegűek*, spontán természeti kifejlődésűek. Ugyanígy maradunk meg a természeti talajon a *rokonság*-, *szomszédság*- és *ismeretség* közösségében is. Ezek mind nevelői közösségek is bizonyos mértékig, csak hogy nevelésük az említett okok szerint nem megy túl az alakítás *egyszerű*, *ösztönös* háttérvonalaiban. Nagyobb kör már a *társaság*, amely sokszor még az erkölcsi értékelést és becslést sem igényelheti, noha sokszor példa lehetne a legerkölcsebb közösségek számára is. Értékmérője: a haszon. Azonban utilitarisztikus jellegénél fogva is lehet erkölcsös, amint arra gróf *Széchenyi István* elgondolásaiban találunk utalást. Mint ilyen, lehet nevelői de nem abszolút.

A *társadalom* az emberek egymásrautaltsága szerint szükségszerűen kialakult közösség, melynek szintén van erkölcsje, vannak hagyományai, szokásai és a maguk körében ezek rá is nyomják bélyegüket tagjaikra; csak hogy nem elég meghatározó, azaz körülhatárolható egység, nem elég átfogó; és megmarad a lét és nemlét, az ideigvalóság és a változás hányód-tatásai között. Erre utal *Stern* is és nyomán *Weszely*, amikor a társadalom fogalmával foglalkoznak. A társadalom ezek szerint: »laza szerkezete az együttélésnek, melynek imperatívusai ösztönökből, szokásokból, tradíciókból és vallási tétélekből tevődnek össze, anélkül, hogy a jogi azaz: kényszerítő imperatívus erejét elérnék«. (49:91.)

Az *egyház*, mint közösség éppen sajátosságai, tagozódásai és kötöttségei által nem jelenthet egyetemes s ugyanakkor minden egyéni lehetőséggel számotvevő közösséget, noha nevelői tevékenységét pótoíni nem lehet. *Ujszászynál* a nemzetnevelés paradoxerűségében éppen az állam és az egyház együttes nevelésének paradoxszerűsége áll előttünk, amikor is az egyházat az állam mellé rendeli a nevelés intézményei között úgy, hogy az egyház léte is az állam létével áll, vagy esik a nevelés szempontjából. Viszont állam is csak ott van, ahol az immanens és transcendens szellem egységben történik, tehát ahol egyház van. A nemzetnevelés ezek szerint az egyházba ereszti le gyökereit és az egyházból táplálkozik. (47: 123.)

Tény az, hogy az egyházi jellegű nemzetnevelés már magasabb fokon áll az előbbi ösztöni közösségi nevelésnél, minthogy az egyház *szellem-erkölcsi* közösség s mint ilyen, maga is transcedens és immanens történés. Tagjai számára biztosíthatja

az egyetemesség jellegét magánviselő *egyházi nevelést* s kihat a nemzetnevelésre is, de önmagában még nem nemzetnevelés, noha nevelése lehet és kell, hogy *nemzeti* legyen.

Ujszászy kizárja a nemzet önkörében folyó nevelési tevékenységét és csak az intézmények általi nevelésnek ad helyet. Csakhogy míg az egyik végtet szerint a nemzetnevelés kimerül az állam nevelési ténykedésében és egyoldalúan állami jellegű, az ő elgondolásai szerint az állam és egyház egymásmellettségében és egymásrautaltságában is az egyház az elsődleges léttörténelmi alap. Elgondolása megegyezik a *Miklóssyével* a nemzetnevelés intézményes végzésére vonatkozólag az államfogalom szempontjaiban. Azonban csak átmenetnek tekinthető mindkét elgondolás az *Imre Sándoréhoz* képest, aki a nevelést sem nem az állam, sem nem az egyház, hanem egyenesen a nemzet körébe utalja.

A nevelés szempontjából nézve: a nemzet formája szerint sem külső szervezet, hanem összefüggő belső organikus egység, amely organizmusnak rugói nem közösségi, hanem nemzetjellegében találhatók meg. Ez határozza meg a nemzetnevelésnek is sajátos helyzetét és választja el minden más közösségi neveléstől.

4. A nemzetnevelés e közösségi jellege nem jelenti azt, hogy azonosítsuk az u. n. *szociális neveléssel*, vagy más közösségre meghatározott nevelői folyamatokkal.

a) 1. Szociális nevelésen általában a társadalmi nevelést szokták érteni, amint annak fogalmi köre kialakult. Tulajdonképpen minden nevelés szociális, hiszen nevelésvolta függ szociális jellegétől, de a *szociális pedagógián* csak a társadalomra korlátozott, annak körében és céljai — sőt rendeltetése és hivatása — szerinti nevelést értjük. A nevelő a társadalom megbízásából, a társadalomért nevel. Ezzel szűkül össze a nevelés tényezőinek (faktorainak) és lehetőségeinek köre s viszonylagosan sok neveléshez mérve ezzel tágul ki, de úgy, hogy e kitágultságában is szűk, egyoldalú és részleges marad mind cél, — mind lehetőségi(társégi) vonatkozásaiban. Több, mint a *társasági nevelés*, amint a magyarban a neve is mutatja. *Dewey* rámutat arra idevonatkozó írásában (10.), hogy mennyiben kell érvényesülnön a nevelésben a társadalmi jelleg különös tekintettel az iskolára. A társadalmi nevelés érvényesülésével Amerikában találkozunk, ahol az állami élet alapja a társadalom. Ennek megfelelőleg *Dewey* tanulmányából megtetszik, hogy a nevelés a társadalmi élet igényeihez szabott kell legyen és alapelve, célja: már az iskolában előkészíteni a növendéket a társadalmi életre.

Ezt a nevelésrendet egyoldalúnak kell bélyegeznünk azért is, mert a nevelésnek csak egyik vonatkozását foglalja maga-

ban és arra épít. Csak azokkal a lehetőségekkel foglalkozik, amelyek a társadalom keretében adódnak és a társadalom kizárólagosságának hangsúlyozásával kimaradnak a nevelésből olyan vonatkozások, melyek a nevelés viszonylagosan is egyetemes jellegűségéből következnek. Módszereiben pedig nagyon *alkalomszerű* s bár pillanatnyilag eredményesnek mondható éppen ad hoc jellege szerint, mégsem szolgálhat biztos alapul a nemzetnevelésnek annál az egyszerű magyarázatnál fogva, hogy a társadalom a nemzetnek csak egy bizonyos részvontkozása, amelyben megvan a maga sajátos nevelői feladatköre a maga körében, de a nemzet nagy céljainoz mérve kap jelentőséget.

Kifejlődése és szellemi alapvetésének kialakulása szerint természetes visszahatása volt a *Herbart-féle individuális* és egyoldalúan *módszeres* elgondolásoknak (amint az Natorpnál látható), de a másik egyoldalúságba esik a szocialitás egyoldalú hangsúlyozásával. Épen a nevelési individualitás és szocialitás határvonalainak elválasztása miatt történi annyi zavar a nevelés szociális jellege körül, aminek az eredménye a téves szempontok és értelmezések bejutása a neveléstudományba. Így szociális nevelésen sokan a *kommunizmus* nevelését értették, amit bizonyít az is, hogy szükségessé vált a kettő szigorú elkülönítése a magyar pedagógiai irodalomban is. (16.)

2. A *kommunizmus* nevelésében a szociális nevelés és a nevelési szocialitás egy oldalhajtsát kell lássuk, melynek célja az *osztályharcra* való nevelés s mint ilyen a *proletár nevelés* jelzöt viselheti, ellentétben akár a keresztyén egyházak szociális nevelésével, akár a nemzeti neveléssel. (14.) Célja érdekében szakít a hagyományosan kialakult, sőt a természetes közösségekkel is (család, egyház, társadalom) és a gyermeket, mint ezektől függetlenített individuumot igyekszik beállítani a nagy szocietasba: a szovjettermelésbe.

3, Ugyancsak idetartozik a *nemzett szocializmus* nevelése is, amellyel e fejezet 6. pontjában foglalkozunk.

b) A nemzetnevelés nem azonosítható az *állampolgári* neveléssel sem. Az állam a jogi keret csak s a nemzet maga az élő közösség. Nemzetnevelésben lehet végrehajtó szerv (amint azt Ujszászynál is láttuk), de lényegét tekintve, felette áll a nemzet s így a nemzet tagjának lenni többet jelent, mint az állam tagjának lenni. Azonban nincs kizárva az sem, hogy más nemzet és más állam tagjai vagyunk egyszerre; csakhogy ez mindig visszás helyzetekben adódik.

Az állampolgári nevelés célja az, hogy »jó állampolgárom kat« neveljen, akik az állam iránti kötelességüket pontosan és híven teljesítsék. Az állam ezzel szemben megvédi állampolgárait. Ebben mutatkozik meg az állam és polgárai közötti

viszonyulás (alkalmazkodás) *jogi* jellege, ami a nemzetnevelés mellett alacsonyabbrendű, noha a nemzet tagjának kötelessége jó állampolgárnak is lenni. Ennek érdekében különösen az *érzület nevelése* a fontos. Az állampolgári nevelés *sztatikus* jellegű, mert a cél: a fennálló államrend biztosítása és fenntartása. Ebben különbözik a nemzetneveléstől, amely lényegéből folyólag *dinamikus* jellegű. A keretet és a lehetőséget nem a létező állam, hanem a nemlétező, de mindig történő, fejlődő, tökéletesedő nemzet adja s dinamikus jellegét éppen a haladásban történő kultúra és az ebben történő szellem biztosítja, így személyiségeket nevel és nem bábú embereket s a célja a *nemzet személyiségének* kialakítása. Az állampolgári nevelésben egy adott államszervezetnek megfelelő neveléséről van szó, (25:134), a nemzetnevelésben pedig a szakadatlan alkalmazkodás az egyik legfontosabb kötelesség — mondja Imre Sándor. Az állam fogalmában a készenlétei, a nemzet fogalmában a folytonos benső alakulás a lényeges. »A nemzetnevelés nemcsak azt vallja, hogy a nemzet is épúgy alakul, mint a közösség, hanem akarja is ezt az alakulást; az állampolgári nevelés fenn akarja tartani azt, ami van. A nemzetnevelés elő akarja segíteni a fokozatos fejlődést.« (U. o.)

Az állampolgári nevelés a humanizmus és a demokrácia gyermeke. Nálunk *Eötvös József* nevelésrendszere épül erre. Elméletileg ez a nevelési forma *Kenchenstierner* alapvető munkájára épül fel (Der Begriff der staatsbürgerlichen Erziehung, Leipzig-Berlin, Verl. Teubner, 1910.). *Kerschensteiner* azonban vigyáz arra, hogy az államszervezet ne csak léleknélküli gépezet legyen, hanem sokkal inkább »lélekszervezet« (Seelenverfassungen). Ezzel utal a nemzetnevelés *legbensőbb* jellege felé, amely mint olyan, csak magyar talajon, magyar nevelési rendszerként fejlődhetett ki.

Az állampolgári neveléstől nem lehet elvitatni az *erkölcsi jelieget*, minthogy bizonyos értékeket szolgál, hiszen amikor az államot teszi szolgálatá alapjává, tulajdonképpen értékkel. Tagjaitól is bizonyos erkölcsi alkalmazkodást is kíván a jogi alkalmazkodás mellett. Azonban elmerül a részértékek hálójában, amikor kimerül az állampolgári jogok és kötelességek hangsúlyozásában s célul nem abszolút értékvonatkozású valóságot tűz ki, hanem a változó államrend rögzítését. Ezért elkerülhetetlen annak a veszélye, hogy előbb-utóbb *politikai neveléssé* válik, mint az az irodalom tükrében s ma már a valóság talaján is látszik. (Rühlmann, E. Krick).

c) A nemzetnevelés több, mint a *nemzeti nevelés*, bár eredete erre vezethető vissza.

A nemzeti nevelés kibontakozásához a talajt a humanizmus és a reneszánsz szolgáltatta s a segítő kezét a reformáció

nyújtotta. Ez utóbbi épen *nemzeti* mivolta szerint hozott nagy fordulatot az addigi életbe, amikor a nemzeti nyelv használata mellett a nemzet fundamentális rétege nyert résztvételt a közös szellemi-lelki életben történő nemzeti kultúrában. Ha jogilag még hosszú századokig kellett várnia ennek a rétegnek, de nemzeti kultúra tekintetében már ekkor szerves része a kultúrában történő nemzetnek.

A nemzeti nevelés azonban tulajdonképpen csak egy *módot* megjelölése, ahogy a nevelés egy nemzet körében folyhat. (19:20.) Ebben az értelmezésben a »nevelés akkor nemzeti, ha az ú. n. általános, egyetemesen emberi nevelés alapelveit nemzeti szellemben alkalmazva, az általános célt le nem szállítva, a legközelebbi célt a nemzet sajátos helyzete szerint határozza meg«. (18:8.) *Felméri* szerint: az a folyamat, amely alatt a nemzet közös jellemvonásai a nevelt egyén egyéni jellemvonásainak fejlődésében alapul szolgál. (11:85.) Ebben a folyamatban lesz a nemzeti éthosz az egyének éthoszává. *Hazafias*, vagy ha úgy tetszik, *nemzeties* nevelés. Nem olyan mély vonatkozású, mint a nemzetnevelés s csak a külső szempontokat érvényesíti. Mindez nem zárja ki azt, hogy a nemzetnevelésből is sok áldás fakadhat egy nemzet életében. Különösen, ha nem merül ki politikai jelszavakban.

Imre Sándor nem tesz élesen különbséget a *nemzeti* és a *nemzetnevelés* között, *holott* ez két különböző fogalom. Csak utal erre a különbségre. A nemzeti nevelést az általános humanum céljai határozzák meg és csak annyiban tér el attól, amennyiben nemzeti módon folyik; a nemzetnevelés a nemzet körében és a nemzet által gyakoroltatik, célját az határozza meg és így sajátosan magyar nevelés.

Egyes nevelői személyiségek szerint kielégítő a nemzeti nevelés a nemzet valósulása szolgálatában, azonban épen szűkös köre miatt mi csak egyes részletkérdést látunk benne és eszerint adunk helyet és jelentést neki a nemzetnevelésben. Különösen *Schneller István* látja elégségesnek azt, hogy a nevelés nemzeti módon folyék. Ez azt is jelenti, hogy a nevelés akkor nemzeti, ha a nemzet (különösen a nép) jelleméhez alkalmazkodik. Szerinte is azt a módot jelöli, amellyel a nemzeti jellemet kifejtethjük. A nemzetnevelés abban különbözik ettől, hogy csak részletkérdésként ad helyet a jellemnevelésnek, ami csak a nemzeti nevelésben nyeri teljes jogosultságát. (43.) Még *Barankay* sem látja tisztán a kettőnek a különbségét, de tartalmi jelentését nézve, már közel áll a nemzetnevelés mélyértelmű ismeretéhez, amikor a nemzeti nevelésben a kultúrériékek sajátos szintézisét látja. (1.) Tulajdonképpen a nemzetnevelés mivoltára mutat rá ezáltal, de fogalmi (terminológiai) téren egynek veszi a két különböző dolgot. A *nemzetnevelés-*

nek a feladata az, hogy a nemzet kultúrártékeinek eme szintézisét a *hic et nunc* keretei között történéshez segítse. A *nemzeti* nevelés ebben segítőtársa a nemzetnevelésnek. A kettő között kétségtelen szintézis van, amint *Noszlopi* felismeri (40:25.) anélkül azonban, hogy egynek vehetnénk a kettőt. A nemzeti nevelés szerinte y *önismereten* a hazai földdel kapcsolatban nemzeti értékeinket számontartó *honismereten*, a magyar valóság és magatartás kérdését vizsgáló *magyarságtudományon* alapul«. (40:25.)

A *nemzetnevelés* a nemzetnek abszolutisztikus értékvonakozásaira s ez értékekkel való viszonyulására; ennek körében e viszonyulás fenntartására és továbbépítésére irányul, amely munkája érdekében a történeti valóság talaján érvényesülve, a közvetlen cél szerint szükségszerűen *nemzeti* nevelés, minthogy a nemzet helyzetéhez és jelleméhez alkalmazza módszereit. A nemzeti nevelés az állampolgári neveléssel együtt közel áll a nemzetneveléshez, de annak csak egy nélkülözhetetlen része, amennyiben mindkettő az egyesekre vonatkozik és azokat igyekszik mozaikszerűen beékelni a közösség testébe. A nemzetnevelés az egész, egységes nemzetet tartja szemelőtt és ennek körében érvényesül. (39:166). Természetes tehát, hogy az egységes nemzeti művelődéspolitikát tartja legfőbb eszközének.

d) A *nemzetnevelés* fogalmának tisztázásakor vissza kell térjünk a nemzet lényegét kifejező nemzeteszmehez, hogy ráépíthessük mindazt, amit a nemzetnevelésről mondani tudunk. Már *Széchenyi* felhívta arra a figyelmet, hogy a nemzet *benső egységen nyugvó közösség*, amit az újabb elmélekedések is alátámasztanak. Ha *Ujszászy* filozofikus fejtegetései szerint magyarázzuk a nemzettörténet valóságát, szintén azt látjuk, hogy a nemzet, a kultúra történésében is egységként jelenik meg épep a kultúratörténet egysége és egyidejűsége szerint. Nem külön van népi, faji, társadalmi kultúra (a nemzet körén belül), vagy a mély-, illetve a magaskultúra, hanem azáltal, hogy nem szimplán mély-, vagy magas, hanem nemzeti mély-, illetve nemzeti magaskultúra: egység. Ahol nincs meg e kultúrák egysége s ahol a nemzeti kultúra története nem egységes, ott először a nemzeti kultúra megteremtése a feladat, illetve a szimplán mély- és magaskultúra története helyett a nemzeti mély- és a nemzeti magaskultúra történésének a szolgálata a fontos, azaz: azok egységben történésének elősegítése; vagyis a nemzeti kultúra valóstítása, hogy a nemzeti szellem történjék benne, mint a nemzeti mély-, illetve a nemzeti magaskultúrát meghatározó irracionális és racionális tényező. Ezen a fokon a nevelés még nem nemzetnevelés, hanem *nemzetté-nevelés*, minthogy a nemzetben a kultúra egységben történése jelenik

meg, így a nemzetnevelést *megelőzi* a *nemzetté* nevelés, aminek egyik eszköze a *nemzeti tudatosság* felébresztése; vagyis a nemzet öntudatra ébredésében valósul meg a nemzet s benne a közösség. Nemzet nélkül nem lehet nemzetnevelésről beszélni, mindazonáltal a nemzet nem megvalósult, hanem állandóan megvalósuló folyamatosság s így nem sztatikus, hanem dinamikus valóság, amely első alapjait a nemzetté nevelésben kapja. A nemzetnevelés lehet szintetikus jellegű, de nem ez a döntő benne. Ebben az esetben a kebelében folyó nevelői aktusok lesznek *nemzetiékké*. Azonban abban különbözik minden más nevelési formától, hogy az *egész nemzet* résztvesz benne, nemcsak mint alany, hanem, mint tárgy is. Így a nevelői viszonyulás nem a nemzet és egy külső tényező, hanem a *nemzet* és *önmaga között* áll fenn, aminthogy a nemzet tagjai alkotják magát a nemzetet s a nemzet tagjaiban valósul, történik a nemzet akár mint kultúra, akár mint biológiai stb. egység is. így nemcsak a nemzet és a kultúra, vagy a nemzet és a biológikum viszonyát fejezi ki, hanem a nemzet önmagához való viszonyulását. (47:39). A különbség csak az, hogy egyszer a megvalósulásra s máskor a folyamatban léteire tekintünk s mint ilyen merőben formai különbség. (U. o.) így szolgálja a nemzetnevelésben a nemzet önmagát. így valósul meg az egyéneken a közösség s határozza meg a közösség egyénekhez való viszonyulását a nemzet. A nemzetben, mint közösségben rejtőzik az eszme s az egyénben, mint a nemzetközösség tagjában tudatosul, hogy a tudatosságra jutott egyéneken valósuljon a nemzet. A nemzetnevelés tehát az önmaga ideáját szolgálja a nemzetnevelés által. *Ujszászy* gondolatfüzése nyomán: az immanens és transcendens szellem történéseinek elősegítése, vagyis a teljes szellem történéseinek elősegítése s mint ilyen a legigazibb szellemi nevelés, vagyis a legszellemibb nevelés. (47:120).

A nemzetnevelés belső struktúrája szerint egy megvalósulási kényszeren nyugvó, a nemzet körében egyedül lehetséges nevelés, amelyet épen a nemzet történéseiből eredő folytonosság jellemez, melynek egyfelől eszmei tartalma van, másfelől az »időszerűség« és a »sorsszerűség« hie et nunc keretei között a benne rejlő életösztön által gyakoroltatik. Magán viseli a nemzet közösségjellegét és a közösség igazi kiteljesedését szol” gálja a nemzet körében való nevelési lehetőségei szerint. így egészen más, mint az említett közösségi nevelési formák, mint-hogy a nemzetközösség is más a benne megnyilvánuló értékelés szerint. Más a család, mint közösség és sajátosan családi nevelést kivan benne a gyermek. Az iskolai nevelés viszont lehet családias; a nemzetnevelés lehet patriarchális, de épen azért *nemzetnevelés*, mert módjait, alkalmait, lényegét és lehe-

tőségét a benne és általa megvalósulni akaró nemzet adja.

Külső organizmusát tekintve lehet egy ország körében történő nevelői tevékenységek összefoglaló, meghatározó jellegű szintézisének tekinteni, amelyben, mint *egy ország* határai között történő egyetemes vonatkozású és irányultságú nevelésben egységbefoglalva állanak az önmagukban külön-külön történő nevelő folyamatok: családi, egyházi, iskolai, társadalmi nevelés, azonban úgy, hogy több a *puszta szintézisnél* és a részneveléseknek nemcsak egységbefoglaló, hanem *értelmező szintézise* is. (47:121). Az is évenyes, hogy a benne egységbe foglalt nevelői tényezők nélkül a nemzetnevelés sem nevelés. (U. o.)

A nemzetnevelés ilyen értelmezéséből következik, hogy benne nem kell idegen rendszerekhez fordulni nevelői hatásért. Belső lényege mutatja az utat amerre haladni kell. Gyakorlati vonatkozásban meghatározza a nemzet immanens léte s ennek körében sajátos existenciája természetéből és szelleméből következő, a lehetőségekkel számotvető s a mindenkori ma szükségéinek megfelelő »magyar életterv«, amelyet az egész nemzetre, illetve a nemzet egészére kiterjedő köznevelés útján lehet és kell megvalósítani — amint *Makkai Sándor* mondja. (34:7).

Ebből is látszik, hogy a nemzetnevelés politikai jellegű feladat ugyan, de nem a politika benne a központ, hanem a nevelés és a nevelésben a nemzet. Az is kitűnik azonban, hogy nemcsak nemzeti nevelés, hanem a maga egészében nemzetnevelés s mint ilyen *egyéniség-személyiség* nevelés s épenezért *magyar nevelés*.

A nemzetnevelés emellett *nemzetgazdasági* tevékenység is. A nemzet szellemi értékeivel számol s e közben a nemzet *egyéniségét* bontakoztatja ki; minthogy a nemzet egyénisége kultúrájában, biopszichés organizmusában van s a nemzetnevelés ezekre vonatkozik, a nemzet valóságát segíti elő. Amint *Imre Sándor* mondja: tudatos nemzetfejlesztés. (17.93),

A nemzetnevelés a nemzet helyes emberanyaggyártásának szellemi eszköze.

A nemzetnevelés közvetlenül a nemzetet, közvetve az abban történő kultúrát van hivatva szolgálni. Ebben a tekintetben az a feladata, hogy a nemzetben valósuló kultúrát átadja és a fejlődéshez tudatosítsa az ifjú nemzedékben. Ebben a folyamatban bontakoztatja ki a nép kultúrájában elrejtett (süllyet kultúrában) nemzetegyéniséget, aminek a kibontakozása a személyiséggé nevelésben csúcsosodik ki. A nemzet épen a kultúra által egység; az egységben a nemzet személyisége valósul meg, mert benne a nemzeti kultúra történik. (21:15). Minél több személyiség van egy nemzetben, annálinkább fejlettebb a

nemzet, annál inkább jutott fentebb a nemzeti tudatosság által a valóságban, tehát annál inkább tudatosabban él. (Imre S.: U. o.) A nemzetnevelésben tehát nem egyformásításról van szó, hanem a nemzeti tudatosság által a nemzeti kultúrát hordozó nemzetrészeknek egységbe állításáról; *a nemzetegyniségnek* az egyesekben való érvényesítéséről s épen ez érvényesítés által mégis *egységbefoglalásról*, hogy ebben az egységben, mint a nemzet egyéniségének kibontakozásában valósuljon a *nemzet személyisége*; vagyis maga a nemzet. Ezt jelenti a nemzetnevelés a *személyiség pedagógikája* nyomán.

A nemzet azonban nem egyoldalúan szocialitás, hanem individualitás is. Benne az egyén, mint individuum áll a nemzetközösség szolgálatában. (45:119.) Ezzel eleve elkülönül minden *rendszeretlen* és *tömegneveléstől*. Az is következik ebből, hogy az individuum érvényesítése és kifejtése nem mellékes, hanem a nemzet egyénisége szerint fontos tényező; ezért a legmagasabb kifejtésre kell segíteni. A közösségben nevelünk a közösség számára, — mondja Weszely — de eközben individualizálunk. (50:6.)

Ezeknek megfelelően a nemzetnevelésben a szocialitás és individualitás összekapcsolódik. Amint félszeg a csak individuális nevelés, éppúgy egyoldalú a csak szociális nevelés, céljaik individuális, illetve kollektív jellegű szempontjait véve figyelembe. A nemzetnevelés éppen azért állja ki az idő kritikáját, mert mindkettőt arányosan egyesíti magában. Ezzel eleve megóvjuk a szaknevelés egyoldalúságától s ugyanakkor lehetőséget adunk benne minden szaknevelésnek. Általános és végső értelmezés szerint a közösség tagjainak egységes lelki formálását jelenti *Tettamanti* szerint, amivel maga a közösség saját történeti és kulturális életközösségei számára készít elő. (46:287.) Mint ilyen, szociális kötöttséggel individuális és individuális feltételezettséggel szociális; az egyéni fejlődés feltételeit és a kollektív fejlődés egyéni alapjait kereső nevelésügyi rendszer, amely normatív célja érdekében rugalmas módszert kíván meg avégből, hogy »hogy a biológiai, politikai, kulturális és gazdasági tényezőktől *színezett* magyar *élet*-, sors- és munkaközösség *valóságos nemzeti* és *egyéni* hivatástudattal áthatott felelősségteljes nevelésközösséggé is fejlődjék«. (51:155.)

Boda az »új magyar nevelést« éppen e valóságos nemzeti és egyéni hivatástudattal áthatott felelősségteljes nevelésközösség kialakítása és a magyar nemzet »magasrendű« célkitűzésének valóstítása érdekében kívánja felépíteni mint rendszert és valóstítani, mint folyamatot, melynek középpontjában, mint közvetlen célkitűzés: »a magyar nemzeti közösséget legjobban szolgáló *magasrendű személyiségnevelés áll*.« Nemcsak célkitűzése sajátosan és határozottan magyar, hanem módszere

is benső valóságának megfelelő; magyar lelkiségen felépülő és abból fakadó eszményeken felépült nevelés. Ez érvényesíti az általános személyiségnevelés feladatát, másrészt számol a nemzeti közösség sajátos adottságaival: az örökletes faji, lelki, földrajzi, történeti, gazdasági stb. viszonyulásokkal. (30:122.) Ennek érdekében elsődleges feladat a magyar alapfajták, de minden más, a magyar nemzettestben élő emberfajták sajátos értékeinek a magyar nemzetközösség érdekében történő legjobb kibontakoztatása. (U. o.) Ezen az alapon kiindulva *Boda* a nevelésben a következő szempontok figyelembevételét hangsúlyozza: 1. magasrendű személyiség kibontakoztatása; 2. faji tényezők értékével való józan számotvetés; 3. a magyar nép sajátos szükségleteinek figyelembe vétele: ennek alapján a *népre* támaszkodó, a nép szükségének megfelelő és abból kiinduló nevelés. (U. o.)

Az így körülhatárolt nemzetnevelés eszközeiben is a sajátos lelkiségnek megfelelő nevelés, (30: 123) amely képes a sajátos lelkiséget benső alkalmazkodásra bírni és ez alkalmazkodással sajátos közösségének tökéletesedő valósítását szolgálni. Mindazonáltal nem erőszakos és sablonos nevelés, hanem spontánjellegű; mégis nem rendszertelen, hanem szervezett, tervszerű és tudatos.

Megtetszik ebből: hogy a nemzetnevelésben, mint *belső egységre* való nevelésben ismerni kell azokat a vonásokat, végső pszichés jegyeket, amelyek kibontakoztatása valóban egységet eredményez és *végső* (biopszichés) jellegénél fogva a nemzet ősközösségi karakterére utal, mint nemcsak pszichikai, hanem biológiai jegyrendszerek, organizációjára.

A nemzetnevelés ebben a feladatban kapcsolódik össze a pszichológiával és ennek körében a pedagógiai lélektannal. Mint magasrendű személyiségnevelés az ősi, sajátos és szerzett, illetve öröklött jegyek ismeretén és e jegyrendszerek sajátos organizációjában fejlődik tovább. A személyiségnevelésben tevőlegesen nemzetpedagógiai pszichológia részmegnyilatkozásában *jellemnevelés*, amennyiben sajátos személyiségalkításában közösségi benső eszménye szerint sajátos egységgé organizálja biopszichikai jegyrendszereit, amely egységnek sajátos *struktúrája* a nemzet *karakterének* sajátlagosságában nyilatkozik meg. Ebből következőleg a nemzetnevelés célja a nemzet *jellemének* alakítása (12:25) s így jellemnevelésben személyiségnevelés és személyiségnevelése által jellemnevelés. A nemzet tehát nemcsak az eszmélések világába tartozik, hanem a való élet megkötő közösségébe is; s e lényegében mutatkozik meg *belső struktúrája*, ebben *karaktere*; s karakterisztikumai által *ideája*.

A nemzetnevelés *pszichológiája*, tehát, mint a nemzet

tárgyi alapjainak, tényrendszereinek vizsgálata azzal a feladattal érvényesül ebben a nevelésben, hogy megmutassa a nemzet *sajátos struktúráját* s ezáltal karakterét; tehát nemcsak külső, hanem legbensőbb organizmusát. Ezért sohasem *deduktív*, hanem *induktív* haladó, vagyis már nem a nemzet eszmei lényegét vizsgálja és mutatja fel, hanem a biopszichés tárgyi feltételekre mutat rá, amelyeken valósul az *eszme*, amely eszmén maguk a tárgyalapok is jelentést kapnak. A nemzetnevelésnek tehát a pszichológia előfelételező segítőtársa, amely biztosítja a nemzetnevelés értékvonatkozásainak valóságjellegét és történelemhez segíti az eszmei nemzet történeti és történetfeletti valóságát úgy, hogy valósulásában is utal szüntelen az eszmei felé és eszmei jellege szerint is példázódik a valóságban.

Azért is fontos a nemzet ilyen benső jellegű tárgyalapjainak ismerete, mert csak így munkálhatjuk a nemzetvalósulást gátlásai és akadályai lebontásaival (melyek közül most csak a bensők jönnek figyelembe) és az eredeti sajátos vonások érvényesítésével biztosíthatjuk a valósulásnak eszmei meghatározottsággal benső teleologikus jellegű folyamatosságát. Viszont addig nem tudjuk ezt munkálni, míg nem ismerjük a nemzet benső egységét meghatározó *biopszichikai alkatát* (struktúráját) s ennek valóságos vetületi jellegzetességét: karakterét. *Imre Sándor* a nemzeti nevelői hagyományokon elindulva mondja, hogy »addig amíg a sokféle elemből alakult nemzet jellemét meg nem állapítjuk, addig szó sem lehet arról, hogy a nemzetnevelés teljesen, minden részletében nemzeti módon folyék.« (17:80). *Boda* exakt személyiségvizsgálatai éppen a nemzetszemélyiség végső jegyeinek a megállapítására irányulnak, noha tudjuk, hogy maradéknélkül sohasem ismerhetjük meg a nemzetet, mint legbensőbb organizmust. A nemzet karaktere csak spontán tükröződése e benső organizmusnak, melynek végső eredete kétségtelen visszanyúlik a nemzet biológiai, szellemi ősförmációira, ami a *legvégsőbb* vonatkozásként ismerhetetlen és szétbonthatatlan. Amint a rasszantropológiában a *gének* jelentik a végsőt, úgy a nemzet benső egységének vizsgálatában a sajátos *struktúrák* és az ezeket alkotó jegyrendszerek. Míg *Boda* az exakt nemzetismeret jegyében kutat a végső biopszichés személyiségjegyek felé, addig *Karácsony Sándor* éppen az oszthatatlan és ismerhetetlen bensőség szerint megelégszik a sajátos jel-jegy és tettrendszer vizsgálatával, hogy azokból spontán következtetéseket vonjon le a nemzetvalósítás számára. Nevelése ezért inkább *nemzeti* a *Boda* nemzetnevelésével ellentétben.

Boda a történeti étellel kialakult felszíni (viselkedési, alkalmazkodási és tudatos) formáknál tovább megy és a nemzet lényegének megfelelőleg igyekszik megállapítani nevelői

célkitűzéseit. »Az ember — úgymond — valójában nem az akinek tudatosan vallja, akár a legjobb akarattal is magát: tudatos elvnel, bevallott érzéseknél, magáravett beállítódásoknál mélyebb az a predestinációd meghatározottság, melyet az ember öröklés tényezőivel hoz a világra«. Az így kihangsúlyozott fajtabeli és örökletes jellegzetességének megfelelőleg a nemzetnevelés a személyiség fejlődésével számotvető *nevelés-lélektani pedagógia*, amely a sajátos és mély (örökletes) predestinációs determinációnak megfelel. (6:472). Ez a nevelés azonban nemcsak *nemzed*, ahogy azt *Kemény Ferenc* gondolja, hanem *nemzetnevelés* is kell legyen, amennyiben nem elégszik meg a sajátos jellemnek megfelelő módozatok keresésével, hanem sokkalinkább a nemzet ősi, örökletesen kibontakozó, legbensőbb alkati közösségjellemeire vonatkozik. (28:6). Azokra a viszonyulásokra, amelyekben felépül a nemzetközösség (legyenek azok társaslelki-logikai stb. (vagy faji, lelki); de benső viszonyulások).

A nemzetnevelés kérdésének ilyen beállítása sokkal mélyebb, de racionálisabb is, mint a *Gelei József* elgondolása, aki más szempontból helyesen mutat reá a nemzetnevelés célkitűzésére, amikor ». . . az olyan erő és lelkiség megteremtését — gondolja a nemzetnevelés alatt — mely a . . . haza földjéhez kötött történelmi és sorsközösségnek megóvásáért és a nemzet érdekei szerint való fejlesztéséért erős kötelességtudattal és szent lelkesedésérzettel küzdeni vágyik és küzdeni tud.« (12:11). Az *így* kijelölt nemzettörténelmi folyamatot csak a nemzet lelke és történelme szerinti nevelés biztosíthatja. Azonban *Boda* mélyvonalozású célkitűzéseiben ezek a *Gelei* által megnevezett kifejtések csak következmények s másodlagos értékűek a nemzetnevelés végső tárgyalapjai mellett. Kétségtelen, hogy a nemzetnevelés nem szorítkozhatik egyoldalúan a nemzet testi (fiziológiai), faji (biológiai), lelki (pszichikai), vagy együttvéve: biopszichés felépítettségének konkrét vonatkozású vizsgálatára, hanem épen az ezekre való figyelem folyamatában, a racionális vizsgálódás és folyamatosság biztosításában tekintettel kell lennie a nemzet valóságfeletti létező formájára: az eszme-nemzet tarnscendens s így irracionális előképére is.

Ennek a szempontnak a figyelembe vételével nem merülünk el az egyoldalú és öncélú »magyarságtudomány« örvényeiben, de a részvonalozások tárgyalásában is *egészjellegű*, a szakkérdések vizsgálatában is *nemzetnevelői* jellegű lesz eljárásunk. A nemzetnevelésnek tény, hogy exakt nemzetismereten kell elindulnia; azonban vigyázni kell arra, hogy a részismeretek exaktsága ne hátráltassa és ne gátolja a nemzetnevelés nagy céljának valósulását. így ügyelni kell a szellemi törté-

népek világos irányultságaira s ezek között a nemzeti szellem paradoxerü történésére, de úgy, hogy a nemzet szellemi és valóságtörtén és folyamatosságát együttes történésük szerint egymással paralleltörténésben lássuk. A nemzet szellemi és valóságtörténésének parallel folyamata segíti a nemzetet a *harmonikus* kibontakozásban; viszont e kettő ellentétes, vagy egymásutáni történése *diszharmóniát* eredményez s a nemzet *tragikussá* lesz. Ez a magyarázata annak, hogy sokan »tragikus nemzetet« látnak bennünk; minthogy a történeti élet (tehát a valóságos nemzeti élet) és a nemzet szellemi történése külső és belső tényezők szerint külön külön folyamatban jelentkezett anélkül azonban, hogy valamelyik is megállt volna, vagy lehetetlenítette volna a másik történését. Nem a mi feladatunk eldönteni, hogy e külön történésből származó eltolódások hogyan és miben jelentkeznek, de mint az egyedüli és sajátlagosan érvényesülő nemzetnevelés tárgyalásában szükséges felemlíteni e kettős vonatkozás parallel egységének történést egyidejűségét és mindezekkel való komoly számotvetést, mert a nemzetnevelésben a teljes nemzet történése válik lehetetlenné, ha nem biztosítjuk a teljes nemzet valóságát elősegítő teljes, (tehát nemcsak részleges) nevelési folyamatot s ebben a teljes nemzet-történeti harmonikus alakulást.

A nemzetnevelés tárgyalapjainak vizsgálatában különös figyelmet kell szentelni a *népre*, mint a nemzetvalóság szempontjából nélkülözhetetlen nemzetmagot magában foglaló közösségre. Azonban a népismeret és a faluvizsgálat is a nemzetnevelés szolgálatában nyeri értelmét és jogosultságát. Ez is leszáll az öncélúság önző világából és alázatosan engedi át vizsgálati módszereit és eredményeit a nemzetnevelés szolgálatába. Ennek az »önátengedésnek« a kísérlete áll előttünk *Kemény Ferenc* összefoglaló tanulmányában (A népjellem a nevelés és oktatásügyben, Bp. 1936), aki *Imre Sándor* gondolatai és nemzetnevelési célmegjelölései után igyekszik érvényesíteni a népjellem terén történt ismereteket a nemzetnevelésben. *Boda* továbbmegy a nép jellemvonásainak spontán megjelenési, deskriptív jellegű kimutatásánál és kutatja a háttérrel, amelyből kibuggyant egy-egy sajátos megnyilatkozás a nép életének különböző alkalmazkodásaiban és a nemzeti (népi) jellem ismerete mellett magát a *nemzeti lelket* teszi exakt vizsgálata tárgyává a viselkedési, beállítódási, végső konstitúciós kötöttségű megnyilatkozásokon keresztül. Ennek érdekében már nemcsak a biológiai magyarságfogalom megállapítását kívánja, hanem a kétségtelenül ezáltal is meghatározott nemzeti lélekismeretet is, aminek érdekében a »lélektani magyarságfogalom« kialakítása *mellett foglal állást* az annyiféle »magyarságfogalom mellett és előtt«. (7:3).

Igaza van *Bodának* abban is, hogy a magyarság kérdéséhez, mint lélektani kérdéshez, nem lehet ugyanazon módszerekkel hozzányúlni, mint amilyen módszerekkel akár a tisztán néprajzi, népművészeti, vagy akár a csak pedagógiai vonatkozású kutatásokat végezzük. Lélektani kérdéshez csak lélektani módszerrel nyúlhatunk. (7:5.) Meg kell keresni azt az alkalmas módszert, amelynek a segítségével exakt lélektani magyarságismerethez jutunk, hogy megismerhessük a nemzet belső (strukturális) arculatát, amelynek ismeretén elindulhat a nemzetnevelés, hogy szolgálhassa a sajátosan magyar nemzeti közösség kialakítását, amely a nemzet őseredeti közösségességével megegyezik végső jegyeiben; s újszerű vonatkozásaiban azáltal meghatározott. Az a nevelés tehát, amely ezt a célt szolgálja: egy magyar lelkiiségnek megfelelő és a magyar körülményekkel (alkalmazkodással) számotvető nevelés kell legyen, amely a maga teljességében nemzetnevelés; annak eredeti és mély értelmezése szerint, azaz belső (lelki) erők által létrehozott, fentartott és irányított közösségnevelés. (9:733.)

Míg az önmagában érvényesülő pszichológia a lélektani tényekkel foglalkozik, a neveléslélektan a *lélektani helyzeteket* vizsgálja s a nevelési folyamatokban azokat a *lelki folyamatokat*, melyek a nevelésben keletkeznek. A nemzetnevelésben az *egy nemzet-személyiség* nevelési helyzetéből következő lelki viszonyulásokkal s az ezeken érvényesülő lelki folyamatokkal foglalkozik. A nemzetnevelés *pszichológiája* pedig azokat a tényeket, adottságokat hozza felszínre, amelyek a nemzetben akár mint örökletes, akár mint szerzett sajátosságok (értékek, hibák) élnek. Ennek a segítségével látszik meg az, hogy milyen kifejtésre váró erő- és értékviszonyulások vannak a nemzetben és milyen gátló tényezők (hibák) leküzdését kell munkálni a nevelésben. Ebben a nevelési folyamatban, mint a nemzetfejlesztés tudatos szolgálatában kap jelentést a pszichológiai pedagógia és a csak pedagógia éppúgy, mint a *csak* pszichológia. E két utóbbi együttjár. Az első a célt, a nevelési problémát látást adja; a másik a tartalmi tényezőket. Az első tehát vertikálisan érinti a nemzet történeti életét, a másik horizontálisan mutatja fel a nemzet tényeinek tartalmi kifejlődését.

Hosszú utat tett meg a nemzetnevelés eszméje, míg ehhez a többirányultságú fogalomhoz jutott. A történeti fogalomfejlődésben napjaink nemzetnevelői célkitűzéseit magában foglaló rendszerek érvényesítik csak ilyen formában, mint »új magyar nevelést«; azonban lényege szerint visszavezethető a nemzetnevelés hármasszerű (pedagógiai-filozófiai-pszichológiai) fogalomrendje a nemzet fejlődését tudatosan szolgáló nevelői ténykedések első megjelenési idejére; csak hogy napjainkban érett

oda a problémakör, hogy anyaga a tudatos reflexió anyagát képezze és módszeresen feldolgozott s megállapított rendszerével tudományos vizsgálódás tárgykörét alkossa. Ennek értelmében szerint a nemzetnevelés a gyakorlati célkitűzések valószínűsítése mellett a maga elméleti- és történeti kifejlődésű rendszerével, mint az általános neveléstudomány sajátos részéé kap jelentést a neveléstudomány körében.

6. A nemzetnevelés körében nem újszerű annak a kérdésnek a felvetése sem, hogy a nemzetnek van-e olyan szerve, amelyik érvényesítse ezt a nevelést. Éppen az e kérdésben való különféle eltérések miatt jutott sokszor a nemzetnevelés a részproblémák világába s mellékes helyzetekbe a nemzet életében. Volt eset, mikor az államhatalom egyoldalúan liberális szervezete döntött a nemzet élettevékenységeiben, nem is szólva az egyháznak erről a szerepéről. E két tényező ellentéteit igyekezett kiegyenlíteni az az elgondolás, amely a kettő együtt való érvényesülését hangsúlyozta, amikor is a kettőt egyenrangúnak gondolta egymás feltételezésében (Ujzászy). Napjainkban sincs tisztázva a kérdés, hogy az állam-e a hivatott (Nevelőállam), vagy más tényező erre; s meddig mehet a nevelés a politikai jelleg érvényesítésében.

Csak azt a feleletet adhatjuk az előbb feltett kérdésre, hogy nem is lehet külön szerve a nemzetnevelésnek, mert mihelyt kisajátítja egy alakulat magának, mindjárt részproblémává alacsonyodik. Sem a társadalom, sem az állam, de még az egyház sem (külső megjelenési formái szerint) jogosult arra, hogy egy rajtuk kívülálló harmadiknak kötelező normákat adjanak anélkül, hogy annak köre kárt ne szenvedjen. Azonban el kell ismerni — amit már fentebb is hangsúlyoztunk, — hogy azok nélkül a nemzetnevelés sem nevelés és biztosítani keli mind e tényezőknek a megfelelő helyet a nemzetnevelésben. Az így előálló ellentmondást *Imre Sándor* oldotta fel, amikor a nemzetnevelés végrehajtó szervét is és lehetőségét is a nemzetben mutatta meg. A nemzetnevelés — szerinte — a nemzet körében folyik, arra hat és minden részletében a nemzeti tudatosság jellemzi. (17:69). így nemzetnevelésen a nemzet önkörében való nevelését érti. A nemzetnevelés Tehetségének és határainak elbírálásában az első feladat a *nevelő nemzet* kialakítása ezek szerint, hogy a nevelés ennek körében folyhasson és arra hasson.

A nemzetnevelés szervezetének kérdése éppen olyan fontos, mint a végrehajtó szerveinek megállapítása. Különböző elméletekkel találkozunk ezen a téren is, melyek a két véglet között számtalan variációt mutatnak. Vannak, akik a *rendszeres* és *tudatos-tervszerű* nevelési formát tartják a nemzetnevelés szervezetében helyesnek, mint *Imre Sándor* és követői, de

vannak olyanok is, akik a magyar léleknek megfelelő spontán jellegű nevelés mellett vannak. (Karácsony: 27: 256) Míg az előbbieket a magyar nevelés egységes tervének kidolgozását tartják fontosnak a nemzet nevelése céljából (Makkai S.: Magyar nevelés, magyar műveltség, és: Tudománnyal és fegyverrel), addig ez utóbbinál: neveléstudománynak is minden tudománnyal együtt szakítani kell az idegen eredetű módszerekkel és a »magyar objektív és társas léleknek« megfelelő módszert kell alkalmazni.

Van irodalmunk, mely a nevelés ilyen magyar rendszerének kialakítását hangoztatja, de a nemzetnevelés terén mindmáig egységesen elfogadott és a magyar léleknek is megfelelő részletekig menő rendszer nincs. Ezért van az, hogy a nemzetnevelés irodalma szokatlanul nagy, minthogy mindenki nemzetnevelőnek tartja magát, aki valamivel is hozzájárul a nemzeti célok szolgálatához. Kétségtelen, hogy a nemzet nevelése elsősorban azokon fordul meg, akik nevelői helyeken vannak, de a neveléstudomány ilyen ágának a teljes kifejléséhez — amint azt Imre Sándor is megállapította már — elsősorban egy *magyar neveléstörténet* megírása a fontos, amelyben rendszerben láthatjuk a magyar nevelés múltját, nevelési elveit. Ez a neveléstörténet mutatja meg a nevelésnek azt a rendszerét, amely nem általános emberi, sem a szélsőséges nacionalizmus hatása alatt és érdekében jött létre, hanem a *nemzet történeti* fejlődése nyomán állott elő, bontakozott ki úgyis, mint nevelési tevékenység, úgyis mint nevelélmélet. Csak a nemzet hagyományainak ismerete, körülményeinek számbavevése szabhatja meg a nemzetnevelés elméleti alapjait.

Mikor ezt teszi, nem szakít a neveléstudomány egyetemes fejlődését figyelő tekintettel, de nem merül el utánzásokban, hanem a sajátos kérdésekre felel. Megmutatja a hagyományos nevelés formáit és a nemzeti múltban gyökereztetni a nemzetnevelést, azonban a jelen viszonyaira szól a jövő szolgálata érdekében. (22:29.)

Egyben azzal is számol, hogy alakult a nemzet helyzete és állása a történelem folyamán és mi az az eszmény, amely szerint alakulnia kell. Mik azok a lehetőségek, amelyek megadják a nevelésnek e nemzetszolgálat irányában haladó menetét és mik azok a gátlások, melyek akadályozzák ebben. A nemzetnevelés éppen a nemzet történeti folyamatosságát segíti elő, szolgálja és védi meg a külső és belső zavaroktól, hogy a nemzet haladása zavartalan és kiegyensúlyozott legyen. Ez viszont megkívánja, hogy a nevelés se legyen zavart, hanem *önmagában harmonikus*.

Imre Sándor mutat rá arra, hogy alakul ki a nevelés ilyen rendszerének kifejlődésével a nemzeti alapokon nyugvó lélek-

tan és hogy nyer alkalmazást a nemzetnevelésben, hogy meg-
lássuk »nevelésünket az öröklés, népi sajátságaink, társadalmi
viszonyaink, politikai életünk, gazdasági állapotunk s a köz-
műveltség (közegészség, közértelmesség, közerkölcsiség) egyet-
len színvonala mikép határozza meg«. (22: 107.)

A neveléstan ezen az alapon építi ki a nevelés itt szük-
séges, kívánatos és lehetséges módjainak kifejtését. így hár-
mas feladata van — mondja Imre Sándor. — 1. Mi az itteni
feladata a neveléstudománynak; 2. milyen viszonyban van a
megvalósulás itteni lehetőségeivel; 3. miképpen kell nevelé-
sünknek alakulni és különféle alakjainak szerveződni, hogy be-
tölthesse a *magyar egész nevelésünk* (köznevelés) a magyar
életben reávaró feladatot. (22: 107.)

Azonban nem szűkkörű a nemzetnevelés, minthogy a
nemzet sem zárt öncélú egység. *Imre Sándor* ebből a szem-
pontból mondja, hogy a nemzet azok összessége, akik »a föld-
rajzi viszonyok és a közös múlt erejénél fogva az emberiség
egyetemes körén belül együtt *lelki közösségbe* tartoznak.«
(17:64.) A nemzet önköréből tudatossága által kitekint az
egész emberi közösség felé. Amint egyénekből áll, úgy maga
is egyéni alakulat. Nevelése is egyénien nemzeti és nemzetien
egyéni, minthogy csak *így* szolgálhatja a nemzet alakulásának
folyamatosságát s *így* tehet eleget az egyetemes emberi kö-
zösségből reávaruló kötelezettségének. Célja tehát hármas *Imre*
Sándor szerint: közvetlen (egyéni), közbevetett (nemzeti) és
végül egyetemes. Egyéni szempontból az *egyén* nevelése a
nemzetközösség számára; közösségi szempontból a nemzetne-
velése az egész emberiség számára. A nemzetnevelés ezt a
kettős szolgálatot vállalja magára s ezt a kettős irányultságot
egyestíti, hozza összhangba, amikor mindkettő értelmét a *nem-
zetben* jelöli meg. A nemzetalakítás folyamatossága biztosítja
csak az egyéni és közösségi célok valóságát. Az ezt szolgáló
nevelés *nem* külső szervek által végezhető; hanem olyan ne-
velés által, amelynek végzője: a közösségi meghatározottság-
gal egyéni nemzet és az egyéni megkötöttséggel közösségi
nemzet; nemzetegyéniesség és nemzetközösség, e kettő paradox
egységében: maga a nemzet. Ennek valószínűsítése érdekében a
nemzet *nevelői közösség* és a körében végződő nevelés: a tel-
jes értelmű nevelés: a nemzetnevelés. (24: 17.) A nevelői ak-
tus: a nemzetben való cselekvő részvételre nevelés: azaz belső
egységre nevelés. így nyeri meg igazi lehetőségeit: s »mint
sajátosan magyar nevelésméleti rendszernek éppen az a leg-
bensőbb, strukturális, szerkezeti sajátossága, hogy konkrét
nemzeti mivolta ellenére is kortól, fajtól függetlenül is egye-
temesen emberi is«. (52:78.) Ennek érdekében — írja *Wieder*
György— a nemzeté nevelésnek szervesen a múlthoz kapcsolódó

történeti, a jelen konkrét feladataival számoló *politikai* s e kettőt az *abszolút értékrendszer* jegyében látó nevelői tudatossággal *reális nemzetismereten*, nemzeti neveléstudományon és nemzeti szemléleten alapuló nemzeti művelődéspolitikába szervesen beillesztett nemzeti nevelési rendszeren keresztül kell történnie. (52:79.) Végső (filozófiai) megkötöttsége szerint: a mélyén élő öntudatos személyes egyéni valóság lényegét alkotó szellemi tartalmat projiciálja az universumba és ennek alapját egy öntudatos személyes abszolút szellemben látja. Az a törekvése, hogy a nemzet természetes történeti valóságát a személyiségen keresztül *erkölcsi-kulturális* közösséggé alakítsa. (Széchenyi, Eötvös, Mikó Imre). A nemzetalkító egyedek éppen az erkölcsi felelősség tudatában, mint belső kényszer hatása alatt, önkéntes nemzetszolgálatukkal lesznek szolgálatára a nemzettörténésnek. A nemzetnevelés — mondja Wieder György — »az egyéni valóság abszolút mozanatán keresztül fejleszti a nemzetet (és az egész emberi közösséget) az abszolút értékrendszer (Abszolútum) irányába«. (52:80.) Ebben különbözik a *Krick*-féle népi-politikai nevelélmélettől. Az egy személytelen szellemet *vetít* a mindenségbe — folytatja — és azt egy tudattalan és személytelen összelem segítségével értelmezi. Az abszolút értékrendszert a faj értékrendszerével helyettesíti. Ez tisztán politikai nevelés. A nemzetnevelés viszont *tudatos* nevelési törekvés és nem tudattalan ösfunkciója a közösségnek. (U. o.) Éppen abban különbözik a népi-politikai neveléstől, hogy nem kötött (kényszerített), hanem szabad (önkéntes) nevelői hatások folyamata. Mint ilyen tartja tiszteletben a személyiséget a nemzetközösség szolgálatára, melyben az egyén nem csupán vak eszköz, hanem a nemzet boldogulásával a maga boldogulásának a munkása. (31:114-122.) »Nemzeti közösségünk nevelésének, építésének és erő kiváltó szervezésének sajátos magyar módját nekünk, magyaroknak kell megkeresni és sürgősen alkalmazni«. Ezt a hagyományok ismerése és felmutatása után találhatjuk meg. Éppen ezért a következő részre utalunk, amelyben a nemzetnevelés fogalmának kialakulásában igyekszünk megmutatni a nemzetnevelés főbb alapvonalait.

11. A nemzetnevelés fogalmának történeti alakulása.

1. Gr. Zrinyi Miklós. 2. Apáczai Cseri János. 3. Br. Wesselényi Miklós. 4. Széchenyi István. 5. Kossuth Lajos. 6. Kölcsey Ferenc. 7. Br. Eötvös József. 8. Gr. Mikó Imre. 9. A nemzetnevelési hagyományok értéke a nemzetnevelés fogalmának kibővülésében.

1. Gróf Zrinyi Miklós.

Az előbbi összefoglalásunkból kitűnik, hogy a nemzetnevelés nem újszerű nevelési forma a magyar pedagógiai irodalomban, hanem történeti kialakulásra tekint vissza. Megvannak sajátos hagyományai, melyeknek rendszeres feldolgozásával kezdődött meg a kérdés tudománykritikai vizsgálata. Ezek a hagyományok jórészt feldolgozatlanok. Csak *Imre Sándor* nevelésszemléletében kapnak különös fontosságot és az utána következő pedagógusok fordultak és fordulnak különös figyelemmel e nevelési hagyományok felé, szakítva az eddigi nemzetközi vonatkozású és minden nemzet kebelében egyformán érvényesíthető nevelési elvek és rendszerek kritikátlan elfogadásával és alkalmazásával. A nemzeti élet alakulásának is nagy szerepe van abban, hogy a pedagógiai érdeklődés ebbe az irányba terelődött s minél inkább tudatosult a nemzeti különállás a nemzet felelős és alkotó tagjaiban, annál inkább fordult a pedagógiai érdeklődés is a sajátos nevelésrendszerek, gondolatok felé.

A nemzetnevelői hagyományok a nemzet konkrét szükségletei szerint alakultak ki és keletkezésük a nemzet sajátos konkrét helyzetére támaszkodik. Végző gyökerükben a nemzet szellem-erkölcsi szemléletére és a nemzethez tartozás erkölcsi kötelezésére mennek vissza. Mint ilyenek, az erkölcsi értékek kategóriáiba tartoznak, mely »becslés« erkölcsi kötelezettségeket ró a benne résztvevő nemzettagra. Éppen e becslő erejüknel és jellegüknel fogva emelkednek nemzetnevelési magaslatra a nemzetvalósítást szolgáló, sokszor publicisztikai megnyilatkozások (lásd: Széchenyi, Eötvös stb.) és lesznek értékek s önmagukban is értékek a nemzetnevelés alakulásában és alapszempontjaiban.

Dolgozatunknak ebben a részében nem kívánunk teljes-

séget adni; csupán az eddigi irodalom segítségével igyekszünk megmutatni a nemzetnevelés hagyományos alapjait, hogy a következő részben bemutathassuk az ezek »eszméletein« felépült nevelésrendszereket.

Az első, akinek az idevonatkozó gondolataival foglalkozunk: gróf Zrínyi Miklós.

A nemzetnevelés a nemzetvalósításnak a nevelés által való önzetlen, tudatos szolgálata. *Gróf Zrínyi Miklós* ezzel a végeredményében erkölcsi felelősségérzettel szólott hozzá a nemzet fejlődésének irányításához, mint arra a nemzet életében nyert hivatása és szerepe szerepe szerint teljes joggal bírt. A nemzet sorsának irányításában igyekezett kiküszöbölni, vagy legalább is csökkenteni a nemzet idegen és külső támaszeit és a nemzet jövőjét és fennállását a nemzet *önerejére* építeni. Elsősorban politikai függetlenségre van szükség, hogy a nemzet sajátosan szolgálja fennmaradását. Ő az első *nemzeti nevelő*, aki rendszeresen szellemileg is sajátosan szolgálta a nemzetvalósulás irányítását. A nemzet dicső őseinek emlékezete (lelkének umbrái) (47) parancsolja a nemzetfejlődést sajátosan szolgáló gondolatainak a kifejezését, amely szolgálatban az idegenek csak »accessione« segítségképpen kapjanak szerepet és ne »principáliter« (47:352.) A mi sebünk senkinek sem fáj, — úgy mond — mint nekünk; senki sem érzi nyavalyánkat úgy, mint mi, tehát következik ebből: senki oly serényen nem nyúl orvossághoz, mint minékünk kellene nyúlnunk.

A nemzet külső függetlenségét és belső épülését Önléte szerinti életformája szerint szolgálja a leghívebben. Ezért elsősorban »fegyver« kívántatik és »jó vitézi resolution Ezenkívül semmi. (47: 35.) A nemzet katona jellege szerint valóságának szolgálata is katonai jellegű, melynek bizonyítéka az, hogy: »amely nemzet fegyverrel nyerttetett, fegyverrel is oltalmaztatik s nekünk magyaroknak, ha valamink vagyon: fegyverrel nyerttetett az a mi eleinktől; úgy tartatott eddig és nincsen kérdés már abban, ezután is úgy kell megtartani«. (47:353.) A mi első politikánk a fegyver volt^most is annak kell lenni.

A nemzet fennmaradása és jövő élete szempontjából fontos szerepe van a nemzet alkalmazkodásainak és viszonyulásainak. *Zrínyi* a milieu-alkalmazkodások között különösen a *hazai föld* iránti belső kapcsolatot látja a legdöntőbbnek és a nemzetfejlődésben a hazai föld iránti érzelmi magatartás jelentőségét mutatja meg. Lényegében ez jelenti nála azt, amit később *nemzeti tudatosság* néven említenek. »Hoc nobis vei vincendum, vei moriendum est« (47; 353) mondja — s ezzel a Haza kötelező kategorikus imperativus jellegére utal. Ez a parancsoló valóság a teljes önzetlenséget kívánja és énük teljes odafordulásai; s ezzel az egyén legbensőbb vonatkozású, önkéntes ér-

zületi beállítódottságából fakadó legteljesebb *altruizmusnak* ad helyet a nemzetszolgálat munkájában. Bár csak a külső feltételek biztosításáról szól; a nemzet külsődleges, de elemi feltételeiről: a politikai téren fenyegető veszély elfordításáról, mégis az »egész lelkünk applicátója,« — minden testünknek fáradsága (47:355.) egyformán megkívántatik a nemzet külső és belső biztosításában.

Rámutat arra is, hogy a nemzetépítés csak alapos és *tárgyilag*os, minden egyoldalú elfogultságtól mentes (exakt) *nemzetismereten* alapulhat, amely nemzetismeretnek *tartalmi* részét elsősorban a nemzet *hibáinak* a megismerése képezi. »Én nem hízelgem édes nemzetem tenéked, hogy hazugsággal dicsérjelek... hanem ím megmondom magadnak fogyatkozásaidat, olyan szívvvel és szándékkal, hogy megismervén magad is, vedd ki azt a mocskot eszedből, lelkedből; reformáld vétkeid, öltözzél igazságba; övedző erősséggel.,« (47:356.) — mondja. Azonban nem öncélúan szól a nemzetismeretről, hanem a nemzet további élete és fejlődése érdekében, mert »ha azért a magunk fogyatkozásait megismerjük előbb, könnyebben az orvosságot is feltalálhatjuk aztán«. A nemzet hibáinak megismerése azon a szereteten alapul, amely a nemzetért való felelősségben csúcsonylik ki. Éppen az objektív ismeret által látjuk meg, hogy »egy nemzetnél sem vagyunk alábbvalók«. (47:362.) így ismerhetjük meg a nemzet *értékeit* is hibái mellett.

Az objektív nemzetismeret megmutatja a hibák eredetét s azok vizsgálata bizonyosság mellett, hogy a nemzet őseredeti sajátja szerint milyen erényekkel és sajátlagos értékekkel bírt. Azt is megmutatja, hogy azok a hibák, amelyek elhatalmasodtak az idők *iofjában* a nemzet életében, nem mind *magyar* hibák s eredetükben más velünk érintkezett népek sajátjai. *Zrínyi* amellett tesz hitet éppen a nemzet ismerete alapján, hogy azok a hibák el is maradtak volna, ha nem jön ki a nemzet «Scytiából» s főként ebben a magyar »Campániában« tapadtak ránk. Ezzel mintegy rámutat arra az igazságra, hogy a nemzet helyzetváltozásával sok eredeti és értékes jegy elhomályosult s az életforma megváltozása csak kedvezett a jellegzetességek »lesüljedésének«. Nem veszték el, hanem csupán elhomályosodtak. Azok megtalálhatók a nemzetben, mert — amint Boda mondja korunk terminológiájával — az életforma megváltozásával a *fajtajelleg* nem változott meg és azok felismerhetők és »változatlanul mutatják a magyarság átörökölt, természetesen gátolatlan spontánságú, egészséges temperamentum, bátor és egyenes lendületű, különös érzelmi komolysága, józan értelmiségű, etikailag sajátosan magasrendű bizó életerejét. (2:26.)

Zrínyi az idők szükségének megfelelően a *vitézséget* em-

líti (47:360.) s mint nemzetnevelő, a *hadi tudományt* kívánja ősi jelentőségéhez juttatni, hogy biztosítsa a nemzet őseredeti primitív (elsődleges létfenntartási) sajátjai szerinti fejlődését.

A »Vitéz hadnagy«-ban és az Áfiumban (A török áfium ellen való orvosság) is, mint karakterológus, elfogultság nélkül mutat rá a *fajta szerint magyar* vonásaira (tunyaság, vakmerőség, merészség, a halál semminek tartása, korlátozatlanság, szabad és gátolatlan öntevékenység (47: IV. disc, eloquencia: Áfiumban) s teszi fel a kérdést: »Nem azoktól a vitéz magyaroktól származunk-e mi, kik kevés néppel sok ezer pogányokat kergettek?« E jegyek szerint kívánja felépíteni a magyar műveltség útját, amikor a »militarem disciplinam« hangsúlyozásával katonai műveltséget igyekezett teremteni.

Zrínyi meglátta azt is, hogy a nemzet leglényegesebb alkotó eleme a *nép*. Azonban a nép nemcsak abban kap értéket a nemzet testében, hogy tudattalanul hordozója a nemzet sajátosságainak, végső és eredeti értékes jegyeinek, hanem *tudatossága* által kap fenntartó szerepet a nemzet életében. »Ha nem tanítottatott a nép, ha nem tudós, csak haszontalan és semmi haszon nem léssen!« A *népnevelés* csak akkor ér valamit, ha a nép általa tudósabb lesz, de mindig nép marad. Zrínyi látta, hogy a nemzet emelkedése a nép műveltségétől függ és a nemzeti hagyományok (vitézség) ismerete alapján a népművelés alatt a nép hadi műveltségét értette. »Vagyon népünk, vagyon módunk, vagyon alkalmatosságunk — mondja — az elszánt akarat kell; nem kell más semmi... ha nincsen, a porból kell előállítani hadi népünket!« (47:374.)

Zrínyi tehát a nemzeteszmenyt a *katonanemzetben* mutatta meg. Nemcsak az idő parancsszava szerint, hanem a vitézség őseredeti magyar jellemvonásként való említése szerint is. A nemzetvalóság szolgálata a *katonanemzetté nevelésben* bontakozik ki szerinte, amelynek egyik lényeges mozzanata a megfelelő személyek *kiválasztása* és megtanítása.

A nemzet fennmaradásának szolgálatában a középnemességet nem sokra becsülte, hanem sokkal inkább a népre támaszkodott, ahonnét a nemzet megújítása és felfrissülése remélhető. Jó tisztviselők által (»kiknek ugyan számosaknak kellene lenni«) elsősorban *hadi regulákra* kell tanítani a népet. (47; 376.) Ennek érdekében ő is felemlíti már a szellemi értékekkel való helyes gazdálkodás kérdését és az alkalmas személyekkel való gazdálkodás problémáját a helyzet szükségai szerint, mert tudja, hogy tragikussá válhatnak, hogy »nincs egy emberünk, kit hova tegyünk«. (47:387.)

A katonanemzet kiépítésében tekintettel kell lenni az *istenség* gondolatára, aki mint személyes tényező áll a nemzetek felett. Nagy jelentőséget tulajdonít a *hit* által való isten-

hez kapcsolódásnak, azonban gondolatvezetésében bizonyos sorsszerűséget is észlelhetünk éppen ez istenhiten keresztül.

Zrínyi a nemzet fennmaradása és fejlődése érdekében elsősorban *magyar vezért* kíván, aki nemcsak lelkében, hanem fajta szerint is magyar, mert csak magyar vezér ismerheti a magyar ember lelki világát (36:86.)

Zrínyi nemzetnevelői értéke abban van, hogy a nemzet valóságának sajátosan nemzeti feltételeire és eszméjére mutatott rá. *Makkal* kiemeli *Zrínyi* érdemei között azt, hogy a *nép* nemzetfentartó értékét és szerepét mindenekfelett fontosnak és jelentősnek tartotta. (33: 186.) Hogy rámutatott arra, hogy a *nép* »esze, ábrázata, termete, vidámsága« mind azt példázzák, hogy a *nép* külső (fiziológias-szomatikus) és belső (lelki-pszichés) felépíttetésével alkalmas alap a nemzet kifejtésére és fennállása biztosítására. Csak tanulatlansága miatt szorul háttérbe; de megfelelő tanultság által nélkülözhetetlen szerves része a nemzetépítés munkájának és anyagának. Érdeme *Zrínyinek* az is, hogy felismerte a nemzet őseredeti katonai karakterét és a nemzet művelődését is *eue* a sajátosan magyar műveltségjellegre kívánta felépíteni. Ennek szolgálatában a nemzet »önerejére«, »öntudatára« és »önismeretére« alapít s ezek alapján az egységet példázó *katonás fegyelemre*, áldozatra és a *nép nemzetfentartó erejének* becsülésére hívja fel a *ügyeimet* Általános szempontból utal a nemzeti hivatásfelismerés fontosságára és ezeknek eredményeképp: a nemzetnevelés *hagyományos* és *korszerű* (a nemzet konkrét helyzetének megfelelő) érvényesítésére.

2. Apáczai Cseri János.

A nemzetnevelés a nemzet valóságának szükségletei szerint alakul és e szükségszerűségek, hiányok és hiányokat betöltő tartalmak felismerése a nemzetnevelő személynépek hivatásterülete, úgy, hogy éppen ebben a felismerésben válik a nevelő nemzetnevelővé.

Apáczai Cseri János élete, munkája a nemzet történetes folyamatában mutatkozó szükségletek, hiányok és belső tartalmak felismerésével és a felismert igazságok érvényesítésére irányuló pedagógiai küzdelemben kap nemzetnevelői jelentőséget. Amióta *Gyalui Farkas* hézagpótló munkája után (16) fokozottab érdeklődés nyilvánult meg iránta, életét és munkásságát a vele foglalkozó művek a nemzetnek tett szolgálatán keresztül ítélik meg és mutatják be nevelő- és nemzetnevelő személyiségét. *Stromp László*, *Imre Sándor*, *Neményi Imre*, *Hegedűs István*, *Szilágyi Sándor*, *Algöver Andor*, *Kremmer Dezső*, *Schneller Isluân*, de már *Bethlen Miklós* is *önéletrészében* azon

a munkán keresztül nézik *Apáczai* személyiségét, amelyben *Apáczai* a *magyar műveltségért*, a *nemzeti nyelvért* s közvetve ezekben a *magyar nemzetiségért* küzdött.

Központi gondolata a nemzeti műveltség megteremtése: s szolgálatának lényege: a nemzeti kultúráért vállalt nehéz küzdelem. A nevelés mint sorskérdés áll előttünk az ő gondolatvilágában. Mint a XIX. század második felében báró Eötvös József is, *Apáczai* már a XVII. században a nemzeti művelődésre teszi fel a nemzet sorsának alakulását. A tudás közvetlen célja még nála a *Szentírás* ismerete és tanulmányozása, de a nemzeti műveltség megteremtésével és hangsúlyozásával *Apáczai* nevelő gondolatai nem szorulnak az egyház keretei közé, hanem az egész nemzet építése szerint értékesek. Mint-hogy a nemzeti *művelődés* megteremtése, tartalma és lényege szerint a közoktatásügy egységes szervezésével függ össze, *Apáczait* nevezhetjük a nemzet első *kultúrpolitikusának*, aki átlátta a kultúra nemzetvalósító és fenntartó erejét.

Célja: a nemzeti kultúra megteremtése és kivirágztatása által a nemzet naggyátétele. A nemzeti kultúra kibontakoztatásának és érvényesítésének legfontosabb eszköze a *jó iskola*, amelynek hivatása a nemzet körében a nemzeti kultúra szolgálata által lesz a nemzetnevelés szervévé. Az *Apáczai*val foglalkozó pedagógusok közt különösen *Imre Sándor* mutat rá arra az alapmotivációra *Apáczai* egyéniségében, hogy benne az egyéni fejlődést biztosító két tényező: a *nemzeti érzés* és a *nevelés* gondolata a *nemzeti közműveltség* eszméjében olvad egybe. A közműveltség pedig a nemzet mindennapi életében a politika által érvényesül. (19:6.)

Imre Sándor rámutat arra is *Apáczai* gondolataiban, hogy a nevelés, mely a nemzeti kultúra valósulását szolgálja, csak *nemzeti* lehet; vagyis olyan, amelyik számol a nemzet nemzetével és tekintettel van a nemzet jövődjére. (U. o.) *Apáczai* ezért hangsúlyozta a *tudatosságot* minden ál-nemzetélet felett. Ennek bizonyságaként áll előttünk a *nemzethez intézett ébresztő szava*, melyet a nemzetvalósulás felismert idejének tragikus feszültségű aktualitásában szólott: »Ideje felébredned, te álmos, hályogos szemű magyar nép! Kelj fel és állíts iskolákat!« *Apáczai* jelentősége és nemzetnevelői nagysága abban mutatkozik meg, hogy a nemzet életének a környező népek között felismert hivatásaként *sajátos kultúrájának*, *szellemi Ön-állósításának* eszméjét említi fel. Hisz a tudás és a műveltség nemzetfenntartó erejében és ennek ad hangot kolozsvári székfoglalójában, amikor nemcsak a béke megtartása eszközének, hanem a háború dicső folytatásának is elemi feltételeként és »egyetlen módja«-ként a tanult férfiak nagy számát jelöli meg éppúgy, mint a reformkorban *gróf Széchenyi Istvánnál* is látni

fogjuk ezt az alapgondolatot a »kiművelt emberfő« mennyiségének a felemlítésekor. (Hitel: 178.) »Az eddigi iskolamesterekkel szemben azt hirdeti — mondja *Imre Sándor* —, hogy a tanító munkája nem hivatalviselés, hanem személyi munka, melynek alapja az ő szavaival: *isteni hívása* — »vagyis az a tisztán felismert hivatásérzet, melynek kialakulása benne oly világos«. (19:9.) »A legkisebb azok között, akik a magyar ifjúságot a tudományokban vezetni képesek, de azok közt, akik ezt tenni akarják, a legnagyobb« — írta róla *Bethlen Miklós*.

Felveti a *tehetségek* fejlődésének elősegítésére vonatkozó gondolatait és ebben a tekintetben az az elgondolása, hogy amint »a tehetségek is különbözők, az iskola is különböző kell legyen«. (38:95.) A tudományok hierarchiájában korának szemlélete szerint a theológiát tartotta a »sas«-hak, melynek jobbszárnya: a philológia, balszárnya: filozófia. Ennek a theológiában kicsúcsosodó műveltségnek pedig az a feladata, hogy a *lélek nemességét* szolgálja. *Stromp László* Apáczai nevelésszemléletének a tükrében úgy látja, hogy a *nemzet* az *eszközi* tényező a kultúra szolgálatában, azonban más *Apáczai* foglalkozó munkákból, de *Apáczai* saját munkáiból is kitetszik, hogy a *kultúra az eszköz* a nemzetvalóság szolgálatában. (38: 112.) Míg *Stromp* a nemzeti kultúrában a nemzet individualitása szerinti szolgálatát látja, *Tavaszy* szép dolgozatában rámutat arra, hogy a nemzet szolgálata a célja *Apáczainak* sajátos kultúrtörténetében. Csakhogy ő az elsők között van azok között, akik felismerték a nemzet *tudatra emelt individualitásának* jelentőségét és ezzel hangot adtak a nemzetek egyedi (sajátos) hivatásának a népek együttélésében. Ezzel a gondolattal tér el kortársától, *Coméniustól*, aki minvégig megmarad az *általános* és *egyetemes embed* művelődés szempontjai mellett, anélkül, hogy ez egyetemesen emberi ideáloknak sajátos szolgálatát megkísérelné. Ennek a különbségtételnek a megmutatására idézi *Stromp Beöthy Zsolt* jellemzését, melyet Apáczai legbensőbb motívumának gondolt: »Magyar egyetem, mint a magyar tudomány forrása; magyar tudomány, mint a magyar műveltség forrása«. Ennek története érdekében *Apáczai* a *felsőoktatás ingyenességét* kívánta, tekintve, hogy az országban legelőször magyar fajtájú tudósnevezdek nevelése a legégetőbb kérdés, hogy a műveltség a nemzet számára nemzeti módon terjedjen.

Apáczai azáltal lett nemzetnevelő, hogy a nemzeti művelődés szolgálatának kötelező parancsát elsősorban magára nézve fogadta el és érvényesítette. Ha csak öncélú tudmányszomj hevítette volna — írja *Bethlen Miklós* — ott maradt volna Utrechtben, mint ahogy szokás volt, de hogy ott nem kapott

katedrát, azt nemzete iránti szeretetének és egyenes magatartásának lehet tulajdonítani. (3:245.) »A magyar nemzeti művelődés missziójának való önfeláldozó szolgálat szent kényszere alatt állott« — mondja róla *Tavaszy Sándor*. (44:11.) Ennek a kultúrának az akadályá az, hogy idegen nyelvezetű. Legfőbb törekvése éppen a magyar nyelvű művelődés megteremtése. «Szerencsétlen nép, — kiált fel Apáczai — mely a tudományokhoz csak idegen nyelven jut. .« Látja, hogy a tudás feltétele a megértés és ez csak úgy lehetséges, ha mindenkinek az anyanyelvén szól. Ahhoz viszont, hogy a tudomány valamely nemzet anyanyelvén szóljon, a nemzeti nyelv csiszoltsága a feltétele. A *Magyar Encyclopedia* írása közben ébredt rá a magyar nyelv csiszolatlan és pallérozatlan voltára s éppen ezzel a művel volt az a célja, hogy a magyar ifjúságot megismertesse a műveltség alapkérdéseivel. Ugyancsak ebbe a körbe tartozik a *Magyar Logikácska* írása, melyben nagyjelentőségű indítást adott a magyar *filozófiai műnyelv* megalkotására. (26.) *Hegedűs* mutat rá arra, hogy milyen mesteri gonddal igyekezett átültetni magyarra a műveltség alapfeltételeiként megismert külföldi tudományos munkákat, hogy bevezesse a magyar ifjúságot a tudományos munkába. (17:93).

A nemzeti művelődés fontosságára *Apáczait* is a *nemzetismeret* vezette, akárcsak Zrínyit a nemzet sajátos hadi műveltségének a fontosságára. »Ámde inkább sírnom kellene — mondja Apáczai — mint beszélnem, ha az egész magyar nemzet örök gyalázatára, fájó szívvel szemlélni vagyok kénytelen csapásainkat, szégyenletes tudatlanságunkat és aluszékony tepedésünknek végtelen tengerét és azt a letörülhetetlen szégyenfoltot, hogy mi már nem is a fegyveres erőszak, nem is a rablás miatt, mint egykor a zsidók ekéik vasát és kapáikat a fí-Mszteusok táborába voltak kénytelenek vinni kiélesztés végett, hanem *maguk szántából*, pusztá álmokórság, tiszta meggondolatlanság — számár tunyaságból, egy értelmes emberhez sem, nehogy uralkodó nemzethez illő tudatlanságból, eltompult és elfásult lelkiismeretből, mely nem tudja, nem érzi a maga nyomorúságát és (hogy kimondjam, amit ki kell mondanom) vakaságból, mellyel Isten megvert, hogy ügyefogydtt, ínséges, nyomorult mivoltunkat ne lássuk: minden műipari dologban idegen segítségre szorulunk.« — »Oh, szégyeneljük meg immár ily nagymérvű oktalanságunkat, resteljük már egyszer, hogy bennünket barbároknak, bárgyúknak, tudatlanoknak és faragatlanoknak hívhatnak; mi kedvünk telik abban, hogy idegeneknek örökké csak gúny tárgyal legyünk? Kinevetnek bennünket és méltán, hisz én is kinevetném őket, hogy a járatlan magyarokra kényük-kedvük szerint rátukmálhatják portékáikat, hogy ravaszul becsapják őket, hogy érzik, mint híznak mások

szegénységén« (44:21; 18:422-423.) A kényszerű szükség parancsszavára issza ki »fenéig az önismeret felett és keserű poharát« és mutatja meg a nemzet hibáit. Nemcsoda, ha még legjobb támogatói is elhidegültek tőle a *szigorúan objektív* leleplezések miatt. De *Apáczai* ezzel a szigorúan tárgyilagos, sőt túlzó rajzzal a nemzet szebb kifejlését igyekezett szolgálni. Iskolareformja és minden munkája a nemzet önismerete által megmutatott hiányok jobb pótlására irányul, hogy a nemzeti művelődés terjesztésében alappillére legyen a *nemzetnevelő tényezőknek*.

A hibák tudatosítása, megmutatása és megismertetése után a javítás és az építés a nemzetnevelő kötelessége. *Apáczai* iskolareformjával igyekszik pótolni mindazt a mulasztást, ami a nemzet élettörténének gátjai miatt előállott. Iskolareformja alapvonalait kolozsvári székfoglalójában fekteti le, melynek címe is mutatja az iskoláknak a nemzettörténés szempontjából! fontos szerepét. *Oratio de summa scholarum necessitate* (1655 nov. 20) címet viseli ez a beszéd, melyben az iskolák állításának szükségessége mellett kidolgozott iskolareformot ad a hallgatóság elé. Számol a *nép sajátos művelődésének* a nemzettestben való értékével és a műveltség szervévé a *népiskolát* (vulgáris) teszi, mint amely iskola alapul szolgálhat az általánosabb és egyetemesebb vonatkozású ismereteknek. A népiskolára épül fel a *közéiskola* (triviális), hogy megadja a kapcsolatot az *academiáig*, amely a betetőzője a tudományos ismeretszerzésnek. Azonban már *Apáczai* is meglátta, hogy az iskola a puszta tanítással még nem tesz eleget a nemzet életében elfoglalt helyzetéből következő hivatásának; *nevelnie* is kell az életre, hogy az ifjak jól felkészítettek legyenek s ne legyen csak hivatal egy-egy életpálya, hanem azt *hivatástudattal* töltsék be az ifjak. Látja a hivatalviselés terén mutatkozó sebeket, melyeknek kiküszöbölésére saját *hivatásérzetével* és felelősségével ad példát; a közélet romlottságát, az alacsonyrendűséget és azokat a visszaéléseket, melyek ebből fakadnak: kapzsiság, megbízhatatlanság, igazságtalanság, erőszakoskodás s ezzel kapcsolatban: panasz, sírás, sóhajtás és nyögés,... »mindenféle annyi feldúlt ház, birtok és falu; rongyos város, piszkos utca, ronda közút... s annyi rosszul kormányzott belügy (44:29), hogy elébb érhetné el valaki kezével a csillagokat, elébb vonhatná le az égből varázslattal a holdat, elébb szoríthatná az óceán hullámaikat egy kis árokba, elébb mozgathatná ki Archimédessel helyéből a földet, mint a művészetek és tudományok lankadatlan és buzgó művelése nélkül a nemzetet pallérozottá tehetné. Mert ami a t estben a szem, az a tartományban az akadémia vagy főiskola és ami az emberen az okosság, az bármely országban a tudós férfiak. Szemek nélkül a test sötét-

ség, az ember okosság nélkül oktalan állat. . . Akadémiák, vagy legalább jeles kollégiumok mentenek meg bennünket ezen gyalázattól — mondja — nem az erőtelen nyelv, nem a hiú, magával eltelt vélemény, a vak és magának hízelgő indulat.«

Apáczai jól látta, hogy a nemzetközösségnek a kultúra történetében van biztosítva élete és jövője. »Erdély hányatott históriájában — írja *Tavaszy* Apáczáival kapcsolatosan — a magyarság csak *etikai kulturális* fölényével tud megállni.« (44:30). *Apáczai* nemzetnevelő szolgálata ennék az etikailag magas kultúra megteremtésében nyerte értelmét.

Apáczai nemzetnevelő szolgálatának éppen abban van különös jelentősége, hogy megmutatta a nemzethez tartozásnak nemcsak *vérségi*, hanem etikai *jellegét* is. Megmutatta ezzel azt is, hogy a nemzet maga is *etikai-kulturális* közösség és az egyes e nemzetközösségben való aktív részvétel szerint tagja a nemzetnek. *Apáczai Cseri János* nevelői személyiségén keresztül példázta a nemzethez tartozás erkölcsi parancsoló erejét és a nemzeti kultúrának az egyéni Én-ben való cselekvő megélésének erkölcsi jellegét. A *nemzetismeret* és ebben a nemzet hiányainak, kinövéseinek megmutatása nem egyoldalú és nem öncélú, hanem szervesen betagolt mozzanata a nemzetnevelésnek. Ezzel kapcsolódik a nevelés legmagasabb ideája a mindenkori ma apró problémáihoz, de úgy, hogy a részkérdésekben is az egész nemzet sorsa példázódik, megy tovább, vagy esik vissza a fejlődés útján.

A *nemzetnevelés*, mint kialakult fogalom még sokáig ismeretlen *Apáczai* után és csak az etéren való *eszmélések* terméke, de a nemzet valóságának szolgálata és e szolgálat pedagógiai vonatkozása már ismeretes *Apáczai* előtt, aki ebben a szolgálatban nemzetnevelő.

Gondolatainak pedagógiai értéke abban van, hogy a nemzet-történet szemponyjából egyformán fontosnak tartotta a nemzeti műveltség külső (intézményes-iskolai) és belső (lelki) vonatkozásait. Az egyik a *tudományosságban*, a másik a *lelki nemességben* lesz alkotó eleme a nemzetvalóság szolgálatának. A kettő együttes megléte emeli a nemzetet *erkölcsi közösségi* magaslatra s így a nemzetnevelésben arról kell gondoskodni, hogy a nemzet tagjainak sajátjaivá legyen a nemzeti művelődésben a lelki nemesség. Ez határozza meg az egyedekből álló nemzetközösség értékét is. Az ilyen nemzet kialakításának a szolgálata utal a legmagasabb értékű nemzetközösségre: az *egységes* nemzetre s a nemzetegységben történő egységes nemzeti kultúrára. *Apáczai* nemzetnevelői szolgálata éppen arra irányul, hogy a sajátos nemzeti kultúrába bevonja a nemzet tagjait és a nemzet-történet a nemzeti kultúra történetében a nemzet minden tagja számára *léttörténéssé* tegye.

3. Báró Wesselényi Miklós.

A nemzet nevelésének a kérdése a reformkorban jutott el a kibontakozáshoz és a nemzetfenntartásban nélkülözhetetlenül szükséges jellegéből fakadó jelentőséghez. Ennek egyik magyarázata kétségtelenül a nemzet nagy fiainak komoly nemzetfenntartó szolgálatában és hivatásfelismerésében van. A nemzetvalóságban a nemzet nagyjainak meghatározó szerepe van, amint azt *Kornis* megmutatja a nagy személyiségek és a nemzet közti viszonyulás kifejtését tárgyaló könyvében. A nemzet rendszerint egy nagy fiának sugallata alatt alakítja ki a maga világnézetét — mondja — és társadalmi organizációját és ennek nyomán alakul a nemzet igazság és értékélménye, ami csak később a tudatosulás által lesz a nemzet tulajdonává. (30:7.) A reformkorban *Wesselényi, Széchenyi, Kossuth* nemzet-szemléletében és az ezen nyugvó nemvetvalósítási (kifejtési) elgondolásokban a nemzet eme nagyjainak az egészet megelőző tudatos nemzetfenntartó szolgálata áll előttünk sajátos megnyilvánulásaiban, egyéni megérzéseiken nyugvó neveléstervekben és pedagógiai vonatkozásokban gazdag nemzetfenntartásra és kifejtésre irányuló gondolatrendszereikben. Ezek a nemzetnevelők ezért lettek később *hagyományozóivá* a sajátos nemzetnevelésnek, minthogy meglátásaik csak a nemzet-történelem bizonyos alkalmas idejében jutottak a nemzettagok eszméletében organikus és meghatározó tényezőkké.

Wesselényi gondolataiból kitetszik, hogy a nevelés és az élet *korrelatív* viszonyban vannak. A nevelés a nemzet életének irányítását szolgálja és a nemzetvalóság *normatív* alapszempontjait mutatja meg. Ő is, mint elődei, a nemzet-történelemben mutatkozó sajátos (nemzeti benső) és külső politikai akadályok felmutatásában látja első kötelességét. Ebben a munkájában lesz *nemzetnevelővé* a nemzetismeret és nemzetábrázolás pedagógiai: javító célzata szerint.

A nemzetvalóság zavartalan biztosítása szempontjából a *nemzeti egység* gondolatát említi fel s ez egység megteremtésére irányítja figyelmét. *Szózatában* ezért követeli a széthúzó erőcentrumok összeműködését. (46:255.) Ennek az egységnek az érdekében kívánja a nevelés és oktatásügyet átszervezni és már az *óvodában* megkezdeni a nemzet különböző állású és rangú (fajú, népű) tagjainak együttes erőben való szervezését. (46:261.) A *Balítéletekről* szóló munkájában (1831, Bukarest) pedig azokra a hiányokra mutat rá előbb, melyek ez egység kialakításának ügyét hátráltatják. Ezek között szerepel az oktatásügy szervezésének hiányos jellege és fonáksága, aminek egyik részletkérdése az anyanyelv (magyar nyelv) használatának a jelentősége a nemzeti egység megteremtésé-

ben. Természetesen a belső akadályok mellett rámutat az egység külsődleges, politikai vonatkozásaira is a nemzetiségek *alkotmányjogi* és *erkölcsi* felelőségének a felmutatásában. A nemzeti nyelvet éppen e többirányú akadályok és visszasságok lebontásában látja fontosnak, aminek a segítségével a nemzeti egység kialakítása sikeresebb. (46:289.) Azt mondja, hogy a nemzetiségnek a nyelvét ápolni kell, de csak annyira, hogy általa a magyar nyelv terjesztése és mindenki általi megtanulása — »ami mindenekelőtt szükséges a nemzeti egység nagy céljainak elérésére — ne gátoltassék«. Másodszor arra hívja fel a figyelmet, hogy ez egység érdekében a nemzetiségeket meg kell győzni a nemzet fajta szerint is elsőbbséget részesítésének igaz szándékáról és arról, hogy a gyűlöletnek helye sincs irántuk. Harmadszor: nemzetiségünk és nyelvünk terjesztésének kérdését említi fel, mint a nemzetmegvalósulás közvetlen és erkölcsileg kötelező szolgálatának megnyilatkozását.

A nemzetiség és a nemzeti nyelv terjesztésében a közvetítő a nemzet *értelmi művelődése*, amire legelsősorban törekedni kell. Ez képes a kevesebb számot bizonyos mennyiségig megsokszorozni s túlnyomóvá tenni. (43:284) Ennek a munkálása által azon kell lenni, hogy a »tudomány-mesterségek s izlés mezején előhaladottá váljon a magyar s nemzetisége bélyege a műveltség legyen.« (U. o.) A nemzet az emberi nem nagy köztársaságában sajátos műveltsége által foglalhat helyet. Ezzel rámutat arra, hogy a nemzet, mint *sajátos-kultúrközösség* létezhetik az emberiség nagy körén belül.

Wesselényi felemlíti azokat a hibákat, amelyek az így valósuló nemzetiségnek legnagyobb ellensége: a »betyáros magyarság« s az ebben kifejezésre jutó durvaság és darabosság. Rámutat egyben ezek leküzdésének fontosságára, hogy a nemzet ne csak kifelé, hanem saját életmezején is, társadalmi körében is művelt legyen. A legmegfelelőbb *alkalmazkodás* szerinte a *csín* (elegancia) kérdésében jelentkezik.

A műveltségben alapos és szilárd értelmi műveltségre köll törekedni és nem felszínes műveltségre. (46:285.) Arra kell törekedni, hogy az így elmélyített (biztos, alapos) műveltség minél nagyobb körben legyen *általános* s ennek a munkálásában megfelelő *köznevelésről* kell gondoskodni. Mint *Séchenyi* is, *Wesselényi* is követeli a *lelki* és *műveltségbeli* értelemben vett arisztokráciát, amely alatt a legjobbak uralmát érti. A legjobbak közé pedig csak az számítható, aki *erkölcsileg* és *értelmileg* a legműveltebb. (46:286.)

Rámutat arra is, amire később *Eötvös József* gondolataiban találunk bővebb utalást, hogy az alkotmányos életre nem elég felszabadítani az embertömegeket, hanem *alkalmassá* is

kell tenni; »Hajdan — úgymond — ki izmos karral néhány törököt le tudott nyakalni, ki vitézséggel jelölte magát — nemessé tétetett, azaz felvétetett a nevezett jogokat gyakorolhatók közé — Helyes volt ez akkor, mert a honnak izmos karokra s vitézségre volt szüksége. Most jó fejekre, s értelemre van legnagyobb szükségünk. Ennek kell tehát azon tulajdonnak lenni, *mi* azon jogok bírására vezessen.« (46:289) Az alap az írni-olvasni tudás és a nemzeti nyelv bírása.

Wesselényi a nemzet alaptényezőjeként az *erkölcsi személyiséget* s az *értelmi tehetséggel felruházott* egyént említi. A nemzetben való részvételre így alkalmassá tett egyént *születésre való tekintet nélkül* joga és kötelessége a honnak használni. A nemzetben rámutat a *nép* fontos szerepére; s mint-hogy ennek sorsa a leg elhagyatottabb, felemelésével jórészt-enyhülni fog az a visszás helyzet, ami gátolja a nemzeti egyiséget. Különösen a nemesek iránti *gyűlölet* (24:38.)

Lényeges vonás gondolataiban az, hogy a műveltség és a nemzetiség terjesztésének kérdését a *népnevelés* állásától teszi függővé. (46:298.) A föld népét kell előbb felemelni a butaságból. (46:299.) Békeidőnek éppen az a sajátos kötelessége, hogy nevelésről történjék gondoskodás. Ebben a föld-birtokosnak kell előljárnia és a papságnak. Megmutatja a papság nagy feladatait a *népnevelés terén*, rámutatva azokra a hiányokra, amik abban az időben mutatkoztak a nevelés és oktatás terén. Elsősorban a jó iskolák és a jó iskolamesterekben jelentkező hiányra.

Az általános jellegű kérdések mellett kiterjed figyelme a *tanítás* egyes kérdéseire s értékes módszerei utasításokat is ad. Ilyen az, hogy a gyermeknek *gyermekszerű* modorban előadva kell megtanítani a tanítási anyagot, hogy a leggyengébb korú is fel tudja fogni és feldolgozhassa. (46:303.) A *didaktikai* kérdések mellett kitér a *nevelés tényezőire* is és ezek között a *családi nevelésre*,

A műveltség terjesztésével kapcsolatban a tudás *praktikus* hasznosítását említi fel. »Még a rab is nyugodtabban hordja bilincseit s nem gyötri magát széttépésük hiú erőlködésével, ha azoknak *szét* nem szaggatható voltát igazán ismeri.« (305.)

Didaktikai vonatkozású gondolatai között találunk utalást az *oktatás megkezdésének* idejére is. Szerinte már a kisdédóvó intézetekben meg kell kezdeni az oktatást azzal a megkötéssel, hogy játszva kell megtanítani a gyermeket bizonyos ismeretekre. Az óvodáknak éppen ebben van a jelentőségük, hogy ^{az} így játszva szerzett tudással és ismeretanyaggal alapul szolgálhat a magasabb vallásos-erkölcsi s értelmi műveltségnek. Előnye az, hogy a gyermek önként megy majd 7-8 éves korában *ÜZ* iskolába is. Ott az óvodában szerzett alapon cél-

szerűen építve az értelem, becsületesség s munkásság még teljesebbé válhat (46:311.) Ebből a szempontból ítélve kívánja a kisdedovók támogatását szolgáló társaságok létesítését.

Az *iskolák szervezésével* kapcsolatban rámutat azokra a szükségekre, melyek korábban mutatkoztak. Ezek között első a megfelelő tanítók képzésének a kérdése. Ezek képzésére *népnevelőket* alakító intézeteket kell létesíteni egyesületek és törvényhatóságok útján. (46:314.) A cél az »erőpontosítás« által a hon fennmaradása, melynek feltétele a nemzeti egység. Hogy pedig ebben az egységben mindenki résztvegyen, elegendő számú magyarul tudó népnevelőkről kell gondoskodni.. Ez a kor szükségai szerint a nemzet parancsszava s amely né p meghátrál ez elől, annak nincs jövője. »A gyáva nemzet sem mire sem jó, léire sem méltó s sírját jelen es jövő kor megvetése gyalázza«. A nemzeti *léti* és becsület parancsol a nemzeti műveltségről való gondoskodásra. (46:338.) Csak megfelelő műveltséggel, tehát az *ítélő erő* és *képesség* bizonyos magas fokával tudjuk legyőzni fogyatkozásainkat, melyet felmutat *Wesselényi* a kor *tükrében*: könnyen hívó, könnyen bízó s ezért könnyen csalódó s csalódott nemzetünk jellemében a *gyanakvásra* (46:347.) mutat rá és arra a végletek közt való hánykódásra, amely szerint egyik percben kész fajunk valakit felmagasztalni, de a következő percben sárral dobálni.

Wesselényi Miklós nemzetnevelői jelentősége abban van, hogy a *nemzeti egységben* felismert nemzetettörténet a nevelés általi szolgálatban látja kiteljesedni. Ennek eszközüül a *közművelődési politikában* érvényesülő *nevelést* jelöli meg. Nála a nevelés már nemcsak a család és iskola céljainak a munkása, hanem egyenesen a nemzetfennmaradás feltétele, s mint ilyen, túllép a család, egyház, társadalom határán és a *nemzet feladata lesz*. *Makkal* világít rá kisebbségi politikájának lényegére, amikor a vezető gondolattá az értelmi és erkölcsi műveltségben *megértett* jogigényt *tette*, hogy azt »a jogokban való méltányos részeltetés által a jog tiszteletévé« emelje. (33:197.) Liberális racionalizmusa és optimizmusa az ész uralma által látja biztosítottnak a nemzeti jogrend sérthetlenségét. A nemzeti művelődés alapterületének az *érzelmet* jelöli meg. Művelődési politikai jelentőségét *Imre Sándor* emeli azzal a felismerésével és elgondolásával, hogy szerinte az értelmi fejlődés involválja a jogok megérzését és megszerzésére irányuló törekvést. Éppen az *eszmélés*, a *gondolkodni* és *ítélni* tudás mutatják meg az értelmi magasabbrendűségét. (24:23-36.) A nevelésben a nemzet sajátos szükségleteinek a figyelembe vételével és ennek a gondolatnak érvényesítésével *Imre Sándor* *Wesselényi* nevelésrendszerét a *nemzeti nevelés-ben* foglalja össze, vagyis abban a nevelésben, amely a nemzet helyzeté-

hez és népünk jelleméhez alkalmazkodik. (24:35.) Művelődés-politikai gondolatait tekintve leginkább báró *Eötvös József*-hez áll közel, minthogy mindketten azt vallják, hogy nem a jogok bírása tesz műveltté, hanem a műveltség vezérel a jogok tiszteletére és használatuk helyes emberi módjára. *Kármán Mór* ezen az alapon mondta, hogy *Wesselényi* gondolatait báró *Eötvös József* foglalta kultúrpolitikai programba. (25.)

4. Gróf Széchenyi István.

A nemzetnevelők sorában *gróf Széchenyi István* egyénisége emelkedik magasra, akinél a nemzet *szellemi, gazdasági és politikai* önállásának biztosítására irányuló gondolatok adják nemzetnevelő egyéniségének alapjegyeit. A nemzet sajátos helyzetének és a környező népekkel s az egész emberiséggel való viszonyulásának felmutatásával s e viszonyulások helyes szolgálatára való képessé tevésre irányuló munkásságban lesz kiemelkedővé a nemzetnevelés hagyományozol között. *Imre Sándor* különösen az ő gondolatai nyomán alkotja meg a *nemzetnevelés* fogalmát.

A Széchenyivel foglalkozó irodalomban aránylag kevés van, amelyik tisztán pedagógiai szemléleten indul el; bár *Széchenyi* nevelői gondolatait minden vonatkozó műben megtalálhatjuk. Kimondottan *neveléstani* szemléleten: *Imre Sándor: Gróf Széchenyi István nézetei a nevelésről* (Budapest, 1904.) c. munkája és az utána következő irodalmon alapul, amelyben külön említést érdemelt *Kornis Gyula: A három nemzedék* c. könyvében Széchenyiről írott tanulmánya (újabban: Széchenyi c. 1942 Bp.), valamint *Makkai Sándor: A sorshordozó* cím alatt írt összefoglalása, (133: 188-195.). *Ravasz László* vonatkozó írása (37.) és még sok kisebb tanulmány, melyek között megemlítjük *Halasi Nagy József: A nemzetnevelő Széchenyi* (17.), *Dékány István: Széchenyi eszméi pedagógiánkban* (4) és *Imre Sándor* Széchenyiről írt kisebb tanulmányait (Széchenyi és a magyar nevelés jövője, Bp. 1912; Széchenyi és a nemzetnevelés, Kolozsvár, 1910 stb.)

A rávonatkozó irodalom tükrében nézve látjuk meg »sorshordozó«, »kultúrpolitikus«, »nemzetnevelő« és egyáltalán »legnagyobb magyar« személyiségét. *Kornis* rámutat arra Széchenyivel kapcsolatosan, hogy a nemzet kifejtése, valósulása folyamatában, mint sajátos egyénisége kibontakoztatásában, milyen szerepe van a nemzetnevelésnek. (29: 302-313.) Ebben a szerepben nézve *Széchenyi* egyéniségét, nemcsak azt látjuk, hogy filozofikus, önemésztő, idillikus, tragikus lélek (U. o.), hanem mindezeneken felül a tettek embere s nemzetnevelő egyéniségének alapmotivációja: »megtartani egy nemzetet az

emberiségnek«. *Széchenyi* tisztán látta azt a lehetőséget, ahogyan a nemzet beilleszkedhetik sajátos haladásával az egyetemes haladás folyamatába s felismerte az egyetemes haladás egyéni feltételeit. *Imre Sándor* mutat rá *Széchenyi* gondolataiban a haladás egyetemes feladatkénti szemléletére, aminek levonja következményeit a nemzettagok részére, amikor a nemzet létének parancsoló követelményeként állítja be, mert csak így emelkedhetik fel a nemzet a pangó létből a haladásjellemzte emberi létbe. (22:19.) Attól függ az egyéni lét boldogsága — írja *Széchenyi* — hogy meanyire tud feljutni az erkölcsi és testi tökéletesség fokán. (43:124-125; 22:19.) Ez a léttörténet meghatározó boldogság a boldogság szüntelen keresésében lesz osztályrészévé az egyéni nemzetnek és egyéni nemzeteknek, úgy, hogy ezek sohasem betelt és tökéletes valóságok, hanem állandóan folyamatban lévők. Boldogabb az, aki mindig vágyik, kivan és óhajt — mondja — mint az, akinek mindene megvan és többé semmit sem remélhet. (39:120; 22:20.) Rámutat arra, hogy a természeti ösztön is örökös fejlődést kivan és sarkalja az egyént a jobb keresésére. Tehát nemcsak tudatos, de *örökletesen spontánjellegű* is a fejlődés a nemzet élettevékenységében. A nemzetnevelés tudatosítja és etizálja ezeket az örökletesen spontán fejlődési motivációkat, hogy az egyesek fejlődésének szolgálata által a nemzet is fejlődjék. (39: X.) Az egyetemes haladás gondolatán felépült törekvéseiből meglátszik annak az elgondolásnak az érvényesítése, hogy a jövő nagyságának nagyon alacsony fokán áll az emberiség. (41:27; 22:23.)

A nemzetnevelés sikerének elengedhetlen és lényeges feltétele *Széchenyinél* is az *önismeret*. (39:27.) Éppen a haladás szolgálatában nélkülözhetetlen ez. Ő is, mint elődeinél is láttuk már, fontosnak tartotta a nemzet helyzetének, önállásának ismeretét, azokat az *alkalmazkodásokat*, melyekben a nemzet története tényleg szemlélhető. Ezért *józan okosságra* van szükség a nemzetismeret objektivitása érdekében. Az vezeti a nemzeti önismeretben, hogy a nemzet boldogulásának feltételei magában a nemzetben rejlenek (41:68; 22:23.) s minthogy a haladáshoz szükséges, hogy a nemzet az maradjon, *ami* lényege szerint (39:64, 22:83.), objektív nemzetismeretre van szükség.

Széchenyinél is megtaláljuk a *nemzet egyesülésének* a gondolatát. Ezzel arra mutat rá, hogy a nemzet tulajdonképpen tagjainak egységbeszerveződésében történik és ez a szerveződés nemcsak a külsődleges politikai, hanem benső *lelki* alakulás. *Imre Sándor* éppen az ő nyomdokain járva látja a *nemzetté-nevelésben* minden nevelés, de különösen a sajátosan nemzetnevelés értelmét. *Kármán Mór* a *nemzettészeweződés folyamata* és egyáltalán *létezése* kérdését *Széchenyi* gondolat-

rendszerében a *nagy egész* szempontjaihoz méri s mindig visszautal *Széchenyi* alapgondolataira és eszméjére: »Az emberiségnek egy nemzetet megtartani; sajátosságait, mint ereklyét megőrizni s szeplőtlen mineműségben kifejtteni, nemesíteni erőit, erényeit s így egészen új, eddig nem ismert alakokban kifejtve, végcéljához, az emberiség feldicsőítéséhez vezetni«. (22:111; 42: 17.)

Széchenyi nem elégszik meg az egység kérdésének a felvetésével, hanem megmutatja azokat a sajátos utakat, amelyekeken haladva megvalósulhat a *nemzet egysége*. Gondolatrendszerét a *hitel-re* építi fel, ami alatt nemcsak gazdasági értelemben használt »hitelt«-ért, hanem a hitel »szűkebb« és »tágabb« értelmezése szerint mutatja meg *benső és felszíni* lényegét. Rámutat arra, hogy a hitel körébe tartozik a szavahihe-tőség, a becsület, vallás, polgári erény, szóval mindaz, ami a hitelnek (gazdasági hitel) a feltétele. Ezt a feltételt a hitel *valláserkölcsi* értelmezésében mutatja meg. Fontosnak tartja az *istenhit* meghatározó és parancsoló erejét és az istenség szuverenitásának ismeretéből következő erkölcsi magatartást minden lehetséges *viszonyulásban*. »Boldogok — úgymond — kiket nem nyavalya, testi gyengeség, vagy haláltóli rettegés kényszerít végre térden csúszni a kereszthez, hanem kik már éltek legszebb éveiben, midőn fiatalság, egészség, jólét érzése szinte halhatatlanság előőrmeivel tölti be őket, a legfőbb jóhoz emelték fel lelküket«. (39: 157.) Ebből következik az élet mindennapi helyzeteiben megmutatkozó *polgári erény*, amelynek legláthatóbb bizonyítója a *kötelességteljesítés*. Ezen épül fel a *hazaszeretet* és egymás megbecsülése. Mindezek együttvéve elengedhetetlen feltételei az *egységnek*.

A *nemzetiség* tulajdonképpen *honszeretet* és *honvédelem*. Ahol semmivé vált, ott a nemzet pusztulásával kell számolni. Rámutat arra is, hogy a nemzetiség valósítása *legbensőbb* törekvése az egyénnek. Mennél gyengébb, felszínebb a nemzetek alapja; vagyis, minél kevésbé van begyökerezve az egyének lelkének mélyébe, annál mulékonyabb; annál inkább megtörik életvezetése. Éppen a felszínesség miatt van az, hogy egyes népesség életéből épűgy, mint az emberi fejlődésben is előfordul, hogy kimarad egy-egy kor; legtöbbször az ifjúság, — s a gyermekkorból mindjárt az öreg korba lép át, hogy jöjjön a halál. (39:168.) Erre utal *Wesselényi* is, amikor azt mondta, hogy: »Amely nemzet cselekedeteiben és életében az öntudatosság nem látszik, vagy azt szeme elöl elvesztette — az első esetben még csecsemőkorát éli, a másodikban közeledik sírjához«. *Széchenyi* továbbmegy a pusztta ténymegállapításnál és rámutat arra, hogy kell leásni a nemzetnevelésben a legmélyebb irracionális alapokig. Ezt a végső alapot a

keresztyén vallásban ismeri fel, melyben a megtisztult erény, erkölcsi jó a leghosszabb életidőt ígérő feneke a nemzetiségnek. (39 · 169.)

Hogy be tudjuk látni az egyesülésnek az értékét, a dolgok közös *megértésére* kell törekedni. Az igazi erő az »*észboldogságban*« és az »*észerőben*« van. Ennek következtében a *tudományos emberfő* mennyisége a nemzet igazi ereje. A haladás segítésében nem a szív, nem az érzélem, sem az egoista érzélem, hanem az *ész* a döntő. Ez parancsol mindenkit a maga helyére és mutatja meg a *munkamegosztás* értékét. A nevelésben azonban nem szabad egyoldalúnak lenni, hanem az értelem és érzélem nevelésére is megfelelő gondot kell fordítani, mert a félműveltség a legveszedelmesebb. Az egyéni értelemmel ellentétben a nemzet szempontjából a *közintelligenciának* és *közértelmiségnek* van jelentősége. (39:182.) Ez vezet arra mindenkit, hogy idő, ész s pénzbeli tehetsége szerint forrón és állhatatosan járuljon a közjóhoz. Az egyén részvétele a közösségben tehát *Széchenyi* szerint *önkéntes* és csak az erkölcsi törvények szerint kötött; a felelősség erkölcsi jellege szerint. Az erkölcsi törvény életes valósulása az *erény*, amelynek »sokkal magasabb fokán kell állani nekünk, hogy használni tudjunk«. (U. o.) A múlt elesett hatalmunkból — mondja — nekünk a jövőt kell néznünk. A jövőt pedig a fejlődés szolgálatával munkálhatjuk. E fejlődésnek nemcsak külső feltételei, hanem benső alapjai is vannak, amennyiben egyéni és közvonatkozásaiban a *lélek kifejtett gazdagságával* párhuzamosan történik. Az így kiépült emberi létnek központi széke az agyvelő, amelynek csiszolódása, művelése adja meg a nemzet erejét, ami viszont hosszú századokkal növeli meg az ember létét. (39: 184.) A »*kiművelt emberfő*« gondolata így kap különös jelentést a nemzet jövő életének a munkálásában.

Széchenyi gondolatainak pedagógiai értéke abban van, hogy a nemzet jövőjének szolgálatát a nevelésre építi. Az egyes ember is és a nemzet is csak nevelés által tétetik képessé értékei kifejtésére. Addig kell nevelni az egyént, míg lehet. Ebben az értelemben úgy kell rendezni a nevelésügyet, hogy 17 éves korban már »jó erkölcsi elvekkkel« és »jól meg gondolt nézetekkel« rendelkezék az egyén. A nevelésben arra kell törekedni, hogy az étellel szoros kapcsolatban legyen és az ifjút az életre készítse elő. A túlzás akár testi, akár szellemi téren káros. A *harmonikus* és *kiegyensúlyozott* emberideál az embernek a *megelégedés* állapotára való elvezetésében történhetik, aminek a betetőződése a *közmegelegetés* állapota. Csak így kerülhető el a telhetlenség.

A nevelést ki kell terjeszteni a *népre* és az egyéni (individuális) nevelés mellett a *népnevelés* is fontos funkciója az

államnak. Ennek érdekében okos vezetőkről kell gondoskodni. Az egész közösségre érvényes nevelés a *köznevelés*. (42:308—309) és az egyéni és közösségi nevelés együttes szemlélete: a *nemzetnevelés*. Ebben a nevelésben rámutat *Széchenyi* arra a sajátos szerepre, ami a *nőket* illeti és amire a nőknek istenadta rendelésük van természetüknél fogva. A nemesre és a szépre ők nevelhetnek csak igazán.

A nevelés alapja a *hivatásfelismerés*. Csak önismeret vezet az *alkalmasság* megállapításához. Az önismeret hiánya miatt vannak csak kevesen azon a helyen, amelyen állva mesterek lehetnek. (22:58.) Az önismeret ebből a szempontból nézve az egyén testi-lelki tulajdonságainak, diszpozícióinak figyelembe vételét jelenti. Mint gyakorlati tevékenységet, az önvizsgálatot váltja ki, amire a példát a saját és sokszor az önmarcangolásig menő önvizsgálódásaiban mutatta meg. Figyelembe kell venni az egyén testi-lelki (bio-pszichikai), spontán szórnatológiai felépítettségét, a testi egészség kérdéseit és ennek körében fontosnak kell tartani az ifjúság orvosi felvilágosításának az ügyét. A *lelki egészségre* is ügyelni kell. Az egy ín értékét az dönti el, hogy tisztán tud-e ítélni. Erre az *önállóságra való nevelés* által jut el az ember, amely nevelésben az egészségesen ítéelő ember kiművelése a cél. *Imre Sándor* rámutat *Széchenyi* gondolatai között az *öntudat* és az *önmegbecsülés* fontosságára, amelyek alaptényezői a testi-lelki egészségnek. (22:70.) Csak ebben a nevelésben történhetik a nemzet egyéneinek és az egészségnek is az általános emberi haladásba való bekapcsolása. Minthogy a cél túlmegy az egyéni kifejlések határán, a *státusnak* a kötelessége egyedeinek testi-lelki fejlesztése és nemesítése. Az »emberiség« szzebbítésének» feltétele és fontos tényezője a nemzet szzebbítése. »A test és lélek összhangja által éri el a halandó földi létének legfelső fokát; és pedig azért, mert a testi szépség némiképpen testi erőt feltételez; — az erős és erőteljes ember rendszeren lelkileg is szebb és jobb a gyengénél és a nyavalygónál«. (22:72.)

Széchenyi eszmemenetében a nemzetnevelés alapja a *nemzettség* sajátjai szerinti kifejtése. Ennek körében kap értelmet a *nemzeti szellem* ismerete. Az egészséges nemzetiség valószínűsítője pedig a *nemzeti nyelv*, melynek kicsiszolása mindenekfelett való kötelesség, mert »nyelve szabad kifejtésével saját ságait fejt ki a nemzet« — mondja *Imre Sándor* (22:81). Ő mutatja meg azokat a tényezőket, melyekben a kiművelt erkölcsi személyiségű ember áll előttünk, mint: *igazságérzet*, *becsületesség*, *kölcsönös bizalom*, (hittel), *állhatatosság*, stb. s ezek eredményeit: a *függetlenséget*, tiszta (nyugodt) *lelkiismeret*, a *rend* és *közbiztonság* valóságát. Rámutat arra az összefüggésre,

amely a nemzet harmonikus nevelésében a sajátos nevelésrészek organizációjában jelentkeznek.

Széchenyi nemzetnevelői értéke abban van, hogy nemcsak meglátta a haladás gondolata vezetésével a nemzet sajátos hivatását az emberiség körében, hanem rámutatott arra a sajátos nevelésre, amelynek segítségével ez a magasan és általánosan kitűzött eszmény a való élet talaján szolgálható. Ennek a sajátos szolgálatnak a kifejezése a *nemzetté* nevelés, amit *nemzedéknevelésnek* is lehet nevezni, minthogy elsősorban az ifjúság megfelelő neveléséről gondoskodik. Rámutat a *nemzetté* nevelésben a nevelés alaphatározmányaira, melyeket a nemzet sajátos bio-pszichikai felépítettségében mutat meg. *Imre Sándor* Széchenyivel foglalkozó nagy munkájában be is mutatja *Széchenyi* nevelésrendszerét, amint számol a nemzet sajátos jellegével, erényeivel, hibáival és fejlődését elősegítő s gátló körülményeivel. Mint normákat állítja a nemzetnevelésben a nevelő (közösség) elé a következő szempontokat: 1. test-lélek egybehangzó nevelése. (Tanulás, testgyakorlás, orvosi tan). 2. Értelemfejlesztés. (Kiművelt emberfő). 3. Az ítélő erő felsőbbbsége. 4. Tapasztalás felhasználása. (Más nemzetek példája). 5. Önismeret. 6. Egyéniség kifejtése. (Sajátos hivatásfelismerés és nevelés). 7. Önismereten épült önbizalom, öntudat, önbecsülés, szerénység kérdése. 8. Rendszeres tanulás. (Kedvébresztés). 9. Önálló gondolkozáson alapuló önállóság. 10. A munka teljes elvégzésére szokás, állhatatosság. 11. Erkölcsi alap (erős akarat, tiszta szándék). 12. Közösségtudat. (Egyéni és nemzeti érdek egyesítése). 13. Egyetértés. 14. Magunk és mások megbecsülése. 15. Nemzetiség-hazaszeretet. 16. Polgári erény, kötelességteljesítés. 17. Igazságérzet, őszinteség, nyíltság (egyenesség). 18. Igazi szabadság, erkölcsi bátorság, megelegedés. 19. Nemzeti népnevelés. (Ennek érdekében nyilvános iskolába járás).

Imre Sándor továbbmegy *Széchenyi* nevelésrendszerében és gondolatai szerint a nemzet egyéniségének kifejtését legjobban szolgáló szempontokkal kapcsolatban párhuzamosan megmutatja azokat a gátlásokat, melyeknek lebontása által érvényesülhetnek az előbb felsorolt szempontok. így: 1. Óvakodni kell a nevelésben az egyoldalúságtól. (Testi és szellemi nevelés kérdése). 2. Félműveltség, tudálékosság; érzelmek uralkodása. 3. Emlékezet, képzelet túlzott kifejtése, (előítéletek). 4. Szűkkörű elzárkózottságon alapuló nemzeti túlbecsülés hibája. 5. Elfogultság. 6. Egyformásítás, kényszerítés. 7. Önhittség, eifibizakodás, nagyképűség, hízélgés. 8. Tárgyhalmozás, elme túltömése. 9. Szellemi gyámkodás szülte támaszkeresés. 10. Felületesség. 11. Határozatlanság, tétovázás. 12. Önzés, irigység. 13. Széthúzás. 14. Felfuvalkodottság, mások lenézése. 15. Világpolgárság. 16. Dologtalanság, hiányok másban keresése.

17. Álnokság, titkolózás. 18. Zabolátlanság, gyávaság, tékozlás. 19. Házi nevelés, mely a koros jelenségek kifejlődésére utat nyit. (Gróf Széchenyi István nézetei a nevelésről, Budapest, 1904. Politzer Zs. és fia kiad. 261. lap).

Ezáltal a nevelés által igyekezett elősegíteni a nemzet öntörvényei szerinti kifejtését és az említett normák és gátáslebontások által elérni azt a célt, amit maga elé tűzött.

A nemzet történetének sajátos egységében valósul és *Széchenyi* nevelésrendszere ez egység valószínűsítése által utal tovább az emberiség eszméje felé. Az egységnek feltételeként az egyesek egyesülését állítja elénk, de úgy, hogy ez egyesülés a *nevelés* szolgálata által jön létre. Az egységbeszerveződött egyéni személyiségek további organizációja adja a nemzetszemélyiséget, amelynek valószínűsítése a *nemzetnevelés* feladata. Ez a benső organizációra való törekvés nem valami külső tényező eredménye, hanem eredete szerint az egyéni Én és a szociálisan (nemzetien) meghatározott egyén alkotási (fejlődés-) ösztönéből következik s a nemzet önmaga alkotásában vezeti le spon-tánul feltörő, de tudatosított alaptendenciáját. *Széchenyi* nevelése annak a módnak a keresésében, amely szerint sajátosan történik ez az egységfejlés, *nemzeti nevelés*; s amennyiben a nemzetegység szolgálatában áll: *nemzetnevelés*. (23: 38-54.) *Molnár Oszlár* e két neveléselv paradox érvényesülésében mutatja fel *Széchenyi* nevelési gondolatainak értelmét, amikor erről a nevelésről azt mondja, hogy általa az egyén arra képesítetik, hogy meglátja helyét a közösségben és akarja ezt az együvé tartozást. (35:186.) Ez szükséges ahhoz, hogy a nemzet felvirágozzék, »sőt díszhelyet foglaljon el egykor az alkotó nemzetek koszorújában; megfelelően egykor a emberiség nagy hivatásának, mely nem pusztítás, de teremtés«. (39:297.) A nevelés az az eljárás — mondja *Imre Sándor* *Széchenyivel* kapcsolatosan, — melynek az emberiség haladásában résztvevőre való képességtétel s a haladás előmozdítása a lényege. (22:112.)

Széchenyi nagy jelentősége a nemzetnevelés terén abban van, hogy megmutatta a nemzet sajátjai szerinti valószínűsítésének igazi és benső motivációit. Az elsők között van, akik figyelembe vették a nemzet pszichés jellegzetességét, beállítódását, az idők folyamán örökletessé alakult hibáit. A nemzetkarakterológiák között az övé áll még a mai napig is a központi helyen, jóllehet csak az önismeret és önvizsgálat szempontjából végzett intuitív meglátások azok. Az egész nemzet egységes szemlélete szerint gondol a nemzet minden rendű és rangú tagjára s előítéletek nélkül igyekszik mindegyik rétegnek javát szolgálni, hogy Magyarországon senki se legyen kenyér és ruházat nélkül, földel és szakismeret nélkül és az

erkölcsi műveltséget senki se nélkülözze».

Az ő gondolatai alapján indul el *Imre Sándor* és fekteti le a nemzetnevelés szervezésének és elméletének alapjait, amelyben kibontakozhatott a neveléstudománynak az a része, amit nemzetnevelésnek hívunk.

5. Kossuth Lajos.

A nemzetnevelés, mint a nemzet valószínűsítésére irányuló törekvés, nemcsak neveléstani, hanem politikai kérdés is. Dolgozatunkban elsősorban és kizárólagosan is a pedagógiai szempontokat igyekeztünk érvényesíteni. Azonban nem zárhatjuk ki a nemzetnevelés hagyományozól közül azokat, akiknek életpályája inkább a politikai, mint a nevelési síkban mozog.

Kossuth Lajos a nemzet fennállásának és sajátos kifejtésének kérdését elsősorban politikai kérdésnek látta s gondolatrendszere csak annyiban tartalmaz pedagógiai vonatkozásokat, amennyiben a nemzet fejlesztésének munkásai- és munkálásaként egy művelt magyar középosztály nevelését tartotta. Ebben a kérdésben épűgy, mint más kérdésekben is nem elfogult egyik társadalmi osztály iránt sem, hanem a nemzet egyetemes valószínűsűlása szempontjából és e valószínűsűlésben jelentkező egysűges nemzetsszemlélet szerint minden társadalmi réteget saját rendeltetése szerinti műveltsűget kíván adni. (Kemény F.: Ped. Lexikon II. 103. 1.)

Közoktatásűgyi reformtervezete szerint a testi munkásnak (földmives) a nevelésűrűl a *nűpiskola* gondoskodik, a szakmunkások (testi-szellemi munkások) nevelésűrűl a *szakiskolák* gondoskodnak. A fontos az, amit késűbb Eűtvűs Jűzsef is kifejezett, hogy minden ember kapja meg a tehetsűgének és jűvendű hivatásának megfelelű műveltsűget.

Ezek szerint a tanításnak kettűs célja van: 1. A szellemi tehetsűgek általános képzése, 2. elűkésűtése a sajátos életpályára. Ez a gondolat akkor valószűlt meg, amikor *Eűtvűs Jűzsef* a közűpiskola felsűbb osztályait a tehetsűgek és az életpályák szerint szűtágatja.

6. Kűlcsey Ferenc.

Kűlcsey Ferenc pedagűgiai nűzetei mäs forrásokra mennek vissza, mint ahogy azt az eddigieknűl is láttuk. Ő a *szabadelvűség* értelműzése szerint vezeti le a nemzet kifejtésűre vonatkozó nevelűsi nűzeteit. Szabadelvűsűge nemcsak a nemzeti szabadsűgtűrekűvésekbűl merűt, hanem a szűlsűsűges liberalizmus hatása alatt: *nemzetkűzi* gyűkerekébűl táplálkűzik. Ezt viszi be a vallásos életbe, amikor minden vallást egy szintre

helyez abban a tekintetben, hogy értékük szempontjából a babonán felülemelkedést jelöli meg meghatározó elvként. Minden vallás egyformán boldogíthat, ha képesek vagyunk felülemelkedni a babonán s lelkünket az előítéletektől megszabadítani. (1: 138).

Felfogása az eddigiekkel ellentétben *arisztokratikus* inkább, mint demokratikus. A hazát szerinte a jelesek boldogítják. (132:24). Szétválasztja a nemzet és a sokaság fogalmát és nemzetfenntartóul a kiválókat jelöli meg. Ezzel ellentété *Széchenyinek* és *Eötvösnek*, akik bár maguk is a »kiművelt emberfő« jelentőségét hangsúlyozták, de a nemzet alapjául az egységbeszervezett, kiművelt népet tették. *Kölcseynél* a nemzetnevelői munka *felülről* kezdődik (32:30) és teljesedik ki. Ezzel ellentétben másoknál a *népnevelés* az alap. *Barankay* rámutat arra *Kölcsey* gondolatainak bemutatásában, hogy még a demokratikus tudományokat sem szívesen tűrte meg a nevelésügy szervezésében. (1:140.)

Kölcseynél is találunk utalásokat arranzve, hogy a nevelés és élet szoros kapcsolatban kell legyen; csakhogy, míg az előbbieknél a *köznevelés* a célravezető, ez utóbbinál a *házi nevelés* a fontos. *Imre Sándor Széchenyi* gondolatrendszerében éppen a házi nevelés egyoldalúságaira mutat rá, amit *Eötvös József* is éppen csak engedélyez állami felügyelet mellett, de nem ír elő. Míg náluk a közneveléssel a szociális erények kifejtésében van a nevelés eszméje, *Kölcsey* a *vezető osztály* kialakítását tartja szemelőtt. amelynek legjobb eszköze a szeparált nevelés. Ezzel a nemzet sajátos megélésének egységben történését zárja ki, minthogy a különválasztott neveléstevékenységek által a növendék a különállásba szokik bele. Azzal ítéli el a köznevelés szerveit, hogy azok »nem lehetnek és nem is fognak lenni egyebek, mint tudóst formáló intézetek«. (31:248.) Ezek mellett a nevelési egyoldalúságok mellett rámutat az iskolák szerepére, amikor azokban az egyéni továbbképzés alapjait nyújtó intézeteket látja. (45:478.) Szerinte a nemzetnevelés célja nem tudósok nevelésében, hanem jó, erényes polgárok nevelésében van. A sokféle ismeret nem is jó, — mondja — mert felületességre vezet. Az ismeretszerzésben arra kell törekedni, hogy az ismereteket magasabb ítéletek alatt egységes rendszerben kell tartani és elraktározni.

Az akaratnevelés kérdését ő is felveti, mint *Eötvös*. Itt az akarat erejének, intenzitásának növelésére gondol. Ehhez bátorság, állhatatosság kell. Az akarat az erkölcsi törvények érvényesítése által lesz szabad úgy, hogy a szabadság az erkölcsiségben valósul. A végső cél a nevelésben az *erényes ember* kialakítása, amelyben a boldogság elérése jelenik meg.

A hazaszeretet morálja az embertől elválaszthatatlan és

kifejezésében éri el a maga megnyilatkozását. (1: 137.) A helyes nevelési *módszer*: a *szakoktatás* és a *példaadás*. (32:31.) Az értelem nevelésénél főszenpontok: *tapasztalatszerzés*, *gondolkodás*, *szorgalom* kérdése. Minden individualizmusa mellett a társaságok alakító szerepét is figyelembe veszi. A nevelés mindezekén túl az erényes ember kialakítása érdekében *vallásos*.

Kölcsey nevelői gondolatai az egyéni nevelés szempontjából különös értékkel bírnak; de a nemzetnevelés szempontjából bizonyos tekintetben kiegészítésre szorulnak. Hibája, hogy megfelelnek a nemzet tömegét alkotó rétegnek: a *népnek* neveléséről és ezzel kizárja a nagyvonalú *köznevelés* nemzetvaivó szerepét és jelentőségét. Az *érzület* nevelésének kérdését előtérbe állítja és ezzel cseréli fel a nemzeti tudatosságra nevelés nemzetnevelő értékét. A hazai történeti hagyományok ismeretének fontosságával neveléselvi a *nemzeti nevelés* hagyományaiban jelentős helyet foglalnak el. *Parainéziseben* egyoldalúságai elhalványodnak és már az *egyesülés* gondolata is felmerül.

7. Bárá Eötvös József.

A nemzetnevelés *bárá Eötvös József* egész munkásságában meghatározó szerephez jut, amennyiben a nemzet jobb kifejlésére való törekvés megmutatkozik politikai elgondolásai-ban is és ezek tüköré gyanánt szépirodalmi műveiben is. *Kulturpolitikus* egyénisége a kor eszméinek hatása alatt alakul kiemelkedővé a nemzettörténetben. Az *újhumanizmus*, a *liberalizmus* és *demokrácia* egyformán tényezői egyénisége alakulásának, noha racionális hazafisága megmenti a túlzásoktól. *Imre Sándor* állapítja meg róla, hogy kulturpolitikus egyéniségében nem a politika, hanem a kultúra a döntő. (20:11.) A kor eszméinek hatása alatt igyekezett bevonni a *népet* a nemzet politikai életébe, jogokat adván nekik. Egész munkásságát az jellemzi, hogy a demokrácia jegyében akarta lebontani a nemzet valósításának gátló akadályait, amelyek különösen az 1848-ban megbolygatott rendi társadalom után a nemzetfenntartó rétegek egymásközi jó, vagy kevésbé jó viszonyulásai-ban (egyesülésében, ill. egyenlenségében) jutottak legjobban kifejezésre. Megpróbálja az ellentétek kiegyenlítését a *műveltségbeli különbség* elsődleges fontosságú szerepével, hogy elvegye a politikai (osztály-) különbségek mérgét és visszás helyzeteknek rendbontó erejét. A nevelésügy nála a művelődésnek eszköze.

A demokrácia hatása alatt kapnak szerepet gondolatrendszerében a *szabadság*, *egyenlőség* és *nemzetiség* eszméi,

de nála sajátos tartalmat nyernek ezek. A *szabadság* oly állapot, mely szerint az egyén szabadon fejtheti ki tehetségeit és mindazt, ami körülötte van, önállóan használ (5:154.); az *egyenlőség* elve abban áll, hogy mindenki igényt tarthat a szabadságra (21: 7.); nem jog, hanem tény ott, ahol a művelődés egyenlősége. (7:34.,) Azonban nevelés nélkül semmi; pusztá szó, nevelés az, ami által az alsóbb néposztály képessé tétetik jogai gyakorlására. (6:272.) Csak eszköz a szabadság elérésére. (27:182.) Volt idő — úgymond, — amikor a polgári társaságok főfeladatuknak az osztályok közötti különbségek fenntartását tekintették s a nép nevelésére nem tettek semmit, *men* az volt a legjobb eszköz, ha a nép nem neveltetik az osztálykülönbségek fenntartására. Ennek a negatív pedagógiának üzen hatat akkor, amikor csak a műveltségbeli különbséget ismeri el. Az egyenlőség és szabadság eszméit nála a *nemzetiség* foglalja össze. Ennek az a lényege, hogy tulajdonképpen a szabadság alkalmazása arra a nemzetiségre, melynek öntudata az egyénben, mint valamely nép tagjában él. (21:7.) Tágabb körben: az egyéni szabadság alkalmazása más népfajokra is. 27: 182.) Ezért sürgeti a művelődéspolitikát kiterjesztését más népfajokra is. A nemzetiség kihangsúlyozásával látta elkerülhetőnek mindazt a veszélyt, amit a másik két elv egyoldalú érvényesülése jelent. (28:315.)

Eötvös nemcsak *nevelő*, ki jövőnk biztosításának feltételét a nevelésben látta; nem is csak *köznevelő*, kulturpolitikus, aki a nemzet kulturtörténeti szolgálatára törekedett, hanem *nemzetnevelő* aki a nemzet egyetemes haladásának kérdését tartja szem előtt és aszerint rendezi művelődéspolitikáját. Központi gondolata az egyenlőségen felépülő *szabadság*, melynek nincs más eszköze, mint a nevelés.

1. A nevelés alapja nála éppúgy, mint *Széchenyinél* a *haladás* gondolata. Az emberiség szellemi, erkölcsi, fizikai tekintetben fejlődik és ez a fejlődés egyformán meghatározza az *egyese*k és a *népe*k életét. (5:350) Az emberiség fejlődése a polgáriasodásban (civilizáció) jelentkezik. Minden haladás a különböző egyének érintkezésétől függ. A haladás irányát az uralkodó eszmék határozzák meg. A haladás mértéke a szükségétől függ. (21:7) Aki haladni akar, annak egy síkban kell haladnia. Nem is a tehetség, nem is az akarat hiányzik — mondja, — hanem a következetlenségnek tulajdonítható, hogy távolabbi célok oly ritkán érhetők el. (20:15) Minden haladás az *egyese*k önálló munkájának eredménye. (5:224). A haladás mértéke: 1. mennyiben úr az az ember az anyagi világ felett. 2. A műveltség bizonyos foka mennyiben általános az emberek között. 3. Mennyire tartják tiszteletben az emberi törvényt. A haladás lassú folyamat. Vannak megállások is és vannak ugrás-

szerű átalakulások is Akkor lehetséges a biztos haladás, ha egyik lábbal szilárdan állunk, míg a másikkal előre lépünk. (5:192) Van elsekélyesedés is, de ez nem zárja ki a haladás folytonosságát.

Csak egy reakció fenyegeti veszéllyel a hazát.— módja, — az, ami a haladásnak ellene van. (12.) Az ország jövője azon állapottól függ, amelyet civilizáció tekintetében Európa népei között elfoglal. Van maradási ösztön is (inertia), melynél fogva az ember nem változtat állapotán, ha nem kénytelen arra. Szerinte az emberiség haladásának gondolata egyenes arányban van a *nemzeti öntudat* érvényesülésével.

Rámutat *Eötvös* arra is, hogy a nevelés a mindenkori ma szükségéből táplálkozik. Nemzetnevelése a nemzet szükségéhez igazodik, amit az »Én is szeretném« című verse is kifejez. *Imre Sándor* ezért ennek a tükrében mutatja meg *Eötvös* nevelői gondolatainak alapját.

2. *A nevelés célja kettős*: közösségi és egyéni. A közösségi nevelés célja a művelt ember kialakítása s ezekben a művelt társadalom és művelt nemzet kialakítása. Az egyéni cél pedig az *erkölcsi személyiség* megvalósítása. A végcél: az egyéni- és közboldogság elérése. Ezzel tölti be az egyén Isten által rendelt célját, mert Isten az embert boldogságra teremtette. (11:11) Ennek érdekében vizsgálni kell az embert, annak társadalmi viszonyait, meg kell keresni az emberen uralkodó törvényeket. Meg kell nézni, — úgymond — »Tud é az ember azon állati ösztön felett, mely tisztán önző célok követésére készíti úgy uralkodni, hogy abban talál gyönyörűséget, ha másoknak használ«. (21:5).

3. A nevelésben a művelődés a fontos. A haladás ebben történik. A művelés *Eötvösnél* = nevelés. Minthogy az egyesek kiművelésén fordul meg a jövő, a nevelést országos szempont irányítja. (13:364; 21: 12.)

Azt is világosan látja *Eötvös*, hogy a nevelés kérdését csak gyakorlatilag lehet megoldani. Az irányadó az, hogy minden embernek be kell tölteni hivatását s ez csak úgy lehetséges, ha nevelés által képessé tételük arra. (11:13). A nevelés annyiban éri el célját, amennyiben az életnek megfelel. Nem lehet egy nevelési rendszerhez sem mereven ragaszkodni, mert minden nevelési törvény csak ideiglenes. (6:340.) Ezzel a gondolattal mutat rá arra az igazságra, hogy a nevelés az életre vonatkozik és az élettel kapcsolatos. A nevelés fontosságát jól látja a nemzet életében. Azt írja *Kazinczynak*: «Alszik a nagy erő minden nemzetben, csak nevelés ébreszti fel.»

A nevelés gyakorlatilag úgy történik, hogy először az egyént kell nevelni, hogy belenőjjön a szabadságba és az alkotmányos életbe. Az egyéni nevelésben lesz nemzetnevelés

ez a tevékenység. A nevelés alap- és elemi követelménye abban van, hogy a szabadságban egyformán résztvegyen minden ember. »Én csak egy állapotot ismerek, melyben a nevelést a közbátorságra veszedelmesnek tartom; azt amelyben a nemzet egy része szolgálai láncok alatt görnyed s a másik, mely felette zsarnoki hatalmát űzi. ez állapotot fenn akarja tartani. Ott, hol nemünk bennszülett méltósága elismerve nincs, hol a természet istenadta parancsai lábba tapodtatnak, ember embertársában csak alávaló eszközt lát, melynek vérével önmagának kényelmet s hatalmat szerezni nem pirul... hol illy állapot létezik s fájdalommal legyen mondva, vannak ily állapotok Isten szabad ege alatt; ott, ne szóljon senki nevelésről.« (9-42.)

4. A nevelésben mint tényezők résztvesznek: állam, egyház, társadalom, család. Bár az országot illeti s az egyházak csak az állam segitőtársai, az egyházat segíteni kell mert minden alkotmányos állam saját érdeke ellen cselekszik, ha kizárja a nevelésből azokat, akik segítségére vannak. (6 · 135.) Azonban, minthogy az államnak egyetemes ügye: »az államé az első, de nem utolsó szó.« Az *állampolgári* nevelés alapjait ő veti meg nálunk. Azonban ez abban jelentkezik nála, hogy az államnak egyénei iránti köteleseit elismeri. Az állam kötelessége, hogy biztosítani tartozik minden polgára számára a legteljesebb nevelést. (21:9.) Ahol a közdolgokra minden osztálynak befolyása van, ott képessé kell tenni az embereket jogaik gyakorlására. (U. o.) Ennek érdekében viszont: 1. Joga van kényszeríteni minden polgárát gyermekének neveltetésére, 2. a tankötelezettséget az iskoláztatás ingyenességével lehetővé kell tenni, 3. a nevelésből nem szabad kizárni másokat, csak felügyeletet kell gyakorolni nevelésük felett. A monopolizált állami nevelés káros. A nevelés *közügy* és abban mindenkinek részt kell venni. Nagy szerepe van benne a szülőknek. A nemzet valósitása érdekében tehát Eötvös *állami köznevelést* kíván.

A nevelés, minthogy a nemzet minden rétegére kihat: nemzetnevelés. *Eötvös* a nemzet történelem kultúrjellegére mutat rá a művelődésben szemlélt nemzetvelősülésben és érvényesülő nemzetnevelésben. Az a fontos, hogy ne legyenek olyan osztályok, melyek művelve nem lévén félrevezettessenek. (21:8). A másik alapvető motívum a nemzetnevelésben az, amit már *Széchenyinél* is láttunk, hogy a nemzet nagysága nem az emberek, hanem az intelligencia mennyiségétől függ. Amely nemzet ebben a többieket megelőzte, ha nem is a világelső népe még, de azzá fog válni, (mondja) (6:294). *Imre Sándor* úgy jellemzi *Eötvös* nemzetnevelő egyéniségét, hogy: az egész nemzet nevelésének egységes terve volt előtte, *amelyből* addig a legtöbb magyart csak egy-egy részlet érdekelt.

Eötvös felhívta a figyelmet nemzetnevelő és kultúrpolitikai gondolataiban a *nemzeti nyelv* szerepére. A nemzeti nyelv kiművelésére sok gondot kell fordítani, minthogy ez hordozza a nemzeti művelődést. *Apáczai* mellett *Eötvös* a legnagyobb hirdetője a nemzet *kulturtörténelmi* mivoltának, amire még hozzá hasonlóan *Mikó Imre* mutatott rá. »Részemről — úgymond — mint már százszor is kimondottam életemben, a magyar nemzet jövőjét tisztán kulturkérdésnek tartom; ennél fogva a nevelésügyet a nemzet legfontosabb ügyének tekintem; mindent, mit előmozdítására tehetek úgy tekintek, mint a legfontosabb teendőt, melyet, elmulasztva a nemzet jövőjét kockáztatok.« (Képviselőházi beszédek, 1870 febr.8-án) *Komis* mutat rá arra, hogy a műveltséget *Eötvös* erős nemzeti alapon kívánta kifejteni. (28:318)

A nemzetnevelés első formája a *nemzetténevelés*, »mert ... olyan nemzetnél, mely alkotmányilag és nevelésre nézve oly aljas fokon áll, mi veszélyesebb: az-é ha alkotmányos jogai terjesztetnek ki mielőtt nevelve volna, vagy ellenkezőleg: nevelésről gondoskodnánk mielőtt alkotmányos jogai kiterjesztetnének?« (10; 181) Jól látja, hogy nem a lelkesedés hiányzik a magyarból, hiszen az minden szépért s nemesért lelkesedik, hanem az *egység*. Ezáltal létezik a nemzet. Ennek érdekében ki kell fejlessze a nevelés a *szolidaritás* érzését. Ebből következik az egymásért való áldozatban jelentkező *altruizmus*. Mi lenne az emberekből,- — mondja — ha egyik a másikat nem segítené és a világból, ha kötelességét egymás iránt nem teljesítené az ember? (6:342-343).

Báró Eötvös József nemzetnevelői gondolatainak kiindulása és alapja a *népnevelés* kérdése. Ebben keresi a közoktatás alapanyagát. (28:317) A népnevelésben is először a *nép értelmi* műveltségéről kell gondoskodni. Ettől függ, hogy nemzetünk, mely e földet vitézsége által szerezte meg, értelmisége által meg is tartsa. Nincs fontosabb ügy a nevelésnél azért sem, mert a nép műveltségi állapota közvetlen befolyást gyakorol az államvezetésre: a törvényhozásra és kormányzásra. (6:75) Ezért a nevelésügyet a maga egészében állampolgárinak minősíti.

A népnevelésnek *vallásosnak* kell lenni, vagyis olyannak, amelyben az isteni hit, a tiszta erkölcs tanai közvetíttessenek s egyszersmind az emberiség és nemzetiség elvén alapulva oda kell irányultatnia, hogy általa a növendék, mint ember, honpolgár és alattvaló lelkére kiterjesztessék. (14:19.)

A népnevelés közvetlen célja csak az alsóbb néposztályoknak jogaik gyakorlására való képessé tétele. A távolabbi cél: a tudománynak hazánkban való megalapozása. »Nem akarom — úgymond, — hogy a tudomány Magyarországon kará-

csonyfa módjára állíttassék fel, felékesítve mindenféle csecsebecsékkel, különben pedig arra teremtve, hogy elszáradjon; én azt akarom, hogy e fa gyökeret verjen e hazában s erre nézve mindenekelőtt szükséges, hogy a talaj elő legyen készítve«. (12.)

A népnevelésben fontos szerepe van a *tanítónak*. Ennek pedagógiai készségétől függ a népnevelés sikere. E siker biztosítása érdekében igyekeznek a *pedagógiai szemináriumok* létesítésével és a *Néptanítók Lapja* szerkesztésével emelni a tanítók pedagógiai szakismeretét.

Eötvös jól látta az iskolák szerepét a nemzetnevelésben. Ennek megfelelően igyekeznek rendezni az iskolaügyet. Iskolapolitikája, mely felöleli a kisdedóvó intézetektől kezdve az összes iskolafajokat, ennek a gondolatnak a vezetésével érvényesül. Kifogás alá eshetik ugyan túlzott *intellektualizmusa* a nevelésügy szervezésében, de érdeme, hogy a nemzet történetét sajátos *kultúrája valóságában* szemlélte és mutatta meg. Ennek érdekében építi ki a nemzetnevelés háttéréül közoktatásügyi rendszerét, mely még ma is alapul szolgál közoktatásügyünknek.

A külső feltételek biztosítása mellett a nemzet belső strukturális sajátjaira is ügyelt és a szükségleteknek megfelelően igyekezett tartalommal megtölteni az egyéni lelket.

8. Gróf Mikó Imre.

A szabadságharc leverése utáni nemzeti visszaesésből igyekezett kiemelni nemzetét *Mikó Imre* és az ebbeli fáradozás közben tagolódik be egyénisége a nemzetnevelők s gondolatai a nemzetnevelés körébe. Az »Irányeszmék« című könyve, mely éppen a nemzet felépítését szolgálta, 1861-ben jelent meg. Célja: »a nemzeti öntudat, önbecsület és munkássági ösztön ébrentartása, erősítése és kifejtése által a nemzet önéletében való hitének és reményének megszilárdítása s a kétségen kívül bekövetkező jobb jövőnek türelemmel s férfiasan bevárására hatni«. Míg Széchenyi a »tespedésből« akarta felrázni nemzetét, *Mikó* a letargiából igyekezett új lehetőségek felmutatásával kiemelni a nemzetet. (34: Előszó.)

Könyve elején arról szól, hogy az egyén miképp feltétele a nemzetnek és a nemzet hogy él egyéneiben. Rámutat az egyéni kifejlés részvontakozásaira, amint a nyelvi, történeti, szellemi és kulturális kifejlésben jelentkeznek s megmutatja az ilyen alapú nevelés (nemzetfejlés) irányát. (34:1.) A nemzet valószínűsítésének nevelés általi szolgálatában fontosnak tartja a *nyelv* kiművelését, aminek érdekében hangsúlyozza sajátos törvényei tiszta, világos rendszerbe foglalásának szükségét, hogy

a kiművelt nemzeti nyelvben kibontakozzék a művelt nemzeti irodalom. *Nemzeti önállásunk* feltétele, hogy nemzetünk nyelvében is önálló és szabad legyen. (34:3.) Nyelve tartja meg Kelet és Nyugat hatáscentrumában és teszi képessé keleti származásával a nyugati műveltség hordozására. Neveléseszméje az idő sürgető szava szerint: »Lélekben egy, erkölcsileg erős, szellemi műveltség által hatalmas, tehát jóra való és jövővel bíró népfaj« szolgálata, hogy mások előtt is így ismertessünk. (U. o.) Ezt csak a nemzeti nyelven mivellet nemzeti irodalom által tudjuk leginkább szolgálni és valósítani. Ebből a szempontból elsődleges nemzetfenntartó réteggént a *föld népét*, a *parasztot* jelöli meg. Ezt egészíti ki a nemzeti irodalom hangsúlyozása. A nemzeti műveltség e két tényező között feszül és ebben történik a nemzet. (34:4.)

Mikó is rámutat arra, hogy a nemzet fennmaradásában fontos szerepe van az *egyetértésnek*. Mindenkinek erkölcsi kötelességévé teszi a nemzettörténet szolgálatát (34:7.) úgy, hogy az egyéni parancsolás és uralomvágy helyett az engedelmisség és a szolgálat ellentéteket kiegyenlítő értelmét viszi be az egyéni és közösségi élettörténetbe. Csak egység, egybetartás és egybeolvadás által valósulhat a nemzet. (34:23.) Ezek jövőnk biztosításának feltételei. (34:26.)

A nemzet jövő élete érdekében az *ifjúság nevelése* a legfontosabb és legidősebb. A legjobban a helyes közélettel és észszerű emberanyaggyártással nevelhetjük ezt. (34:29.) *Mikó Imre* éppúgy, mint *Széchenyi*, mindenkit a maga helyére kívánt tenni. A hivatásbetöltésnek feltétele az *érettségre* és *nemzeti tudatosságra* való nevelés. Csak így váltják fel zökkenő nélkül az »aggfákat« a »nekisudárodott« fiatal szálak. Ennek érdekében a nevelés maga is *tudatos*, hogy a nemzedékek örváltása jó eredménnyel történjék. (34:35.) Ezt a szolgálatot múltja, ősei emléke, nemzete becsülete egyaránt parancsolják.

Mikó Imre kiemeli a nevelésben a *nemzeti múlt* szerepét és azt mondja, hogy a történelemre kell építeni az oktatásügyben. Ebben kell megtalálni a *példaanyagot* a nemzet érényeinek és hibáinak a felmutatására. Ezzel a sajátos erény és dicsőségsszomj felébresztése a célja. Ezáltal nevelhetjük az ifjú nemzedéket sajátos életformánknak megfelelőleg, mint egykor a görögök tettek, kik már kora ifjúságában megtanították vívni, küzdeni, futni s szellemi téren is harcolni az ifjakat. Ehhez természetesen megfelelő testi és szellemi nevelést kaptak. (34:36.) »Minden korok és népek története azt mutatja, — mondja, — hogy amely hazában az öregek oldala mellett jóra való, fogékony, szépért, jóért hevülő, tetszomjas, tanulni és munkálkodni, túrni és nélkülözni tudó ifjúság áll, az nyugodt

lehet jövője iránt; ha kidőlnek amazok, helyüket ezek foglalják el; amit azok elkezdtek, ezek kipótolják, amit elvesztettek, ezek visszaszerzik«. (34: 38.)

Az ifjúságnevelésben az *önképzésre való nevelésre* is gondolni kell, hogy ezáltal öntevékenységre neveljük az ifjakat. Vigyázni kell arra, hogy a testi-szellemi képzés párhuzamosan történjék. A nemzet nevelésében arra kell törekedni, hogy a nemzet *vérével* és *szellemével* megegyező legyen. Nemes táplálékot kell adni a léleknek — úgymond, — melynek rendeltetése: »...az erkölcsi szellemvilág dicső tárgyaival foglalkozni, az *eszmék*, az örök szép és jó körében mulatozni«. (34:40.) A semmittevés káros a lélekre is. Az ifjúság hivatása: felkarolni és kifejteni a nemzeti értékeket, hogy azok által értékessé válják a nemzet.

Mikó Imre a nők sajátos hivatását a nemzeti műveltség védelmezésében állítja elének. Kötelességeik éppoly felelősségteljesek, mint a férfiaké. (34:45.) Nekik is ragaszkodniuk kell sajátos nemzeti közkincsükhöz: a nemzeti viselethez és mindahhoz, amivel a nemzeti művészeteket támogathatják. Szembehelyezkedik az európai álpolgáriassal dicsekvő divathóborttal és a nemzeti jelleg ki hangsúlyozásával a nemzeti viseletben a nők »egyenest és hathatós« részvételét látja nemzetünk fenntartásának s egykori feldicsőítésének nehéz munkájában. Vissza kell térnünk a természetes és egyszerű életrendhez és ebben nőink sajátos hivatásként a ház gondviselését, a takarékoság érvényesítését és az időnek hasznos dolgokban való töltését kapják. (34:49) A családi életben a háziasság, vértelenség, erkölcsi tisztaság ápolása legyen az eszmény. Ezenkívül a nőknek is részt kell venni a nemzet szellemi életében. Ezen a téren a nemzeti nyelv és irodalom ápolásában és művelésében lelhetik fel sajátos körüket. A példaképek a nemzet nagy asszonyai. (Lorántffy Zsuzsanna, Bethlen Kata). Náluk a *tudatosság* a hazaszeretethez és az áldozatkészségben jut érvényre. »Ha a férfi a ház oszlopa, a nő bizonyára annak ékessége; ha a férfi a fenntartó erő, a nő kétségkívül az elevenítő lélek«. Az *anyaság* vállalásával a nemzet valóságának és fennmaradásának munkásai, akiket erre a magasra hivatásra neveléssel fel lehet és kell készíteni.

A nemzetvalóságban a történelmi fejlődés a gyökér, amelyből úgy nő ki és fejlődik a nemzet, mint gyökérből az ág. (34; 58). Kinőtt fát pedig átültetni annyi, mint létét kockáztatni. A nemzetet elszakítani éppígy *hagyományaitól*, a legveszedelmesebb. Ezek a történelmi alapok adják az erőt s mintegy mágikus vonzást gyakorolnak a nemzettagok felé. *A hazai földnek* a megbecsülése mindenkinek egyformán kötelessége. Rá kell nevelni az embereket, hogy ne dobják el könnyen

maguktól atyáik örökét, mert élelmes idegenek szerzik meg azt. Éppen ezért *értelmiségre* és *erkölcsi belátásra* kell nevelni. Ugyancsak rá kell nevelni a *közintézetek* megbecsülésére a nemzetet, melyek a nemzeti kultúra fenntartásának eszközei. Ennek éppolyan jelentősége van, mint a nemzeti szokások, erkölcsök, történeti hagyományok és ünnepek, zene, nyelv, tánc és öltözet megőrzésének. Ezekben mutatkozik meg ősi és eredeti nemzeti jellemünk, kulturális fajtagységünk, a nemzet őseredeti tulajdonságai: vendégszeretet, hazaszeretet, vallásosság (rajongás nélkül), az egyházi és nemzeti ünnepek megtartása, király, törvény és ősök tisztelete, jó embereinkre való megemlékezés, könyörületesség, a legyőzöttek iránt is nagylelkűség, megbocsátási készség, önbecsérzet, dölyf nélküli büszkeség, szabadságszeretet, stb. Tehát a nemzet ősi pszichéje és karaktere. (43: 65.)

A nemzetnevelésben fontos szerepe van a *nemzeti öntudalnak* és a *nemzeti történet* ismeretének. Ez az alapja az önállásnak és a jellemnek. A nemzeti történet az a talaj, ahol találkoznak az egyébként külön élő egyedek és a közös sors tükrében egységre jutnak. (34:69.) Ezt elfeledni nem kevesebb, mint gyökérnek a földből kiszaggatni, feladni az életet.

Miké Imre rámutat arra, hogy a nemzet sorsát egyedei hordozzák. A nemzet ezek szerint egyedei erkölcsi viszonyulásában (alkalmazkodásában) valósul és létezik. A nemzetnevelésnek azon kell munkálni, hogy a nemzet erkölcsi voltát tegye tagjai életszolgálatának meghatározó alapjává. *Mikó Imre* így gondolta elérni célját, amely arra irányult, hogy visszahelyezze a nemzet élettörténetét a régi nyomokra s biztosítsa a fejlődést ezeken a régi nemzeti alapokon a nagy nemzeti katasztrófa után. Nevelő gondolatainak értéke abban van, hogy a nemzetvalóság szolgálatában a nemzet őseredeti lényegének, hivatásának és jellemének a kifejtésére igyekezett.

9. A nemzetnevelési hagyományok értéke a nemzetnevelés fogalmának kibővülésében.

Az alapvetők a nemzetnevelésben a nemzetvalóság mindenkorai szükségleteiből indulnak ki s nevelési gondolataik ezáltal életesekek. Minthogy a nemzetnevelésben a nemzet léttörténetét szolgáló tevékenység jelentkezik, az alapvetők gondolatai a nemzet valóságának egyetemes szempontjai szerint is érvényesek. E kettős jelleg szerint mutatnak rá arra, hogy a nemzetnevelés politikai keretekben történő kultúra- és sajátos viszonyulás.

Rámutatnak arra is, hogy a nemzet a történeti élet folyamatában maga is folytonos történés, amelynek megvannak a

maga belső szükségei, hiányérzetei; melynek leküzdése a tagok alkalmazkodása szerint: a nemzeti egység. Ennek az egységben történő nemzetnek nevelési szolgálata a nemzetnevelés. A nemzetnevelés további fejlődése szempontjából e gondolatok az »hic et nunc« kategóriáiból kiemelve, mint a mindenkori nemzetvalóság alapmotívumai értékesek és a nevelés szempontjából organizálódott vonatkozásaikkal járulnak hozzá a nemzetnevelés további problémafejléséhez. Ez azt jelenti, hogy nemcsak saját korukban volt szerepük a nemzet fejlesztése, kiművelése munkájában és irányításában, hanem kihatnak a nemzet mindenkori történelmi folyamatára. Számos olyan nevelői gondolat van, amely az ismeretlenség miatt nem része még ennek a problémarendszernek, azonban a már felszínre került nemzetnevelő gondolatok is elegendők arra, hogy utat mutassanak a nemzet sajátos kibontakoztatása érdekében értelmet kapó nevelésügy szervezésében.

Kitűnik ezekből az ismertetett nemzetnevelési gondolatokból az is, hogy a nemzetfejlés szolgálatában a nevelés nem egyoldalú, hanem rendszeres és harmonikus; azaz a nemzet sajátos alakjához képest mellett figyelembe veszi szellemi valósága objektív tartalmát is és ügyel, hogy a további fejlődés a már meglévőön induljon el. Ezért *hagyományos* jellegű és így figyelembe veszi a nemzetvalóság természetes, szellemi változásának a történelmi életben kialakult *módozatait*, életformáját, művelődéstartalmát és bio-pszichológiai organizmusát.

Az előbbieken tárgyalt nemzetnevelők gondolataiban egymástól függetlenül érvényesülnek sajátos helyzeteik és adottságaik szerinti nevelésrendszereik és szerintük kapnak testi- (katonai), lelki, szellemi, erkölcsi nevelési jelleget. Azt is megmutatják ezek a gondolatok, hogy e lényegükben résznevelések, mint a katonai-, testi-szellemi-lelki stb. mennyiben értékesek és érvényesek a nemzetnevelés általános szempontjai szerint.

Dolgozatunk következő részében a tárgyalt hagyományokon elindulva mutatjuk meg azokat a nemzetnevelési gondolatokat, melyek a tudományos pedagógiai eszmélések síkjában, mint rendszerek alakultak ki.

121. A nemzetnevelési rendszerek kialakulása.

1. Nemzet és nevelés rendszer és nemzetnevelés. 2. A nemzeti nevelés, mint módszertani kérdés. 3. A személyiség elve a nemzetnevelésben. 4. A nemzetnevelés történetfilozófiai vonatkozásai. 5. A nemzetnevelés, mint általános nevelésmeghatározó elv. 6. Sorsszerűség a nemzetnevelésben. 7. A nemzetnevelés, mint etikai kérdés. 8. A nemzetnevelés kultúrfilozófiai jellege és kultúrpolitikai vonatkozásai. 9. A nemzetnevelési rendszerek alapjegyei.

1. Nemzet és nevelés; rendszer és nemzetnevelés.

Dolgozatunk előbbi történeti részében az nyert igazolást, hogy a nemzet lényege szerinti kifejtésében a nevelésnek nélkülözhetetlen szerepe van. A nemzetnevelés, mint sajátos nevelésrendszer csak a történeti alapok, nemzeti neveléshagyományok tudatosulásában fejlődött ki úgy, hogy a spontánjellegű nevelői megnyilatkozások tudományos nevelésszemlélet alapjait vetették meg. Abból az igazságból táplálkozik, hogy a nemzetnevelés folyamata egyedei sajátos nevelése által biztosítatik és az egyének nevelési organizációjában: a *köznevelésben* a nemzet nevelése történik. A nemzetnevelés, mint speciálisan neveléstudományi problémakör, a nemzet helyzetének alakulásával függ össze, azt megelőzi és követi, amennyiben a nemzetfejlés tényében is nevelőhatások játszanak közre és a nemzet jövő életét is a nemzetnevelés sajátos szellemében és törvényszerűségei (benső meghatározottságai) szerinti nemzetnevelés segíti kibontakozáshoz,

A nemzetnevelés folyamatában a nemzetnevelés organizációja történik s az erre irányuló nevelő tevékenységek a nemzetnevelésben nyernek nevelési rendszerjellegűt, hogy a nemzetnevelésben, mint a nemzet erőinek tudatos egységében, mint tudatos és tervszerű nevelői tevékenységek maguk is sajátos szervezetekhez jussanak. Ebben a folyamatban szerepet kapnak az általános nevelési szempontok mellett a részleges nevelésvonatkozások is, mert a nemzetnevelés szervezett erő- és

történésegység sajátos helyzeteit is felöleli sajátos nevelésében. Nem csoda, ha természetszerűleg alakult ki önálló nevelés-rendszer, mely a nemzet helyzeteinek megfelelően a nemzet történésalapjaira támaszkodik s eszményében és gyakorlati tevékenységeiben ahhoz igazodik.

Ennek a nevelésrendszernek alapvetése a nemzetfejlesztő szolgáló és a fejlődés pedagógiai vonatkozásait felismerő nagy személyiségek még a nemzet helyzete szerinti spontán megnyilatkozásaiban van, amelyen felépülve a nemzetfejlesztésre érvényes és egyedül lehetséges nevelésrendszer bontakozhatott ki a neveléstudományi eszmélődések világában. A nemzetnevelői hagyományok a nevelésrendszerek általános alapelveit határozzák meg, mert spontánjellegük és a speciális helyzetek szükségének megfelelő hiánykitöltésekkel egyben a nemzet lényege, belső tartalma és bio-pszichikai organizmusa szerint érvényesülnek.

A nemzetnevelés ezek szerint szükségképpen fejlődése a pedagógiának úgyis, mint gyakorlati tevékenység, úgyis, mint neveléstudományi rendszer, minthogy a nemzet is az emberiség fejlődésének az eszmélődésekben szükségszerűen kialakult formája. A nemzetiség kibontakozásával egyidejűleg indult el a nemzetnevelés is a maga útjára úgy, hogy a nemzetiséggel nemcsak párhuzamosan, hanem egytörténésben alakult ki és további rendszereiben is a nemzetiség öneszménye szerinti kifejlésének a szolgálata az irányadó. Minthogy a nemzetiség is először spontán nevelői megnyilatkozások által szolgálva bontakozott ki, a nemzetnevelésnek is első rendszerei a spontán nevelői megnyilatkozások, melyek a kialakult organizmus, illetve az organikus nemzetegész történéésében maguk is rendszerben történő neveléstények organizmusai s alapelveik egységes rendszerében kibontakozó elméleti kérdéseik is egységbe organizált neveléstudományi rendszerek.

A nemzetnevelés tehát szükségszerű része az általános neveléstudománynak.

A tudományos eszmélődések ezen a téren is újabb fejlődést mutatnak. Ez a fejlődés végigkísérhető a nemzetnevelés problémaalakulásaiban. Ebben a fejezetben a nemzetnevelés rendszereinek problémaalakulásaival foglalkozunk.

2. A nemzeti nevelés, mint módszertani kérdés.

Felméri Lajos a nevelés általános kérdései közé iktatja a nemzeti nevelés kérdését. Az emberiség fizikai és szellemi fejlődésének tükrében foglalkozik a *nemzettel*, mint olyan alakulattal, melynek kebelében egészemberré válhatik a kezdetben hipotetikusan, közösségtől mentesen gondolt ember. Az ember

éppen abban különbözik az állattól, hogy míg az ösztönösen él; ennek az életformának a feltételeiként a természettől befejezett, kész formát kapott; az ember csak fejlődés útján lesz igazán emberré, amikor azokat a tehetség- és személyiség-csirákat kifejti, melyeket a természeti állapot fokán, mint örökölt jegyeket hordoz magában. Az ember egyedi létéhez szükséges tehetségeinek kifejtése, amit csak közösségben, azaz nevelés által lehet valósítani. Úgymond: mint a képfaragónak sokáig kell tanulni a test szerkezetét, úgy nekünk is «... a testnek nevezett szervezetet és a léleknek nevezett pszichikus erőket sokáig és izzadságos munkával kell idomítanunk», hogy eljusson az emberi méltóságra. (6:8.)

A nevelés által az ember az *erkölcsi alkalmazkodásra* kell eljusson. Ez már tudatos állapot. Az ember társas lény; társulása azonban nem pusztán anyagi munkacserében áll, hanem a szellemi munkacsere folyamatában; s mint társult lény: »eszmék szervülete«. (6: 16.)

A társulás folyamatosságából következik, hogy az emberi élet nevelés által készítetik elő a közösségalakulásra; viszont maga is közösségi folyamat. A nevelés, a társaság hatása az egyesre és az egyes visszahatása a közösségre. A társaságok eszméket termelnek s az eszmék a társulással való egységben lesznek tulajdoniává. Az egyes a nevelés által lesz szerves része az egésznek.

Felméri rámutat arra fejtegetéseiben, hogy a társulásnak erkölcsi és szellemi alapjai vannak. Közös célok határozzák meg a tagok társult életét. Az ennek érdekében kifejtett munka és áldozat által győz az erkölcsi ember az ösztöni állati lét felett. (6:17.)

Az ember a tudatosulás (eszmélés) által jutott el a társulás törvényszerűségeinek ismeretére s ennek körében a nevelés nem más, mint a felismert törvényszerűségek alkalmazása a társulás valósításában. Eközben fejlődik ki az *erkölcsi érzet*; vagyis a közösséghez tartozás egyéni feltételeinek ismerete, amelynek érvényesülésében bontakoznak ki az *erkölcsi erények*, mint a felelősségérzet, áldozatosság, stb.; vagyis a társult életforma íratlan törvénye; morálja. (6:25.)

Az egyén *eszményivel* is e társult formájában jut kapcsolatba s lesz sajátjává az *esztétikai* és *vallásos* is társulási, illetve társult jellegi habitusaként.

Ebből az alapvetésből vezeti le *Felméri* a nemzetalakulás folyamatának értelmét és mutat rá ennek a folyamatnak természetes útjában a nemzettéfejlés fokaira. Ezek a fokok egyezsmind az emberi társulások alakulásának fokai is. A nevelés ennek a társalakulásnak az elősegítésére szolgál; s mint-hogy a nemzet a társalakulásnak eddigelé legmagasabb szel-

lem-erkölcsi foka, a nevelés a nemzettársulás alakulását sajátosan elősegítő művelet.

Rámutat *Felméri* az emberi társulások folyamatában a *családra*, mint a társasalakulás primitív formájára. (6:48.) A gyermek a családba nő bele, ill. ebből nő ki és ennek hordozza öröklött jegyeit. A család minden más és magasabbrendű társulásnak az alapja. Ez az alapja a *társadalomnak* és a *nemzetnek* is, mint a társulás magasabb és mindinkább szellemibb-erkölcsibb jellegű formáinak.

A nemzettársulás alakulása felé történő folyamatban a *társadalom* közbeiktatásával találkozunk. A társadalomban is különböző fokokat lehet megállapítani aszerint, hogy a társulás törvényszerűségei mennyiben és hogyan érvényesülnek benne. Ha születés dönti el a társadalom formájának értékét, *rendi* társadalomról beszélünk. Lehet a társadalom *erkölcsi jellegű*, amikor a közös eszmény szolgálata (éspedig egyedi szolgálata) szerint értékesek a tagok. Az előbbiben a *jogok* voltak a fontosak; ez utóbbiban a *kötelességek*. A központ mind e kettőben a *közös érdek*. Említi *Felméri* *Luther* felismerését, aki az elsők között van azok között, akik a közösségi célok egyénies szolgálatában kötelezőnek jelentik ki a közösség érdekeinek kötelező parancsszavát.

A társulás legmagasabb foka: a *nemzet*. *Fichte* nyomán elindulva *Felméri* a nemzet kialakítása és a nemzeti társulás meghatározottsága szerint a nevelést is *nemzetinek* gondolta, amely által a nemzetben meglátott társultemberi ideát éppen a tagok öntudatra nevelésével gondolta elérhetőnek. Ezen a fokon a társadalom is *nemzeti társadalom*, amelynek valósítása és szolgálata már Mátyás király, I. Rákóczi György, Bethlen Gábor, Oláh Miklós, Pázmány Péter, Apáczai Cseri János, sőt Comenius nevelési gondolataiban is megtalálható. (6:79.) A nemzeti társadalom kialakításában fontos a *nemzeti nyelv* szerepe, amely a nemzeti érzés kibontakoztatásában jelentős. A nemzetnevelés így az *érzület* nevelésében áll előttünk, amely, mint a nevelés módozatait jelölő nevelés: *nemzeti nevelés Felméri* nevelésrendszerében.

Ebben a nemzetfejlesztési folyamatban az *iskoláknak* a jelentőségéről szól *Felméri* és kiemeli a reformált egyházak iskoláit. A nemzeti formához eljutott emberi társulásnak megfelelő a nemzeti nevelés, amely éppoly hosszú fejlődésfolyamatot mutat, mint a nemzetfejlődés.

Felméri nevelésrendszerében a nemzeti nevelés meghatározója az általános emberi fejlődés gondolata éppúgy, mint a nemzetnek is ez az alapja. A nevelés a nemzet történetével párhuzamosan halad és szintén átmegy az *egyéni, társas, társadalmi* fokozatokon, míg eljut a *nemzeti nevelés* fokára, amely

a neveléstani fejlődésnek éppúgy legmagasabb foka, mint maga a nemzet az emberi társasfejlődésnek.

A nemzeti nevelés kialakulásának tárgyalásában említi Felméri: Rigg angol pedagógus nézeteit (National Education), amelyekben helyet kap a nemzettagok *fegyelmezett* szellem-erkölcsi habitusaként az *önuralomra* nevelés. Ez a nevelés kihat a nemzet minden rendű- és rangú tagjára és meghatározza azok viselkedését. Ennek értelme szerint: »A nemzeti nevelés — Felméri szerint — a fegyelmezésnek és oktatásnak az a folyamata, mely az ifjúságot a nemzeti érzés-gondolkozás és cselekvés módjába (ethoszába) vezeti be. Mondhatnánk röviden — folytatja, — az átalakulás olyan folyamatának, mely szerint a nemzeti éthosz az egyének othoszává változik át.« (16:85.)

A nemzetnevelés, mint dolgozatunk előbbi részeiből is kitűnik, Felméri gondolatainál többet jelent, mint a nemzeti nevelés, amikor alatta olyan nevelést értünk, melyben a tudatos nemzetfejlesztés (nemzetté nevelés) folyamatában a nemzettagok is és az egész nemzet is öneszménye irányában való valósulása történik, melynek alanya és tárgya egyformán maga a már megvalósult és még folyamatban lévő nemzetvalósulás.

Felméri nevelése *hazafias* nevelés, mely hű kifejezője a XIX. században ébredt nemzeti érzésnek és öntudatnak, csak-hogy sokszor esik külsődleges formák hálójába. A nemzeti öntudat az alapja a nemzeti célok valósítására irányuló nevelői tevékenységének és ebben sok hasonlóságot mutat a még folyamatban lévő emberi társulásoknak megfelelő részleges jellegű nevelésekkel, amelyekben a közösség céljai a döntők ugyan, de e célok valósulása: csak külsődleges alkalmazkodást kíván. Az ifjúság hazafias nevelése nem elegendő a nemzettéfejlés szolgálatában, hanem csak kezdet és sokszor spontán megnyilatkozásokra építő tevékenység, amely megnyilatkozások időnként felbukkannak a nemzet pillanatnyi valósulási helyzeteiben.

Nemzettaggá lenni sokkal mélyebb és végső értelmezése szerint isteni predestináción nyugvó nemzetbeszületést jelent és a hazafias nevelés csak külső eszköze a nemzettagok szellemi-erkölcsi-faji organizálódásának.

Említi Felméri a *milieu* szerepét a nemzetformálásban. A szülőföld, a tájék, s egyáltalán a környezet jelentik a nemzetfejlés egyéni és közösségi alapformációit és eszerint alakul ki a nemzet sajátos életformájának megfelelő hivatáskör és a nemzeti élet minden intézményes szervezete. Az ősi időkben a környezet mellett a *hadviselés* és a *vallás* volt a másik alakító erőcsomó, amelyek szoros kapcsolatban vannak az előbbivel. A *környezet* a külső életformát adta meg, az *életforma*

pedig a közösség benső életének kialakulásában játszott döntő szerepet és a nemzet *benső szellemi, mihikus tartalmát* alakította. (6:89.) »Fajunk, — úgymond — Ásziában élte át az egyhangú élet korszakát, formálódott szellemi szervezete, s jellemének az a nemes érce, amit nemzeti géniuszunk nevezünk«. (6:89-90.) Ebből az időből erednek a nemzet eredeti jellemvonásai, mint: társulékonyosság, nyíltszívűség, őszinteség, emberségesség, nagylelkűség, bátorság: minthogy ugyanannak a szellemi szervezetnek tagjai és örökösei az egyedek. Úgymond: Zalán nem Árpád elől futott meg, hanem egy ifjú nemzet erkölcsi ereje elől, melynek egyik alapmotívuma a *nemzeti istenben* való hit és a közte és a nemzet között gondolt mihikus kapcsolat. Azonban nem megy fejtegetéseiben addig, hogy a keresztyén vallást ismét visszacserélje az ősi mitológiákkal (V. ö. Rosenberg), mert a magyarság alakulásában tisztán látja a keresztyénség szerepét, amely által az egyedek szerint élő nemzetrészek egységes nemzetté organizálódtak. (6:91.)

A nemzeti nevelés *intézményes* jellegű *Felméri* gondolatrendszerében. Intézményei között a legnagyobb fontossága az *iskolának* van. Ez a fejlesztője a nemzeti műveltségnek és egyáltalán a nemzet szellemi kincseinek. Másik ilyen fontos szerv: a *sajtó*. A *nemzeti* (népi) *költészet* a nemzeti *érzület* fejlesztésében jelentős. (6:96.) Ez utóbbi mutatja meg a nemzet »pitymallatát«, amikor még lényegében költői volt (primitív és természetes); midőn élete szegény, de szíve gazdag volt. Nemzeti költőink a hazai földdel és a hazai történettel kapcsolnak össze. Jelentőségük kibővül azzal, hogy a *nemzeti nyelv* leghívebb őrei. Ugyanígy nagy jelentősége van a népköltészetnek, a hagyományoknak, a hazai művészeteknek, s végül a nemzeti tudományosságnak. E tényezőkben jelentkezik előttünk a *nemzeti nevelés*.

Az *iskolai* nevelésben először a testi nevelésre kell gondolni, mert arra kell törekedni, hogy az iskola a haza védelmére szükséges erők gazdag tárháza legyen. (6:100.) A stúdiumok útján a nemzet szellemi valóságába merül bele a növendék. Ez a követelmény az egyetemi oktatásra is kiterjed, ahol az a fontos, hogy a tanár igazságait nemzeti géniusza nevében mondja ki. A célnak megfelelően az elemi iskolák csak »népszerű intézetek«, az egyetemek pedig »... a nemzeti ifjúság nevelésének igazi szemináriumi; nemcsak tanároknak az egyesülete, hanem a nemzet magasabb értelmiségének ápolója és támasza«. Az iskolaszervezésben az a fontos, hogy az iskola az élethez alkalmazkodó plasztikus eszköz legyen a nemzetformálás szolgálatában.

A nemzeti nevelés ezen a fokon már nem egy társadalmi

alakulat nevelői funkciója, hanem az *egész nemzet nevelői aktusa*, melyen a nemzet élő tagjain kívül szerepe van a nemzet élettelen, külső alkotó és formáló elemeinek is. (6:102.) A népiskolának központi helye van ebben a nemzeti nevelésben. Ez egyrészt istenfélelemre, másrészt hazaszeretetre nevel. Szervezetének ebben van alapja a régi latin iskolákkal ellentétben. *Felméri* nevelésrendszerében a nevelés *általános* eszménye sem szenved károsodást, mert az emberiség eszméje a nemzetben konkrét formában jelenik meg.

Felméri a nemzeti nevelés külsődleges nemzetformáló lényegéből indul ki, de meglátja a nemzetfejlés végső, ősi talaján a nemzet legbensőbb, irracionális (transcendens) jellegét is. Nevelése az emberi társulások magasabbfokú formáinak megfelelő nevelés, melyben szerepet kapnak: a) testi-, értelmi-, erkölcsi nevelés; b) ez utóbbinak körében: a szív (érzelmek) és az akarat- (jellem-) nevelés. (6:22.)

3. A személyiség elve a nemzetnevelésben.

Schneller István nemzeti nevelésen azt a nevelést érti, amely a nemzet szellemében folyik. Külön tanulmányban (A nemzeti nevelésről, 1902, Atheneum, Különlenyomat) tisztázza objektív tartalmát a sokszor jelszóként használt nemzeti neveléssel szemben. Rámutat arra, hogy bár a nemzet a *történelem* folyamatában áll elő, fejlődik ki, mégis csak fenntartásokkal lehet a történelmet a nemzeti nevelés alapjául választani. A nemzet jellemének megállapítására sokkal alkalmasabb az *irodalom* s a nemzeti nevelést erre kell alapozni. Itt is figyelembe kell venni, hogy az irodalom csak egyes korok sajátos vetülete. A költők közül is csak azok hozzák felszínre a nemzet sajátos valóságát, akik a népből kerültek ki, vagy teljesen összeforrottak a nép lelkivilágával. Azonban fennáll az a lehetőség is, hogy korukkal a költők is eltűnnek. így költészetük nem állandó jellemzője és alakítója a nemzet szellemének. (36:5.)

Sokkal plasztikusabb és mélyebb gyökerekig megy akkor, amikor a *nemzeti nyelvben* mutatja fel a magyar szellem történéseinek talaját. Utal a nyelv kifejező erejére és a nemzet életével való együttfejlődésére. A nemzeti nevelésben érvényesülő jellemnevelés alapanyagát ebben lehet megtalálni, mint-hogy ez tükrözi legjobban a nemzet lelkét, szellemét, jellemét; egyáltalán ősi sajátos valóját a hagyományozott példabeszédekben és közmondásokban. (36:6.) A nemzeti nevelés ezekre támaszkodik és ezek tanulságain felépülve lesz sajátosan nemzeti.

Ebből a szempontból vizsgálja meg a magyar nyelvben

a nevelésfogalom kifejezését és veti egybe a germán nyelvek nevelésfogalmával.

Schneller nemzeti nevelésen olyan ható tevékenységet ért, mely az élőlényekkel sajátos vonatkozásban álló létezőnek természete szerinti gyarapodását, fokozását célozza. (36:8.) Ezt igazolja a magyar nyelv »nevelés« szavával rokonértelmű és vonatkozású szavai: pl. nevelkedés, gyarapodás stb.

A nevelés, mint kifejlődésre való segítség a fejletlenebbre vonatkozik, ami azt jelenti, hogy tárgya a növendék egyénisége. Ennek kifejtése csak sajátosságainak figyelembe vételével történhetik. (36:10). A nevelés maga nem teremtő tevékenység, hanem egy adott valóságnak a kifejtésére irányuló ható ténykedés. *Schneller* amellet foglal állási, hogy még a velünk született diszpozíciók sem változtathatók meg, csupán kiformalhatók, csiszolhatók.

Ha a nevelés az életnek nemcsak bizonyos fázisaira vonatkozik, hanem amint felöleli az ember egész testi-lelki organizmusát — tehát az egész személyiségre irányul — úgy idterjed az ember egész életidejére. (36:14.) Ezért inkább az *élet iskolájának* van nagyobb szerepe benne, mint a tudományközlő iskoláknak. A teljes ember, pedagógiájában: az etizált egyéniség, azaz a személyiség. Azonban azzal a kibővítéssel, hogy tudatosságára is emelve. (37:2.)

A közmondásokban megismert nemzetszemélyiségi jegyek a következőkép érvényesülnek a nevelésben: 1. Ez a nevelés számol az egyes ember sajátosságaival és helyzetével; tehát individuális: az egyesnek önértéket tulajdonit. 2. Ezt az egyest nem idegen forma szerint, hanem önkifejlése (saját törvényszerűségei, természete) szerint neveli. 3. Természeti minőségben ami a közjőval ellenkezik, fegyelmezi. 4. Célkitűzésében nem az ismeret qantuma a fontos, hanem az ember kvalitása és környezetének példája, erkölcsi személyisége. 5. A nevelés az egész emberre vonatkozik és annak egész életidejére kiterjed. (36: 15.)

Ez a nevelésrendszer a megismert nemzeti jellemvonásokra épül, mely jellemvonásokat *Schneller* a következőkép foglalja össze: 1. A magyar *individualista* és ennélfogva a társadalomban is megköveteli egyénisége elismerését; 2. *automista*: mindenkinek joga van ahhoz, hogy saját természetét követve fejlődjön addig, míg más hasonló jogát nem sérti; 3. *rigorista*: amennyiben a közjőval ellenkezőt visszautasítja; 4. *eticista*, mert nem a cselekedet, hanem az érzület érdekli a legjobban; 5. végül igaz *progresszista*, amennyiben ethizált egyénisége érvényesítésével kívánja a folytonos kölcsönhatást és haladást. 36: 16.)

A nevelés ennek megfelelően *nemzeti nevelés*, ellentétben

azzal a nevelésformával, amely a közös eszmény szerinti uniformizálásban kimerül. A fejlődés törvényei szerint azonban minden egyesnek meg kell hajolnia a történeti hatalmak előtt, minden autonómiája és individualizmusa ellenére. (36:24.)

Schneller ebből a nevelésformából kitekintve gyakorol kritikát *Kármán Mór* nevelésrendszere felett, minthogy az nem igazodik a nemzet jelleméhez, egyéniségéhez és sajátos helyzetéhez, hanem »államabszolutisztikus és beurokratikus«. (36:31.) A magyar szellem a nevelés terén is autonómiát kíván — úgy mond — azt: »...hogy a nevelés és oktatásügy is piramisként fölemelkedő önálló szervezet legyen, melyet az állam az állami érdek szempontjából irányítson, működésében ellenőrizzen, esetleg támogasson«. (36:32.) Az állam csak az általános és a mindenkit egyformán érintő követelményeket állapítsa meg; a végrehajtást bízza a nevelő testületekre.

Schneller az individuumokból, mint önmagukban is személyiségekből építi fel a nemzettestet, amelynek valósulása egyedei személyiséggé fejlődésével karöltve történik. Ellentéte éppen utóda és szellemi örököse: *Imre Sándor*, ki *A személyiség kérdése* c. füzetében (1926) az egyén közösségi determinációja mellett tesz hitet.

A nevelésügynek éppúgy, mint magának a nemzetnek is a *család* az alapja. Ebből alakulnak a községek és a megyék. A nevelésügy szervezésében is ezek szerint kell eljárni. Az elemi iskolákat a községek tartásá fenn, a középiskolákat a megyék, az egyetemeket pedig a megyék egysége: országrészek. Az egyes iskolatípusok sem egymással ellentétben, hanem egymással összeműködve végezzék a maguk munkáját, hogy az átmenet egyikből a másikba könnyű legyen. A népiskolából a gimnáziumba *előkészítő* osztály vezessen.

A tanításban arra kell ügyelni, hogy mikor bizonyos kultúrkinceseket közöl a tanító, aközben a nemzet szellemét ismeresse meg a növendékekkel. A kultúrkincesek átadásában is arra kell törekedni, hogy a növendékek *átéljék*. (36:39.) A családi nevelésben a család patriarchális szelleme kell érvényesüljön; az iskolai nevelésben a nép kultúrányaga kell megfelelő helyet kapjon. Ez utóbbiban célja érdekében az *anyanyelven* és *valláson* van a hangsúly. A középiskola feladata: a nemzeti látókörnek általános emberivé való tágítása.

A nemzeti nevelés rendszerében az oktatás anyagának kérdésére is kitérje *Schneller* figyelme és ezzel kapcsolatban is értékes meglátásokat találunk. így. pl. a történettanításban az a fontos, hogy a nemzetek egészében mi magyarok milyen feladatot kaptunk. A vallásoktatás feladata egységes világnézetet adni, melyet kiegészít a szociológia, pszichológiai-logikai (ismeretelméleti) alapon.

Ez a nevelési rendszer sok új gondolatnak volt az ébresztője. Hogy kiegészítésre szorult, az annak a következménye, hogy megmaradt *nemzeti* nevelésnek és nem fejlődött *nemzetneveléssé*, noha sajátos fogalmaival (egyéniség-személyiség) megmutatta a nemzetéjlés útját.

4. A nemzetnevelés történetfilozófiai vonatkozásai.

Kármán Mór, akinek nevelésrendszerét tárgyaljuk ebben, a fejezetben, arra a megfontolásra épít, hogy a történeti életből fakadó erőket kell a jobb jövő szolgálatába állítani. (40:42.) Ezzel jut kapcsolatba *Széchenyi* és *Eötvös* gondolataival. *Tettamanti Béla*, aki gondolatait egységes rendszerbe foglalta, azt mondja nevelésrendszeréről, hogy középpontul a *nemzeti társadalmat* teszi *Kármán* és ennek céljai a döntők szerinte a nevelés nagy kérdéseiben is. Azonban látni kell azt minden nagyvonalú nevelésrendszerben, hogy az emberiségnek, vagy csak egy nemzetnek is a kérdései sohasem oldhatók meg egy nemzet munkássága által, hanem nemzetek munkássága kell hozzá. (40:44.) Mint a nemzetben történő kultúra folyamatszerű és ebben a folyamatban nemzetek sora tagolódik be.

Kármán Mór alap gondolata az, hogy az ember nemcsak társas, hanem *történeti* lény is. (U. o.) Az emberiség kifejlődése a történeti életben folyik. »A nevelő munkásság szükségképpen kísérője az emberiség történeti munkájának«. (40:44.) *Kármán Elemér* *Kármán Mór* etikájának tárgyalásában a nevelélmélet legfőbb feladatául annak megértését teszi, hogy lássa a nevelő a történeti élet hullámzásának szerepét a közműveltség alakulásában. (24: 169.), »... mert csak multunk erkölcsének törvényszerű felfogása segíthet jelenünk megfelelő alakításában, jobb jövőnk előkészítésében«. (40:44.)

A kitűzött feladatok elvégzésében nagy jelentősége van a *tudatosságnak*, amely tudatosság akkor lesz *nemzeti*, ha túl lép az egyéni szűk korlátokon. Ebben az esetben a nemzeti műveltség alapja. Eszerint utal a *művelődés* és a *műveltség* közti fogalmi különbségre, amely szerint az első maga a folyamat, a második e folyamatnak az eredménye. Az a feladat a nemzet előtt, hogy sajátos művelődési folyamatát biztosítsa. A *gazdaságtudomány*, a *politika* és a *nevelés* az, amelyek a legnagyobb szerepet kapnak sajátos művelődési folyamata biztosításában. A nevelés is tulajdonképpen lényege szerint *Kármán* nézeteiben is a történettudományhoz tartozik.

Tettamanti Béla *Kármán* közösségnevelésével foglalkozva rámutat azokra a vonatkozásokra, amelyek meghatározzák *Kármán* nevelésrendszerének értékét a nevelésrendszerek között.

Így elsősorban a nevelésnek a *céljára*, mely szerint a nevelésnek az a feladata, hogy a növendéket, mint *erkölcsös személyiséget* ékelje be nemzettestbe. (40:47). Ez a betagolás is az egyén és a közösség (nemzet) közti erkölcsi viszonyuláson alapszik. Ebben a betagolódásban az egyéni *tudatosságnak* van jelentős szerepe. (40:48).

A történeti alakulási alapok figyelembevétele kihat a nevelés egyénszemléletére, akit nem önmagában álló, magára-hagyatott létezőként szemlél, hanem mint a történetiségtől meghatározott közösség egy tagját, akivel az a nevelés célja, hogy benne tudatosítva a közösséghez tartozás eszméjét beépítse a közösségbe. *Kármán* nevelése azonban *nem egyoldalúan* közösségi jellegű, hanem individuális is, úgy azonban, hogy a célok hierarchiájában a közösségiek felette állanak az egyéni célkitűzéseknek.

Ennek a nevelési célösszefüggésnek a szolgálata *erkölcsi* és *jellemeveléssel* érhető el, melyeknek körében fontos szerepe van a *testi nevelésnek*. (40:50). A tudatosságra nevelésben az *értelmi nevelésnek* nagy szerepe van.

A nevelés terén az a főkövetelmény, hogy a nemzetek és egyén fejlődése háborítatlanul és harmonikusan történjék. (24:15). *Pedagógiai dolgozataiban* rámutat *Kármán* a nevelés erkölcsi determinációjára úgy, hogy nemcsak végcéljai erkölcsi kötöttségük, hanem az élet egyes mozzanatainak taglalásában, fejlődése fokozataiban is az erkölcsi értékelés határozottsága alatt áll. (24:23). A nevelés törekvése ebben ebben a tekintetben odairányul, hogy az emberi lélekben az erkölcsiségnek teremtsen, hazát, aminek előfeltétele: a lelki élet jelenségeinek erkölcsi vizsgálata. (24; 23). A nevelés lényeges elemeinek egymásmellül történése, a nevelődési folyamatosság *egymásutáni* állapotaival való egybevetése, illetve e kettős jellegű egész-nevelési folyamat által jut el az etikai értékek összefoglalatához: a *szentséges* eszméjéhez, amelynek megfelelően az egyéni és kollektív értékelést az *universalis perfectionizmus* és *intellektuális personalizmus* jellemzi. Eszerint az etikai értékelés szerint állapítja meg *Kármán* a közösség fejlődésének fokozatait és utal túl az atyafisági (vagy törzsi), a rendi és nemzeti szerkezetű társadalom a jövő társadalma felé, mely a tökéletesség ideáljának inkarnációja s mint ilyen az egész emberiség erkölcsi szemlélete. (40:36). E séma szerint minden nemzet fejlődésében három kategória szerepel (periodikusan) s így minden nemzet történeti folyamata egyforma képet mutat. *Kármán* a nemzet-történeti periodicitás elvével *Spengler* fejlődéseméletére épít s a nevelésnek eszerint ad helyet a nemzet-történet folyamatában.

E korok a neveléstől fejlődésjellegükhöz való idomulást

kívánnak és így a nevelés folytonos alkalmazkodásban nyeri nemzeti színezetét és jellegét. *Tettamanti* e nevelésmélet jellemzéseként azt mondja: 1. individuális etikai, 2. intellektuális jelleg és a közösség célmeghatározó valóságának gondolata jellemzi (40:87). Központi gondolata, hogy az egyének a közösség szolgálatában kell élnie.

Ez a nevelésrendszer etikai jellegét tekintve kapcsolatos *Schneller* nemzeti nevelési rendszerével, azonban a történeti közösség nemzet- és nevelésmagyarázó ideája szerint *Imre Sándor* nemzetnevelői rendszere felé utal.

Kármán nevelési rendszerét állami keretekbe való helyezése szerint kívánja nemzetinek nevezni. *Schneller* a nemzeti jelleg e külsődlegessége miatt gyakorol erős kritikát felette. Egyoldalúsága — úgymond *Schneller* — intellektualizmusa, mely egyoldalúan a tanító által nyújtott képzetekből építi fel a növendékek tudásanyagát. (A nemzeti nevelésről: 27). *Kármán* e vonatkozás érdekében különösen a *didaktikai* kérdésekre támaszkodik és ezek között a *formális fokozatokat* tartja fontosnak a tanítás methodusait illetően. Úgy gondolta, hogy nem annyira a nevelés tényezőinek viszonya, mint a tanítási anyag materiális átadása a fontos. Ennek az elgondolásnak igyekszik hátterül állítani a mindenkori államhatalmat.

Schneller István abban állapítja meg e nevelésrendszer hibáit, hogy: 1. tulajdonképpen nem nemzeti, mert a) az egyéniséget elnyomja, b) a módszer egyoldalú hangsúlyozásával kizárja a nevelésből a nevelő (iskola, tanító, szülő) nevelői hatását, c) a sajátos kifejlést akadályozza, mert minden nevelői hatást az államgépezetre bízunk. Ezzel ellentétben áll az erkölcsi jellem: tehát a személyiségnevelés.

2. Nem tartja nemzetinek *Schneller* azért sem ezt a nevelésrendszert, mert nem számol a nemzet helyzetével, sajátosságaival és csak kényszerített módszerekkel akar eredményt elérni. A nemzeti nevelés pedig éppen nemzeti jellegénél fogva népünk jellemével és helyzetével kell számoljon.

A nevelésnek önállónak kell lenni a nemzet életében és az államgépezet csak védelemként áll a hátamegett — mondja *Schneller*. — Ezzel merőben ellentéte *Kármán* rendszere, mely az államhatalomra épít.

Kármán rendszere minden egyoldalúságával értékes eszméléseknek adott talajt és a többi tárgyalt nemzetnevelési rendszerekkel fontos lépcsőfokozatul szolgál a nemzetnevelés nagy épületéhez, mely a maga meghatározó méreteivel *Imre Sándor* nevelésrendszerében bontakozik elénk.

5. A nemzetnevelés, mint általános nevelésmeghatározó elv.

A nemzetnevelés *Imre Sándor* nevelésrendszerében jutott minden nevelés általános meghatározó elvűségének fokára. *Imre Sándor* a hagyományokon indult el és a nemzet nagy személyiségeinek: *Gróf Széchenyi Istvánnak*, *Wesselényi Miklósnak*, *báró Eötvös Józsefnek* a nyomdokain járva alkotta meg nevelésrendszerét, melyben a központi és generálisan érvényesülő elv a nemzet kifejtése érdekében folyó nemzetnevelés. A nemzetnevelés épen az ő munkásságában lett sajátos rendszerévé a magyar neveléstudományak.

Imre Sándor a nemzeti múlt nagy személyiségeinek tanulmányozásával kezdte pedagógiai munkásságát és ezeknél igyekezett megtalálni azokat a sajátos vonásokat, melyek a nevelésrendszernek is megadják sajátos jellegét. Ilyen forrástanulmánya: a *Gróf Széchenyi István nézetei a nevelésről*, (9) melyben *Széchenyi* nevelési gondolatai alapján állapítja meg a magyar nevelés sajátos vonásait. E könyve I. részében *Széchenyi* nevelői gondolatait rendszerezi. Rámutat eközben arra a központi gondolatra, hogy a nevelésnek az értéke abban van, hogy mennyiben segíti elő az embert hivatása méltó betöltésére. A II. részben a rendszerezett nevelői gondolatok alapján mutatja meg *a magyar nevelés rendszerét*, amely a maga lényege szerint nemzetnevelés. A III. részben az alapelvek eredetével foglalkozik és mutatja meg a nemzetnevelés szükséges és lehetséges voltát. Általános szempontjaiban *Schneller* személyiségpedagógiájának a hatása alatt áll, csak hogy az ő nemzeti nevelése *Imre Sándor* rendezésében a nevelés nemzetvalósító jellege szerint *nemzetneveléssé* fejlődik.

Schneller hatását lehet észrevenni a *Nemzetnevelés* c. könyvében is, melyben a nemzetvalósulás nevelési szolgálatában ismét jelentést nyer a társadalomtudományi szempontok mellett a személyiség kérdése.

Lényegében ezeket a vonásokat tükrözi székfoglaló értekezése is, (11) amelyben arra a kérdésre ad feleletet, hogy a nevelés hogyan szolgálja az egyetemes fejlődést. Megállapítja, hogy csak a népünk helyzetéhez és jelleméhez mért nevelésrendszer a helyes nemzetünk eszményei és az általános emberi eszmények szolgálatában. *Széchenyi István* intuitív, *Herman Ottó* természettudományi és *Schneller István* nyelvtörténeti vizsgálódásainak figyelembe vételével teszi kritika tárgyává a kor köznevelését és állítja fel követeléseit a nemzetnevelés irányában.

A magyar nevelés hagyományos alapjait keresve fordul *Széchenyi* mellett a *Wesselényi* nevelési gondolataihoz és foglalja össze azokat a tanulságokat, melyeket azokból a közne-

velés szervezése és irányítása érdekében értékesnek látott. (12). Ugyancsak így nyer feldolgozást báró Eötvös József művelődési politikája is a *pedagógia és a politika* viszonyának kérdésével együtt. (13). *A háború és a pedagógia* c. dolgozatában aktuális nevelési kérdésekkel foglalkozik. A nemzeti egység kérdésének tükrében a köznevelés egységét vizsgálja és a nemzeti egység alapjául a nemzet tagjainak lelki egységét jelöli meg. A nevelés eszerint az egység szerint szolgálja a nemzeti egység valósítását. (15).

A nemzetnevelés c. könyvében (10.) a hagyományok alapján meglátott és már rendszerezett nemzetnevelési gondolatait adja elénk, melyben különösen szociológiai szempontokra hívja fel a figyelmei *Natorp* nyomán és jelöli ki a nemzetnevelés közöségi jellegének határvonalait.

Gazdag neveléstudományi munkásságában foglalkozik a *szocialisták* nevelésével és ezzel kapcsolatban megmutatja azokat a túlzásokat, amelybe az egyoldalúan értett szocializmus esik a nevelés kérdésével kapcsolatosan. (17). Kimutatja a nevelés szociális jellegét, de nem sajátítja ki egyetlen egyoldalú szociális irányzat hatalmának szolgálatára sem. Megmutatja azt a helyet, amelyet a nők kapnak a nemzet fejlődésében és azokat a nevelési vonatkozásokat, amelyek szerint a *nőnevelést* szervezni kell (18). *Schneller* szellemi hagyományosaként a *Személyiség kérdésével* is foglalkozik (1926) és alatta a szociálissá vált egyént érti. Épen a szociálissá fejlődésben bontakozik ki az egyéniségből a személyiség, szerinte. A személyiség pedagógikájának nem az individuum magaserkölcsi tudatra emelt kifejtése a végső cél, hanem az, hogy erkölcsi tudatoságával szociálissá vált egyéneket (személyiségeket) neveljen.

Kisebb munkái mellett, melyek mind a nemzetnevelés meghatározó jellege alatt állanak, (19:20) elméleti pedagógiát ad a *Népiskolai neveléstan* (1932) c. munkájában, melyben általános pedagógiai kérdéseket tárgyai különös tekintettel a tanítóképzői pedagógiai oktatásra. Ehhez hasonló nevelésmélete a *Neveléstan* és *A neveléstudomány magyar feladatairól* írott könyve (21.), melyek a *Nemzetnevelés* és a *Gróf Széchenyi István nézetei a nevelésről* c. könyvekkel a neveléstudomány magyar rendszerének kérdésével foglalkozik. Különösen az utóbbiban jelöli ki a magyar neveléstudomány útját.

Imre Sándor nemzetnevelési rendszerével épen a kérdés időszerűsége miatt sokan foglalkoztak; közülük csak *Tettamanti Béla* összefoglalását említjük (41.) és utalunk a *Nevelésügyi Szemlében* megjelent több ilyen vonatkozású közleményre.

Imre Sándor újabb könyvében (*Háborús élet, megújulás, nemzetnevelés*) is ezeket az elméleti alapvetéseket állítja az olvasó elé a különböző részletproblémák tárgyalásában.

Imre Sándor nemzetnevelési rendszerét a következő vonásokból állíthatjuk össze:

Ennek a nevelésnek az alapja és központja a *nemzet* (23:147). Nemzetten olyan sajátos közösséget ért, amelyben az ember kifejtheti a maga tehetségeit. Erre utal már a *Nemzetnevelés* c. könyvében, amikor a nemzetnevelést is a nemzet önkörébe utalja. (10:69.)

A legtávolabbi cél: az egész emberiség feldicsőítése *gróf Széchenyi István* nevelői nézeteiben (9:113) s *Imre Sándor* a nemzetben azt a lehetőséget jelöli meg, amely által ez a végső cél valósítható. *Széchenyi* nyomán látja és mutatja meg a *haladás* gondolatának jelentőségét a nevelés folyamatában. A közelebbi cél: a nemzetiség kifejtése. Úgymond, hogy a haladás közvetlen módon az egyénben munkálható. A nemzet az a közösség, amelyben kiegyenlítődnek az általános emberi célkitűzés és az egyéni fejlődés ellentétei, amennyiben a nemzet jelenti az egyes számára a legtávolabbi és még számbavehető közösséget, amely *elég* arra, hogy az egyén benne az egész emberiséget szemlélhesse. A nemzetiség biztosítása és nemesítése a záloga az általános emberi célok szolgálatának, mert az általános emberi (egyetemes) célösszefüggések a nemzet konkrét céljaiban történnek a valóság talaján. Az egyes ember nevelése az *egész* kicsiny, de szükségképpen való része. (9: 119.)

Imre Sándor a haladás szolgálatába állított nemzetnevelői feladatokat a nemzet valósulásának akadályozó gátlásai lebontásában s a nemzetvalósításra hasznos és előnyös gátlások építésében látja. Ügyel az egyéni és közösségi célösszefüggések egybehangzó folyamatára s igyekszik kikerülni minden egyoldalúan szociális, ill. individuális vonatkozást a kettő egyiségének figyelembevételével. A nemzet az a szociálisan individuális és individuális kötöttséggel szociális alakulat, amely feloldja e kettő ellentéteit s amelyben a nevelés egyénies módon az egészre való tekintettel, mint közösségnevelés folyhat. Elég tág arránézve, hogy benne az egyes az egész emberiséget szemlélhesse és elég szűk, hogy az egyén ne vesszen el az általánosságok homályában.

Ebben a közösségnevelésben a nemzettagok egymásra hatásával érvényesül a közösségi nevelés s ugyanakkor megmarad egyéni jellege is. Amint a nemzetek egymásrahatásával fejlődik az emberiség, úgy a nemzettagok egymásrahatásával fejlődik az egyénies nemzet.

Vigyázni kell arra is, hogy a nemzet nemcsak természeti alap a nevelés számára, hanem *szellem-erkölcsi közösség* is és a nemzettagok nevelésében éppen e szellem-erkölcsi közösségekben való aktív részvételre nevelés a fontos. A nemzet fej-

lődése egyénei erkölcsi életszolgálatában történik, amely erkölcsi viszonyulásnak az alapja a *tudatosság*. Ezzel amellet dönt *Imre Sándor*, hogy az egyén a nevelésben figyelembe veendő a nemzetnevelés minden szociális jellege mellett. A nevelés célja a közösségben van, — mondja, — de egyénenként érhető el. (10:54.) Az *egyén* éppen erkölcsi determinációjával helyezkedik bele a közösségbe. »A nemzet az egyénre nézve maga a közösség, ennek körében pedig egyéni alakulat«. (91:68.) Az egész szempontjából a nemzet határozza meg a nevelés irányát, tárgyait, anyagát. A nemzetnevelés az egyén erkölcsi részvételén keresztül utal a nemzetközösségre és mint nevelés erre hat, ennek körében történik és minden részletében a nemzeti *tudatosság* jellemzi. (10:69.) Az egyén tehát úgy éri el jelentőségét a nemzet fejlődésében, ha erkölcsi betagolódásánál fogva szociálissá válik, vagyis ha az egyéniségből a szociálissá léteiben értelmet nyerő személyiséggé fejlődik.

A nevelés, mint nemzetnevelés biztosíthatja a nevelési gondolkodás egységét is, amellet, hogy célja az egész szempontjából a nemzetegység kialakítása. Mindaddig, míg nem beszélhetünk a tagok erkölcsi részvétele, *tudatossága* szerint kialakult nemzetegységről, a nevelés *nemzetté-nevelés*, mint arra *Széchenyi Istvánnál* is éppen *Imre Sándor* vezetésévei rámutattunk.

A nemzet egyénies fejlődésében maguk a nemzettagok is egyénies módon fejlődnek. A nemzet fejlődésében a nemzet sajátosságainak kell kibontakozni. Ennek alapján a nemzetnevelésben szükség van a nemzet tagjainak egyéni és magának a nemzetnek is sajátos alapjellege szerinti ismeretére. Számba kell venni a néplélektani és néprajzi tényeket, mint amelyek híven tükrözik a nemzet sajátos egyéniségét, hogy kifejlése aszerint történjék. A nemzetnevelésben az első feladat: megismerni a nemzet jellemét. Nem az egyének egyéni sajátjait kell ismerni e szempont szerint, hanem az együvé tartozó egyesek közös sajátjait. (10:85.) A nemzetnevelés módszere is e megismert nemzeti jellemhez igazodik. *Imre Sándor* ezek szerint szól a nemzetnevelés »legtisztábban értett politikai« jellegéről. Azonban csak annyiban politikai jellegű, amennyiben a nemzet nagy céljait akarja megvalósítani. (23: 155.)

A nemzetnevelés *közvetlen* (egyéni) célja, hogy értékes tagokat neveljen a nemzet számára; a *közvetett* célja pedig, hogy ezáltal az egész nemzet előbbre haladjon a valóság és fejlődés útján.

Az egyéni cél megköveteli: a *tudatosságot*, a közös munkára való *képességet* és *készséget*.

A nemzetnevelés alapvonatkozásait vizsgálva, általános szempontjai szerint minden nemzet számára ugyanazt jelenti;

vagyis olyan nevelést, amelynek központja a nemzet. Ezzel ellentétben a *nemzeti nevelés* minden nemzet életében másként alakul, mert ez a nemzet sajátos helyzeteinek megfelelő *nevelési mód*, amely azt jelöli meg, hogy a nevelés egy nemzet kebelében milyen meghatározottságok szerint folyhat. (23:157.) Azt mondja *Imre Sándor*, hogy a nemzetnevelésnek minden nemzet körében *nemzetivé* kell válni, amely valamely nemzet nevelésének határozott módja. Amint *Wesselényi* mondta: »... népünk jelleméhez és helyzetéhez alkalmazott nevelés«.

A nemzetnevelésnek, mint már említettük, első feladata a *nemzetté-nevelés*. Ennek körében a *közösségtudat* kibontakozására kell nevelni. Éppen abban különbözik a szociális nevelés egyoldalúságától, hogy a konkrét nemzetre vonatkoztatva *sajátos* közösségtudat jellemzi.

A nemzetnevelésben a közös múlt tanulságai alapján a jövőbe nézünk. (10:60.)

A nemzetnevelésnek megfelelő nevelési módozat: a *köznevelés*. Ennek szervezése a nemzet törvényszerűségei szerint kell történnék. A szervezett nevelésügy mellett a szabadoktatásnak is nagy szerepe és jelentősége van.

Imre Sándor alapgondolata a nemzetnevelés szervezésében az, hogy a nemzet nem valami elvonatkoztatott valóság, hanem az egyedek konkrét egysége. (23: 164.) Ezért csak ott van, ahol megvan az egyedek együvé tartozásának érzete és szüksége. Végső formájában az egyedek benső, lelki egysége. Ennek a lelki egységnek a kibontakozása érdekében nemcsak egyéni tudatosságra: önismeretre van szükség, hanem közösségi tudatosságra is, amelynek gyökere a nemzet önismeretében van.

A *nemzet önismerete* azt jelenti, hogy tagjai ismerik a nemzet erőit, gyengeségeit, vágyait, törekvéseit, azt a helyzetet, amelyben a nemzet áll és azt a lehetőséget és viszonyulást, amely sajátos létét meghatározza. (23: 166.) Minél íőbb ember jutott el a nemzeti önismeretre (lett személyiséggé), annál inkább közelebb van az egész nemzet is az önismeret-hez, azaz a *nemzetszemélyiség* kialakulásához. (23: 66.) Önismerete által ismeri fel a nemzet élethivatását. Ennek következtében a nemzet egyénei felismerik kötelességüket is, amely kötelességek a nemzet helyzetének ismeretéből származnak és hárulnak az egyedekre és az egész nemzetre.

Az önismeretnek az a jellemzősége is megvan, hogy munkatervet ad a nevelői organizmusnak és megóvjá a kapkodástól (23:170).

Imre Sándor jelentősége abban van, hogy felismerte a nemzet sajátos kifejtésének útját és ebben a nevelésnek is megmutatta sajátos részvételét, munkáját és feladatait. Megmu-

tatta ezzel azt is, hogy a nemzetnevelés nem idegen rendszerek meghatározottsága alatt áll, hanem törvényei szerint, ősi hagyományos nevelésformáinak figyelembevételével nemzeti eszközökkel és módzatok érvényesítésével folyik, miközben a nemzetet segíti sajátos kibontakozásához. Csak nemzeti célkitűzésein keresztül néz az egyetemes emberi célok szolgálatára, minthogy azok a nemzet sajátos valóságával szolgálhatók a legjobban. Megmutatta azt is, hogy a nemzetnevelés adja meg a nemzetegység kialakításához a módokat és eszközöket, úgy, hogy érvényesülése által éppen a nemzetegységben a nemzet *élete* biztosítható. A nemzetnevelés a nemzet fennállása és fejlődése szempontjából egyedüli olyan rendszer, amely által a nemzet egész célja és egyedei sajátos cél- és valósulási szükségletei megkaphatják kibontakozásuk, valóságuk és kitöltésük menetét.

6. Sorsszerűség a nemzetnevelésben.

Makkai Sándor csak közvetve utal az értékvonatkozásokra a nemzetnevelésben s nemzetnevelés alatt a nemzet önfenntartására irányuló, annak részvonatkozásait egységbe foglaló nemzeti kultúrpolitikát lát, (30:51.) melynek alapmotivációit a nemzet önfenntartásából következő életvonatkozások és az ebben megjelenő ösztönök; illetve mindezek kulturmegnyilatkozásai adják. A nemzetnevelés, mint ilyen; *existentális* tényező a nemzet életében. Alapvonatkozásaiban és kialakulási folyamatosságában, valamint aktuális jellege szerint döntően meghatározza a »nemzeti existencia« természete. E meghatározottság alatt a nemzet önfenntartására irányuló »magyar életterv«, melyet a köznevelés útján lehet és kell megvalósítani. (31:7.)

Kibontakozásának és érvényesítésének parancsolója az idő sürgető szava és az »időszerűség« kategóriájában válik »sorszerűvé« a nemzet kialakítása és jövő élete érdekében. Mint-hogy a nemzet szerinte *öncélú* valóság: a nemzetnevelés, mint a köznevelés eszköze *politikum*, azonban úgy, hogy politikai jellege mellett megmarad nevelői mivoltában. (31:10.)

Egyetemes és központi eszméje a nemzet, amely a már megvalósult alkata szerint *eszköz*, jövő kifejtésében: *öncél*. (30:39.) Ezzel tülemelkedik az állampolgári nevelés külsődleges eszményein és a nemzet legbensőbb valósulási szükségleteire épít, amelyet a *kultúrpolitikai* tevékenység, mint a nemzet öncélú munkája kísér. (30:52.)

A nemzetnevelés az »időszerűség« és a »sorszerűség« jegyében a nemzet funkcionális kitekintése a mindennapi élet külső (politikai) és belső (önszükségletti) jelenségek felé. Így

lesz »központi élettevékenysége» a nemzetnek s existenciális ügyévé a nemzettagoknak; s mint politikum: a nemzet existenciális kérdésévé. (31:9.) Meghatározója a nemzet létérdeke és ennek értelme szerint: sorsszerű; azaz kihat a nemzet jövő életének alakulására és kijelöli a nemzetfejlődés irányvonalát az általános haladás szempontjának figyelmébe vételével a nemzeti öntörvényű és öncélú tökéletesedés felé. Ezzel a jellegével hat ki a nemzet létérdekét veszélyeztető területekre is és követeli a lét és nemlét időszerű kérdésének pozitív megoldása érdekében a súlyos és a nemzeti egységet veszélyeztető eltolódások kiegyenlítését, hogy a nemzeti egység alapul szolgálhasson az öntörvényei szerint felépülő nemzeti társadalomnak. (81:12.)

Imre Sándor nemzetnevelési elgondolásához híven *Makkai* is vallja, hogy nem elegendő csak a nemzet bizonyos rétegére tekinteni, mert a nemzeti lét a nemzet minden tagjának existenciális kérdése. Ennek alapján valóságában egyformán részt vesz minden nemzettag; vagyis nem elszigetelt a nemzet életében, hanem önálló és egyetemes tevékenység, amely felöleli az egész nemzeti életközösséget; ennek körében a tagok egész életét. (31:13).

A nemzeti existencia *Makkai* szerint éppúgy meghatározza a nemzetnevelés *módját*, tartalmi- és alapjellegét, mint az »Idő« mindenkori sürgetése a nemzeti létet. Épen az időszerűség kategóriájában szakít a »személyiségelvűség« ideális eszméivel és lép a valóság talaján érvényrejutó és az egyént is meghatározó *közösségi* (szociális) formák mezejére.

Makkai nemzetnevelési rendszerében inkább a tartalmi jellegre ügyel a formai túlkapásokkal ellentétben. *Felmérinél*, *Schnellernél*, *Kármánnál*, sőt még *Imre Sándornál* is az a probléma, hogy a nevelés közösségi jellegének tisztázásakor mely közösségi életforma tekinthető alapul; *Makkai* a már tisztázott életkereteket tölti meg nevelési tartalommal és ezzel határozza meg a nemzetközösség önmegvalósítására irányuló nevelési részproblémák formai és tartalmi jegyeit.

Ezután a nevelésrendszer után a nemzetnevelés rendszereinek történeti fejlődésében csak egy fokozat van: mely a nemzetnevelés metafizikai vonatkozásait mutatja fel. Dolgozatunk teljessége megkívánja, hogy foglalkozzunk előbb egy olyan nevelésrendszerrel is, amelynek generálisan meghatározó elve az etikum, hogy a teljességben látott nemzetnevelési rendszerek után szabadon foglalkozhassunk a nemzetnevelés végső, metafizikai megalapozásával és az alapon kibontakoztatott nevelésrendszerek alapvetéseivel.

7. A nemzetnevelés, mint etikai kérdés.

Barankay Lajos a nemzeti közszellem tisztaságára és bizonyos etikai magasrendűségére építi a nemzetvalóság folyamatát. Nevelésrendszerében a nemzet etikai jellegére támaszkodik és a *nemzetetikum* kifejlésének elősegítése, sajátos etikai történéshez segítése a nemzetnevelői feladat. A nemzet politikai helyzete, bio-pszichikai felépítettsége, kultúrája, mind a nemzetetikum szolgálatában nyernek értelmet. (1:4). Ezzel túl-emelkedik az állampolgári nevelés jogi jellegén és a szociális és individuális nevelés ellentétes irányultságait magasabb értékelése szerint hozza etikai szintézisbe. E rendszer kifejlésének történeti szüksége: az egységes nemzetvalóság gondolata, amely a nemzeti újjáépítés megalapozásaként a nemzetfejlődést visszavető kommunizmus után a nemzetvalósulási hiány és igényérzetek kielégítésére vonatkozó nemzetetikai nevelésben jut kifejezésre. Előremutató feladata: a háború után visszahe-lyezni a nemzettörténés folyamatát a régi fejlődési folyamatba. (1:98). A nemzet és a nemzetnevelés etikai jellegének kieme-lése éppen az ideológiák zavarában emel magasra a széthúzó erőcentrumok között, felmutatva a nemzet magasrendű értékes tartalmát; és egységes irányt mutat az osztályharcok és más társadalmi érdekellentétek között. (1:103-105).

A nevelési szocializmust elismeri s csak az egyoldalúan szélsőséges szocializmus felett mond ítéletet. Elismeri, hogy a szocialisták ideológiamentes intézményei a nemzet szempont-jából hasznosak voltak (a növendékek orvosi vizsgálata az is-kolábaíratás előtt és az iskola elvégzésekor), de a nemzetközi-ség jelzése alatt még ezek is vesztek értékükből. (1:117.) A hagyományok, a vér és eszmei kötelékek feloldása s a szel-lem történésjellegének materiális keretekbe való szorítása szükségképpen ellentéte minden nemzetvalósító, építő és kifejtő műveletnek és akadályozója a nemzet egyetemes valóságát jelentő sajátos kultúratörténésnek. (1:120.) Ezekkel ellentétben a köznevelésnek a *hagyományokon* való elindítása mellett foglal állást *Barankay*, melynek alapja: a teljes *társadalmi összhang etikailag megalapozott* keresztülvitele, megvalósítása. (1:136.) Az osztályuralom és a társadalmi anarchizmus ezen bukik meg; viszont a nemzet egyetemes valóságának és újbóli egység-jellegének ezek nélkülözhetetlen feltételei. Eddig az volt a baj, — mondja, — hogy kizártak a kultúrfolyamatból olyanokat, akik a nemzet szellemi életében vezetésre hivatottak; más-részt felkerültek olyanok a vezető helyekre, akikből hiányzott a megfelelő értéktartalom arra, hogy olyan jelentős helyeket kapjanak. Ezeket az ellentéteket és az ebből következő nem-zetvalósulási szakadásokat nemzettársadalmi szempontból kifo-

gástan *közneveléssel* lehet kiegyenlíteni és kipótolni, amely-etikai jellegénél fogva nem engedi érvényesülni az anarchikus és osztályérdekekkel telített elemeket, Az etikailag kötött közszellem a közösség szellemi karakterét jelenti s minthogy számára a nemzetben van e közösségfogalom tartalmi, tehát konkrét valósulása; maga a közszellem is és a történést elősegítő nevelés is *nemzeti etikai jellegű*. Ez foglalja magában a *korszerűség* és az *eszményiség* kettős vonatkozását.

Barankay továbbmegy *Schneller* *nemzeti szellemtörténeti* alapozású nevelésénél (37:92.) s *Imre Sándor* nyomán a *nemzeti eszmére* építi rá a nemzeti közszellem pedagógiáját. (1:142.) *A nemzetetikai nevelés módozatok keresése, amelyek segítségével a közszellem egysége megalapozható.* (1: 145.) Vagyis egy olyan értékrendszer kiépítése, amelynek kötelező jellege szerint az eszmény kialakítására egységbe szerveződnek a nemzetalkotó résztényezők. (7:45.) Szerinte a nemzeti közösség tisztán erkölcsi közösség, melyben az egyént a közösségi élet erkölcsi törvényei kötik elválaszthatatlanul össze a nemzetközösség egységében. (1:148.) Mint ilyen, változtatja erkölcsivé az állampolgári nevelés jogi jellegű nemzetfogalmát. (1: 149.)

Ebben a nevelésrendszerben a nevelés részvonatkozásai (értelmi, érzelmi, erkölcsi, akarati nevelés) a rendszer általános alapelvei szerint organizálódnak a közös eszmény szolgálatára. A nevelői részfunkciók etizálásában jut kifejezésre a nemzet-célúság szolgálata (— a nevelői szolgálat —) s ezen az etizált területen jut kapcsolatba az *egyén* a közösségmeghatározó alapideával: a *nemzettel*.

Másik fontos jellemvonása ennek az etizált nevelésorganizmusnak, hogy mindenkit a nemzettörténeben a maga helyére állít, ahol képességeinek megfelelően fontos szerepe van.

Érzelmi síkon az *önismeretre* is kiterjed a nevelésorganizmus(1:163), hogy a nemzettörténeben az őseredeti alapvonások bontakozzanak ki. Azonban az a fontos, hogy az eszményileg megrajzolt nemzeti jellemképet nemcsak megmutatni, hanem a nevelés érzelm és erkölcstériségében az ifjú sajátjaivá is kell tenni. (1:165.) A nemzetben szükség szerint fejlenek ki az *etikai jegyrendszerek* valóságai: önzetlenség, rendszeretet, engedelmesség, tekintélytisztelet, kötelesség- és felelősségérzet (egyéni és nemzeti vonatkozásaiban), vallásos érzelm, művészeti érzet stb. *Barankay* a nemzeti jellemkép minél sokoldalúbb kialakítása érdekében egyenrangúsítja az erkölcsi jellemvonásokat az értékelésben, ami nevelésrendszerének elméleti magasrátöréseit bizonyos fokig korlátozza és a *sablonosságba* viszi nevelési célkitűzéseinek valóságát. Ez a mechanizáló folyamat nem felel meg az eddig megismert nemzeti alapjellegnek, minthogy a magyar inkább az individualizmus felé haj-

lik, mint az egyformásításra.

Ez a nevelésrendszer kiterjed az akarat nevelésének kérdésére is, amelyet a jellemnevelésben érvényesít. Korán felismeri a *cserkész* szerepét ebben a vonatkozásban és ennek szervezésével együtt a *testnevelés* szakszerű szervezését kívánja.

A nemzetetika nevelés feladatát abban látja, hogy az egyént, mint az etikai értékekkel telített nemzettest egyik tagját alkalmassá tegye arra, hogy a folyton tökéletesedni akaró nemzeti közösség kultúr munkájából a reá eső részt a siker reményében vállalhassa. (1:186.) Ennek érdekében e nevelésrendszerben a következő szempontok érvényesülnek: 1. nemzeti jelleg, 2. ennek etikai értékessége, 3. a nemzettest egysége, 4. egyén és közösségének elválaszthatatlan egysége, 5. a tökéletesedés elve, 6. az egyénre háruló munka kulturális jellege. (1: 186.) Ezekből látjuk, hogy az etikai jelleg kihat a nevelés céljaira és módszereire is. Ez utóbbi rendszeres, mert nem egy-egy speciális helyzetre vonatkozik, hanem az egész nemzetvalósulást veszi tekintetbe. (1: 188.) Lényege a részfunkciók összeható aktivitásában van. Ennek érvényesülése szempontjából kell ismerni a nevelés személyi tárgyalapjait, hogy meginnumasson a rendszeres és egyetemes nevelés. *Barankay* ennek érdekében látja a *lélektani szempontok* érvényesítésének jelentőségét az újkori pedagógiai törekvések neves harcosainak (*Bain, Willmann, R. Seifert, Neumann, W. Stern, Binet, Payot, Claparede*), felismerései nyomán. A nevelésügy szervezésében érvényesíti is ezek gondolatait és úgy kívánja beállítani a köznevelésbe az egyéni szükségleteknek megfelelő nevelést, hogy a köznevelésben kiterjedjen a figyelem az egyénies fejlődés lehetőségeire is. (1: 193),

A tanítási anyagkomplexumot is *úgy* rendezi, hogy benne a hazai nyelv és irodalomtörténet, a hazai politikai történet nyerjenek központi helyet.

Ezek alapján nevelésrendszere alaptényezői: 1. tiszta altruizmus érvényesítése, 2. etikai egyenlőség gondolata, 4. önértékek, 5. egyetemesség elve, 6. értéktudatosítás. Ezek valószínűsítése érdekében előtérbe jut a *módszer* kérdése, valószínűsítésük szerint az állami, társadalmi, stb. életrendszerben való részvétel alakulása. Minden viszonyulásnak az alapja a *szerelem* vallásos érzülete. Fontos részproblémája az ifjúság nemi felvilágosítása, a gazdasági életrend szervezése, a munka és kereset etizálása, a nőnevelés etikai jellegének kiemelése.

A nemzetetika nevelés kiterjed a családi, iskolai, iskolaszerű (ismétlő iskola) és az iskolafeletti nevelésre, amelyeket a nemzetközösség érdekei egyformán meghatároznak. Felöleli a családi neveléstől kezdve a kisdedóvó, elemi-közép- és felsőfokú, továbbképző és szakiskolák nevelői tevékenységén kívül

az utca, újság, film; tehát a propaganda területeit is mindenütt az etikumnak szerevezve érvényesülési, hogy a nevelés különböző területein valósuló nemzetetikumban foglalt értéktartalom az etizált személyiségek által a nemzetvalóság folyamatának legyen értéktartalma.

Barankay annak ad igazolást ebben a nevelésrendszerben, hogy a nevelésben a politikumnak semmi szerepe nincs. (1:129.) A nemzet emberi közösséget jelent, de a legmagasabb szellem-erkölcsi tartalommal úgy, hogy erkölcsi értékei benne olyan sajátos összetételben jutnak kifejezésre, hogy a nemzeti közösség életirányát a jelenben éppúgy, mint a” jövőben meghatározzák. *Fichtére* támaszkodva mondja, hogy a nemzet olyan kulturális egész, amelyet éppen a kultúrával együttjáró etikai erő emel a nép felé. (1:133).

Barankay nemzetetikai nevelésrendszere összekapcsolása *Schneller* és *Imre Sándor* nevelésrendszereinek és az ő nyomukban kivan eleget tenni az etikai és nemzetvonatkozásoknak. Közösségcentrikus nevelés, amely abban különbözik a többi rendszertől, hogy az egyéneket a nemzet erkölcsi meghatározottsága alatt tagolja be a nemzettestbe. *Barankaynál* éppen a nemzet erkölcsi jellegének az érvényesítése a sajátos, amelynek alap gondolata tükröződik egyéb ilyen vonatkozású írásából is. (3:4.)

8. A nemzetnevelés kultúrfilozófiai jellege és kultúrpolitikai vonatkozásai.

A nemzetetikai nevelésben a nemzettagok erkölcsi köztöttségei a nemzettörténés feltételei. A nemzet, mint kultúratörténés továbbmegy az alapok felmutatásában és a tagok kultúregységének valóságában jelenik meg. A kultúrát pedig filozófiai és politikai jellege egyformán meghatározza történése végső (filozófiai) és konkrét (politikai) jellege, ami megadja a nemzetnevelés kultúrfilozófiai és kultúrpolitikai karakterét is.

Weszely meggondolása szerint a kultúra *cél* és *eszköz* egyben (43:2.), melynek valósításában a kultúrpolitika a nemzet sajátos értékeinek megtartása és továbbfejlesztése által akarja a nemzetet a maga hivatásának minél tökéletesebb betöltésére képessé tenni. (43:13.) Mint eszköz, a kultúra olyan tudatos és céltudatos emberi tevékenység, mely a haladásra irányul, az okviszonyok helyes felismerése alapján, hogy biztosítsa az élet célszerűbb és tökéletesebb berendezkedését, mellyel az ember a természet erőit jobban a maga szolgálatába állítja; s egyszersmind bekapcsolódás a magasabb szellemi világba: az értékek szellemi világába. (43:33.)

A nemzeti kultúra szerinte a kultúrjavaknak az összes-

sége, amellyel a nemzet egésze bír. (43:34.) Hivatása: a nemzeti egység megteremtése.

1. A nemzet kultúratörténeti folyamatosságként! szemlélete *Széchenyi István* gondolataira megy vissza, aki először ismerte fel a kultúra nemzetfenntartó mivoltát. Már előbb is látunk utalásokat a neveléstörténetben *Zrinyinél* is, *Apáczai Cseri Jánosnál* is, de a valóság talaján csak *báró Eötvös József* kultúrpolitikai tevékenységében jut kifejezésre, aki a nemzet jövőjét kultúrájának valóságától teszi függővé. Azonban nem tekintenek ezek a kultúrvonatkozású nevelések a kultúra mély és végső (filozófiai) értelmére és megállanak a művelődésnél, ahelyett, hogy magának a művelődési folyamatnak a lényegét látnák.

Dolgozatunknak ebben a részében a nemzetnevelés végső metafizikai alapjait mutatjuk fel a kultúrfilozófiai szemlélődés tükrében és a kultúra gyakorlati valóságával való összefüggésben (történetében) kultúrpolitikai vonatkozású kérdéseire is utalunk.

A nemzet kultúratörténeti szemlélete és a nevelés kultúrpolitikai jellegének érvényesülése a tudományos gondolkodásban világosan megállapítható fokozatokon, önmagában is fejlődő rendszereken keresztül bontakozott ki. *Báró Eötvös Józsefnél* a nemzet kultúratörténeti jellegének a megmutatásakor még nem látunk be a kultúra valóságának, történeti folyamatának végső (filozófiai) értelmébe s megmaradunk a kérdés külsődleges vonatkozásainak a szemléletében. A kultúra filozófiai vizsgálatát s méginkább e filozófiai alapozású kultúrpolitikai meghatározottság pedagógiai vonatkozásait *Komis* műveiben szemlélhetjük, aki világos egységbe hozza a nemzet kultúrtörténeti jellegét kultúrpolitikai valósításával.

Báró Brandenstein mutat rá a kultúra közösségteremtő alaptendenciájára és ennek alapján az egyéni és közösségi alapok figyelembe vételével a különböző értékelési fokok szerint berendezett emberi társulások (melyek anyajogúak és atyajogúak benső értékük szerint) kicsúcsosodását az *állami élet* kibontakozásában mutatja meg, mely a társadalmak (emberi társulások) helyzete és életszükséglete szerint *birodalmi jellegű* (5; 64); a *funkciókülönbségek* figyelembe vételével pedig: *rendi* felépítettségű. Ezzel pármuzamosan *imperialisztikus* és *monarchikus*. Életszükségleti szerveződés szerint: *kapitalista* vagy *kommunista*, amelyek ellentéteit a *szociális állam* egyenlíti ki. (5:74). Ennek ideája a *világállam*.

A *jog* és *kultúrállam* e kategóriák felett létezik, minthogy minden államforma *jogi* és *kulturjelleggel* bír, (5:75); legyen az akár rendi állam, akár kapitalista osztályállam, akár szociális jellegű világállam.

A kultúrfilozófia álláspontja szerint minden történeti kultúrérték az ember társultjellegűségéből magyarázható meg és miközben a kultúra társadalomalakítói normatív jellegét nézi, végső törekvésnéző figyelve a megvalósult kultúrértékeket vizsgálja, mint a társas együttlét szükségszerű kicsapódásait. (35:163). A kultúrfilozófia ebben az értelemben felülemelkedik minden kultúrtörténeti folyamatosságon és a kultúra-érvényesítés részjellegű kérdésén túlmenően a társasalakulás (kultúra-érvényesítés) útján kicsapódott kultúrértékek általános törvényszerűségeit állapítja meg. Ebben az értelemben természetes, hogy az államig jut el, mint végső kultúrformációig, mint *Brandenstein* is; és nem tekint a nemzetre, mint sajátosan kultúrtörténeti folyamatra. Ezt különös hangsúllyal *Ujszászynál* látjuk, aki a kultúra nemzetmegvalósító jellegét a nemzet kultúrtörténeti szemléletével emeli magasra a más társasalakulások (faj, nép, állam) felett. A nevelés ebbe a nemzettörténetbe ékelődik be, mint *kultúrpedagógia* és *kultúrpolitika*.

2. *Kornis* a kultúrpolitika eszmény- és érték meghatározó jellegére s ebből következőleg értékvalósító tevékenységére utal és lehetőségét eszerint vállalja a nemzet életében. Szerinte a nemzet fejlődése ezen a kettős viszonyláson épül fel: egyrészt a *nemzet és kultúra* egymásvonatkozásától függ; másrészt: a *kultúra és politika* viszonyulásában feszül.

a) A *nemzet* és *kultúra* között szoros kapcsolat van. *Ujszászy* elgondolását támogatja azzal, hogy rámutat a kettő együtttörténések folyamatára. A kultúra sohasem önmagában áll, — mondja, — hanem mindig *nemzeti* (27:6); egy-egy nemzeti szellem alkotása, amelynek általános értékű nemzetfeletti elemei az egyetemes emberiség közkincsévé szilárdulnak. (U. o.) Ennek értelmezéseként *Kornis* minden nemzetnek létezési jogosultságát sajátos, nemzeti szellemű kultúrjavainak az egyetemes emberiség szempontjai szerinti érvényesülésével ismeri el. E kultúra-érvényesítésnek háttérül szolgál a nemzet politikai története, amely a nemzet szellemi valóságának a függvénye. (27:7). Igyekszik kimutatni azt is, hogy mindennek dacára a kultúra nemzeti jellege megmarad s ez a különböző kultúrhatásokban sem olvad fel. Ez mutatkozik meg a történeti élet mezején feltörő ősi megnyilatkozásainkban; a népköltészetben és a népművészetben. A kultúra tehát lényegesen kihat a nemzet fogalmának megállapítására és a tisztán biológikumon túl tudatosult nemzetérvényesítésen alapszik.

Kornis nem elégszik meg a nemzettörténet szemléletében a kultúra történeti valóságának az érvényesülésével, hanem számíthat a nemzet *tudatalatti* energiátöltésére is; arra az ösztöni törekvésre, hogy valóságában sajátos rejtett értékeit bontakoztassa ki. (27:51.) A lényeg meghatározó azonban

a nemzet kultúrjellegisége, mert ebben jut *öntudatra* sajátos léte. (27:77.) A kultúrpolitika ezt a tudatosítást segíti elő és ezzel a *kultúra* és *nemzet* viszonyát elmélyíti, bensőlegesíti. A kultúrpolitikának, mint nemzetvalósításnak abban van jelentősége, hogy tudatosító folyamatában hat a nemzetben még részt nem vevő egyedekre és bevonja őket kultúrkörébe.

Szorosan összefügg *Kornis* elgondolásával *Ujszászy* kultúrfilozófiai fejtegetése, aki a nemzet sajátos kultúrtörténete paradox egységében (ennek körében a mély- és magaskultúra paritásos történéseiben) mutat rá a kultúra nemzetmeghatározó jelentőségére. Azonban továbbmegy *Kornis kultúrállam* eszményén és a *nemzeti állam* fogalmának érvényesítését biztosítja.

b) A *kultúra* és *politika* viszonyulásával kapcsolatban rámutat *Kornis* a kettő közti különbségre, amikor *kultúra* alatt egy kor szellemét kifejező életformát ért; *kultúrpolitika* alatt pedig a kultúratörténésnek irányítását. (28: Előszó). A *kultúratörténet* viszont a nemzetvalósulás szempontjából, mint a nemzet külső megvalósulási küzdelmének a képe kap jelentési (28: XIV.).

A kultúra tudatos, vagy tudattalan, de a nemzet, mint kultúratörténés szempontjából egyformán értékes; minthogy a történeti múltban szemlélt s akkor tudatosan, vagy tudattalanul ható s ennek nyomában megnyilvánuló *kultúranyag* szab határt és irányt a jövő kultúrtörténeti folyamatának. így látjuk csak meg a nemzet magasabbrendű kultúrigényeit; »... azt az eszményt, annak az embertípusnak a képét«, amilyenné a kor szelleme s a nemzet életigénye a jövő művelt nemzedék lelkét formálni szeretné. (28: XVI). Ennek körében a *kultúrpolitika*: a felismert nemzeti kultúrszükségletek kielégítésére irányuló művelet; s minthogy a kultúrában a nemzet szellemi valósulása jelenik meg, a kultúrpolitika, mint a kultúrtörténés folyamatoságát elősegítő művelet egyúttal nemzetvalósító tevékenység is. *Kornis* ennek érdekében vonja be a nemzetvalósító tevékenységbe a nemzet kultúrintézményeit.

A kultúra és politika kapcsolata tehát a kultúra valósulásának elősegítésében, folyamatossága biztosításában van. Elméleti síkban, — úgymond *Kornis* (32:171) — az állam és kultúra egymásravezetkezésének kérdéseként jelentkezik; gyakorlati síkban: a konkrét irányítás és valósítás elősegítésében, tehát a nemzet kultúrtörténeti folyamatosságának tervszerű, szervezett tevőlegesítésében van. Azonban, minthogy az állam jogi személy, a kultúra pedig — még ez irányítás dacára is — szabad szellemi megnyilatkozás, a kultúra története a nemzet története, mint szellemi valóságnak a története. A kultúrpolitika az államot, mint szervezett értékrendszere valósításának eszközét nézi, (U. o.) s épen ezáltal tisztázza a nemzetcélok állami megvalósítási lehetőségét. (32: 174).

A kultúrpolitika közvetlen eszménye a *kultúrállam*, de minthogy ez sajátos kultúrhagyományokon épül fel, melyet nem az államcélok, hanem a nemzetjellem organizál. Közvetett és végcélja: a nemzet, mint kultúrközösség valóstítása. Erre utal *Ujszászy* nemzetszemlélete (42:29). A kultúrpolitika feladata a szellemi javakkal való helyes gazdálkodás, hogy ezáltal az állam fennmaradása és fejlődése biztosíttassék rész- (gazdasági, anyagi, stb.) és egészfunkcióiban. Eközben gondolkodik nemzeti kultúrájának áthagyományozásáról, fejlesztéséről s mint kimondottan szellemi vonatkozásról: a nemzetforma áthagyományozásáról, azaz fenntartásáról és kifejtéséről. Mint ilyen: *idealisztikus*, *nacionalisztikus* és *univerzális* jellegű az organizáció törvényszerűségei szerint. Ennek alapján indulhat el a nemzetnevelés, mint *személyiség — nemzet — emberiség* fokozatokat elismerő és érvényesítő tevékenység. E fokozatok bármelyikén szétágazik annyifelé, ahány kultúrnyilatkozás lehetséges az egyén, a nemzet és az emberiség életében. (32: 179). A *nemzetállamban* a kultúrpolitika és a nemzetvalóstítás útjai teljesen fedik egymást (29).

A kultúrpolitika végeredményben felöleli az állam összes valóstulási és valóstítási funkciórendszerét és a nemzetvalóstítás szempontjából annyiban van értéke, hogy nemcsak külső államhatalmi tényező (*Eötvös*), hanem a nemzet önszükségeleiből fakadó öntörvényei szerint érvényesülő szabad (tehát nem monopolizált) tevékenység. Ezt a kérdést vizsgálja *Ujszászy*. Előbb azonban meg kell nézzük azokat a kultúrfilozófiai vonatkozásokat, melyek eltérnek ettől a gondolatmenettől, hogy rámutathassunk nemzet kultúrtörténeli folyamatában a nemzetnevelés szerepére és fogalmára.

3. *Prohászka Lajos* a kor pedagógiai gondolkozását vizsgálva amellet nyilatkozik, hogy az »eszméből« levezetett pedagógiai gondolkozás meddő vállalkozás és a nevelés életes jellege szerint foglalja el azt a helyet, ami méltán megilleti az életben s tudománya a más tudományok körében. A modern pedagógia kiindulása az *életkultúra* érvényesítése, amint vetületeiben (munkaiskola, Dalton-plan stb.) be is igazolható. Különösen *E. Krick* meglátásainak érvényesülését látja az életes pedagógiai részmeignyilatkozásokban s ennek következtében ő is az axiológiai szempontok kikapcsolásával a konkrét életorganizáció szolgálatába kívánja állítani a nevelést. Kimutatja, hogy az u. n. exakt neveléstudományi irány is az elméleti pedagógia válságára mutat, amelynek leküzdése az életvonatkozásokkal teljes neveléstudomány lehet. A kor sokszor egyoldalú nevelésszemléletével ellentétben (34:30) ő is amellet tesz hitet, hogy nem lehet teljesen függetleníteni a neveléstudományt az értéktudományok determinációjától, csakhogy a

filozófiai alapok felmutatásában e filozófiai vonatkozások kultúrjellegére kell ügyelni és, eszerint kell a neveléstudományt rendszeres tudománnyá kiképezni.

Ennek a neveléstudománynak az alapja nem tárgyi és személyi, hanem eszmei, amikoris a *műveltség* fogalmából indul ki, hogy megmutassa a pedagógiai gondolkodás metafizikai és pszichológiai jellegét. Azonban gondolkozásában a *Herbarti* elvekkel ellentétben *Hegel* objektív-szubjektív szellemi alapjaira megy vissza és a műveltség és művelődés strukturális elemzése érdekli. Ez a módszer szerkezetelemző jellegénél fogva abban áll, — mondja, — hogy »... a szellemnek mindazon alakzatait, melyekben a lélek megnyilvánul, vagy lélek lakozott értékvonatkozásokban kielemezi, ... egymásvonatkoztatja s végül egységes totalitásban lezárja.« (34:33). Eredetisége éppen a struktúra sajátos felfogásában nyilvánul meg, amennyiben ebben a lelkiségnek és a jelentésnek teleologikus kapcsolatát keresi fel, vagy más szóval: szerkezetelemzően a »pszichét és a logoszt az interpretációban nem a saját irányukban követi, hanem aktuális összeműködésükhöz férkőzik hozzá«. (U. o.) Az egyénfeletti objektívációk belső összefüggéseinek magyarázatában rámutat arra, hogy azok tulajdonképpen struktúrák, s amint ezeknek egyenként is megvannak a maguk külön strukturális jellegük (egyház, állam, erkölcs, jog, tudomány, művészet stb.); e struktúrák összessége is törvényszerű összefüggést mutat. *Prohászka* éppen ezt a *totalis struktúrát* nevezi *kultúrának*. (34 : 35).

Abban a tekintetben egyirányban halad vele *Ujszászy*, hogy a kultúrát a szellem objektívációjának tekinti: csakhogy *Ujszászynál* személyfeletti mély, — illetve magas, de mindenestre *nemzeti* a kultúra. *Prohászka* szerint a struktúra tárgyi produktum: »... az emberközi objektív képződmények strukturális összefüggése«. (34:36). Ennek alapján csak *objektív kultúráról* beszélhetünk. *Ujszászy* kultúrafogalma éppen *lélekszerű* jellegénél fogva nem megmerevedett, hanem folytonosan történő valóságot fejez ki és ezáltal biztosítja a kultúrtörténetben érvényesülő nemzetfejlődés folytonosságát és folyamatosságát.

Prohászka a kultúra formai szempontból való vizsgálatában az objektív szellemben látja a kultúrfilozófia sajátos tárgyát és feladatát: azoknak a struktúráknak és felelőségeknek a vizsgálatában, amelyekben az objektív szellem megnyilvánul. (33:114.) Minthogy a struktúrák dialektikusan fejlődnek — mondja, — a kultúrfilozófia a struktúrák dialektikájával foglalkozik. Azzal, hogy mi a kultúra lényege, milyen típusai vannak és egységének mi a feltétele.

A pedagógia a kultúra előállításának munkálásában kap szerepet. A struktúrák a formákon bontakoznak ki úgy, hogy

a struktúra dialektikus mozgása a forma organikus fejlődését előbb felelős összefüggéssé rendezi. A lélek e felelős összefüggések által kapcsolódik be a kultúrába. Ilyen felelős összefüggések: a vallás, megismerés, társas magatartás stb. (33:115-116.) Ezek a felelős összefüggések egységbe szerveződnek s a műveltség éppen ezek egységben jelentkező totalitását fejezi ki. (33: 116.) Műveltség nincs kultúra nélkül s viszont kultúra sincs műveltség nélkül. Mindkettő egymás kölcsönhatásában érvényesül. A ható kultúra az alakuló műveltség és az alakuló műveltség a ható kultúra. A műveltség elméletével foglalkozó tudomány: a *pedagógia*. Ez a kultúrfilozófia egy része. A pedagógia feladata ebben a körben: »... annak a törvényszerűségnek a megállapítása, amely szerint a strukturális összefüggések a lélekben felelős összefüggéseket, vagyis a kultúra műveltséget vált ki« (33: 118.)

A pedagógia e vizsgálata közben 6 fejezetre tagolódik: gyermeki lélek megismerése (gyermekpszichológia) és a nevelőhatások ismerete; a művelődési javak sorrendjének megállapítása (család, nemzet, vallás, tudományos, etikai, gazdasági javak stb.) és a műveltség egyes ágainak vizsgálata; végül a műveltség eszményének a problémája. Itt az a kérdés, hogy az általános, vagy a szakműveltség a fontos-é?

A művelődési közösségek vizsgálatánál a család és iskola rendező szerepet nyernek.

Prohászka kultúrfilozófiai pedagógiája külső szervezeti organizatorikus alapjellgenél fogva nem kielégítő a nemzetnevelés szempontjából. Inkább az *államtotalitási* pedagógia alapjául szolgálhat. A nemzetnevelésben a kultúratörténet végső nemzeti szubjektív s ezeken túl idealisztikus vonatkozásait kell figyelembe venni, mert a kultúra személytől sohasem történik függetlenül s a nemzetben történő kultúra pedig: *nemzeti kultúra*. Bár *Prohászka* is utal arra, hogy az egyénfeletti műveltségtörténet is csak valamely pszichofizikai szervezeti adottságon belül, tehát »egyéniiségében történik, mégis túl kell utalnunk e sajátos történet általi személyiséggé fejlődés folyamata felé, amire *Prohászka* könyvének megjelenése után egy évvel *Ujszászy* hívta fel a figyelmet.

Prohászka meglátása szerint a kultúra az értékek megvalósulásának összefüggő rendjét jelenti, míg a műveltség ennek a visszasugárzója. Mint ilyen, eligazodás a történeti kultúra szellemi környezetében. (33:84.) A kultúra történeti kialakulásában a *tartami* tényezőt adja. A műveltség *zárt*, a kultúra *szabad*. Mint szabad lehetőség jelenti az »eszme« inkarnációját. *Ujszászy* gondolatrendszerében fogjuk csak tisztán látni azt, amire *Prohászka* csak utal: t. i. a nemzet és a kultúra korrelatív jellegét.

4. Már *Makkai Sándor* is rámutatott arra, hogy a nemzet nevelői munkájának »nagy koncepciója« a nemzeti kultúrpolitikában jelentkezik és a nemzetnevelés ezek alapján olyan nevelésrendszert jelent, melynek fel kell ölelnie az egész nemzeti társadalmat és annak egész életét. *Klebelsberg* elgondolása nyomán (25) a pedagógia értelmét a nemzeti kultúrpolitika keretében mutatja meg. Az a célja, hogy «... a nemzeti műveltség egységes és tagozott, tárgyiasuló és személyes, konzerváló és alkotó értékrendszerének, mint a nemzeti szellem öncélúságából következő önfenntartás legfontosabb tényezőjének» kiépítését munkálja. (30:51.) Az így megállapított nemzetnevelői célt erkölcsileg szolgáló kultúrpolitikának megalapozásával; végső eredete, tehát nemzeti hagyományos jellegén túli megalapozásával azonban adós marad, minthogy vonatkozó írásában e kultúrpolitika tartalmi vonásainak a kimutatása a központi kérdés.

5. *Imre Lajos* a kultúra lényegét abban a sajátos helyzetben állapítja meg, amikor a nemzet egyes tagjai eljutottak az emberi eszmény felé vezető útra s ez emelkedés által az egész nemzet emelkedik a nemzeti eszmény felé. (7:32.) Ennek az emelkedésnek a menetét és tartalmi tényezőjét a nép lelkében élő örök értékek határozzák meg s amikor az egyes, vagy a közösség e sajátos és felismert értékek megvalósítására törekszik, jut el a szabadság állapotához, amelyben lelkének nemes tartalmát minden másnál értékesebbnek tartja.. (7:33.) »A kultúra nem más, mint az erkölcsi érték társadalmi megvalósulása«. (7:33.) Alapvonatkozásaiban *erkölcsi*, formai jellege szerint: *nemzeti*. A nemzeti kultúra már megvalósult a nemzetben; további megvalósulása pedig *nemzeti*, ami azt jelenti, hogy alapja csak a nemzet lehet. (7:35.) A nemzetvalósítás szempontjából e kultúrának a terjesztése a fontos: s a nemzetnevelés éppen ebben kapja tartalmi és formai alapjellégét.

6. A nemzetnevelés kultúrfilozófiai vonatkozásainak tárgyalásában különös jelentősége van *Ujszászy Kálmánnak*, aki felmutatja a nemzet és kultúra egytörténének sajátos paradoxonját, miközben tisztázza a kettős vonatkozás eddigéig homályos kérdéseit.

A nemzetben a szellem valóságát látja úgy, hogy ez a nemzeti szellem történéseként a nemzeti kultúrában történik. A nemzeti kultúrában történő szellem lényege szerint: *transcendens* és *immanens*; az általa meghatározott kultúrataralom is racionális és irracionális. Ezekben: *magas*, illetve *mély*.

A nemzetnevelés ezek szerint nem lehet más, mint »...az immanens és transcendens szellem egytörténének elősegítése: vagyis a teljes szellem történének elősegítése. Ebben

az értelemben a nemzetnevelés a legigazibb szellemi nevelés, vagyis a legszellemibb nevelés«. (42: 120.) Ez azonban nem zárja ki individuális jellegét sem.

Mint nevelés *állami* is és *egyházi* is; de úgy, hogy azoknak nem szintézise, hanem eredménye és értelmet adója. (42: 121.)

Tárgya: minthogy a nemzet egyéneiben valósul: az *egyé-
niség-személyiség nevelés*, amely a nemzet körében a nemzet-
egyéniesség és nemzetszemélyiség kialakításában kapja meg
nemzetnevelési célkitűzési jellegét. Ebből a szempontból *Uj-
szászy* feleslegeseknek ítéli a nemzetjegyek kutatását és az
azokat érvényesítő *nemzeti nevelés* helyett a teljes nemzetre
vonatkozó *nemzetnevelést* adja. Ebben a nevelésrendszerben nem
az egyén alapjegyeire épít, sem a közösség kiemelkedő jegyeit
veszi figyelembe, hanem az egész egyéniiséget és egész kö-
zösséget, azoknak teljes organizmusát. Ezért mondja: »A nem-
zetnevelés, mint tartalmilag egyéniesség-személyiség nevelés
abban is a legemberibb«, hogy pusztán az emberinek, de a
teljes emberinek hangsúlyozásával nevel nemzetet, tudva azt,
hogy a teljes ember mindig *nemzeti ember*, azaz történése,
mint teljes embernek a történése az immanens és transcendens
szellem paradox egységében mindig és bárhol nemzetet te-
remt. (42: 122.)

Ujszászy rámutat arra is, hogy a nemzet nem lehet ön-
megvalósulásának tárgya és alanya és szükségképpen szorít-
kozik intézményes nevelések kereteibe. A teljes ember neve-
lésére való tekintettel csak az állam és egyház együttes neve-
lése a célravezető. Ezek azok a nevelő faktorok, amelyek
együttes nevelésében a nemzetnevelés minden intézményes
jellege szerint sem merül el az intézményesség hálójába, ha-
nem megmarad alapjellege szerint szellemi valóságnak. (42:122.)
Azonban, ha e két tényező paradox érvényesülésében is to-
vább kutatunk és egymás feltételeit keressük: az egyházban
találjuk meg az állam feltételét, mert ahol egyház van, ott
állam is van s a nemzetnevelésben is az immanencia és tran-
scendencia egytörténése folyik. A nemzetnevelés végső alapja
ezek szerint az egyházba ereszkedik le, amelyben egyforma
értékelése szerint paraszt és polgár egyformán foglal helyet.

Ujszászy szakít az addigi hagyományos elgondolásokkal
és a neveléstörténet horizontális vonalú kibontakozásában meg-
mutatja a szellem sajátos történéseinek vertikális jellegét. Ezzel
kikapcsolja a hagyományos, önismereti, tervszerű nemzetvaló-
sítási (tudatosság) problémaköröket és a történeti élet síkjá-
ban folyó nemzetvalósulási folyamatot a nemzeti szellem
immanens-transcendens történeti paradoxszerűségével metszi
át. Kétségtelen, hogy mély gondolatfűzésével új szempontok

érvényesítésére hívta fel a figyelmet a nemzetnevelés problémákon tárgyalásában.

9. A nemzetnevelési rendszerek alap jegyei.

A történetiség síkjában megismert és kifejlődésében végigkísért nemzet-nevelésfogalom tartalmának bővülését a következőkben igyekszünk egybefoglalni; jóllehet ez összefoglalás nem hivatkozik a teljesség jegyével. Csak a fontosabb és kiemelkedőbb vonásokat említjük, hogy a nemzetnevelés fogalmáról viszonylagosan is egységes képet nyerjünk:

1. A nemzetnevelés, mint elmélet: a nemzetvalósulás folyamatosságának biztosítására és irányítására vonatkozó egyéni és közösségi nevelőhatások érték- és fogalomrendszerének megállapítására való törekvés.

2. Mint neveléseméleti rendszer: egy nemzet életkeretei között létező nevelői hatások személyi és tárgyi alapvonatkozásainak a közös nemzeteszme szerinti organizációja és betagozása az általános neveléstudományba.

3. Közlebbi célja; a »nemzetiség« közös eszménykénti kifejtése.

4. Kiterjed az összes e nemzetben adódó életformákra és azok értékideáját a nemzetben mutatja fel.

5. Ennek érdekében vonja be az egyént a közösségbe; organizálja a szétfolyó erőket, de úgy, hogy a hagyományos közösségi nevelő tényezőket (egyház, társadalom, család) autonóm nevelői ténykedésükben nem gátolja.

6. Utal a nemzethez tartozás erkölcsi jellegére és értéklésében az erkölcsi törvények által korlátozott.

7. Folyamatosságában az egész embert veszi figyelembe és ennek érdekében ügyel a külső (milieu) fizikai hatások mellett a legbensőbb (pszichikai) alakító hatások tiszta és egészséges mivoltára.

8. A nemzet minden rendű és rangú tagjára érvényes normákat ad és felöleli az egyén egész életfolytatását.

9. Célja érdekében meghatározza a nevelés összes területeinek értékét (testi-, szellemi, erkölcsi-, esztétikai, érzelem, akarat, jellemnevelés).

10. A nemzeti nevelői hagyományok figyelembevételével vigyáz a nevelés őseredeti jegyeire.

11. Nevelői körébe bevonja a nemzet szervezeteit (cserkészlet, levénteintézmények, katonaság stb).

12. Bár külső formája szerint propagandisztikus, lényege szerint nem propaganda, mert a legbensőbb, tudatos átélésre épít.

13. Organizátora: a nemzeti tudatosság.

14. Figyelembe veszi a nemzet alaplényegét: külső (szo-

ciális, »bio-pszichikai« alkotmányjogi, politikai) felépítettségét, de ügyel benső (kultur-szellemtörténelési) valósulása feltételeire is.

15. A nemzet sajátos nemzeti hivatása által szolgálja az egyetemes emberiséget.

16. Egyénies és közösségnevelés.

17. Sajátosan magyar nevelés.

18. Nemcsak nemzeti, hanem lét és tárgyalapja szerint nemzetnevelés s kebelében a résznevelések szükségképpen lesznek nemzetiekké.

19. Az individuum és kollektívum ellentéteit sajátos szintézisében kiegyenlítő s mindkettőt egyformán érvényesítő harmonikus nevelés.

20. A nemzet szellemi valóságát és konkrét viszonyulásait egyformán számbavevő nevelésrendszer.

21. Egyformán kiterjed a nemzet személyes és személytelen nevelői tényezőire.

22. Célja érdekében a politikát is pedagógiai jellegűvé teszi és utal a nemzet végső eszmei valóságára és ezzel biztosítja kötelező és egyetemes jellegét.

IV. A nemzetnevelés szervezésének újabb alapgondolatai.

1. A nemzetnevelés *közösségszemlélete*. 2. A *hagyományok* szerepe a nemzeti életforma hagyományos jellegével. 3. A hagyományos élet és a világnézeti nevelés. 4. A szaknevelés kérdése. 5. A nemzetnevelés szervei. 6. A nevelésügyi reform nemzetnevelési alapszempontjai.

A nemzetnevelés fogalmi kialakulásának végigkísérése után ki kell térnünk azokra a gondolatokra, melyek részben a nemzeti hagyományok szellemében, — vagy azok ellenére, — részben hazai, vagy idegen hatások alatt napvilágra kerültek e problémarendszerrel kapcsolatosan. Az irodalom tükrében és a kritikai beállításban azt igyekszünk megmutatni, hogy mennyiben jogosultak e nemzetformálási irányelvek és mi az, amit a neveléstudomány, mint értékes elemet felhasználhat a nemzetnevelés fogalmi körének bővítésére.

Tulajdonképpen azokról a nemzetnevelési rendszerekről és azokról a nemzetnevelői gondolatokról van szó, melyek csak napjaink vonatkozó irodalmát jelentik; mely gondolatokat dolgozatunk rendszeres menetében, mint újabb problémaösszefüggéseket mutatunk be.

1. A nemzetnevelés szervezésének, mint tudatos és rendszeres *közösségnevelésnek* belső jellegű irányítását a nevelő közösség *közösség eszméje* szervezi rendszeres és egyben benső tartalmú nevelési formává a nemzet életében. E *közösségszeme* eredete és belső teleológiája szerint a nemzet ős- (elsődleges, spontán) és tudatos (rendszeresített) formációján alakul ki s benne a nemzet önmaga őseredeti és teleologikus vér- és szellemi valóságát szemléli úgy, hogy önmaga történeti valóságát sajátos benső alakulási törvényszerűségei szerint kiveti a jövő *elei* szellem és vérösszefüggési alakulásába. A nemzetközösség kialakító tényezői is eszerint: *spontán adottság-béliek* és *tudatos Irányításúak*, amelynek egységére épen a legújabb neveléstervezetek mutatnak rá. Spontán elsődlegességű nemzetközösség alakító tényezők: a közös eredet, külön sors, történelmi és szellemi hagyományok, szokások, szülőföld, történeti közösségtudat stb. Tudatos irányítású másodlagos tényező az előbbieik szervezése és történeti elősegítése; mely szerve-

zés sohasem teljes, s csupán csak a felszíni — és csak leg-újabbban a mély — összefüggéseket öleli fel. Eszerint a *közösségtudat* kialakulásában összeműködnek a nemzet tudattalan ösformációi és tudatos szervezési erői.

A nemzetnevelésben az a fontos, hogy ezek a tudatos és tudattalan formáló hatások *egységes* közösség szemléletben teljesedjenek ki, hogy a nemzettek egységes közösségtudata a *nemzetegység* kialakulását és valóságát jelenthesse. A tiszta közösségben (homogén) a közösségtudat egységes; a zavart és megosztott közösségben *vegyes* közösségtudatról beszélünk. Ha pedig a nemzetegység az egységes közösségtudaton épül fel, kizárja nemzetből mindenki magát, aki más közösségtudattal megbontja a közösségtudat egységét; már csak azért is, mert a közösségtudat nem *egyéni fogalmazása* az emberi léleknek, hanem a közös élet folyamán kialakuló; akárcsak a nemzeteszme, amely éppígy a történeti étellel párhuzamosan alakul a nemzet szellemi, erkölcsi, fizikai, biológiai stb. életmozzanatai alapján. Aki a kialakuló nemzeteszme vonzó és hatáskörén kívülállónak érzi magát, arról tesz bizonyosságot, hogy nem vett részt a nemzetközösség életmozzanataiban, vagyis nincs egységes közösségtudata; azaz nem tagja a nemzetnek. *Imre Sándor* mutat rá arra, hogy a nemzetségi tulajdonképpen aktív részvétel a nemzet életében, melyből következőleg erkölcsi követelmény az, hogy mindenki tudjon és akarjon közös célokat szolgálni. (14:124.) A közösségtudat erkölcsi determinációja a nemzetségi számára szerinte másodlagos kialakulású, minthogy előbb az önös érzelmek alakulnak ki; azután a magasabbrendű érzelmek, melyek a közös életben lesznek értékesek. Ezek szerint nemcsak a közösségeszme történelmi alakulású, hanem a közösségtudat is bizonyos alakulási folyamatai révén lesz az egyének és a közösségek egységes tudatává a nemzetközösségben; *nemzeti tudatossággá*^

A *közösségeszme* történeti alakulására *Gelei József* mutat rá (10) végigkísérve a természeti közösségalakulásoktól (faj, nép) a tudatos közösségalakulásokig a kérdést, hogy a »Nemzetnevelésben (1942) tiszta fogalmakkal számolhasson. A nő és a férfi, a család, vér, faj, nép és egyéb természeti közösségalkotó (alakító) tényezők mellett kihangsúlyozza a szellemi közösségalkotó tényezőket, mint az önismeret (tudatosság), történelem, sors; valamint a tudatossági szempontból vizsgált jellegzetességeket, mint a munka eredményének közösségi jellegét stb.

A nemzetnevelés problematikájának a hosszmetsetben tárgyalásában nem is az egyes közösségalkotó tényezők jelentőségével kell foglalkoznunk, hanem a kialakult közösségtudattal és ennek jelentőségével a nemzetnevelésben.

Már említettük, hogy a mindenkori közösségtudat és közösségeszmény a valóság talaján történő nemzeti életnek részben tudatos, részben tudatlan irányítója. Abban igaza van *Erdős Zoltánnak*, hogy a közösségeszmény kihat a nemzet fejlődésére és e közösségeszményből következtethetünk a nemzet fejlettségi fokára. (9:11.) Azonban a nemzetnevelés csak előkészítő munkájában *nemzetté-nevelés*: mihelyt a nemzeti egység kialakult azonnal *nemzet*, vagy legfennebb *nemzeti* nevelés. A tudatosítás csak megelőző feltétel, amely a talajt készíti elő a nemzetnevelés számára. Addig természetesen kimerül a nemzetté-neveítésben, míg nemzeti egységgel nem számolhatunk. A nemzetnevelés már jelentése szerint is megtartja és továbbviszi a nemzetet a fejlődés útján; a már organizált nemzetegészt fejti ki önjelét és öntörvényei szerint és eközben biztosítja a nemzet fennmaradását és dinamikáját. Ezért a nemzetnevelés^ közösségvédelem, amint azt *Erdős* is meglátja; de nem passzív, hanem aktív jelleggel.

A nemzet e nemzetvédelem érdekében közösségeszménye szerint szerveződve áll a jelen és jövő kapujában és tűzi ki feladatait tagjai számára s ezek egységében sajátos közössége számára a *nemzeti hivatás* szolgálatát, amelynek érdekében szervezi *köznevelését*. Azonban vigyázni kell arra, hogy a nemzetközösség a nemzetvédelem szempontjából ne merüljön el a nemzet *politikai* fogalmában (mint Barabás Andrásnál) (3). hanem ügyeljen magasabb és mélyebb tartalmának érvényesítésére.

A nemzet, mint szervezett közösség közösségtudata szerint rendezte nevelését. Amint a nemzet is a történelmi élet megpróbáltatásai, felemeltetési, egyéb tudatos, vagy tudatlan, kedvező, vagy kedvezőtlen hatásai alatt alakult nemzetté, úgy a nemzetnevelés is eszménye alakulásában jutott arra a fokra, amelyen a nemzetéletben elfoglalt helyzete szerint áll. A nemzetnevelés, mint a nevelésnek a nemzet önfenntartása és önérvényesítése érdekében való organizációja a közösségeszményt kíséri a megvalósulás (történelmi) folyamatosságában, melyben irányítója a mindenkori nemzeti tudatosság; vagyis a nemzet élethelyzetének ismerete s a közösség és a tag viszonyulásának mindenkori vállalása. Mint ilyen nem merül ki a részkerdeésekben: a politikában és a propagandában, hanem azok értelmezője és menetük meghatározója.

A nemzetnevelésnek a nemzet közösségtudata szerint megvan a maga belső alkata (struktúrája), fokozatai (hierarchiája) és értékrendszere, amely szerint rangsorozza a nevelés lehetőségeit és használja ki a módokat.

A nemzetnevelés központi irányító magva *közösségeszménye* és nélkülözhetetlen alapja a *közösségtudat*. Ez az organi-

zátora a nevelési alkalmaknak és ez a meghatározója az érvényesített módozatoknak.

2. Azonban a közösségeszmény felmutatása nem cél, hanem a nemzetnevelésből folyó természetes következmény, amely maga is másodlagos valóság a nemzetfejlés folyamatában. Kifejlődésükben résztvesznek a nemzeti hagyományok miközben a nemzet őseredeti formáját őrzik és a nemzetfejlődés törvényszerűségeit határozzák meg. A hagyományoknak a nemzeti életforma megmutatásában és a megfelelő nevelés szervezésében egyformán jelentőségük van.

Imre Lajos mutat rá arra, hogy a nevelésben a hagyományok megfelelő értékelése elengedhetetlen követelmény. Egészen más a falú helyzete ebből a szempontból mint a városé, ahol ezek nem jelentkeznek egységesen, mint a falun. A városoknak inkább *tradíciójuk* van, mely a történelmi életben elfoglalt helyzetüknek megfelelően alakult ki. A faluban a *szokás* és *hagyomány* jelenti a belső összetartó erőt, amely mintegy családdá forrasztja egybe a falut. (11:11.) Kétségtelen, hogy a városok történelmi nevezetességei, tradíciói és sajátos vereté kihat a lakósok életének alakulására, de nem feltétlen erejük mindenkire nézve, míg a falun, ha valaki nem vesz részt a hagyományos életben, ez azt is jelenti, hogy nem részese a faluközösségnek és a megfelelő alkalmazkodás hiányában kiszorul a falu sajátos életéből.

Azt is kimutatja *Imre Lajos*, hogy a szokás és a hagyomány, mint a faluközösség íratlan erkölcsi törvénye hat ki a közösség életére. (11:13). Ezzel ellentétben városokon csak a kötelezően előírt normák az irányadók, minthogy az életet meghatározó hagyományokat az etiketté és a büntetőjog teljesen helyettesíti s a hagyományoktól és szokásoktól meghatározott bensődleges közösségi életformát a felületes és külsődleges életforma váltja fel. Ennek következménye épen az, hogy a falusi ember egy családban: a faluközösségben él; míg a városi ember egymástól szeparáltan, esetleg társadalmi osztályonként és hivatáskörönként megoszolva. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy városon nincsenek egyáltalán hagyományok, hanem azok családonkénti, osztályonkénti, foglalkozási ágankénti, vallási, nemzetiségi tagolt jellegiségét jelzi. A hagyományok ilyen különbsége pedig inkább szétválaszt, mint egységbe foglal. (16:3).

A nemzetnevelés, mint a nemzet nevelés általi tudatos kifejtése és fenntartása arra törekszik, hogy a hagyományokat egységesítse; vagyis *közössé* tegye. A nemzetközösség sajátos hagyományrendszerre kihat életfolytatására és döntően meghatározza sajátos jellegét. Amint a hagyományok megléte szükséges a nemzetvalóság szempontjából; azok hiánya tragikussá

válhatik a nemzetre nézve. A nemzet nemcsak külső (politikai) sajátos organizmus, hanem belső, lelki egység is és a közösségi hagyományok épen a benső egység *megértésére* teszik képessé a nemzettaikat. *Imre Sándor* szavaival: »A hagyomány az alapja a történelmi tudatosság kifejlődésének; történelmi tudata ugyanis csak annak van, aki magát közbülső tagnak érzi; nemcsak átvevőnek, hanem továbbadónak, nemcsak utódnak, hanem elődnek is.« (16:12).

A hagyomány önmagában még nem nevelő, hanem csak alakító jellegű. (U.: 16.) A nemzetnevelésben az a jelentősége, hogy a sajátos feladatokat megmutatja. (U. o.) Egyben kijelöli a sajátos eszközöket, melyekkel azok valósíthatók. Kihat a közös nemzeteszmény valóságára és a nemzeteszményt a történelmi életbe gyökerezteti. Az is kétségtelen, hogy egységes és közös hagyományrendszere szerint a nemzeteszme formálásában e hagyományok megőrzője: a nép vesz részt elsősorban tudatalan és spontán hagyományos életével.

Ezzel ellentétben a tudatos hagyományőrzés (Gyöngyösbokréta stb.), amelynek szerepe a hagyományos élet irányítása. Mi lenne, ha mindenki csak azért venne részt a hagyományos életben, hogy a hagyományok irányítója és tudatos megőrzője legyen? A népet éppen az jellemzi, hogy életformája hagyományos. Az is következik ebből, hogy elsősorban a falu népe a nemzetfenntartó hagyományos életformája és életes hagyományai által.

A nemzetnevelésben éppen abban van a szokásoknak és a hagyományoknak a jelentősége, hogy a közösségi élet sajátos formáját mentik át egyik nemzedékről a másikra. Alakulásukkal, nemes módosulásukkal döntően befolyanak a nemzeteszme nemes alakulására s ennek vetületére: a nemzeti életforma alakulására. A nevelői feladat a hagyományok nemes érvényesülésének elősegítése és a sajátos hagyományok felkutatása.

A hagyományos életformával szorosan összefügg az *alkalmazkodás* kérdése, amely *Boda* meglátása szerint is nem külsődleges, hanem *benső, lelki alkalmazkodás*. (4).

Az alkalmazkodás tulajdonképpen nem más, mint a közösségi életben való részvétel. Minthogy a közösséget döntően meghatározza hagyományrendszere, az alkalmazkodás a hagyományokban való részvétel. Hagyomány nélkül nincs sajátos nemzeti élet, aki nem tud alkalmazkodni, azaz résztvenni a nemzeti hagyományokban (a nemzet hagyományos életformájában) nem tagja a nemzetnek. (Sok asszimilációs kísérlet épen ezen bukik meg.) A »helyes alkalmazkodás az eredményes életharcnak egyik legalapvetőbb és legáltalánosabb jelentőségű fejelete,« . . . mondja *Boda*, rámutatván az egyéni és közös-

ségi életformákat lehetségesítő alkalmazkodás jelentőségére. Mint a nevelésnek, éppúgy az alkalmazkodásnak is alappillére a *magasabbfokú értékség* felé való törekvés. Ennek érdekében mond le az egyén sajátos kicsiny célösszefüggéseiről és helyezkedik be a nagyeészebe: a nemzetközösségi célorganizmusba; s minthogy a nemzettaggá léteit tudatos folyamat; az alkalmazkodás is az emberi léleknek tudatos és önként vállalt pszichikai odafordulása a közösségi célok felé. (6: 3,38). A nemzeteszme szolgálata csakis a nemzettagok tudatos és önkéntes alkalmazkodásával lehetséges s ez alkalmazkodás az eszme alaptermészete szerint a hagyományos életkeretek közé vezet vissza a benne résztvevő tagokat. A nemzeti történelem nem más, mint alkalmazkodások sorozata; folyamatos valósága szerint a hagyományok körének bővülése és szűkülése közötti dialektus viszonyulása.

A nemzetnevelés feladata az alkalmazkodás hagyományos formáinak felmutatása és a nemzeti hagyományok alkalmazkodásszerűségeinek érvényesítése a nemzeti történelem síkjában. Az alkalmazkodás a történeti élet horizontális dimenziójában: a hagyományok felmutatása és érvényesítése; vertikális irányultság szerint: a hagyományok kritikája, nemesítése és fejlesztése a nemzet történelemben tekintet nélkül arra, hogy szellemi (spirituális), vagy viselkedési (materiális) hagyományok-e? A hagyományos alkalmazkodás és az alkalmazkodó hagyományrendszer nélkülözhetetlen alappillére a nemzet közöségtudatának.

3. A hagyományok és alkalmazkodások jellegük és tendenciájuk szerint kihatnak a *nemzeti világnézet* alakulására. A nemzet világnézete pedig visszahat a történetiség síkjában folyó nemzetvalósulási folyamatra. Az alkalmazkodó hagyományok és a hagyományos alkalmazkodások formálják ki a nemzet világnézetét, minthogy gyökerük a nemzetek természeti életéhez megy vissza. *Komis* a nemzet világnézetének alakulásában előkelő helyre teszi a történeti folytonosság szerint kialakult értékrendszer normatív rendjét és azt mondja, hogy ennek tükrében láthatjuk meg a nemzet cél és valósulási irányvonalában visszatevő sajátos világnézetét. (20:6). Azonban vigyázni kell arra ebben a kérdésben, hogy vannak *változatlan hagyományok* és mindig ugyanolyan *alkalmazkodások*, melyek a nemzet állandó alapjelmét adják meg, noha csak akkor törnek elő a nemzet »irracionális« és »süllyedt« életéből, amikor a, történeti élet kényszeríti a nemzet alkalmazkodását. Minden nemzetnek megvan a sajátos alkalmazkodása, (hagyományrendszere), karaktere és világnézete. Ahol ezekről nem beszélhetünk, ott nemzeti létről sem lehet szó. A sajátos nemzeti kultúra tartalmazza mindezeket és vagy a »magas« (alkalmazkodó), vagy a »mély«

(hagyományos) kultúrában megismerhetők az állandó karakteres világnézet jegyek. Hogy e sajátos világnézet a nevelői gondolkozásra miként hat ki, arra *Karácsony Sándor* mutat rá, amikor a nevelői gondolkozás sajátosan nemzeti (magyar) világnézeti alapjait kutatja (18). Ezzel a kérdéssel utal vissza a nemzet őseredeti sajátjai felé és mutatja fel a nemzet őseredetien sajátos jel-, tett- és jelképrendszerét, amely szerint a sajátosan nemzeti nevelés folyhat. Bár részkérdései szerint eredetisége és exaktsághiánya miatt nem mindenben értünk egyet vele, de alaptendenciája és kiindulási pontja megfelel a sajátos közösségi (társas-lélektani, logikai stb.) elgondolásunknak, mint ahogy azt követője igazolni próbálja (21).

Karácsony és *Lükő Gábor* társasviszonyuláson tulajdonképpen azt értik, ami *Bodánál* a hagyományos alkalmazkodás; csak hogy *míg Boda* állításai igazolásában *exaktságra* törekszik, az előbbieket megmaradnak állításuk történeti, szellemi és anyagi néprajzi megalapozása mellett. És míg a *társaspszichológiai* előfeltételeknél a közösségi élet általános feltételeit mutatják ki (1. Ocsadó magyarság, 1942 Exodus), a nevelés társaslogikai előfeltételeiben és filozófiai megalapozásában ugyancsak ilyen általános tételek segítségével látják igazoltnak a sajátos nevelés lehetőségének és irányultságának általuk megismert és meghatározott vonalát.

Abban igazuk van, hogy a szellemi- és anyagi néprajz fejezi ki leghívebben a nép gondolkozását, életes megnyilatkozásait, lelki világát, de figyelni kell arra is, hogy maradéknélkül megragadni egy nép lelkiségét még »exaktnak« mondható vizsgálatokkal sem lehet. *Karácsony* és *Lükő Gábor* nem is ilyen igényrel lépnek fel, hanem csak az általános alapjegyek kimutatását tartják fontosnak. A nevelésre vonatkozó nézetek szerint megegyeznek *Bodával* abban, hogy *a sajátos alapjelleg* szerint kell a nevelés kérdését rendezni (ami lényegében a nemzetnevelési hagyományok között is megtalálható; ezek alapján *Imre Sándornál* is) függetlenül attól, hogy kérdőíveken, vagy kép-, jel és tetterendszerben látják visszatükröződni és kimutathatónak a nemzeti jellemet. A helyes és eredményes az volna, ha a kettő találkozna a cél és az eredmény összevetésben. *Karácsony* csak a nép viselkedését nézi, (kifejezéseit, megnyilatkozásait), *Boda* a végső konstitúció és biopszichés jegyeket veszi vizsgálat alá s a nemzetnevelést tekintve, egyforma eredményre jutnak: amit *Boda* »alkalmazkodással«, *Karácsony* magyar világnézeti neveléssel igyekszik elérni. (Az igaz, hogy *Boda* vizsgálataiban a végső törekvési és elsődleges irányultság az önfenntartás és ennek körében másodlagos az alkalmazkodás. (7:55-56.)

A nemzetnevelésnek kétségtelen, hogy a nemzet sajátos

világnézetére kell épülnie, azt kell alakítania, irányítania: azonban ügyelnie kell a nemzet »biopszichés« tárgyalapjaira is. A kettős vonatkozás egymással egymásvonatkoztatott függés viszonybanban.

A világnézet kérdése a nemzetnevelés szolgálatában *vezető* és *irányító* jellegű s mint a hagyományok és szokások is az időszerű szükségletek felmutatása mellett maga is *alakító* és *alakuló* folyamatosság a nemzettörténetes folyamata szerint úgy, hogy az alakulás és alakítás egyszerre és a nemzettörténetes körében funkcióegységben történik, hogy t. i. miközben alakul a világnézet, önmaga is alakít és alakítás közben alakul; vagyis új és bővült tartalommal telik meg.

A világnézet tulajdonképpen azt az életformát jelenti, — mondja *Karácsony*, — amelyet *egy* nemzetéi. (18: X.) Ez nem változik alapjában véve, csupán csak bővül az élet folyamán. (18: XV.) Mindig megmarad egy közösség, vagy »fajtacsoport« sajátos világnézetének. Ez sajátosan határozza meg egyedei beállítódottságát az étellel és a kérdésekkel szemben. (18: XVI.)

Mint ilyen, csakis a társasviszonyulás módja, amely meghatározza a társaslelki életérzés, érzelem, értelem, akarat és hit kategóriáinak sajátos alakulását, azok »jelkép- és tetterendszerbeli« kifejeződését (jog, művészet, tudomány, vallás stb.). (18: XVII.)

A nevelést, mint a nemzet sajátos nevelését (magyar nevelés) *Karácsony* szerint a nemzet (magyarság) a priori sajátjaiból fakadó (határtalan, időtlen, csodálatos megfoghatatlan, megmagyarázhatatlan) *társaslogikai tartalom* és *társaspszichológiai forma* határozza meg. (18: XXII.) A kettő között az összekötő: a dolgok »absztrakcióból redukció útján nyert valóságos konkrétuma«. (18: XXIII.) Objektív-primitív lényének végső irányultsága a filozófiai aprioriak tárgyasulásában teljesedik ki, amit a valóságok transcendens voltába való belemélyedéssel ismerhetek meg (18: XXIV.); amely megismerés a »mellérendelés« léttörténeti kategóriájában kivetített (azaz objektív) és eredményei: az önmagukban és összefüggéseikben *transcendens logizmák* (juss, jelkép, szokás, kultusz), mint a magyar világnézet sajátos eredményei.

A *kultusz* területén a három apriori kategória az istenség lényegének attribútumaivá lesznek, mint: *végtelesség*, *örökkévalóság*, *csodálatos*. (18: XVIII.) Ezek szerint nem az a »magyar«, aki annak vallja magát; sem az, aki annak születik, hanem akinek viszonyulása (alkalmazkodása) magyar módra történik. (18: XXX.)

A magyar világnézet is ez említett három apriori kategóriában ragadható meg s részkérdéseit (mi a »magyar?, mi a világ? és mi a nézet?) e három kategórián felépülő társas-

logikai és pszichológiai viszonyulás határozza meg; miszerint a világkép sem álló, megmerevedett sajátja egy nemzetnek, hanem a *létnek minduntalan újrafogalmazása* (18: XXX), (mint az »eszme lényegének tárgyalásakor is rámutattuk, de akkor és ott Karácsonytól függetlenül). *Karácsony* szerint a sajátos világnézetnek, mint tudatosságnak, csak az intelligenciánál van szerepe. A nép, a falu világnézete *ösztönösen* magyar (eszerint a nép ösztönösen tagja a nemzetnek).

A nevelésben is ez a sajátos világnézet érvényesül. A nevelés, nem normák adása — szerinte, — hanem objektív-primitív történés s mint ilyen, az akció és reakció mód kettősége: amiből feltétlen módon fejlődés következik. (18: LXIII.) Ezért életszerűség jellemzi.

A világnézet nem ontologikus, hanem merőben axiológiai fogalom, amennyiben a jövőbe néző tekintettel sajátos determinációval (magyar-világ) jelöli a célt. (18: LXVII.) Tulajdonképpen értékelés, mint ilyen: kultusz, dogma, organizáció.

A világnézet a nemzetté nevelésben kap értelmet. Éneikül nem is világnézet. Célja és szolgálata: olyan közösség kialakítása, amely potens és fejlődésképes. Világnézeti nevelésről csak annyiban beszélhetünk, amennyiben a nemzeti életben való részvételre képesek vagyunk. A világnézet tehát élei *Karácsony* szerint, de csak a kezdetet, a célt jelenti, amelynek érdekében *feladatközösségbe* szerveződik az egyén. (18: LXII)

4. E feladatközösség sajátos organizációja szerint kapja meg a megfelelő helyet a nemzetnevelés területén a *szaknevelés* kérdése, amely a nemzetnevelés egész vonatkozásai mellett a részvonatkozások egészhez való viszonyulásának egyik sarkalatos és hovatovább fontosabb kicsúcsosodása. Lényege szerint abban jelentkezik: hogyan érvényesül a részletekben (a résznevelésben) a közösségeszmény és közösségtudat, vagyis hogyan szerveződik a résznevelés a nemzet egyetemese nevelésébe.

Hazánkban elsőnek *Barankay* tisztázza érdemlegesen a szaknevelés és az általános nevelés közti viszonyulást, amikor kimutatja párhuzamosan mindkét kérdésnek az alakulását a pedagógiai gondolkodás történetében. Tágabb értelemben vett szaknevelésen a »... szellemi és fizika munkában rejlő tőkéjét esedési.. .« tendenciáknak az élet és hivatásbani valóra-váltását érti. (2:9.) A szűkebb értelemben vett szaknevelésen pedig csupán a fizikai, kézügyesség! (manuális) munka léleknevelő hatását érti. Kimutatja, hogy a kérdés a szűkebbkörű értelmezéstől a tágabbkörű értelmezés felé halad, azonban enciklopédikus és monográfiaszerű problémavezetésében nem jut megoldáshoz, hogy t. i. a kettő viszonyulásokban hogy függ össze. A »hivatásközpontú« neveléssel azonban utal erre

a megoldásra, de az általános és a szaknevelés kérdésének harcát nem tekinti lezártnak és befejezettnek.

A magyar neveléstörténetben többször felvetődött a két nevelési irányultság kérdése, ami a *hivatásfelismerés* (önismeret) problémájában jut bizonyító érvényre a szak- és nemzetnevelés összefüggéseit illetően. Ezt példázza *Schneller István* nevelésrendszerében a két kérdés egytörténi síkba állítása, Ő az *isteni célgondolat* valósulását látja a sajátos hivatásszerű életben s a nevelőnek ezért teszi feladata tárgyává a növendék hivatásszerű felkészítését az életharcra. (Az isteni célgondolat szerinti sajátos kibontakoztatást). A nemzetnevelésben a nemzeti hivatástudatra való nevelés folyik. Amint az egyénből sajátos hivatásának felismerése és hivatásszerű szolgálata szerint lesz *személyiség*, úgy a nemzet is sajátos élethivatása, isteni célgondolata betöltésével jut el a legmagasabb fokra, amelyen nyilvánvalóvá válik, létezési alapja; hogy t. ez isteni célgondolat betöltésére «...hivatott be a történet színterére.» (22:20). Az egyéni és közösségi hivatástudat és hivatásslálgalat nem ellentétes irányultságú lét és történiésmeghatározó kategóriák, hanem egymást kiegészítő és egymás valósulását elősegítő fejlődésfeltételek úgy, hogy miközben a nemzet sajátos hivatása szerint történik, e történiési folyamatosságában elősegíti és elismeri résztényezőinek (tagjainak) sajátos hivatásszerű életét; s viszont a nemzettagok sajátos hivatásszerű szolgálata nem ellentétes a nemzetihivatással: illetőleg a nemzet isteni célgondolatának lét és történiésmagyarázó jellegével. A nemzet is épügy, mint az egyén történiési folyamat által lesz személyiséggé a felismert isteni célgondolat valósításában.« Az egyéniség... csak akkor lesz személyiséggé, ha az egészek nemes rendeltetése, isteni célgondolatja megvalósításában sajátos szervként működik közre s éppen e szolgálataban ethizálja egyéniségét, változtatja át egyéniségét személyiséggé.« (22:21).

Az egyéni és közösségi, a hivatásszerű (szak-) és általánosnak nevezett nevelési cél követelése minden nevelési célkitűzésben felismerhető, az individualitás és a szocialitás kérdésének harcában pedig különösképpen előtérbe került. Azonban a tiszta követelménykénti beállítás a történiésvizonyulásnak nem kielégítő (mint ahogy az *Bodánál* az elsőbb dolgozataiban (6.) valamint *Imre Sándor* régebbi fejtegetéseiben is megmutatkozik). Tovább kell tekinteni ebben a kérdésben is a meghatározó végső elvek felé, hogy az ellentétet ne csak a tiszta idealizmusban (*Schnellernél*) lássuk megoldottnak, hanem konkrét vonatkozásai szerint is. Erre utalnak *Imre Sándor* és *Boda* újabb írásai.

Imre Sándor utóbbi írásai éppen a hivatásszerű élet és az élethivatás kérdésével foglalkoznak. A gazdasági középisko-

Iák kérdésének tárgyalásakor pedig eddigi kifejtett nevelési gondolatai alapján mutatja meg a lehetőséget a szaknevelés nemzetnevelési szolgálatának érvényesítésére. (13:6.) *Imre Sándor* rámutat arra, hogy a szaknevelés, mint a köznevelés egy részkérdésre nyer jelentést a nevelésben és mint szervezeti rész vesz részt a nevelés más szervezete között a legtágabb nevelésszervezetben: a köznevelésben. (13:8.) Éppúgy, mint *Weszely* is (24:518-521), ő is vallja, hogy a szaknevelés a közműveltségben való részvétel által jut be a nemzet szellemi egységébe (13:12), miért is a művelődéspolitikai hatókörébe tartozik. A szakiskola feladata és nemzetnevelő hivatása az, hogy növendékeinek a speciális szakképzettség mellett adja meg a műveltségnek azokat az elemeit, amelyek a »...nemzet valamennyi tagjának szellemi egységbefoglalásához szükségesek«. Általános célja az egyén kiművelése (kiművelt emberfő), melynek valószínűsítése közben most már közvetett úton szolgálja a szaknevelés a nemzetvalósulást.

Boda újabb dolgozataiban a probléma filozofikus beállítással már jobban tisztázza a kérdést, bár még meglehetősen újszerű (noha Széchenyi óta aktuális). Az *Érték és gazdasági érték* c. füzetében lényegében az egész és a rész visszanyúlásának tisztázásával oldja meg a kérdést, csak hogy míg *Schneller* idealisztikus és elméleti megoldásban zárja le a hivatás-szerű és az általános nevelés kérdését, addig *Boda* a valóság talaján állva, a szervezet (organizáció) által építi be a szaknevelést (speciálisan gazdasági képzés) az egész szolgálatába. Ennek körében érvényesíti a *képességvizsgálat* és *alkalmasság vizsgálat* gondolatát (a szelekciót), mint a *hivatásrendi* szerveződésnek fontos eszközeit. A megoldást csakis az adhatja, hogy a szaknevelés szorosan beletartozik a »kollektív közösségi élet (állami, nemzeti stb.) egységébe«. Ez a beletartozás pedig *tudatos* és *aktív*, vagyis az egyének közösségi organizációja a legnagyobbfokú és legmagasabbrendű közösségi haszon szolgálatában (eközben a maguk haszna szolgálatában is) lépnek munka- és hivatásegységre.

A nemzetnevelésnek ebben a kérdésben az a feladata, — mondja *Imre Lajos*, — hogy felismertesse a nemzetközösség tagjaival sajátos hivatásukat és rendeltetésüket, amelyet mint egy nemzet tagjai kaptak és hogy megmutassa, hogy ennek csak úgy felelhetnek meg, mint szerves tagjai egy nemzetközösségnek. (12: 192.)

A nemzetnevelésnek tehát fontos kérdése a szaknevelés szervezése és a hivatás-szerű nevelés érvényesítése, minthogy e kettő rész- és egészvonalatkozása a nemzetnevelés közösségi és egyéni cél (elméleti) és tartalmi (valósulási) lényegének.

5. A legtöbb ellentét a nemzetnevelés szerveinek rang-

sorozásában jelentkezik, minthogy az egyoldalú és sajátos értékélesek szerint minden szervezet első jogot igényel magának. Az egyház isteni eredetére hivatkozva, az állam politikai jellege szerint, a társadalom etikájára támaszkodva s ezek apróbb tényezői szerint részint vallásos, részint szellemi, részint testi (katonai) nevelési organizáció által igyekeznek ki-sajátítani a nemzetvalósulási szolgálatot. Jóllehet, a nemzeti hagyományokkal ezeket a nézeteket alá lehet támasztani. (*Makkai*: Magyar nevelés, magyar műveltség), vagy a történeti szükség szerint az egyik, vagy másik irányú nevelés oldalára lehet fordítani a figyelmet (*Saad Ferenc*: A nevelőállam Bp. 1942. Studium 2. kiad.), de sem az egyoldalú humanitási szempontok nem jelenthetnek általános és egész megoldást, sem az ugyancsak egyoldalú politikai (újabbban nálunk is államtotalitási) nevelés sem, sőt még az etikai tekintetben ezeknél jóval magasabbrendűbb és átfogóbb, de egyoldalú vallásos nevelés sem. A nemzet nem egyenlő az állammal, az egyházzal, a társadalommal, hanem a nemzet szellemi, fizikai, erkölcsi egység, és természete szerint a körében folyó nevelés szellem-erkölcsi és testi. Meddő volna ezek értékszerinti rangsorozása, mert csak újabb kérdéseknek volna az eredője. Pl. ha azt vizsgáljuk, hogy mennyiben vallásos, ott a másik kérdés, hogy római katolikus és vagy protestáns, zsidó-e vagy unitárius stb., minthogy általánosságban vallásos ember és egyháztól független vallásos viszonyulás a legnagyobb ellentmondást rejti magában.

A megoldást a nemzet lényegének és létokának ismerete adja. A nemzet szellemi, erkölcsi, fizikai, kultúra- és kultúrközösség. Eközben népi, társadalmi, faji és állami szervezet egyszerre s mindezek együttes története adja transcendenciáját és immanens valóságát s e kettőnek paradox egységében önmaga értelmét, — amint azt *Ujszászy* gondolatfűzéséből ismerjük. A nemzetnevelés nem ezek ellenére, hanem ezekben is valósul és mindezeket döntően meghatározza éppúgy, mint ezek is befolyanak a nemzetnevelési organizációra. Ha a nemzettagokról azt mondtuk, hogy a nemzettagság kritériuma a nemzet szellemi, hagyományos, erkölcsi, tehát kultúr- és »fajtaegységében« való aktív és tudatos, de mindenesetre önkéntes részvétel; a nemzetnevelésről is elmondhatjuk, hogy résztvesznek benne mindazok a nevelések (és itt családi, egyházi stb.-ről van szó), amelyek résztvesznek a nemzet célegységében, lényeg- és történésegyességében, — és nem vesznek részt azok, amelyek ennek ellenére, vagy kijátszására történnek.

A nevelési szerveknek bele kell illeszkedniük a nemzet életébe s ebben a benső alkalmazkodásban nem kérdés a rang-

sor, mert ez alkalmazkodás dönti el az értékességet. (A rangsor kérdése csak az államban, mint közjogi, politikai, totalitási szervezetben lehet).

Arra is kell gondolni, hogy a családi, társadalmi, egyházi, sőt még az állami nevelés is úgy vesz részt a nemzetnevelésben, ha megmarad kizárólagosan minden alkalmazkodása mellett annak, ami eredetileg is. A család családnak, az egyház egyháznak, a társadalom társadalomnak, az állam államnak. Mint ilyen, épülhet be a nemzetnevelésbe és a nemzetnevelés, mint » olyanokra «, építhet. A nemzetnevelés tehát nem külön az egyházban, nem külön az államban, vagy társadalomban, családban folyik, hanem azok együttes nevelésében s azoknak *nem* szintézise, — amint *Ujszászy* mondja, — hanem értelmet adója. (23: 121.) Azok csai félembert nevelnek önmagukban külön-külön érvényesülve, de a nemzetnevelésben egészembert nevelnek, miért is közelebb állanak a legmagasabb nevelői célkitűzésekhez, melyek a legáltalánosabbak és egyben a legkonkrétabbak is.

6. A nemzetnevelés elméleti fogalmi alakulásával karöltve halad azoknak a törekvéseknek a sorozata, amelyek az egyes elgondolások gyakorlati kivitelét célozzák. Amint *Comenius* sem maradt *meg* panszofikus oktatásterve elméleti kialakításánál, hanem azt megvalósítani akarta, úgy *Apáczai Cseri János*, *Eötvös József*, *Schneller István*, *Makkai Sándor* stb. egyformán követelik a közoktatásügy átszervezését sajátos elgondolásaik szerint.

Most a nevelésügyi reform általános elvi kérdéseivel foglalkozunk a reformtervezetek részletes ismertetése helyett, melyekre csak illusztrációként utalunk.

A nemzetnevelés, mint láttuk, a nemzetvalóság történeti szükségéből fakadó s arra támaszkodó aktuális nevelési rendszer, amely maga is fogalmi és tartami alakulásban van a nemzettörténetés folyamán. Ez alakulása végigkísérhető a nemzetvalóság folyamatában, mint a konkrét keretek között élő nemzet nevelésméletén felépülő gyakorlati neveléstervezet. Tulajdonképpen a nevelésméletben meghatározott igényeknek megfelelő *módozatok keresése*, mely módozatok a nemzetnevelés mindenkori elméleti fogalmi alapelvein nyugsznak.

Abban a nemzetnevelési fogalmi alakulásban, melyre előző részeinkben rámutattunk, meglátjuk azt, hogy a nevelésügyi reform fogalmi és tartalmi alapjelleg szerint éppúgy *tágkörű* (egyetemes vonatkozású), mint a nevelési eszmény korlátozottsága szerint *szűkkörű* (részleges vonatkozású). E kettős jelleg szerint »magasrendű« és »alacsonyrendű«.

Miklóssy az állampolgári nevelés tantárgykénti tanításával megoldottnak látja a kérdést, bár felfogásunk szerint így nagyon

szűk körben és kevés sikerrel oldható meg. Az alkotmánytan, a jogi ismeretek arra tanítanak meg, hogy miszerint alkalmazkodjék az egyén a politikai állami élethez; ami még nem jelenti azt, hogy a nemzetnek is tagja. Az állam, csak »élettér« az egyén számára, amelyben biztosítva van egzisztenciája. A nemzetnevelésben a nevelésügyi reform az egész nemzetre néz és e nemzetegész fejlesztése a megoldandó feladat. Ezért arra kell figyelni minden nevelésügyi reformtörekvésnek; hogyan halad a nemzet történetés egyéni nevelése által és az egyetemes nemzetvalóságban hogyan fejlődik az egyén. A nevelésügyi centralizáció és decentralizáció kettős irányultsága között a kettő egyidejű érvényesülése a fontos, hogy elkerülhessük azt amitől *Nagy László* félt (1: 13) és az ő egyoldalú álláspontja is elveszti csak részleges jellegét, hogy érvényesüljön az egész »magasvonalú« célkitűzése.

Kétségtelen, hogy helyes *Klebelsberg* elgondolása, mely szerint a » . . . lokális egyéniséget is a centrum szabja meg«, (U. o.) anélkül azonban, hogy a nevelésügy kimerülne a szervezésben.

Nagy László a gyermeklélektani szempontok figyelembevételével az iskolák decentralizációja mellett tör pácát, amivel az egyes iskolák sajátos egyénies fejlődését is biztosítani akarja; ami az u. n. alapítványi (fundációs) iskoláknál jogos is, de úgy, hogy fejlődésük és nevelésügyük párhuzamosan haladjon a nemzetvalóság folyamatával.

Lényegileg ezt akarja *Schneller* is a maga idealisztikus, nemzeti hagyományokon nyugvó nevelésszervezetének kiépítésével. A nemzeivalóság történetiségéből indul ki és a nemzet sajátos jellegén építi fel nevelésügyi reformtervezetét (1:38). Bár individuálisan egyoldalúnak látszik ez az elgondolás, mégis alapszempontjainak figyelembevételével fontos pótlásul szolgálhat minden nemzetnevelésügyi szervezetnek. Szerinte: 1. »A magyar nemzeti szellemben folyó nevelés számol az egyes embei sajátosságával: 2. ezen egyest nem máshonnan vett sablon szerint kell nevelni, hanem az illetőnek természete szerint; 3. a magyar nevelés ezen természet minősége iránt nem közönyös; 4. ebben a nevelésben nem az ismeret kvantuma, a fontos (vizsga), hanem az ember kialakítása (személyiség) és a környezetnek példája a fődolog; 5. a nevelés valamint az egész emberre vonatkozik, úgy az egész életre kiterjed.« (1:38).

Kemény Gábor igyekszik kimutatni *Schneller-Nagy László* és *Eötvös József* közötti kapcsolatot a nevelésügy szervezését illetőleg. Más szempontok kihangsúlyozásával lényegében ugyan ezek érvényesülnek *Miklóssynál* is az állampolgári nevelésben.

Karácsony Sándor szélesíti ki *Schneller* individualista kötöttégű nevelésügyi reformját és a »magyar« léleknek meg-

felelő nevelésrendszert kíván. »... Nem lehet... úgymond... – a magyar lelket idegen módon tanítani és nevelni sem. Ugyanúgy nem lehet, mint ahogy szelektálni, mérték alá állítani, ellenőrizni és kultúrjával ellátni sem lehet másképpen, csak a *maga belső törvényei szerint*.« (18:56). Ebből a szempontból int a »személyi lapok« nevelésügyi használatától, bár annak aip-meglátásait helyesli s csupán az elmechanizálást kifogásolja. Az objektív én primitív társasléleknek megfelelő módszer alkalmazását kívánja, de ennek a megállapítása époly nehéz, maradéknélkül lehetetlen feladat, mint annak a megállapítása, hogy »mi a magyar?«

A valóság talaján leginkább *Makkai* áll, amikor a nemzeti hagyományrendszerünk alapján a *katonai nevelésben* látja meg a nemzetnevelés „életkeretét” és a *nemzeti műveltségben* tartalmi állagát. Az »osztálynélküli« nemzeti társadalmat »nemzeti politikai« előkészítés után gondolja alkalmassá tenni a nemzetnevelés számára, de úgy, hogy a katonai nevelésben *kezdétét és célját* egyformán felismerje a nevelés.

A legújabb és a számbavehető megfelelő szempontokat legjobban összefoglaló megoldást eddigelé *Boda István* hozott, aki más fejtegetéseiben is a *végső* kérdések felvetésével és a *végső tényezők* megmutatásával jelentős a magyar neveléstudományban. Szerinte a »magyar nevelésnek« a . . . »magyar léleknek megfelelő, abból fakadt, neki szóló, őt lelkesíteni képes magyar eszmények« jegyében kell folynia. Ez azt jelenti, hogy *eszményei* is és *eszközei* is magyarok. Célkitűzés szerint: »A sajátosan magyar célkitűzés nem lehet más, mint a magyar nemzeti közösséget legjobban szolgáló magasrendű személyiséggé nevelés.« (U. o.) Ez a nevelés tehát kettős vonatkozású: egyéni- és közösségnevelés. Egyéni szempontból előírja a nemzet egyedeinek »legjobb és általános« személyiséggé fejlesztését; továbbmenően: feladata: »... a morálisan és anyagilag erősítendő . . . magyar alapfajták, de a magyar nemzettestet alkotó minden egyéb emberfajták sajátos értékeinek is a magyar közösség érdekében történő legjobb kibontakoztatása és eredményesebb érvényrejuttatása.« (8:122). Ebben a következő tényezők nyernek hangsúlyt: a) magasrendű személyiséggé fejlesztés, b) a faji tényezőkkel való józan számotvetés, c) a magyar nép sajátos lelki szükségletein felépülő nevelésrendszer. Végeredményben is, — mondja — a magyar népnek megfelelő, arra támaszkodó és annak szükségleteit számbavevő nevelési szervezet. Természetesen *eszközei* is a sajátos célkitűzéseknek megfelelőek kell legyenek.

A nevelési reformok ezek alapján a magyar lelkeségnek és a magyar életszükségleteknek megfelelőek; 2. a magyar nevelési szükségeket minden terére kiterjedő (egyetemes és har-

monikus) és 3. végrehajtásukban is sajátosan magyar reformok legyenek.

Boda felveti még az *asszimiláció* kérdését is, amelynek megoldására a nemzedéksorokra kiterjedő neveléstervezet érvényesítését látja kívánatosnak.

Ezek az említett nevelésügyi reformtervezetek, de a dolgozatunkban nem említettek is arra törekszenek, hogy olyan nevelési organizmust építsenek ki, amelynek segítségével a legjobban és a legeredményesebben szolgálható a nemzettörténet. Az ilyen nevelésügy körében kap jelentést a nemzet helyzetének és jellemének vizsgálata, ismerete, amely kérdéssel dolgozatunk utolsó részében foglalkozunk.

V. A nemzetnevelés neveléslélektani vonatkozásai.

1. Nevelés és lélektan, — nemzetnevelés és neveléslélektan. 2. A nemzetnevelési eszmélések lélektani vonatkozásai és a lélektanilag értett „magyarságfogalom”. 3. A jellemismeret általános alapkérdései. 4. A nemzetismeret módjai; a) hagyományos (intuitív), b) módszeres, c) antropológiai, d) néprajzi, e) szellemi nemzetismeret. 5. A nemzetmegismerés új útjai; a) a neveléslélektani kutatások magyar feladatai, b) a magyar gyermektanulmányok, c) tesztek segítségével végzett vizsgálatok, d) a tehetségterképek kérdése, e) a magyar személyiségvizsgálatok. 6. A nemzetnevelés pedagógiai és pszichológiai problémaösszefüggéseinek jelentősége a neveléstudomány tükrében. (Összefoglalás).

Az újkori pedagógiának egyik alapie adata a személyi és közösségi tárgyalapok figyelembevétele. A neveléstudomány is leszáll ezzel a csak filozófiai magaslatokról és életes jellege biztosítására *ténytudományivá* válik. A filozófia megmutatja azokat az egyetemes és végső princípiumokat, amelyekre ráépül az emberi szellem; a pszichológia megmutatja azokat a konkrét tárgyalapokat, amelyek lényegesen hozzájárulnak a nevelés anyagához, mint személyi és tárgyi feltételek. Kétségtelen, hogy igaza van *Kornisnak* akkor, amikor azt mondja, hogy «... a filozófia az élet irracionális mivoltát s ennek intuitív látásmódját teszi meg tengelyévé». Azonban nem szabad elmerülni a nemzetnevelésben sem, de a neveléstudomány más gyakorlatában sem a tiszta filozófiai szemlélettel, hanem a gondolt célösszefüggések valósítása talaján a lehetségesítő tényezők számbavevését kell minél jobban igényelni. Ezzel a felfogással ellentétes *Ujszász* nézete, ki éppen a csupán szellemi alapok tárgyalását adva, feleslegesnek tartja a tényezők kutatását és ismeretét. *Klages* meggondolása éppen arra figyelmeztet, hogy a valóság élet; s mint ilyen, csak élhető valami, de nem gondolható. (15:27.) Az ő nézetének egyoldalúságát eléggé kiegészíti tárgykörünk szellemi alapozása, azonban ez nem jelent a filozófiai vonatkozásoknak kizárólagosságot, Minden nevelésben gyakorlati tevékenység történik és e gyakorlati tevékenység az alapok ismerete nélkül lehetetlen, vagy legalábbis eredménytelen. A pszichológia lényegesen hozzájárul az ember materiális életmegnyilvánulásának ismeretéhez

— mondja *Mitrovics Gyula*. Egyben rámutat arra is, hogy a biológiai vonatkozású vizsgálatok még nem teljes eredményűek. A lelki tényezők vizsgálata elsősorban a *lélektan* feladatkörébe tartozik. Ezek szerint az emberi élet irányításában, életmozgatainak alakításában a pedagógia a pszichológia eredményeire épít.

A *psziszhológia a pedagógia* körében a nevelői célkitűzések konkrét jellege szerint is érvényesül, mert e célkitűzések, melyek végső eredetükben az értékek sajátos kicsapódásai, éppen azért, mert az értékek sem az életen kívül gondolható, attól függetlenül létező valóságok, hanem amint *Boda* kifejezte: az élet kivetítődései; a nevelés célkitűzéseiben is tényekre építünk, amennyiben nem általános emberi (erkölcsi), vagy egyetemes vonatkozású (transcedens) követelményekkel állunk szemben.

A pszichológia megmutatja a nevelés lehetőségeit, határait (U. o.), amelyekben a nevelés, mint gyakorlati tevékenység még folyhat; és ameddig nevelési hatásköre kiterjed: valamint az egyén és közösség belső felépítettségére és külső viselkedésére, (egyszóban: egyéniségére, jellemére) csak a pszichológia segítségével deríthetünk fényt.

E jelenségcsoportok megmutatása mellett a pszichológia útbaigazítja a pedagógust e *személyi és közösségi lelki* tényösszefüggéseire vonatkozólag is, amely összefüggések adják az egyéni és közösségi struktúrák alapjegyeit, hogy a nevelés megfelelő (egyénies), a nevelési tárgyhoz és a kor viszonyaihoz mérten a sajátos szükségleteket elégítse ki.

Mitrovics rámutat arra is, hogy a lelki *élei* konstitucionális egysége annak a bizonyossága, hogy nem lehet a lelki jelenségek autogenetikus voltáról beszélni. A lélek és élet összefüggéseire ezáltal utal és adja meg a nevelés életes és benső tartalmi jellegét.

A lélektan megint helyezkedhetik *filozófiai alapokra*, amikor is az emberi élet és a szellem viszonyulását vizsgálja. *Bartók György* igyekszik e filozófiai lélektan problematikáját kibontakoztatni, megmutatván a lélektan sajátos helyzetét az ember testi és szellemi organizmusában. Úgy mond; »Amiként az ember a természet és a szellem határán foglal helyet, úgy foglal helyet a test és szellem között a lélek.« (4:7.)

A *pedagógiai alapozású* lélektan nem az emberi testi-lelki organizmus megértésére, hanem a jobb kifejtés feltételeinek megmutatására irányul és kísérleti eljárásait, vizsgálati módszereit a pedagógiai szeretet és a pedagógiai célkitűzés jellemzi. Nem kívülről és nem mintegy felülről igyekszik e lelki tényeket magyarázni, hanem »benső megértéssel« nyúl hozzá a nevelés tárgyi alapjait képező sajátos lelki struktúrához.

A pszichológia ilyen mérvű érvényesítésében nem csupán az egyoldalúan individual- (Adler-féle), vagy egyoldalúan kollektív pszichológiára gondolunk, hanem nevelési célkitűzéseinknek megfelelően a kettős jelleg egyszempontú érvényesítésére.

A pszichológiai vizsgálat és a lélektani kutatás most már nem csupán a lelki tényekre irányul, hanem azokra a *viszonyulásokra* és folyamatokra, amelyek a test-lélek organizmusban mint sajátosan lelki folyamatok mennek végbe. Ezen túlmenően a *nevelési helyzetekre* is gondol és azok törvényszerűségeit is vizsgálja, hogy a talált eredményeket érvényesítse a nevelés gyakorlati tevékenységében. *Várkonyi Hildebrandnak* az érdeme, hogy a magyar pszichológiai irodalomban is különös figyelmet tulajdonítva ez összefüggésnek a *pedagógiai lélektannak* megfelelő hely biztosított. Szerinte: »A neveléslélektan... nem csupán az általános lélektani, vagy gyermeklélektani ismeretekből levont nevelői következtetések összege, hanem a nevelés folyamatában való elmerülés, feladata a »pedagógiai aktus« és helyzetek lélektani elemzése és törvényeinek megállapítása.« (30:7) Mint ilyen az egész »életdrámát« vizsgálja.

A nemzetnevelés ilyen irányú átállítása csak a legújabb törekvésekben jelentkezik, azonban régi feladat a nevelésben, bár nem a tudományos pedagógia, hanem a spontán jellegű nemzetvalósítási gondolatok között található meg eredete. E dolgozatunk lélektani vonatkozású fejezete éppen a nemzetnevelés lélektani kapcsolatainak felmutatásával igyekszik kiegészíteni azt a problémásort, melyet az eddigiekben felmutattunk.

Az első dolog amit tisztáznunk kell az, hogy a nemzetnevelés lélektani vonatkozásai nem egyenlőek semmiféle tömeglélektani elv érvényesítésével, minthogy a *nemzet* a *tömeghez viszonyítva öntudata, erkölcsi jellege és szellemi valósága* szerint »magasabbrendűbb«. Azonban a nemzetorganizmus lélektani vizsgálatában is éppúgy, mint a nemzetnevelés elméleti kérdéseinek tisztázásában is megfelelő értékelés szerint számolnunk kell a fiziológiás tényezőkkel is és az egész bio-pszichés nemzetorganizmust kell tekintetbe vegyük. Nálunk különösen *Boda István* nevelői gondolatai viszik ebbe az irányba a nemzetnevelés kérdését, azonban vigyáznunk kell arra, hogy sajátos helyzetünk, felépítettségünk szerint ne csak a biológikum mellett álljunk ki elméleti és gyakorlati fejtegetéseinkben hanem különálló pszichés tényezőink figyelembevételével kiegyenlítsük a máshol jól bevált »panbiológizmust«. A nemzet nem egyenlő a fajjal, noha gyökerei ott vannak; nem egyenlő a néppel, bár abból táplálkozik és azon áll fenn; de még ezek külön kultúrájával sem egyenlő, hanem e tényezők (és a nem említettek is) együttörténésében: nemzet. Ennélfogva nevelése is nemzet-

jellegeinek megfelelő nevelés kell legyen, melyben alaptényezői (faji, népi, kultúrtényezői stb.) egyformán jelentést kapnak. A pszichológia mutatja meg a nemzetnevelésnek a nemzetnevelés határait, alapjait, tényezőit, nevelési viszonyulásainak módjait és e kettő (pedagógia és pszichológia) a nemzetnevelésben is együttjár. Egyik a célkitűzéseket adja meg; másik a tartalmi tényezőkre mutat rá; s a kettő együttértékesítésében bontakozik elénk a nemzetnevelés a maga egészvonatkozásaiban: amint nemcsak a nemzeti kultúratörténet elősegítésére való, hanem a nemzet biológiai tökéletesedését is és a nemzet benső pszichikai nemesedését is szolgálja figyelembevételével öntörvényeit és sajátos jellegét.

A magyarság, mint lélektani kérdés külön megoldandó problémacsoportot tár elénk. Megmutatja a »magyarság« lélektani vizsgálatának jogosultságát, lehetőségeit, módszereit és eredményeit; valamint a körében érvényesülő méginkább részproblémák elhelyezkedését az általános pszichológiai vizsgálódás körében, mint: a biológia, karakterológia, perszonalisztika stb.

Boda mutat rá arra, hogy a lélektannak a területe kiterjed a lélektani tényvizsgálatok mellett nemcsak a lelki viszonyulásokra, folyamatokra, hanem az *egész lelki személyiségre*; annak egész organizmusára. »A lélektan — úgymond — éppen az a tudomány, amelyik a lelki életet, annak tényezőit, különféle viszonylatait és egységeit és, természetesen, annak hordozóját is: a *lelki életet élő személyt* lehető tisztaelvűen, éppen a maga lelki adottságai, viszonylatai törvényszerűségei szerint (strukturális-organizációs és fejlődéstörvényszerűségek szerint) kutatja. Tehát fontos része maga a lelki életet élő személyiség. Ettől függetlenül nem lehet semmiféle értékítéletet mondani a lelki élet bizonyos mozzanatairól, a lelki fejlődés alakulásáról. Maga a lélektan, mint »olyan« sem elegendő önmagában, — mondja *Boda* — hogy teljes értékű és kielégítő feleleteket adjon a lelki élet bizonyos kérdéseire és szükségképpen kell kialakítsa minden lélektan a maga »személyiségismeretét«, amit »karakterológia« néven szoktunk nevezni. (6:4-5) A karakterológia noha sajátosan különálló tudomány a lélektantól teljesen el nem választható, — állapítja meg *Pál Antal*; s csak az a különbség a kettő között, hogy míg a lélektan az egyes részkérdésekkel foglalkozik, a karakterológia az egész organizmussal; s szemlélete az »általános egységére vonatkozik. (23:10). Rámutat arra is *Pál Antal*, hogy a karakterológia sem elégszik meg a konkrét tényezők egyoldalú (bár általános és egységes) szemléletével, hanem kiterjed tekintete a személyiséget meghatározó heterogén tényezőkre is (*Boda* megállapítása szerint: értékesnek ítéhető az a törekvés is, amely a »lelki személyiségnél egyetemesebb, átfogóbb, mélyebb síkon igyekszik megragadni a lélektani személy problémáját) és válik önkéntelenül e tisztán

természettudományos problémakörön túl filozófiává s mégis valóságjellegűvé: filozófiai antropológiává. (8:11) A filozófiai antropológia középhelyet foglal el a természettudomány és a pszichológia között s kettős határproblémáival a valóság talaján állva tekint a metafizikai értelmezések felé. Úgymond *Pál Antal*, hogy nemcsak a lét (Sein), hanem az emberi lét (Menschsein) kérdését kutatja.

A karakterológia kiszélesíti a pszichológia érdeklődési körét és tágabb perspektívákat nyit meg a tudományos gondolkozás előtt; a filozófiai lélektan megment a természettudomány egyoldalúságától és végső feleletadásaival rámutat a íársultjellegű emberi lét heterogén kötöttségére.

A karakterológiai lélektani jelentőségének megmutatásában az említett két szerző között (*Pál Antal* és *Boda*) éppen az a különbség, hogy a közös alapból kiindulva (*Schütz Antal*: *Charakterológia és arisztotelesi metafizika* M. Tud. Ak. 1927.) egyik a metafizikai irányban, a másik a természettudományi irányban akarja eldönteni a kérdést. A két véglet között a kiegyensúlyozó a »középhegelyzeti« jellegének felismerése, amelyre szintén találunk némi célzást *Pál Antal*nál, amit *Boda* lehetségesítő és értékesnek ismertetett szempontnak bélyegzett a lélektan és karakterológia problémaviszonyulásában.

Boda más dolgozataiban is foglalkozik ezekkel a kérdésekkel, minthogy azok sajátos határkérdései minden komoly és exaktjellegű lélektannak. így fontosnak tartja a »*Perszonalisztika, biológia, lélektan*« (7.) viszonyát is vizsgálni és felmutatni az egyes részletek értékét és jogosultságát a pszichológiai tudományos gondolkozásban.

Minden vonatkozású lélektani kutatásnak tisztázni kell maga előtt a »magasrendűen« értett személyiség fogalmát, hogy felépíthesse saját kifejtési rendszerét s e kifejtésben öntörvényei szerint bontakoztassa ki a »magasrendűen« értett személyiséget. A nemzetnevelés körében érvényesítendő eljárásunk szempontjai szerint is rá kell mutatni arra a sokféle elgondolásra, amelyek a lélektani személyiség (vagy csak a személyi »magasrendűségre«) fogalmának körülhatárolására vonatkoznak. Vannak olyan elgondolások, melyek »személyiség« alatt valóban magasrendűséget értenek, annak tisztán etikai értelmet adván. Ilyenek a már ismertetett idealisztikus elgondolások (*Schneller István*, *Imre Sándor*), melyekkel ellentétben a lélektani személyiségtan (perszonalisztika) leszáll az ideálitás magaslatairól és a való konkrét egyedi adottságok legtágabb és legmélyebb jelentéseit foglalja magában. Különösen *Várkonyi* (30:29.) igyekszik tisztázni a fogalmakat és felmutatni a jelentésbeli (nem értékvonatkozásbeli: etikai, tudományos stb.) különbséget az eddig értett *személyiség* és az *egyéniesség* között. »A személyiség — szerinte — nem jelent még

semmiféle értékelést, magasabbrendűségét, hanem az énközpontú, lelki rétegekben felépített, sokféle képességgel megáldott, cselekvő, érző, gondolkozó, temperamentumos és jellemmel bíró emberi személyt«. Ezzel a körülhatárolással kiszélesedik a személyiség fogalma és körébe iktatja a csak »emberi« valóságot, amelyen felülemelkedve lesz az egyéniség valósulása, mint e személyiségek egyoldalú, célirányos kifejtése.

Boda továbbviszi a kérdést és »lelki személyiség«-en az egyén összes, lelki, pszichés jegyeinek legáltalánosabb, legtágabb... és legjelzőtlenebb »összefoglalatát« érti. (8:3.) Ebben az értelemben magában foglalja az életnek »egyik, sajátos testi-lelki funkcióegységgel jellegzetes, jelentkezési, megnyilatkozási ...« formáját; s mint ilyen, nem annyira végső elv, mint a »végsőbb élet egy forma-kerete«. (8:3.)

Felesleges sajátos problémakörünkkel kapcsolatosan külön foglalkoznunk a biológia és a pszichológia kapcsolatával, hiszen kitetszik eddigi gondolatvezetésünkéből is (a problémakor újabb fejlődési irányának megmutatásában), hogy a nemzetnevelés lélektani vonatkozásaiban helyet foglal maga a *biologikum* is, mint élet, azonban nem, mint tisztán fiziológiás orvosi, hanem, mint sajátosan lélektani alapozást jelentő (bio-pszichés organizmus) fogalom.

A nemzetnevelés, mint a nemzet »egyéniesség-személyiség«, testi-lelki organizmusának teljesebb kibontására irányuló tervszerű tudatos nevelői hatáskomplexum felőli elméleti (tudományos alapozású) és gyakorlati vonatkozásaiban nemcsak a különállóan karakterológiai, perszonalisztikai, biológiai (sőt ezeken túl is: eugenikai) vonatkozásokat, hanem azokat magába foglalóan: a lélektani kutatások és igazságok végső felhasználtságú eredményeit, ami értékes megalapozást ad az újszerű nemzetnevelési törekvéseknek. Minden »Új magyar nevelés« önként felveti a lélektani magyarságfogalom tisztázását és azt a kérdést: vajjon a lélektan mennyiben állhat a nemzetnevelés szolgálatába.

2. A nemzetnevelés lélektani vonatkozásainak kérdése felismerhető már azoknál a nemzetnevelőknél, kik még minden végső reflexió (tudományos elmélyültségű) jelleg nélkül, tisztán a gyakorlati szemponjtól a fokozottabb »önismeretre« hívták fel a figyelmet. Ez az »önismeret« foglalta egységbe mindazt, amit most a karakterológia, perszonalisztika, biológia és eugenika részletekben vizsgál. Minden önismereten alapuló nemzetnevelési törekvés egyszempontú érvényesülésében felismerhetők a kis részvonatkozások, amikor a figyelem kiterjed a nemzet külső (hatalmi) organismusán kívül a nemzet »testi-lelki« organizmusára is.

Barankay éppen azt a kérdést vizsgálja, hogy a lélektan

miben áll a nemzetnevelés szolgálatában aminek a megállapítása és jogosultsága elismerése után a lélektani kutatás nagyobb területen kezdhetette meg a »magyarság« lélektani vizsgálatát mostmár nem a spontán gyakorlatiság, hanem az exakt jellegű tudományosság szerint is.

Kétségtelen, hogy nagy érdeme van *Imre Sándornak*, aki elsőnek jelölte meg a *nemzeti nevelés* ilyen irányának a vonalát a nemzetnevelői hagyományok alapján, azonban az ő felismerését csak kezdetnek (de alapvetésnek is) és bizonyos fokig kiegyensúlyozó álláspontnak is tartjuk. Az újabb nemzetlélektani kutatások arra mutatnak, hogy sokkal inkább az exakt-jellegűség felé (tehát tudományos érvényű) kell hajlani e lélektani kutatásoknak és a *jellem* felmutatása mellett a nemzetszemélyiség végsőbb bio-pszichés determinációira is rá kell világítani.

Az ő elgondolásai alapján és a már meglévő magyar karakterológiák eredményeit összefoglalóan áll előttünk *Darankay* vonatkozó elgondolása, amely épen a hagyományosan kibontakozott »önismeretre nevelés «-ben állapítja meg a lélektan segítő jellegét. Azonban ő is megelégszik azokkal a törekvésekkel, melyek e téren dolgozata megjelenéséig ismeretesek voltak (2.) anélkül, hogy megkísérelné a mélyebb szempontok felvetését. Nevelésrendszere kimerül a *jellemnevelés* kérdésében, tekintet nélkül arra hogy a különféle jellemek (erkölcsi stb) milyen viszonyulást mutatnak a nemzeti közszellem alakulási és alakítási folyamatában.

Csak legújabban vetődött fel a kérdés a neveléslélektani vizsgálódások között, hogy vájjon a nemzeti egyéniségnek is mik a végső alaptényezői. *Boda* személyiségvizsgálatai igyekeznek kideríteni ezeket, miközben a lélektanilag értett »magyarságfogalom« kerül az érdeklődés középpontjába.

Ez elgondolás szerint a lélektani magyarságfogalom három egymásraépült fokozatban bontakozik elénk: a *legsűkebb értelmezés* szerint: »..lélektani szempontból, lelkileg magyar csak az, aki a biológiai leszármazás szerinti magyar egyének lelki jegyeivel, és pedig összes jellegzetes lelki, személyiségi jegyeivel (tehát nemcsak a magyar temperamentumnak vagy csak a magyar gondolkodásmódnak, »észjárásnak« vagy a magyar érzelmi világnak vagy a magyar törekvés-jellegzetességeknek stb. jegyeivel külön-külön, hanem mindezekkel egyszerre), és általában az egész jellegzetes és jól meg is határozható magyar eszméleti, akció és reakció móddal, életbeállításal és tényleges életvezetéssel bír. 2. *Tágabb értelmezésben* lelkileg magyarnak volna ítéhető mindenki, — mond *Boda*, — aki legalább azokkal a személyiségjegyekkel rendelkezik, melyek a magyar személyiségi jegyek leglényegesebbjeiül tekinthetők«. (10:10-11). Azonban „maga *Boda* is túlulal e részle-

ges meghatározások körén és végső, átfogó, egyetemes szempontul a »magyar nemzeti állami közösség« sajátos lényegbeli (egységes, általános, egyetemes) determinációja alatt e meglehetősen benső organizálódást megkívánó, adottságokra építődött lélektani alkalmazkodásnak megfelelő, azt valósító és arra képessé tevő lelki tényezők kevésbé, vagy jobban való meglétét teszi. Ő épen a pszichés jegyek meglététől teszi függővé a »nemzeti és állami közösség« szerint értett magyarság kérdését, amivel szakít az eddigi »populáris«, sokszor az asszimiláció egyoldalúságait érteken felül hangsúlyozó felfogásokkal. (U. o).

Lélektani értelmezés szerint e szempontból *Bodánál* az ítéltető magyarnak, aki «... az öröklésbiológiai szempontból magyaroknak ítéltendő egyéneknek minden típusos, lelki jegyeivel bír. 2. aki biológiai leszármazás szerinti magyaroknak típusos lelki jegyei közül a legjelentősebbekkel bír. Ez utóbbi fogalom adja a nemzethez tartozás ideális mértékét az előbbi faj-szerinti (fajtajellegű) magyarságfogalommal ellentétben. A nemzetvalósulás szempontjából az előbbieket (fajta-szerinti) fogalmak ideálissá kell váljanak épen a nemzeté-levés valósítására irányuló benső alkalmazkodásokban. így az utóbbi (ideális) »magyarságfogalom« egyben »magasabbrendű« is és a többi fogalmak felé emelése a nemzet magasabbrendűségének gondolatát jelenti; minthogy a nemzet tagjai benső alkalmazkodása szerint is egységbeszerveződött — ebben az értelemben, — bio-pszichés organizmus.

A »magyarságnak« ilyen értelmezése alapot nyújt a »magasabbrendű« lélektani vizsgálatokhoz, amelyek a nemzetnevelés fogalmi fejlődésével párhuzamosan a nemzetlélektan mélyebbirányultságú kérdései felé terelik az érdeklődést.

A nemzetvizsgálat, mint a nemzetnevelés végső tárgyalapjainak felmutatására irányuló törekvés éppúgy egy sajátos nemzetvizsgálati fejlődés eredménye, mint maga az egész horizontális és vertikális vonatkozásaiban kibontakozó nemzet-, illetve nevelésfogalom. A nemzetvizsgálatok alakulását a következőkben csoportosítjuk, hogy a *nemzetismeret* problémakörét is áttekinthessük a nemzetnevelés határterületein.

3. Mint már előbb is említettük, a nemzetismeretben kiemelkedő helye van a *jellemismének*, amint arra több vonatkozásban is találunk célzást. Míg a hagyományos jellemisme tulajdonképpen intuitív meglátáson alapszik, addig a módszeresen megismert nemzeti jellem a tudományos megfigyelés, illetve a megfigyelés rendszeres jellege szerint külön és a fejlődés szempontjából magasabb fokot jelöl a nemzetlélektan fejlődésében.

A nemzet jellemének megismerésére vonatkozó intuitív,

vagy módszeres megfigyelések gyökere kétségtelen a nemzet-nevelői hagyományokig nyúlnak vissza. Legkezdetlegesebb és legszűk körűbb tekintetben a nemzet konkrét helyzetének, életmódjának, viselkedésének, beállítódásának ismeretére, amelyeken felépülhet egy-egy »korszerű« nevelési rendszer.

Sokkal magasabb fokon áll a módszeresen végzett megfigyelés és jellembrázolás. A magyar pszichológiai irodalomban aránylag korán, a XIX. század közepén feltűnik már, mint rendszeres és komoly problémakifejtés. Akár *Rónay Jácint* munkáira, akár a nyomában következő *Tassy Ede* munkájára gondolunk, (25:29) látjuk, hogy már ekkor kifejtett jellemismei rendszerrel számolhatunk. *Kemény Ferenc* foglalja össze az idevonatkozó munkákat; mely dolgozatában rámutat arra, hogy míg más országokban csak az 1800-as években foglalkoztak a népek sajátos jellemének megfelelő nevelési kísérletekkel; nálunk már előbb, *Apáczai Cseri Jánosnál*, *Comeniusnál* (1625-59; 1592—1670), ezeket követően *Veszprémi Istvánnál* (1768-as években), *Székely A.*: Locke művei fordításának előszavában, de különösen *Bessenyei Györgynél* (1747-1511) és az utána következőknél találunk utalást arra nézve, hogy a nevelésügyben tekintettel kell lenni az éghajlatra, amelyek minden népet a többiétől megkülönböztetnek. (21: 8.)

Időrendi tekintetben bármennyire is ezek után következik *Wesselényi Miklós*, *Széchenyi István*, *Eötvös József* és ezek alapján *Imre Sándor* jellemisméje, ezeket mégis a nemzetismeret *hagyományos* (kezdetleges) formáinak kell tekintsük akár a *Rónay*, akár a *Tassy*, vagy a *Schneller István*, *Herman Ottó*, vagy akár a *Boda* nemzetismereti vizsgálódásaival ellentétben, minthogy előbbieket nem jutnak túl az intuitív megismerésnél, utóbbiak pedig nemzetmegismerésüket, ha kezdetleges szempontok szerint is és általános tekintetben is, de módszeresen végezték.

A nemzetismeret körében, mint az eddigiekből is kitűnik, a *nemzeti jellem* körülhatárolása a központi kérdés. Ezért mi is, mielőtt az egyes nemzetismereti eljárásokkal, azok eredményeivel foglalkoznánk, néhány szóban vázoljuk a nemzeti jellemtan és a nemzet jellemének kérdéseit.

A magyar pedagógiai irodalomban a karakterológia, mint tudomány csak napjainkban bontakozik ki, azonban, mint említettük már, a múlt század derekán is találunk rendszeres karakterológiai munkákat. Tárgyköre szerint ez a tudomány az emberi egyéniség testi-lelki felépülését, jellemét vizsgálja. (15:35). Arra vonatkozólag, hogy mi tulajdonképpen a jellem, báró *Brandensteinnél* azt találjuk, hogy a jellem, vagy »... bizonyos esetekben jellegesen valamely valóság legfontosabb egyedi és legjelentősebb egyetemes vonásának összeszövését, vagyis al-

katszerű, strukturált lényegét értjük, amely az illető valóság külső-belső »arculatát« megadja. (15:37.) Ennek alapján, — úgymond — beszélhetünk: emberi egyéniség, nép, kor, társadalom, nemzet, stb. karakterológiáról. Azonban a karakterológia önmagában, mint tisztán tapasztalati jellegű és megalapozású tudomány bizonytalan s csak a végső, metafizikai vonatkozások érvényesítésével lesz egyetemes igényű és érvényű. *Brandenstein* különböztet *tapasztalati* (szűkkörű, esetleges) és *metafizikai* alapozású (egyetemes) karakterológia között, »Metafizikai alapok nélkül szűkölködő karakterológia kizárólag a többé-kevésbé esetleges tapasztalásra van utalva és ennek alig leküzdhető hézagossága, valamint tárgyának rendkívüli bonyolultsága és sokszínűsége folyton egyoldalú tapasztalati voltában bizonytalanul ingadozó kísérletezés és tapogatózás marad; a hibás, igazolatlanul spekulatív metafizikára építő karakterológiának a tapasztalati és a metafizikai megalapozást egyformán kell igényelni, — szerinte, — nem különben érvényesíteni. Ebben a beállításban a karakterológia problémacsoportjai között a *jellemtan* (egyénségi alkatalapok: testi-lelki tulajdonságok és az ezekre vonatkozó külső-belső, vissza- és ráhatások (vizsgálata) és a *jellemtani alapalkatokat*) az egyéniség felépülésének legfontosabb alaptényezőit (*vizsgáló* és magában foglaló problémacsoport a *jellemtani tulajdonságok*) az alapvonások és alapstruktúrák egyéni és tipikus fajtáit felmutató) kérdésével, a *tipológiával*, valamint a *karakterológiai diagnosztikával* csak másodlagos és egymásután következő részletek a metafizikai szempont mindezeket meghatározó és átfogó jellege szerint. (15:39-40).

A karakterológia bölcséleti embertani alapokon azt kutatja, hogyan helyezkedik el az ember a mindenségben, mi önmaga létének végső oka és hogyan határozzák meg az emberi lelket a természeti, fizikai-kémiai-biológiai-animális törvények. A karakterológia az emberi akciók szerint elsősorban a *gyakorlati én-alkatot* vizsgálja; melynek alaptényezői: akarat, érzelem, értelem az alapja a *cselekvő én-alkatnak*. Ezzel ellentétben az *elméleti én-alkatban* az értelem az uralkodó, míg a *művészi én-alkatban* az érzelem jut uralomra. Ez a három én-alkat egyesül, kapcsolódik össze és járja egymást át, — mondja — *Brandenstein*, — az én élettevékenységében, amely így alaperőinek egyszerűsége mellett is igen változatos, bonyolult és sokoldalú. (15:47.) Ezeken a struktúra alapon kívül a karakterológia magát az emberi testet is vizsgálódása tárgyává teszi és így az egyén egész pszicho-fizikai organizmusára, valamint »bio-pszichés» életegységére vonatkozik. Ennek alapján állíthatók fel bizonyos jellemtani kategóriák, melyek felölik az egyéniség teljes valóságát, totális struktúráját. E jellemtani

kategóriák további részleteit a fő lelki és testi tulajdonságok *osztályfogalmi* adják, melyek sohasem egymás rovására érvényesülnek, hanem egymással korrelációban. Erre utal *Kretschmer* könyve (*Körperbau und Charakter*, 1924), aki a testalkat ismeretének fontosságát juttatta kifejezésre, amikor karakterológiájában tüzetesen vizsgálat alá vette az egyéniség testi fejlődésmenetét. A lelki egyéniség vizsgálatában az egyes énalkatok sajátos szempontjait véve figyelembe, a fő lelki tulajdonságok osztályfogalmi szerint bontakoztatja ki a karakterológia érdeklődéskörét egészen addig, míg az egyéniség legbensőbb irányultságai el nem jut.

A testi-lelki osztályfogalmak mellett kitér a *sorstragédiákra* és ezek tükrében mutatja be az egyéniség akció- és reakciórendjét. Ezek konstitucionális összefüggései vetnek fényt az egyéniség jellemére.

Ezek alapján *Kretschmer* munkájában felemlíti *Brandenstein* a *karakterológiai tipológiát*, mint amibe szükségszerűen rendeződik az egyéniségismeretnek minden vonatkozása. Azonban hivatkozik arra is, hogy *Kretschmer* meg tudja különböztetni a tisztán *lélektani jellemet* az általános értelemben vett jellemfogalomtól. Úgymond, hogy *Kretschmer* jellemesen »valamely ember érzelmi-akarati reakciólehetőségeinek összességét érti«. A karakterológia *Kretschmernél* a test-lélek ember teljes organizmusán épül ki, mellette alaptényezője az egyéniség fiziognómiás alkata (schizotim, ciklotim), mellyel a lelki élet valósága, tehát az egyéniség lelki jelleme korrelációban van.

Ezzel ellentétes a *Klages* karakterológiája, aki a test és lélek ellentétes erőinek harcát veszi alapul. Az egyéniség kifejezését vizsgálja (grafológia) és azokat a mozgásképeket, melyekben az egyéniség tükröződik, (15:319.)

Végeredményben a karakterológia tényekkel foglalkozik és nem értéktudomány s az értelmezések szerint váltakozik a metafizikai és a konkrétvonatkozás érvényesülése a pszichológiai gondolkozásban. Ha a lét és nemlét végső kérdései szerint ítélünk a közösség felett, kétségtelen, hogy a legvégsőbb szempontokat is kell érvényesíteni minden elméletileg megalapozott vizsgálódásban. Ha viszont csak az ad hoc gyakorlatiáság vezet, akkor nem terjed tovább figyelmünk az egyes tények puszta szemléleténél, Ebben a vonatkozásban az egyes karaktervonások önmagukban is vizsgálat tárgyát képezik. *Bognár Cecil* ezeken a karaktervonásokon azokat a strukturális tulajdonságokat érti, melyek a lelki jelenségek lefolyását irányítják. (14:265.) Azonban ő is vigyáz arra, hogy e részleteket még ne emelje az egyén jellemét adó és jelentő érvényre. Ezúttal utal arra, hogy a karakter a *személyiség struktúrája*; a karaktervonások szerves egysége. (U. o.) A karakter maga

a struktúra, melybe az egyes karaktervonások bele vannak ágyazva és közöttük törvényszerű összefüggések vannak.

A karakterológia felöleli az összes lelki sajátságokat. Azonban a jellemismében nem a részletvonások a fontosak, hanem az *alapvonások*, melyekre amazok visszavezethetők. (14:267.)

Valamely nemzet jellemén ezek szerint sajátos lelki felépítettsége alaptényezőit kell kutassuk, hogy megtaláljuk magának az organizmusnak a kifejlési törvényszerűségeit. A nemzetnevelésben a nemzetismeret arra kell törekedjék, hogy a külső viselkedési vonások mellett a legbensőbb és legvégsőbb alapvonásokat mutassa fel. A nemzetismeret azért nem olyan könnyű és sokkal felelősségteljesebb vállalkozás, minthogy avatatlan kézzel hozzá lehetne nyúlni.

Roracher munkájából is azt látjuk, hogy a karakterológia az egyes ember lelki sajátságával foglalkozik és távol áll tőle minden metafizika. (26: 8.) A magyar karakterológiai irodalomban is e két irány harcot vív egymással és kétségtelesen az utóbbi javára dőlhet el a küzdelem.

Kivétel ez alól *Böhm* Károly elgondolása, ki az egyéni egész-alkatot vizsgálja és az Én struktúrájába befoglalt jelentéseknek különféle formáltságában látja a karakterológia alapját. Ezzel szellemi síkba tolja át a karakterológiák kérdését, minthogy az így értett »belső forma« nemcsak az egyesek, hanem nemzetek jelleme felett is dönt. (Bartók Gy.: Ösztön, tudat öntudat. Bp. Tud. Ak. 10—11. lap).

Nem célunk most végigvezetni a karakterológia kialakulását, hanem az általános és kezdeti kifejlési szempontok bemutatásával igyekszünk rátérni a magyar karakterológiákra és a nemzetismeret karakterológiai alapkérdéseire. Ebben a tekintetben első *megjegyezni* válunk az, hogy a karakterológia nálunk újabb kérdés-összefüggéseivel, metafizikai megalapozással csak a legújabb kor terméke.

Magyar vonatkozásban *Schütz Antal*, *Noszlopi László* és *Pál Antal* vonatkozó munkái emelkednek ki különösen a kifejlett karakterológiai rendszerezések közül. Ezek a legújabb és legvégsőbb kérdések megmutatására, igazolására igyekeznek. Nem kívánunk részletesen foglalkozni velük, mert a *Schütz Antalénak* a kritikáját *Boda István* már kifejtette, *Noszlopi* átfogó munkája is közkézen forog (*Jellemlátás és Jellemigezés*, Szent István Társ. Bp. 1935), a *Pál Antal* munkája pedig rendszeres összefoglalása a modern karakterológiai kérdéseknek a probléma fejlődési tükrében. (*Bevezetés a modern karakterológiába*. Debrecen, Nagy K. 1941).

Azok a karakterológiák, melyek a nemzetismeret hagyományos szempontjait kifejezésre juttatják és a nemzetnevelés

alapjául szolgáltak, nem elméleti, hanem a gyakorlati nemzeti élettevékenység szempontjából jöttek létre és a magyar karakterológiai problematika is csak a legutóbbi időben jutott be az eszméletek világába. A nemzetnevelésben, mint kiegészítő, konkrét vonatkozásokat felmutató tényismereti módszer eredményesen érvényesíthető, mint ahogy arra példát is találunk a nemzetnevelők munkásságában.

A karakterológia is, mint a nemzetismeret rendszeres formája, sajátos kialakulásában átment a kezdeti fejlődési fokozatokon és még máig sem érvényesül egészen és egyetemlegesen a nemzetnevelés korszerű igényeinek megfelelően.

Fejlődésében a következő fokozatok szerint tárgyaljuk a nemzetismereti törekvéseket: *hagyományos* nemzetismeret. Idetartoznak azoknak a nemzetnevelőknek a vonatkozó törekvései, akik még a történeti életben is távol állottak minden minden magasrendű rendszeres nemzetneveléstől és inkább a nemzet helyzetének követelése szerint (saját hibák, mulasztások) követelték az önvizsgálatot, vagy mutatták meg a nemzet erőnyeit és hibáit.

A második csoportba azokat sorozzuk, akik bizonyos *rendszerben* foglalkoztak a nemzetismeret kérdéseivel és már nemcsak intuitív meglátásaikkal igyekeztek a nemzetnevelésben segítséggel lenni, hanem a nemzetismeret (és általában a jellemismeret) általános kérdéseivel is foglalkoztak, vagy bizonyos meggyőződés szerint sajátos módszerrel és szempontból mutattak rá egy-egy kérdésre. Ezek között különösen *Rónay* és *Tassy* említhetők, de idesorozzuk még az antropológiai (*Hermann Ottó* néprajzi, *Schneller István*, *Györffy István* szellemi nemzetismeret, *Prohászka*, *Székfü*: Mi a magyar? stb.) kérdéseit és azok általános szempontjait.

A nemzetmegismerés új útjainak tárgyalásában rá kívánunk mutatni a jellemismeret néhány alapkérdésére, mint a *tipustan-m* és ennek nemzetnevelési jelentésére, továbbá azokat a nemzetismereti törekvéseket ismertetjük, melyek már nem az ad hoc szükségletek szerint, hanem a tudományos vizsgálódás tükrében is előttünk állanak. Idetartoznak a *tehetségtérképek* kérdései, a *tesztvizsgálatok* nemzetvizsgálódási szempontjai és végül az a nemzetismereti rendszer, amely eddigelé a legkonkrétabb és legexaktabb jellegű: *Boda* személyiségvizsgáló rendszer.

a) A nemzetismeret *hagyományos* módja alatt azt a nemzetismereti eljárást értjük, amely a nemzet helyzetének megfelelően a nemzetnevelő tevékenységekben módszeres eljárás nélkül, mintegy spontán szükségletből adódóan történik. A nemzetnevelési hagyományok tárgyalásában láttuk azt, hogy nemzetnevelőink mennyire az életnek és a nemzet helyzeté-

nek megfelelő nevelési gondolatok mellett szállottak síkra, hogy követeljék a nemzet tudatos formálását. A nemzetnevelési eszmélések alaptényezőit e spontán, vagy tudatosan felmerülő nemzetismeret adja, amire építhet minden nemzetnevelési rendszer. Ez alaptényezők spontán felmutatása a nemzetnevelési eszmélések kezdeteiben ismerhetők fel, amikor a nemzeti jellemvonások ismeretére igyekeztek a nemzet vezetői felépíteni sajátos kifejtését és nemesítését. Ezért ezeket a nemzetismereti tevékenységeket *intuitív* nemzetismeretnek nevezük. Az egyedüli eszköz, mely a nevelő rendelkezésére áll, sajátos lényének *belemerülése* a nemzet valóságába és *szemlélete* a nemzet valósulása érdekében.

Az intuitív nemzetismeret nyomait és kezdeteit megláthatjuk már *Zrínyinél*, aki a nemzet harci jellemét felmutatva, tulajdonképpen a nemzet sajátosságára hívta fel a figyelmet. Idetartoznak azok a nemzeti hibák felmutatására vonatkozó kísérletek is, melyek részint korholásként, részint öneszmélés gyanánt, de mindkét esetben még minden különösebb tervszerűség nélkül jelentkeztek nevelői gondolkozásukban. *Apáczai* leleplezése, vagy *Magyari* siralmas panasza az országokban való sok romlásnak okairól, stb.

Már bizonyos magasabb fokot jelent ezen a téren *gróf Széchenyi István* nemzetszemlélete, aki az említett célokból különös fontosságot tulajdonított az *Önismeret-nek*. *Imre Sándor* foglalta össze a magyarság jellemére vonatkozó gondolatait, melyek különösen a *Hitelben*, a *Kelet néps* c. művében és a *Stádium-ban* található meg, de elszórtan minden munkájában is jelentős szerepet kapnak. A nemzetismeret nála nem öncélú, hanem a nevelés sajátos nemzeti alapra való helyezését szolgálja. Úgymond *Imre Sándor*: »A magyar nemzeti jellemvonásokat eddig sem nem ismerték fel igazán, sem fejlesztésére, nemesítésére nem törekedett senki.« (19:255.) Széchenyi a kormányt teszi felelőssé azért, hogy nem ismeretes a *magyar nemzet typusa*. Jól tudja, hogy nem a részjegyek felmutatására kell törekedni, hanem azokat a jellemvonásokat kell megismerni és kimutatni, melyek megkülönböztetik nemzetiségünket minden más nemzettől; melyek eredetien magyarok és a magyar typus alapjegyeiként említhetők. A nemzet helyzete a parancsoló, hogy lássuk meg a különbséget magyar és nem magyar között.

Szerinte a magyar (fajta szerint is magyar) alapjellemvonása: a szabadságimádás, az, hogy »... nemzetisége egyenes, bátor s komoly férfiúi érzés a szó legtágosabb értelmében, szabadságimádás, hon legforróbb szeretete s az élet kész elhagyása a törvényes királyért.« Az . . . igaz magyar gyűlöli a homályt . . . folytatja *Imre Sándor* Széchenyi nemzetismereti

megállapításainak rendszerezését ... A *Hitelben* mondja Széchenyi (28:139), hogy a magyar elveszti természetes szépségét és valóját, ha nem egyszerű, nem nyíltképű, nem olyan igaz, mint az arany, nem oly hű, mint az anyai aggodalom, nem oly egyenes cselekedetű, mint a napsugár, nem oly nyílt, mint a tavaszi hajnal. . . (19:257.) Nem elemünk a tudományoskodás, képmutatás, dics- és hírvágy s »... csak akkor emelkedünk földi erőnkön túl és érezzük keblünket isteni tüztől hevülni, mikor alkotmányos szabadságunkról s nemzetiségünk fertőztlenségéről van szó.« «A valódi magyar vaktán senkit sem követ, hanem a lehető legmagasabb lépcsőig mind testi, mind lelki tehetségeit s tulajdonait sajátsága szerint fejti ki s életét személyiségéhez s körülállásához alkalmaztatja, maga körében marad és bármilyen csekély lenne is tisztje, annak tökéletes teljesítése és önbecse által ad díszet és fényt.« (19: 257; 28: XVIII.)

Imre Sándor Széchenyire vonatkozó munkájában sorra veszi a magyar ember életmegnyilatkozásait, akció és reakciórendszerét és ezek alapján mutatja fel, hogy *restsége* természeti komolyságából ered, mely a szorgalomnak és az állhatatosságnak is rugója. Végső gyökerében komoly öntudatára megy vissza, mely szerint a felesleges fáradságot kerüli, de a jutalmat ígérő munkát erején felül is vállalja. »Rossz szolga, de megvan benne a szabad gazda minden jó tulajdonsága.« (28:118-119; 19:258.)

Igazságszerető, a jóra, szépre, nemesre, nagyra és dicsőre könnyen vezethető »becsület s honszeretet által«.

Divergenciára, sőt dissoiutióra nagyon hajlandó. Elbizakodott, pedig — mondja — az önbizalom csak úgy okoz sikert, ha elbizakodottsággá nem fajul. (U. o.)

Nem szűklelkű, hanem annál inkább tékozló. Igazi hazafi, ki szép remény fejében minden hasztalan törekedést és fáradozást el tud felejteni s mindig új erővel áll ki. (U. o.)

Imre Sándor azt a következtetést vonja le ezekből, hogy a magyar ember jellemvonása a testi és lelki tehetségek kifejtése, ami egybeesik a tökéletesedésnek *Széchenyinnél* talált első feltételeivel: az összhangzatos testi és szellemi kiműveléssel. (U. o.)

Imre Sándor ezeket a *Széchenyi által* felismert jellemvonásokat érvényesíti a *Magyar vonások nevelésünkben* című kolozsvári székfoglaló beszédében is, melyben a következőkben foglalja össze *Széchenyi* nemzetismeretének értékes részeit: a magyar: testi-lelki tehetségeit s tulajdonait sajátsága szerint fejti ki:

életét személyiségéhez s különállásához alkalmazza;
önálló és önállóságra törekszik;

önbecsérzete az első;
 férfias öntudata van;
 önérzetes, komoly, igazságos;
 bátorsága nem vakmerőség, hanem erkölcsi bátorság;
 a nemzeti közösséget, az egyesnek a nemzettel való teljes egybeforrását mélyen érzi;
 nem a korlátlan egyéni függetlenség, hanem a társasági szabadság híve.

Hibái: előítéletek rabja és elbizakodott;
 civakodásra és széthúzásra hajló;
 nem szeret tudományokkal foglalkozni;
 az egyéni értéket túlbecsülve, arisztokrata, más egyéniségét nem becsüli meg;
 nem tud vagyonával bánni. (20:7-8.)

Ezek a jellemvonások az adott helyzetnek megfelelően mutatják a magyar egyéniséget, azonban mindmáig a leghívebb, elfogultságmentesebb nemzetismerethez tartoznak. Dolgozatunk későbbi részeiben *Boda* módszeres személyiségvizsgálati rendszerében a magyar személyiség végső biopszichés jegyeinek megállapításakor látni fogjuk, hogy térnek vissza a nemzetismeretben *Széchenyi* meglátásai, melyeket — noha spontán jellegűen — még az u. n. exakt magyarságvizsgálati eljárások sem tudnak túlszárnyalni.

Idetartozik eljárási módszere szerint (spontán megfigyelés) *Rónay Jácint* nemzetisméje is, azonban azt, mert összefoglalva tárgyalja a magyar személyiség jellemét, a módszeres nemzetismereti eljárások ismertetésénél mutatjuk be, minthogy a nemzetek jellemrajzát egységes képből és minden más elgondolás vezetése nélkül foglalta össze.

A jellemismeret hagyományos (kezdeti) jellegű mindazoknál, akik csak mint külső szemlélők, minden egyéb (tudományos) szándék nélkül, csupán a helyzetnek megfelelően látnak meg egy-egy sajátos jellemvonást. *Széchenyi István* érdeme abban van ezen a téren, hogy spontán és csak intuitív meglátásaival rámutatott a nemzet személyiségének alapjegyeire s főként a *fajta szerint is magyar* típusjegyeire. Minthogy ezek a meglátások nem egységes rendszerben s nem is öncélúan történtek vele jelölhetjük a nemzetisme megindulását, amely csak a legújabb időkben fejlődött hatalmas tudományos (exaktjellegű) rendszerré. *Széchenyi* nemzetismerete csak egy kiemelkedő a sok hasonló jellegű nemzetjellemezés közül, melyeknek felkutatása még nem történt meg. Dolgozatunkban, minthogy a nemzetismeret fejlődését és kiszélesülését akarjuk bemutatni, megelégszünk *Széchenyi* vonatkozó gondolatainak a bemutatásával.

b) A magyar *módszeres* karakterológiai munkák *Széchenyi*

idejétől számíthatják megjelenésük és kibontakozásuk kezdetét, amikor is részint a hazai szükségletek kielégítésére, részint idegen hatásra nálunk is a rendszeres *önismeret* és *emberismeret* kialakulását szemlélhetjük.

Az első, aki ezen a téren rendszeresnek mondható munkát írt, *Rónay Jácint* Munkája (*Jellemisme, vagy az angol, francia, magyar, német, olasz, orosz, spanyol nemzet nő, férfiú és életkorok jellemzése, Győrött, 1847.*) az egyes nemzetek jellemvonásainak rendszeres összegyűjtése és tartalmi összefoglalása mellett azért is különös értékű, mert a karakterológia néhány általános alapkérdéseit is tisztázza. Ezzel elhatárolja a nemzet jellemzését minden egyéb részleges jellegű karakterológiától. A nemzetjellemzésben — úgymond — ne várjon senki állandó tulajdonságokat, maradandó jellemvonásokat. Könyve sem lép fel azzal az igénnyel, hogy ezeket kimutassa, hanem csak a kevésbé változókat mutatja meg. (25:6.) Abból az elgondolásból indul ki, amivel a reformkorban, de méginkább közvetlen azután a liberalizmus kibontakozása korában találkozunk, hogy t. i. minden halad, fejlődik és a nemzet is ez általános fejlődésben tökéletesedik minden alap- és minden részleges vonatkozásban.

A nemzetek jellemét nem olyan könnyű vizsgálni, mintha akár az egyes, vagy valami konkrét valóság jellemét. Elsősorban is a vizsgálati mezők között a nemzet élete és *viselkedése* (behaviorizmus) jön számításba. A nemzet jellemét ízlési, értelmi és akarati műveltségéből lehet megismerni. (U. o.) A nemzet fejlődése bizonyos fokozatosságot mutat a műveltség tükrében. Ebben a fokozatosságban az első a nemzetek *hőskora*, vagy aranykora. (25:7.) Ebben a korban azzal lehet nevelni, ami érzelmi életére hat, mint a zene, ének, költészet. A *költői korszak* ezután következik, amikor már a nemzet felül tud emelkedni az érzelmi (primitív) életformán és már a nemzet *hőskorai* éli. Ebben a korban kezdődik az eszmélés a nemzet életében. Azonban még mindig megmarad a naivitás és idealitás világában. Nevelési szempontból nem az egyes történeti események vannak közvetlenül hatással reá, hanem az események eszméletei. »Nem Trója eleste, hanem Homér Iliása és Odysseája volt hatással a művelődésre.« (25:8.)

Mindkét korban a nemzet jelleme egységes képet mutat a nemzet primitív életével párhuzamosan. Amilyen kedélye, olyan éneke, — úgymond, — amilyen költészete, olyan jelleme. (25:8.)

Az *értelmi korszak* csak ezután következik, amikor a nemzet életformája is, de ezzel együtt jelleme is bonyolultabb lesz. Azonban a primitív életformában kialakult jellem az értelmi fejlődésben nem vész el, hanem csupán elhomályosodik. Ugyan-

arra az eredményre jut *Boda István*, mint egy évszázaddal előtte *Rónay*, amikor azt mondja, hogy a »fajtajelleg« évszázadok multáival is feltalálható és megismerhető. *Rónay igaz*, csak a nemzet jellemének kevésbé változó alapjegyeire utal és csak a legújabb exakt kutatások adták a fajtajelleg alapjainak elsődleges, (primitívjellegű) beágyazódásának ismeretét a nemzetek jellemrajzában. Tulajdonképen *Rónay* is a nemzet *süllyedő* kultúrája mellett tesz hitet, amikor ezeket a szavakat mondja, melynek érvényesítését *Ujszászy* gondolatvezetésében látjuk legjobban. A nemzet jelleme, alapegyénisége a történeti életben eredeti formájával lesüllyed, jelleme bonyolódik, újabb hatásokra külsődleges elemekkel bővül, de a mélyben ugyanaz a belső tartalom marad, amely sokszor formálja a másodlagos (tehát szerzett) jegyeket és öröklötté asszimilálja.

A nemzetek jellemrajzában a művészeteknek is nagy szerepük van. A művészetek a nemzetek műveltségének bizonyítékai. A nemzet jelleme ezekben éppúgy megismerhető és megállapítható, akár a zenéből, vagy a népszokásokból, melyek maguk is jórészt a művészetekhez tartoznak. *Rónay művészetek* alatt a képzőművészetet értette. Hivatkozik az egyiptomiak példájára. A fáraók piramisépítményeire gondol, akik nem a szépet tüzték ki célul, hanem a nagyszerűt, az utánozhatatlant. Azt mondja *Rónay* jellemzésül ezek alapján, hogy ... a kitarítás, vastürelem és a gyávaság jellemzi ezt a népet. (25; 19.) Együttvéve: az önzés.

A *harmadik korban* a képzelet és az indulat heve enyhül és inkább az értelem jut előtérbe. Ebben a korban kezdődnek a rendszeres ismeretek és a tudományok szervezete. A szenvedélyek azonban még fel-fellobbannak, Az önzés azonban megszűnik és háttérbe szorul. Az elmélet gyakorlatba, a filozófia az életbe megy át. (25:12.) A szenvedélyek hatalma végképp sohasem szűnik meg.

Arra is figyelni kell, hogy vannak megállások. Egyes népek pl. megállanak anélkül, hogy továbbmennének. Népünk, *Rónay* szerint egyik végétől a másikba esik. (25:13.)

Rónay a nemzet jellemének vizsgálatában a *nemzeti nyelvnek* tulajdonít jelentőséget a nemzeti művészet és kifejezőmód mellett. Tulajdonképpen ez is ebbe a körbe tartozik. Azonban sokkal szellemibb síkra viszi át a kérdést.

A nyelvből a nemzet lelkületére következett. (25: 15.) Amely nép nyelvét lomhán ejti ki, az tunya; nálunk a beszéd szabatossága és rövidege, az igehajlítási módok szakszerűsége, mozgalmas, cselekvő jellemre mutat. Ennek alapján ítélve a görög: a költészet nyelve; a latin: a törvényhozásé; az érzelő olasz: a szerelemé; a francia: a társalgásé stb.

A nemzet jellemét a nyelv mellett megmutatja: az ég-

hajlati viszonyok kérdése, a környezet, a tápszer, szokások, hajlamok, képzelet, az ezeket befolyásoló földrajzi adottságok stb.

Ezek alapján, ahol örökké nyár van, ott a képzelet csapongó (25: 23.), öreg testben vidám lélek lakik. (25: 25.) Forró éghajlatban szunnyadnak a legszebb lelki tehetségek. Az örök hó hónapban: az ember testileg és lelkileg is eltörpül. (25:29.)

A *tápszer* minemiségének is nagy jelentősége van az ember jellemének kialakításában, — állapítja meg *Rónay*. A hússal élő nép eleven, bátor, munkás és kitartó. (25:26.), a növényvel élő szelíd, tunya, félénk és gyáva. Ugyanígy megvan az ellentét a borivók és az alkoholt nem élvezők között. Míg amazoknál az »érezmény« élénk, az idegzet ingerlékeny, a képzelet heves, az értelem könnyű felfogású, szenvedélyek uralkodnak, addig a »vízivóknál« higgadt vér, mélaságra hajló kedély a jellemző, az értelem világos, óvakodó ítélet található, melynél fogva sokszor közönyösség tapasztalható.

Meglátja már a *hagyományok* és *szokások* jelentőségét is a nemzet jellemrajzának a megírásában. A szokásnak meg kell egyeznie a nemzet természetével (25:27.) s ami természetes, az jellemzi a nemzetet. Ez megfordítva is érvényes: amilyen a nemzet jellege, olyanok szokásai, törvényei, államformája, jövője. A nemzetnek sorsa felett az határozott, hogy mit szoktak meg és mit szoktak le. A nemzet jellemvonásait szokásaiban tükröződve legjobban a népnél szemlélhetjük. A középosztály csak ezután jön számításba. (25:29.)

A nemzet jellemének megrajzolásában tekintetbe kell venni testi tulajdonságait, felépítettségét, szomatikus jegyeit. Ezekből következtetni lehet belső egyéniségére. A magas szögletes orr szép lelki tehetségre vall, a mélyen fekvő tüzes szem lángoló képzeletre és elméletre, a görbedt sasorr büszkeségre és uralgáskorra, a kiálló állcsont dacra, a kifejtett felső ajkak jóízlésre, az alsók túlságos kifejlése élvágyra, az erős rövid nyak erélyre, rendíthetetlen bátorságra mutat stb.

Rónay jellemrajzában visszamegy a legrégebb forrásokig és bemutatja, hogy látták a magyart mások és e szempontok érvényesítésével, hogy látja ő. E források alapján mondja, hogy a *keleti* magyar természete és jellege más, mint a *nyugatié*. Kétségtelen az éghajlat is hatással van e különböző jellem típusok kialakulására. (25:64.) A származás, a biológiai adottságok figyelembe vételével munkája a legújabb nemzetismereti eljárásokat is megelőzte, amikor is faji leszarmazás szerint különböztetnek meg *északi*, *keleti*, *keletbalti*, *mediterrán* típusokat.

Összefoglaló munkája annyiban is értékes a nemzet-karakterológia számára, mert benne nagyvonásokban megta-

lálható mindaz, amit addig a magyarra mondtak.

Bölcs Leó szerint nem a szeretet, hanem a félelem tartja féken. A munkát és a nyomort eltűri, hideget, meleget, az élet minden nehézségeivel nyugodt szívvel viseli stb. Idézi *Széchenyi* szavait: »Egy maroknyi nép, nem tán elszigetelve valami magas hegyekbe, de ki a síkra állítva nagy és egészen más elemekben létező nemzetek közé«. Sokszor nyugodott, — úgy mond, — de a halál álma még nem nehezedett reá. (25:65.) Sokszor állott sírja szélén, de az utolsó pillanatban volt lelki ereje kivívni az életet. Vitézségét, bátorságát még ellenségei is elismerik; ezért maradt meg annyi vész után életben. Magas szögletes homloka szép lelki tehetségre vall, mélyen fekvő tüzes szeme lángoló képzeletre és elméletre; görbe sasorra büszkeségre és uralgás korra; kiálló állcsontjai dacra; kifejlett felsőajka jóízűsre, az alsók élvvággyra, az erős rövid nyaka erélyre, rendíthetetlen bátorságra. A széles mell lelki erőre, nagylelkűsége mutat. (25:66.) Kedélyes, könnyen szívére hat minden. Ha szeret, ha gyűlöl, lelkesedéssel teszi.

A pór is változtatja beszéd közben hangját (artikulál). Élénk arcvonásokkal kíséri szavait. Ez a kedélyesség egyik jele. (25:67.) Lelkesedik a legérdektelenebb tárgyak mellett is. Ha hevül, szaval, lobog a szeme, melegszik szíve. Amit nyelve mond: szeméből olvasható; amit akar: arcvonásaiból látható.

Ugyanígy a *külső kifejezéseket* vizsgálja *Rónay*, amikor a *dalról* szól. Úgy mond: a magyar dal szívből fakad. Komoly érzeménydús. Nedélyesség, nyíltság, lelkesedés jellemzi. (25:67.) Ég, föld, minden az övé dalában. A természettel dalában is egy. (25; 67.) Tud egymaga táncolni méltóságos lassút, villámgyorsat. Büszkén lejt bajnoki táncait. (25:68.) Táncában érzelmi könnyedség, hirtelen fellobbanó indulatosság, fesztelen szabadságszeretet, bajnoki lelkesedés, nemzeti büszkeség, hullámzó kedély jut kifejezésre. (25:69.) Van szíve. Szíve lelkesedése menti meg a végső pusztulástól.

Más oldalról; tüzes vérű, ingerlékeny, könnyű kedélyű. Kell lelkesíteni is időnként, mert erőltetett hánykódásaiban hamar kifárad..

Írja tovább: »Egyedül csak én ismerem a magyart, szól *Corvinus Mátyás* és mi hú a magyarokból *Mátyás* dicső korában!«.

Rónay visszamegy korább is és *Bölcs Leó* jellemzése mellett idézi *Regino* apát feljegyzését is ki 889 körül őseinkről így írt:.. »büszke, hamar felfortyanó, becsületszerető nemzet, mely feltételeivel zajt nem üt s hallgatag természeténél fogva mindig készebb cselekedni, mint szavaival kérkedni.«

Nagylelkűségét bizonyítja *Bölcs Leónak* a feljegyzése: »E

nemzet, bár meggyőzötve sohasem hagyja oda a csatateret, mint más nemzetek, hanem rendületlenül áll s minden utat megkísért, mikép ronthatná meg *ellenét*» Folytatja *Rónay*: Ültesd lóra, adj kardot kezébe, két hétig gyakoroltasd, tűzbe viheted, megvív az ördöggel is.

Nem csoda, ha féltek tőle nyugaton, amint arra a jámbor lelkű *Regino* feljegyzése fényt vet:

Vannak olyanok, — mondja *Rónay*, — akik szerint a magyarok azért viselnek nagy félelmes, bozontos bajuszt, hogy félelmükéi elrejtsek. Hogy mi az igazság, arra utalnak a többi vonatkozó feljegyzések.

Bonfinius ugyancsak *Rónay* állítását igazolja: (Dec. IV. Lib. 8.) »Sehol a világon nem láttam oly hideget, meleget, munkát és éhséget kiálló, katonai parancsnak engedő, harcra kész, életét könnyen feláldozni tudó népet, mint a magyar!.. Télen, nyáron egyaránt táboroznak s miként saját szememmel látám, hó és föld alatt béketűrőleg kitelelnek, csakhogy az elkezdett ostromot félbe ne kelljen hagyniok. — Nem találhatunk sehol katonákat, kik a táborban oly csendesen, becsületesen, vallásosán, tisztán és mértékletesen élnének, mint a magyarok.«

Szereti a fényt, a csillogást. Ez a keleti fényűzésre vall. Büszke, született nagyságos úr. Úr akar lenni, ez határozza meg életét. (25:75.) Nem jajdul fel, nem kesereg nőként, fájdalommal rövid, de szíve mélyéig hatol. Sokkal büszkébb, mint-hogy hibáit elismerné s könnyelműbb, hogy a felett búslakodjék.

Rónay jellemzésében kitér a magyar nagylelkűségére, bizalmas természetére, társulási hajlamára, vendégszeretetére, az az ihkóra, szabadságszeretetére, hagyományok jelentőségére és hagyományos életformájára, előítéletek jelentésére. — Majd az értelmi vonatkozásokat nézi: könnyű felfogású, a legkisebb benyomás is hamar megmozgatja. Fogalomképzése gyors, ítélete éles, a legbonyolultabb viszonylatban is hamar felleli magát s gyorsan határoz. (25:101) A nyomasztó korlátokat szellemi téren sem szereti.

Nagy képzelő erejű. Csak lelkesítő akarat és kedvező körülmények hellének s bebizonyítja, hogy a tudományok minden ágában képes másokkal megbirkózni.

Katona volt a magyar nemes, — mondja. Hadi dicsőség és fegyver volt mindene. (25: 108.) Nem sok kell arra, hogy boldog legyen s elégtel.

Életformájában egy-egy keleti vonást vél felfedezni. Ilyen az, hogy szeret szabad ég alatt gazdálkodni. Továbbá: a nyomtatás tipikus keleti szokás. Már az Ótestamentumban olvasunk róla. Ilyen még az is, hogy a tüzet szereti. Csak a keresztyén-ség felvétele óta tiszteli a *nőt*.

A magyar nőnek a honszeretet, hűség, háziasság legfőbb erénye. Élénk, de nem könnyelmű, házias, de nem takarékos, heves, de szenvedélye nem kitartó, ha szeret nem féltékeny. Házi boldogsága fékezi fel-fellobbanó indulataiban.

A nő szép, a férfi fenséges.

Rónay nemcsak ebben a művében végez alapos munkát, hanem úttörő másik munkájával is, melynek címe: *Mutatvány a tapasztalati lélektan köréből*. Ez előbbi művének kiegészítője. Nevelési szempontból csak az újkori pedagógia jár olyan mélyen elgondolásaiban, mint *Rónay*. Elég ha csak arra gondolunk, hogy már ő hangoztatta: a nevelés nem a születésnél, hanem a fogantatásnál kezdődik. (25:186). Az embrió *álom-éber* életet él, a csecsemő *éber-álom* életet. Ez messzemenő pedagógiai megfontolásokra vezet.

Ugyancsak a gyermek fejlődésével kapcsolatos lélektani megfigyelése. A félelem az első vallása a gyermeknek, — mondja. Ebben a korban az önfenntartás ösztöne döntő. A mesében ha azt mondjuk, hogy a szörny távol van: figyel, ha azt mondjuk: közel; ordít. Az ifjú bátor, mert ereje mindig növekedik.

Rónay túlnyomórészt gyakorlati jellemismeretet ad. Műve és módszere megérdemli, hogy az első magyar pszichológusnak tekintsük. Összehasonlító nemzetismerete pedig a nemzetkarakterológusok számára útmutatás. Igaz, hogy idegen mintákat is alapul vett, de korában és a viszonyokhoz mérten még ma sem sokkal haladta túl a tudomány. Módszere az egyszerű megfigyelés, de abban mester. További eljárása: a megfigyelt anyag összehasonlítása más, esetleg éppen ellentétes nézetek vizsgálatával. Így mutatja meg azt, ami sajátos.

Részben az ő nyomdokán halad az *önismeret* elméletének első rendszeres kifejtője: *Tassy Ede*, aki *Rónay*val együtt bővebb tanulmányozást érdemelne. Csak néhány szóban foglalkozunk az ő munkásságával is, hogy a nemzetismeret fejlődésének sora ne maradjon hiányos.

Tassy Ede műve: *Tükördarabok az önismeret és emberismeret világából* (1867, Szeged. Bába Imrénél) általános kérdésekkel foglalkozik, azonban mint rendszeres lélektani, karakterológiai útmutatás döntő jelentőségű megjelenési idejét számítva. Módszere: az elméleti fejtegetés. Különösen *Madách Imre*: *Ember* tragédiája nyomán készült *Rónay* ismeretével, Kétségtelen, hogy a tudományos karakterológiák nagyobb igényre lépnek fel, de *Tassy* a maga módján igyekszik a problémák mélyére tekinteni és korához képest újat, végsőt (viszonylagosan) és eredetit adni. A jellemről pl. azt mondja, hogy általánosságban az ember vezérszellem: »... azonban a jellem értelmezése a köznapi életben rendszerint hibás felfogásra van

fektetve, mert igen gyakran jellemet keresünk ott, ahol pedig csak köznapi becsületességet vagy éppen tehetetlenséget találunk ... Valódi jellemet magas, értelmi fejlettség nélkül alig képzelhetünk.« (29:35.) Az önálló jellem ismérve az, hogy nem hagyja magát félrevezetni másoknak az ő elvei ellenében netalán történő erősködései, nyomása által, s így magához mindig következetes marad, mert irányát, elveit és értelem meggyőződésére, tehát nem tekintélyre alapította, — az erélyes jellem ismérve, — úgymond, — hogy akár saját, akár mások kezdeményezése folytán vállalkozott valamire, mindenütt kész teljes odaadással, áldozattal is ha kell, mindvégig a kitűzött cél elérésére hatályosan munkálkodni. (29:37.)

A *lélektan* a »jellem« alatt, — mondja, — nem éppen csak a moralitást érti, sőt inkább az egyén érett szellemi szabadságának pregráns kifejezését keresi abban, ellentétül az önfejűségnek, mely úgy látszik, mintha jellem volna, holott csak paródiája annak, stb. (29: U. o.) »A jellem, — idézi *Rónay Jácintot*, — erkölcsstanilag meggyőződés szülte elv- és észszerinti ingatlan cselekvést jelent; kizárólag érzéki eszes lénynek tulajdona (szerintem csak az értelem magas fejlettségének, — jegyzi meg) s csak ott gondolható, ahol a cselekvés felett nem indulhat sem szenvedély sem körülmények, hanem elvek határoznak; hol a múltból a jelenre s ebből a jövőre lehet következtetni, hol nyugodt szívvel mondhatjuk: ezen embert ismerem, bizom benne.« (:41.) A jellem lélektanilag azon ismérvek összegét foglalja magában, melyekben az emberek közötti különbség alap-
szik. (29:42.)

Temperamentum szerint: 1. *vérmes* (sanguinicus) külsője többnyire szőke, de epés vegyülettel, itt-ott barna is találkozhat, szemei elevenek, vérkeringése gyors, idegei érzékenyek, felületes, arca kellemes piros, gondatlan kifejezésű, mozgása, járása, tánca könnyű, társalgása ügyes, azonban cselekedetei elhamarkodottak s gyakran tökéletlenek és ügyetlenek, nem egykönnyen jön zavarba, divatos öltözetű, beszéde hadaró, vére nyugtalan, változékony természete van, mindenben a körülmények embere, állhatatlan, azért elve: az elvtelenség; becsületes szándéka és érző szíve van, de jelleme, — nincs miből alakuljon. Epéje alig van, azért heves vére szokott pillanatra felfortyanni, de gyűlölni, bosszút állani nem tud. A vérmes mindig jó reménységben él, könnyen ígér, de ritkán tartja szavát, — mindenkinek készséges jóakarója s udvarias, tetteit jószándék vezérli, de meg nem szűnő könnyelműsége miatt legtöbb emberét a sárba vezeti, családját sem kíméli. Jó, vidám és kellemes társalgó, mindenki barátja, ő sem bánt senkit, őt sem bántják, könnyen megbocsát. Rendszeres, mélyen ható tanulmányoknak nem embere. A jelennek él, a jövőre nem gon-

dol. Sokszor követ el vétket és aljasságot is, de jó szándékból teszi. Vére által üzve cselekszik. (29:52.) A sors csapásai alatt feljajdulnak, de hamar kibékülnek, sújtott helyzetükben gyakran gondolnak öngyilkosságra, de megtenni nincs erejük, önállóságuk és bátorságuk. Felületesek, sokoldalúak, megbízhatatlanok, ha szorongatva nincsenek, őszinték, ha szorongatott állapotban vannak, hazudozók. Kevés benső barátja van, mert kevés ember bizalmát bírja. *Rónay Jácint* nyomán mondja: jó előadó, előadása kellemes, világos. Nyájas, leereszkedő. Ha gazdag: fényűző, ha szegény: munkás. Jó alattvaló, de rossz parancsnok, szeszélyes. Az ilyen *iffú*: könnyelmű, kacér, csapódás, a nő házias, a férj: udvarias; mindkettő csapodár, botlásaikat hamar feledik, nem féltékenyek. Öreg korban örömmel látják a serdülő kornak arcán az életet pirosolni, kik nyugodtan türik a hanyatló életet s mosolyogva intenek búcsút unokáiknak. (29:54.)

2. A vérmes ellentéte: *a méla (melancholikus.)* A tiszta melancholikus véralkatú ember fantáziája gazdag, csendes ember, mérsékelt, kik megtébolyodásra a legtöbb hajlandósággal bírnak. Ha epés véralkattal vegyül vére (cholerikus), akkor higgadt, eszélyesen óvatos, igazságszerető, szerény, de kissé alattomos és bizalmatlan. Külseje barna és a feketeség felé hajlik. Természete szabályszerű, arc- és koponyacsontjai kiállóak, hegyesek, szárazak, szemei csendes pillantásúak s csak félig vannak nyitva, tekintete búskomor, arcán a mélyen gondolkozó lélek és elme fontolgató kinyomata ül. Szeret egyedül lenni és gondolataiban mindig saját énjével foglalkozik. Külső magatartása csendes, járása, taghordozása lassú, mondhatni kissé lomha. Egész élete örömtelen, de akkor, ha kedve szerinti jó ismerősök közé kerül, vígkedélyű, élces is tud lenni. Életelveiben határozott stb. (29: 54.)

Tassy folytatja a melancholikus ember rajzát és kitér a *melancholikus-flegmatikus* emberre. Lényegében *Rónay* jellemisméjére támaszkodik és mutatja ki az ellentéteket a szangvinikus véralkatú egyénekkal szemben. Ennek társalgása kellemes, a melancholikusé untató. Általában a melancholikus — mondja, — határozatlan, kiegyensúlyozatlan és a végletek között hanyódik. A nő rendtartó és féltékeny, szemben az előbbivel. Az élet alkonyán csüggeteg, mogorva, terhére van az élet és ő is másoknak. (29:57.)

3. Ezen kívül *Tassy* megkülönböztet: *epés* (cholerikus) és *nyálkás* (flegmatikus) embertípust. I. m. munkája 60. és kk. v. lapjain ezek jellemzését adja és megmutatja a keverékeket a két típus között.

Tassy Ede munkásságáról azt mondhatjuk, hogy a jellemismeret általános kérdéseinek rendszerét először ő adta a

magyar közönség kezébe. *Rónay* Inkább a nemzetek jellemrajzában volt nagy, amihez látóköre, tudása képessé tette. *Tassy*, mint elméleti karakterológus érdemel megfelelő helyet a magyar karakterológiai irodalomban. Sokszor etikai és filozófiai vonatkozásokba merülve, korában úttörő, az utókorra nézve: értékes dokumentum.

Látszólag sokoldalú és nem egységes munkája, de a *módszerében*, melyet induktívnek nevez, egész dolgozatát tekintve egyszempontú és bátran sorozhatjuk a jellemismeret módszeresen folyó csoportjához. Annál is inkább tehetjük ezt, mert az első egységes módszerű jellemismereti fejtegetés az övé.

Rónay Jácint és *Tassy Ede* méltán nevezhetők a módszeres jellem- és nemzetismeret úttörőinek. Ők a külső viselkedés szerint ítélnék a nemzet jelleméről. A kifejezőmód, a külalkat és az életforma szerint inkább »tapasztalati« jellemnevezésnek nevezhető munkásságuk.

c) A hagyományos (intuitív) és a módszeres (tapasztalati) jellemrajzok mellett a nemzet jellemismeretében az idők folyamán többször előtérbe jutott az *antropológiai* (biopszichés vonatkozásokat felölelő) nemzetismereti eljárás. Ezzel új fejezet nyílik a jellemtan körében, amikor nemcsak a külső viselkedés, az életforma, hanem a biológiai leszármazás és a természeti anyagi struktúra vizsgálata vet fényt az egyének és a nemzetek jellemére.

Már *Rónay Jácint* is megkülönbözteti a *keleti* leszármazása magyar lelki felépítettségét, jellemét a *nyugattól*, de csak *Herman Ottó* (a régebbiek közül), az újabbak közül az ő nyomán *Bognár Cecil* és *Bartucz-Gáspár* bontakoztatták ki a »magyarságismeretnek« ezt a módját. Az újkori nemzetlélektani vizsgálatok az ők eredményeiken indulnak el és épülnek fel. (*Boda.*) Ezért szükséges, hogy megnézzük a nemzetismeret antropológiai, biológiai kérdéseinek egyes vonatkozásait.

Hermann Ottó munkássága, melynek gyümölcse 1902-ben jelent meg tisztázza: 1. a *faj* fogalmát, 2. kimutatja a régi nemzetismereti anyagból az értékeset, 3. nemcsak szomatikus, hanem pszichikus vonatkozásokat is emít (a mimika = arckifejezés vizsgálatával) és 4. végül megrajzolja a magyar ember antropológiai képét.

Az eddigi jellemteni kutatásokkal szemben a pszichés vonatkozások felmutatása újszerű gondolat *Herman Ottónál*. Ő maga is nélkülözhetetlenek tartja e vonatkozások tárgyalását és ezek nélkül mindig hiányosnak a nemzetismeretet. Ugyanis nem elég a népnek keveredését, helyzetét ismerni, hanem meg kell vizsgálni azokat a *lelki hatásokat* is, benyomásokat is, melyek az arckifejezés alakulására kihatottak. (18:14.) Nemcsak a tömegnek van saját külön lélektana, hanem a népeknek is

és a nemzeteknek is, minthogy fejlődésünkben különféle, de egész közösségüket is egyformán érintő lelki hatásokkal kell számolni. (18:15.) »A lélek sajátosságai pedig szükségkép ki-felé tükröződve láthatóvá teszik azt is, ami az egységben kö-zös, de azt is ami megkülömböztető tulajdonság. »A *mimikát*« vizsgálva, arra az eredményre jut, hogy annak két része van: szomatikus és pszichikai. Az elsődleges a lelki, mert annak idegingerére mozdul meg a testi. Bibliai alapon mutatja ki a *tipus* fogalmának alapjegyeit, a *faj* kérdésének részleteit, rámu-tatva arra, hogy a »magyar faj« kérdése sohasem tekinthető teljesen tisztázottnak és lezártnak. Tökéletes faji egység nin-csen. (18:27.) Ennek indoka az örökös *endozmózis*, a fajok egy-másba szivárgása, érintkezése. A magyar jegyet, mely a *szem* kifejezésében állapítható meg még a beszivárgott (asszimilált) is elsajátítja az életforma és a közösség hatáskörében, — mondja.

Herman Ottó a magyarság jellemrajzában az elméleti fej-tegetések nyomán a magyar jellemét a következő tényezőkből alkotja meg: nomád életforma (ennek bizonyítéka: az örfa, sátor.a, szabad föld, nomád rend), patriarchális szervezet, ter-mészeti élet, ősi szervezet (tanya, ösgyűlés), jöttment iránti idegenkedés, faluszervezet, (felvég, alvég) hagyományos élet-forma (tanyás, pásztor, halász) a velejáró visszahatásokkal (szemlélődés, betyárélet, tánca, zenéje, népköltészete, művé-szete, szólásmondása).

Ezek azok a pontok, ahol a magyar más, mint a többi népek, mert ezekben sajátos módon hat vissza az őt érő hatá-sokra. Kiemeli *Herman*: a komolyságot, az úriasságot, külső fényt, hazaszeretetet, zenéjét, viselését stb. Ezek alapján termé-szetes, hogy az idők folyamán bizonyos *típusok* fejlődtek ki. Így az alkotmányos élet kereteiben: a táblabíró, a nemes ember stb. Összefoglalja *Széchenyi* jellemző szavait és *Kemény Zsig-mondnak* a jellemrajzát. Ezek alapján a 186—189. lapokon meg-rajzolja egységes képben a magyar jellemét. Említi életformá-jában a családiasságot, fellépésében a nyíltságot, őszinteséget, önérzetességef, lovagiasságot, becsületességet, »úrhatnámságot«, természetességet, józan okosságot, önhelyzete komoly is-meretét.

Az ő nyomdokain halad *Bognár Cecil*, amikor a magyar nép *lelki* alkatát a testi leszármazásból igyekszik megérteni és levezetni. Két típust különböztet meg: a keletbalti és turáni típust, minthogy ezek keverékéből állott elő a magyar. Ez a keverék módosult idők folyamán különböző népek beszivárgá-sával. (14:63.) Azonban a nemzetismeret kérdésével kapcsola-tosan igaza van abban, hogy még a fajilag ugyanazon típushoz tartozók között is vannak eltérések, úgyszólván nem lehet köny-

nyen általánosítani. Kétségtelen, úgymond, hogy vannak tipikus jegyek, amelyek megkülönböztetik más népektől. A nemzetek jellemének megrajzolásában nemcsak az egyének jellemvonásait kell figyelembe venni, hanem magának a nemzetnek, mint politikai, szociális és kulturális egységnek szerkezetét is. (14:64.) Az ő vonatkozó munkásságát tekinthetjük az első komoly pszichológiai eszmélésnek a nemzet jellemrajza felett. Ő nem elégszik meg a jegyek megállapításával, eredetének kimutatásával, hanem már a pedagógiai lélektan előhírnöke, amikor is a nevelés szempontjai szerint mutat rá az egyes kérdésekre a magyarság jellemrajzában. A nemzet jellemének kifejtése, (előbb ismerete), az egész nemzeti élet sajátos átformálása a nemzetnevelés feladata, — mondja (14:88) és ezzel *Bognár Cecil* tesz először bizonyosságot a nemzetnevelés lélektani és neveléslélektani vonatkozásai mellett.

Már egyoldalú biológiai jellegű *Gáspár János* (Fajismeret) és *Bartucz Lajos* munkássága, kik csak a biológias jegyeket nézik. Az ők típusaira épít *Boda*, kiegészítve az örökletesen átszálló faji jellegzetességeket a lelki öröklés kérdésének a kifejtésével. *Gáspár-Bartucz* már nemcsak két alaptípust említ, hanem szól ezek keveredésének más csoportjairól is. Ezek szerint a magyart a következő típusok alkotják: turanid és alföldi rassz (25-30 százalék), keleteuropid rassz (20 százalék), dinári rassz (20 százalék), alpi rassz (15 százalék), taurid (előázsiai 4-5 százalék), mongolid rasszkör (4-5 százalék), nordicus rassz (4 százalék), mediterrán és egyéb (1 százalék). (5:315.) Ezek természetesen nem végleges eredmények, — jegyzi meg *Bartucz*, — mindössze útbaigazítás a nemzettest rasszbeli keveredésére vonatkozólag.

Mielőtt rátérnénk a fajtajelleg alapján végzett lélektani vizsgálatokra, amelyek a legújabb törekvések ezen a téren, még más nemzetismereti eljárásokról kell szóljunk, mint: a néprajzi és a szellemi nemzetismeretről.

d) A *néprajzi nemzetismeret* tulajdonképpen a *hagyományos nemzetismeret* egyik részlete, azonban a *néprajznak*, mint külön tudománynak a kialakulása szükségessé teszi a kettő elkülönítését. Míg a *hagyományos* (intuitív) nemzetismeretnél a nemzet jellemének intuitív megállapítását mutattuk be, a *néprajzi* nemzetismeretnél a nemzet nagyobb alkotó tömegének a hagyományaiból, szokásaiból, szellemi és anyagi megnyilatkozásából következtetünk a nemzet jellemére. A »néprajzi« ebből a szempontból »módszert« jelöl. A nemzetismeretben a népmélykultúrájához fordulunk, hogy lássuk a magaskultúra alapját, tiszta anyagát és a nevelésben, mint a nemzet nevelésében erre az őanyagra építhessünk. Ezért fordult már *Schneller István* ehhez a »módszerhez«, hogy a nemzet jellemének meg-

állapításában eredeti és mély alapokig jusson el. *Györffy István* ebben a tekintetben különbséget tesz *népi-* és *nemzeti* hagyományok között, minthogy a nép is és a nemzet is más. Azonban a népi kultúra kihangsúlyozásával gondolnunk kell a nemzetre és a nemzet fennmaradásának gondjai között vissza kell mennünk a népre a két tényező egymást feltételező jellegéből következőleg. Ebben a néhány sorban nem kívánunk ismét bővebb fejtegetésekbe bocsátkozni a *népi* és a *nemzeti* különválasztásában, hanem csupán magát az így értett »módszert« mutatjuk be *Schneller István*, *Györffy István* és *Lükő Gábor* vonatkozó problémavezetésének tükrében. Tehát: nem térünk ki a *néprajz* részletkérdéseire, hanem a nemzetnevelés problémakörében a nemzetábrázolás néprajzi vonatkozásait vizsgáljuk.

A néprajz, mint a neve is mutatja, a nemzetalkotó tényezők közül magát a népet teszi vizsgálata tárgyává. Ez érdeklő és ennek érdekében végzi a maga munkáját, hogy annak gyümölcsei az egész nemzettestre kihassanak. Ebből következik az is, hogy csak a *faji leszármazás* szerinti egybetartozás jöhet számításba a nemzet sokszor átfogó jellegű, általános (liberális) fogalmával ellentétben.

Györffy István élesen különböztet a *tárgyi* és *nem tárgyi* hagyományok között. Ez utóbbin a szóban ki nem fejezhető, tehát nem materiális, sőt nem is kifejezésben, hanem kifejezhetetlen, élő, de nem kézzelfoghatóan reális *szokásokat* érti. (17:7). Tulajdonképpen ebben a kérdésben is a magas-, illetve a mélykultúra nemzetalakító szerepe és helyzete a döntő. Azok, akik a nemzetismeret anyagát és módszerét a *nép* életében, szellemi és anyagi hagyományaiban, szokásaiban, kifejezésében és viselkedésében igyekeznek megkeresni a *nemzeti mélykultúra* nemzetfenntartó erejére építenek, minthogy a nemzet őseredetien magyar jellegzetességei a különben fajta szerint is túlnyomóan magyar népben adódnak elénk akár, mint felszíni, akár mint süllyedt tényezők.

Schneller István különösen a nép kifejezőmódját vette vizsgálat alá és a nép nyelvéből, szólás-mondásaiból, példabeszédeiből következtetett a nemzet lelkére és jellemére. Így a következőket állapította meg: 1. a magyar: individualista, 2. autonomista, 3. rigorista, 4. eticista, 5. progresszista. (27: 16). Ezek a vonások a magyar ősi, magávalhozott, vagy csak kevésbé befolyásolt alapjegyei, melyek a népnyelv vizsgálatában kerültek csak felszínre.

Ezek a *Schneller* által megállapított kategóriák azonban nem elégitik ki egyik nemzetismereti eljárást sem, minthogy a nemzet jellemét nem lehet annyira leegyszerűsíteni, hogy néhány pontban megragadhassuk mindazt, ami tulajdonképpen egy nemzet egyéniségének tartalma. Kétségtelen a *módszer* szem-

pontjából *Schneller* felismerése újszerű az addigi nemzetismereti módszerekhez viszonyítva, de még számos olyan életmezeje van egy nemzetnek, ahol éppígy meglátható egy-egy *alaptulajdonsága*. Kétségtelen, hogy a nyelv kifejező ereje egyik leg-hívebb bizonyítéka a nép jellemének, spontán megnyilatkozásai egyéniségének, de a nyelv csak egyik ága a nemzet életmegnyilvánulásainak. *Györffy István* éppenezért már a nyelv mellett a népzene, a népszokás, a népművészet, a népi játékok, a népi tánc, a népviselet, a népi építkezés stb. tehát a nép teljes élethelyzetének az ismeretével számol a nemzeti művelődés kialakításában s ezzel: a nemzetnevelésben. Az ő összefoglaló szemlélete szerint a népismereti jellemzés *nem* merül el a »népiség« egyoldalú hangsúlyozásában, hanem a nemzet egész műveltségének alapjául szolgál. Úgymond: »Minden nemzet egyéniségének saját magából termelt nemzeti kultúrájával igyekszik jelentőséget adni.« A népi műveltség szolgálhat csak az egységes és sajátos nemzeti műveltség alapjául. A nép műveltségei pedig nem az iskolában, hanem a nép életformájában, életmegnyilvánulásában és élethelyzetében található és mutatható fel. A magasműveltségnek ez nemcsak színt, hanem tartalmat is kell adjon. (27:12).

Ezt a munkát végzik *Bartók-Kodály* és a »folkskloristáknak« nagy csoportja, akik között csak az említettekkel megelégszünk. Ezt a munkát akarta befejezetten látni az a pár író, akik a «Mi a magyar?» című könyvben összefoglalóan adtak egy bizonyos képet a magyar emberről úgy, amint az örökletes szomatikus, lelki, szellemi adottságaival áll a népek között.

Lükő Gábor a magyar embert szintén a művészete után itéli meg, csak hogy ő nem induktíve halad, hanem deduktíve. Már *Karácsony Sándornál* láttuk azokat a »formákat«, melyekbe beleönti a magyar lélek tartalmát: a jel-, jelkép- és tettrendszerek kategóriáit, melyek *Lükő Gábornál* a magyar jelképrendszer, a magyar térszemlélet és időszemlélet kategóriáiban állanak előttünk. A magyar jelképrendszer vizsgálatában az igazoló anyagot a népköltészetből és a népművészet vonatkozó anyagából veszi és így mutat rá arra, ami ősi (keletien) magyar.

A tér- és időszemléletnél is arra az eredményre jut, amit már *Karácsony Sándor* írásaiból ismerünk; nevezetesen az időtlenség, a meghatározhatatlanság, végtelenség s vallási téren: a csodálatos fogalmához.

A térszemlélet tárgyalásában kitér a képzőművészetre és az építőművészetre és a magyar sajátosságokat a keleti ember térszemléletével összevetve állapítja meg a magyar térszemlélet ősi keleti jellegét. Így: a képzőművészetben: asszimetria, aránytalanság, keleties térábrázolás, fantasztikum, a plasztikus

formák ábrázolása, stilizálása és a színek igazolják a magyar művészi lélek keleties determinációját. Az építőművészet terén: az építmények szétszórtsága (szteppés életforma) »szervetlen egyesítése«, mellérendelő formája, jelképes jelentése, transzcendens vonatkozásai és viszonylagossága mutatja ezt.

Az időszemléletben ugyancsak a keletien magyar jellegzetességek mutathatók fel: az időérzék, pentaton hangrendszer, a ritmus dialektikája, stb.

e) Egészben új és sikeres vállalkozás a *Dékány István?*, aki a megismert jellemvonásokat bizonyos szempontok szerint köti csokorba, foglalja össze. Nem kíván túlmenni a leíró tudományok deskriptív jellegén, hanem inkább csak összefoglalni azí, ami már megvan. A jellemvonások nagy tömegében úgy kíván eligazodni, hogy problémákat vet föl, amelyek a magyar alapérzéseknek megfelelőek és ahhoz méri a túlnyomórészt irodalmi anyagot. Nép- és tájegység szerint mutatja fel, hogy milyen az az ideális kép, amelyet mi »magyar«-fogalom alatt értünk. Ezzel akar visszhang lenni a *Ml a magyar* című könyvre és más oldalról, irodalmi anyaggal (annak idézésével) igazolni, hogy ő milyennek látja a magyar embert. Ez alapon a néplélekben felmutatja a sorsszerűt, azt, ami tényleg- Kelet és Nyugat kapujában érzése lehet egy nemzetnek, a nép hangulati jellegzetességét; majd kitér a közösségi érzésekre és a magyar ember élethelyzetéből adódó sarkkérdésekre mutat rá. Az individualizmusra, az önfenntartási ösztön lelki alapjaira és megnyilvánulására, a magyar nép vérmérsékletére, hitvilágára, viselkedésére, a patriarchalizmusra és a magyar hibák eredetére.

Az értelmi sajátosságok felmutatásában: a magyar realizmusra, objektivizmusra, megfigyelő készségre, a becsületes-ségre, egyenességre, a »józan okosságra«, világmképére, a nyelv kifejező erejére, a nép képzeletvilágára.

Szól ezután a magyar életfolytatásból! fakadó néhány kérdéstről, melyek a külső világgal kapcsolatosan legbensőbb magatartásáról adnak felvilágosítást.

Dékány István az irodalmi anyag kiválogatásában nem szorítkozik kizárólagosan a fajta szerint is magyar írók műveire, hanem éppen azért, mert az ideális képet kívánja megrajzolni, különösen a XIX. századi irodalmi anyagot teszi vizsgálatá tárgyává. Mint a magyar néplélektani kutatásoknak egyik érdekes és alapos kezdete, munkája a nemzetismeretben módszere szerint is és alapgondolata szerint is érdemes, amelyre a későbbi tudományos lélektani kutatások felépülhetnek, illetve, amelyből útbaigazítást nyerhetnek. Ezért foglalta össze *A magyarság lelki arca* c. könyvében az eddigi lélektani kutatásokat, kimutatván a hivatott és nem hivatott, tehát nem pszichológus kutatók közti különbséget. Módszerét és eljárását *szellemi-nek*

nevezzük, minthogy túlmege a pszichológia körén, amikor a pszichológiai vizsgálati kérdések mellett magyar élethelyzetekből adódó vonatkozásokat is említ műve (16) alapszempontjaiban.

Azért is illik reá ez az elnevezés, mert a magyarság lelki arcát szelleméből, irodalmában kifejezésre jutó közvetlen szellemi magatartásából magyarázza.

Ezzel ellentéte a *szellemtudományos* nemzetábrázolásnak, melyet *Prohászka Lajosnál* (24) látunk azokkal együtt, akik a magyar jellemet és a magyar lélekábrázolást filozófiai spekulációval kívánják megalapozni.

Prohászka a nemzet szellemi arculatát kívánja megmutatni és magyarázni. Eközben mutat rá arra, hogy a szellem a népközösség kollektívjellegi történése úgy, hogy ez a szellem határoolja el magát a kollektívumot és teszi történetivé. Nemcsak a történetiségben mutatkozó szellemvalósulást kell azonban vizsgálni egy népközösség szellemi arculatának a bemutatásánál, hanem a jövőbe tekintést is; ennek alapján: nemcsak teljesítményeit, hanem készségeit is számon kell tartani (24:9), röviden: ideológiai és reális állagát. Egyrészt a közösségalakító eszméket, másrészt: a formákban mutatkozó közösséget. A nemzetismeret és a nemzetábrázolás is ezek szerint: az első esetben, amikor az ideális tartalmakat vizsgáljuk, megmarad a szkematizálásnál; a másik esetben, amikor a nemzetvalósulás konkrét formáit tesszük vizsgálatunk tárgyává, bizonyos helyzetképet nyerünk, amely megmutatja: milyen a jelenben, mit őrzött meg a múltból, mik a közvetlen szükségéi. (24:9.) Az egyik esetben (a konkrét vonatkozások figyelembe vételekor) a nép (nemzet) *magatartása* ad útbaigazítást; a másik esetben (az irracionális, ideális vonatkozások felmutatásakor) a közösség magatartásának (élmény- és kifejezőmódjának) egységes kiinduló pontjához, sajátos jellege hordozójához és mozgatójához: a közösség *formájához jutunk*. (24:12.) E forma jelenti a közösségalakulás belső törvényszerűségeit, amely szerint önvalósulása folyik a történetiségben. E formának funkciója: a sors; és a (nemzetben) közösségben a sorsszerű tényeknek és a közösség objektív szellemének, mint klasszikának a szerencsés összetalálkozása szemlélhető, úgy, hogy a kultúra, mint valamely közösség objektív szellemének vetülete a forma révén jut lét- és történelem meghatározó jelentéshez. (24:18.) A *szabadság* lét- és történelemmagyarázó elve szerint: csak ott lehet a közösségben történő szellemet megközelíteni, ahol a szellem a klasszikában teljesült (24: 23.). Ez a klasszika existenciális, mint-hogy a közösség léttörténetében létezési adottságot jelent.

Ebből a szempontból kiindulva a közösség *jellegét* a *típus-tan* ábrázolásával kell és lehet megragadni úgy, hogy ebben a

tipológiában óvakodunk éppen a klasszikák különfélesége és existenciális jellege szerint az általánosításoktól és az analógiáktól, minthogy minden klasszika más más népi szellem irányában nőtt és más-más helyzetképet tükröz vissza. (24:29).

A népközösség tipológiája *Prohaszka* szerint két irányban szerkeszthető: a sors és a szabadság irányában. Abban, mint sorstípus, a nemzet jellege a történelmiségben szemléltető: ebben, mint kulturtípus, a tér- és időfeletti jelentésében fogható meg. (24:30). E kettő nem külön érvényesül, hanem a *tipus* összekötő jellege szerint egységben, egytörténésben; ami szerint lét- és történésalapjaik is (forma és kultúra, lét és jelentés, az egyszeri és az egyetemes, a történeti és a történetfeletti) egymásravezetéseik dialektikájában érvényesülnek. (24-39..

A községi szellem vizsgálata (tipológiája) ezek szerint szintén kétirányú: egyrészt az objektív szellemre néz (a sorsszerű tényekre) másrészt a szubjektív szellemet veszi alapul (az egyetemeset, az egyszerűt, valósulása benső irányultságát és törvényszerűségeit), így a tipológia két irányú: tényjellegi és szellemtudományi. A tényjellegi, materiális (biológiai) és szellemi (ápriorikus) úgy, hogy a tényjellegi is a közösségmeghatározó szellemi alapok felmutatásában lehetséges.

Ezek alapján a közösség fejlődésében hármasszempont érvényesül: a közösség élettevékenysége, a külső hatások és saját alkotásai. (24: 34).

Prohaszka ezek alapján foglalkozik az egyes típusokkal, mely típusok tulajdonképpen egy-egy népábrázolást rejtenek magukban- Különösen két típust emel ki a többi közül és állít szembe: a vándor és a bujdosó típusát. Az előbbi a németiség jellegzetessége, az utóbbi a magyarságé. A *bujdosó* vizsgálatában éppen ellenkező eredményre jut, mint akár a más újabb kutatások (Karácsony, Boda), akár régebbi hagyományos nemzetábrázolások (Széchenyi, stb.). Amikor az egységes *ősi mithosz* hiányára mutat rá, éppen az ellenkezőjét mutatja be a nemzet egyéniségének, mint amit *Lükő Gábor* materiális néprajzi igazolásában láttunk, hogy t. i. a keleti és ősi életformák mai nyomai ott láthatók a nép kifejezéseiben, alkotásaiban, művészetében és egész életformájában. *Prohaszka* a magyar (bujdosó) kompenzációs jelenségeivel igyekszik alátámasztani elgondolását, kihangsúlyozva az *ábrándozás*, az *irrealitás* (szublimáció), harcban: a böszültség, békében: visszavonás, a hatalmaskodás (úrhatnáság), jogi visszavonás stb. meglétét, ami mind azt igazolja, hogy a bujdosó sorsa tragikus sors. Erre mutat a nemzeti öntudatnak a vallásossággal való sajátos összekapcsolódása, valamint azok a menekülések, melyek a népközösség életében előfordulnak. Ugyanígy: a passzív reziszt-

tencia, a pazarlás, csüggettség, kollektív büntudat, a kultúra vitális és bipoláris jellege stb.

Prohászka alapul a végletek közti hányódást veszi és annak adja meg a filozófiai alapozását a bujdosó rajzában. Elméleti elgondolása éppúgy, mint tartalmi kifejezése nem a hagyományos nemzeti formák szerint történik, hanem az újszerű totalitás-elmélet szerint. Érdekes problémavezetése és a sajátos jellemvonások egységben szemlélete a magyar karakterológiák között kiemelkedik, csak hogy *módszerében* kritikára szorui amiatt, hogy szakít a lélektani kutatás sajátosan kifejlődött eszközeivel és idegen módszert alkalmaz sajátos helyzetünk, tragikumunk kimutatására. Eredményeit tekintve is azt mondhatjuk, hogy az eddigi nemzetismereteink alapján valóban láthatunk bizonyos tragikus vonásokat a magyarság megnyilatkozásaiban és életvezetésében, de nem vagyunk annyira tragikus nemzet, hogy »bujdosók« legyünk, különösen »vándor« szomzedainkkal ellentétben.

Ennek igazolására álljon előttünk a nemzetismeret *exakt vizsgálata*, amely kétségtelenül objektívebb, végsőbb gyökerekig hatolóbb minden eddigi nemzetvizsgálatnál.

5. A lélektani eszmélések újabb irányvonalai azokban a kutatásokban állanak előttünk, melyek lélektani módszerekkel lélektanilag, tehát tényvonatkozások szerint is megállapított rendszert igyekeznek nyújtani.

A nemzetvizsgálatnak tudományos lélektani módjai csak a legújabb törekvésekben bontakoznak elénk, hogy sajátos módszereikkel *exakt* eredményeket adjanak a nemzet nevelése számára.

Idetartoznak azok a törekvések, melyek tesztek segítségével igyekeznek egy bizonyos embercsoport lélektani sajátosságait megmutatni, a neveléslélektan sajátos feladatait felmutató magyar neveléslélektani rendszerek kérdése; a tehetség-térképek szerepének megmutatása és a helyesen szerkesztett tehetség-térképek jelentősége, továbbá: a magyar gyermek fejlődésmenetének bemutatása és végül: a nemzetábrázolás személyiségvizsgálati rendszere, amely külön kérdésszefüg-géssé nőtt *Boda István* munkássága nyomán.

a) A neveléslélektani kutatás magyar feladatait *Baranya! Erzsébet* igyekszik felvázolni tanulmányában. (3.) Különböztet olyan lélektani feladatok között, melyeket az általános lélektan, vagy neveléslélektan old meg és olyan feladatok között, melyek egy nemzet keretében oldhatók és oldandók meg. (3:96.) Ezek a sajátos kérdések természetesen kapcsolatban vannak az általános kérdésekkel, ami a kutatás módszereinek is megadja a közös vonatkozásait. A magyar lélektani kutatás nemcsak egyénnel (nemzettagokkal), hanem kisebb-

nagyobb csoportokkal (tömegekkel) is foglalkozik, ami biztosítja *differenciális-* (individual) és kollektív-pszichológiai vonatkozásait. Emellett a tudománypolitikával is szoros kapcsolatot mutat, amikor eredményeit az felhasználja sajátos céljaira. Kihat a nevelésügy szervezésére és megmenti az egész nevelés- és oktatásügyet az általánosságoktól és formákba merevedéskétől.

Jóllehet *Baranyai* csak az iskolás gyermekekre vonatkozóan mutatja fel a neveléslélektan szerepét az iskolai oktatásban, munkája értékes figyelmeztetés a magyar neveléslélektani kutatás számára.

b) *Ballai Károly* továbbmegy az iskolás keretknél és *ettől* függetlenül a magyar gyermeket veszi vizsgálat alá. Az egyén- és a fajfejlődés szempontjából állítja egymás mellé a 9 éves gyermeket, mint a legjellemzőbb gyermeki életkorban vizsgált egyént a primitív műveltségű felnőtt mellé és mutatja fel a fejlődés vonalát. Arra az eredményre jut, hogy a két vizsgált életkor (gyermek és felnőtt) értelmi színvonala lélektani vizsgálatok szerint megegyezik. (1:15.)

Ballai kapcsolatosan a magyar gyermek testi kifejlődési menetének vizsgálatával mutat rá a magyar gyermek lélektani sajátjaira, minthogy a gyermek szellemi fejlődése összefügg a testi fejlődéssel. Ezért látja szükségesnek a gyermek testi fejlődésének skáláját megállapítani, hogy a testi és értelmi fejlődés menet egymásravonatkoztatásával, egymást kiegészítésével pozitív eredményekhez jusson. Alapos munkájában a magyar gyermek kephal-indexét nézi és veti egybe tájak szerint a felnőtt magyarokéval. A gyermeklélektani kutatások eddigi eredményeire Vonatkozólag is ad felvilágosítást; nemkülönbön módszereire.

Módszer szempontjából az eddigiektől eltér abban, hogy a magyar gyermek egyéniségének rajzában a felnőttek egyéniségét veszi alapul és abból elemzi ki az egyéniséget összetevő elemek eredetét. (1:64-77.) Vizsgálatában a gyermek játékát, meseszeretét, esztétikai érdeklődését, érzelmi, értelmi fejlettségét, erkölcsi beállítódottságát tartja szemelőtt, hogy e szempontok szerint rajzolja meg a magyar gyermek jellemét. Sok esetben *Nagy László* gyermeklélektani munkásságára épít, aki *Éltes Mátyással* együtt úttörő ebben a tekintetben a magyar pedagógiai irodalomban.

A magyar gyermek jellemrajzában ugyanazokat a vonásokat véli feltalálni, melyek a felnőtt magyarokban is megvannak. Érzésvilágát, értelmi körét, érdeklődését, viselkedését ugyanazok a vonások jellemzik, amelyekkel a felnőtt magyaroknál találkozunk.

A magyar gyermeklélektani tanulmányok *Ballai* munkás-

ságával jutottak kibontakozáshoz, noha még mindig csak a kezdetet jelentik ezen a téren az ő munkái.

c) Megpróbálták tesztek segítségével megvizsgálni és meg-
 ájapítani a magyar ember jellemét. Ezen a téren a szege ui
 Ferenc József Tudományegyetem Pszichológiai Intézete tett
 lépéseket. Ugyancsak ez van alkalmazva *Illyés Gyula: Lélek és
 kenyér* c. könyvében is. Azt mondhatjuk erre vonatkozólag, hogy
 a tesztek segítségével való nemzetvizsgálatok nem az elgon-
 dolások téves jellege miatt nem vezettek eddig *exakt* és *po-
 zítív* eredményhez, hanem a megfelelő tesztek hiánya miatt.

Kétségtelen, hogy a vizsgálati eljárás is különös meg-
 gondolásokra kell építsen, mert a lehetőség és a vizsgálati cél-
 kitűzés sajátos módszert; eljárást kíván.

d) Ugyanigy áll a *tehetségtérképek* kérdése, melyek a nem-
 zetismeretnek csak nagyon részleges vonatkozásait ölelik fel.

Eddigélé két tehetségtérkép ismeretes a magyar viszony-
 latoknak megfelelően: a *Somogyi Józsefé* és a *Hantos Gyuláé*.
 Ezeknek a térképeknek az a szerepük, hogy a tájegységek
 hatását mutassák fel a nemzet szellemi értékeinek a tükrében.
 Amint a faj vizsgálatában az egyes rasszcsoportok megoszlá-
 sától függ a nemzet rasszbeli értéke, úgy a tehetségtérképek-
 ben a nemzeti egyéniségeknek a tájegységek szerinti értéke-
 lése áll előttünk. Azonban egy nemzetábrázolásban sem kielé-
 gítő az analógiák kimutatása, s így ebben a vonatkozásban is
 csak részleges vállalkozást láthatunk nem is szólva a nemzeti
 egyéniségek értékrendjének relatív jellegéről.

e) A nemzetábrázolások és a nemzet egyéneinek lélektani
 vizsgálata szükségképpen fejlődött a személyiségvizsgálati rend-
 szer felé, hogy ne csak faji kifejlés szerint, hanem azon elin-
 dulva, *lélektani* vizsgálatokkal is megállapíthatók legyenek a
 magyarság exakt vizsgálatának eredményeiként a magyar sze-
 mélyiség végső, biopszichés jegyei.

Ez a vizsgálati mód *Boda István* lélektani »magyarsága-
 vizsgálatában érvényesül és éri el a tudományos rendszerezést.

Boda István vizsgálatában a magyar személyiséget veszi
 alapul. Ennek megfelelőleg vizsgálati módszere is a személyi-
 ségvizsgálatok körébe tartozik. Lélektani személyiségen az egyén
 összes lelki, pszichés jegyeinek legáltalánosabb és legtágabb,
 »legjelzőtlenebb« összefoglalatát érti. (9:3.) Ezzel elkülönül és
 elmélyül minden külsődleges viselkedési, vagy akár tempera-
 mentumbeli sajátlagosságokban való érvényesüléstől és az egyén
 legvégsőbb konstitúciós és strukturális alapozására figyel. Több
 a *személyiségtan* a karakterológiánál, minthogy ez csak egy
 külsődleges, illetve részleges vonatkozásait adja elő a teljes
 személyiségnek: a személyiségtan pedig magát a teljes sze-
 mélyiséget vizsgálja. Az általánosságok szerint a karakterológia

— úgymond — tágabb jelentőségű fogalom, de éppen részleges jellegzetességei miatt egyben szűkebb is minden teljes személyiségvizsgálatnál. A lélektani személyiségkutatás, mint az egyedüli tiszta alapozású tudomány azt az eljárást jelöli, mely a sajátos lelki személyiségre vonatkozólag a legáltalánosabb, leggazdagabb és legmélyebb vonatkozású. (9:7.) Ez a vizsgálat csak akkor teljes érvényű, ha . . . számot vet az összes legfontosabb személyi jegycsoportokkal és a lehetőség szerint mind a három (személyiségi) réteg átvizsgálására képes.«

A személyiség szerkezetét tekintve, *Boda* ugyanis három egymásfőlé alakult réteget különböztet meg: (*felszíni*) az objektív pszichés tevékenység területei, (*középső*) aktuális dinamikus iránytjelzők és *mély* réteg (*alkati-örökletes*: konstitúciós határozományok).

Ezek szerint a *személyiségvizsgálati módszereknek* is több fajtát említi így: a megfigyelést (önmegfigyelés és mások megfigyelése; viselkedések és teljesítmények megfigyelése), az exakt objektív pszichotechnikai vizsgálatokat, a vizsgálati személyek irányított megfigyelését (idetartoznak: a szubjektív önábrázolások, vallomások, kérdőívek).

Minthogy a személyiségfogalom nála nem a valóságtól elvonatkoztatott, hanem bio-pszichés organizmus, a személyiségvizsgálat is szakít minden elvonatkoztatott spekulációval és magukkal a tényekkel, azok egymásravezetkezésével, a legvégsőbb jegyekre való redukálásával foglalkozik. Ezért a *személyiség végső biopszichés jegyeinek* a tárgyalásában a személyiségkutatás legfelsőbb feladatául a következőket tűzi ki: 1. a lelki személyiség jegyeinek kielégítő teljességükben és kellő élességgel való elkülönítését, 2. a jegyeknek az áttekinthetőség kedvéérti rendszerezését, 3. a személyiségjegyek egymásközi viszonyulásának és viszonylatainak tisztázását, 4. a személyiségjegyeknek a legvégsőbb jegyekre való redukálását, amelyek a) általános biológiai szempontból is végső determinánsokat jelentenek, b) a szomatikus megalapozottságra vonatkozó feltételek szerint is kielégítőek legyenek; 5. végül a gyakorlat számára oly tipológiai osztályozás felállítását, mely az eddigi típusosztályozásoknál végsőbb és mélyebb alapozások szerint számotvethessen az egyének közti különbözőségekkel anélkül, hogy túlságosan részletezővé és bonyolulttá válnék. (8:4).

Ennek alapján a személyiség végső biopszichés jegyei: 1. általános jegyek csoportja, 2. az egyén önmagával szembeni beállítódásának végső biopszichés determinánsait jelölő csoport, 3. az egyén életet alkalmazkodásának kényszerétől aktualizált pszichés jellegzetességeinek egymásközi dominanciavi-szonyait meghatározó csoport. (»Én — Nemén« problémája), 4-5..csoport: a speciális jegyek csoportja: a sajátos érzékek, képes-

ségek stb. végső determinánsaiból és az egyéni fejlődésjellegzetességekből álló csoport. (8:25-26).

Vizsgálati módszerül a kérdőíves módszert alkalmazza, amelynek segítségével elég *exakt* személyiségvizsgálati eredményre jut.

A magyar személyiségvizsgálatokra támaszkodva a magyarságfogalom tisztán lélektanilag értelmezve hármasszintűt mutat: 1. azt a legszűkebben értelmezett magyarságfogalmat, amelyik szerint lélektani szempontból magyar csak az, aki a biológiai leszármazás szerinti magyar egyének lelki jegyeivel, (tehát nemcsak a magyar temperamentumnak, vagy a magyar gondolkodásmódnak, »észjárásnak«, vagy a magyar érzelmi világnak, vagy a magyar törekvés jellegzetességnek stb. jegyeivel külön-külön, hanem mindezekkel egyszerre) és általában az egész, jellegzetes és jól meg is határozható magyar eszméleti, akció- és reakció móddal, életbeállítódással és tényleges életvezetéssel bír. Úgy mond, hogy ilyen teljessége a személyiségjegyeknek csak a fajilag is magyar egyénektől várható, noha elvi lehetősége nincs kizárva annak, hogy nem magyar származású egyén is bírhatson ezekkel a fajilag magyar származású egyéneket jellemző jegyekkel. 2. Tágabb értelmezés szerint magyarnak tartja azt: aki legalább azokkal a személyiségjegyekkel bír, amelyek a fajta szerint való magyarokra általában jellegzetes személyiségi jegyek leglényegesebbjeiül tekinthetők. 3. Legtágabb értelmezés szerint: magyarnak ítéltető az, aki a fajta szerinti magyaroknak azokkal a pszichés jegyeivel bír, amelyek a magyar nemzeti állami közösség egyetemes és általános szempontjaiból a leglényegesebbek. (8:10-11.)

Boda nem elégszik meg csak általánosságban meghatározni a »magyarsághoz« tartozás pszichés határozmányait, hanem vizsgálati eljárásában a nevelés és nevelhetőség szempontjai szerint foglalkozik a magyar alkalmazkodás problémájával, mint a magyar életvezetés leglényegesebb pszichés vonatkozású kérdésével. Arra az eredményre jut említett vizsgálataiban, hogy a magyar képes egy magasrendű alkalmazkodásra, melyet éppen *Boda* vizsgálatai igazolnak, mely vizsgálatok a biopszichésen végső, örökletes konstitúciós meghatározottságú szükséglet és képességrétegekre, valamint az elsődlegesen természetes érdeklődés-, figyelem- és törekvésalapokra, a sajátosan magyar temperamentum- és aktivitásbeli, értelmi, hangulati, érzelmi és morális jellegzetességekre, a saját magával és a »nem-én« különböző köreivel kapcsolatos beállítódásoknak a különöségeire vonatkoznak. (10:9). Úgy mond: »... legyen bár felnőtt magyarjaink közléte nem egy tekintetben megromlott és gerinctelenné süllyedt« ... és talán fel-

nőtt, gyanakvóvá és bizalmatlanná vált parasztjaink jórésze is különféle gyengeségek viselője: »a magyar fajtajelleg mint örökletes adottság, nem változott meg gyökeresen: a magyar gyermek és a magyar ifjúság változatlanul mutatja a magyarság átörökölt természetes-gátolatlan spontánságú, egészséges temperamentumú, bátor és egyenes lendületű, különös érzelmi komolysága, józan értelmiségű, etikailag sajátosan magasrendűen bizó életerejét.« (10:9-10).

A magyar személyiség főjegyei c. füzetben az alkalmazkodás kérdésével felvetett újabb problémák megoldása végett *Boda* is megrajzolja a magyar lelkiséget. A sajátosan magyar személyiségjegyek kimutatásával a sajátosan magyar személyiségre általában jellegzetes lelki jegyekről ad összefoglaló képet (12), hogy »A magyar személyiség nevelése« és a »Sajátosan magyar személyiségjegyek nevelői befolyásolása« c. dolgozatokban bemutassa a sajátos jellegzetességeknek megfelelő nevelés útjait.

Boda magyar személyiségvizsgálatai a nemzetismereti eszmélések legújabb, legtárgyilagosabb és legtudományosabb módját mutatják meg. Bár vannak egyoldalúságai, mint a kérdőíves módszer mindenhatóságába vetett feltétlen hit, a magyar lélek- és személyiségábrázolás terén tartalmi és formai tekintetben is a legmagasabb helyen áll. Elvi megalapozás szerint a legelvontabb, gyakorlati érvényesítés szerint a legexaktabb. A magyar lélektani kutatás szükség szerint fejlődött ebbe az irányba, hogy kielégítse a nemzetnevelés lélektani igényeit s ugyanakkor mégse vesszen el sem az általánosítások, sem a részvonatkozások hálójában.

6. Ezekben a részekben nem annyira teljességre törekedtünk, mint annak az összefüggésnek a felmutatására, amely a nemzetnevelés egész- és részproblémái között van. Az volt a kérdés, hogyan helyezkedik el a nemzetnevelés keretében a pszichológia, mint tudomány és a pszichológiai megismerés, mint gyakorlati tevékenység. Mikor ezekre a kérdésekre mutattunk rá az egyes pedagógiai és pszichológiai (nemzetismereti) kérdések tárgyalásában, nem újszerű kívánalmaknak tettünk eleget, hanem lényegében a nemzetnevelés generálisan jelentkező determinációja szerint osztottuk be a nemzetismeret, a jellemlátás és a bio-pszichológiás vizsgálatok rendjét.

Imre Sándor a *neveléstudomány magyar feladatainak* a tárgyalásában utal dolgozatunk tárgyalt vonatkozásaira, csak hogy ő nem csupán a pszichológiai kutatásokat taglalja be a nemzeti nevelés szolgálatába, hanem a nevelésügyi állapotrajzok felvázolásával a nemzet nevelésének tájankénti, vagy falunkénti, vagy más szempontok szerinti rendezésével a nevelés körülményeinek felmutatását kívánja.

Ebben az állapotrajzban kap helyet a szociális körülmények ismerete, a nevelés egyéni vonatkozásainak a kellő értékelése; a gyermek pszichológiás tulajdonságai.

Az így átgondolt nevelési állapotrajzok az egyetemesség szempontjából, tehát a nemzet nevelése szempontjából jönnek számításba úgy, hogy amikor az egyéni sajátosságokra mutatunk rá, ugyanakkor az egészet tartjuk szemelőtt és az egész általános kérdéseivel az egyéni vonatkozásoknak is helyet biztosítunk. Az a fontos, hogy a nevelés szempontjából a közös feladatokat lássuk meg. Azonban közben figyelniünk kell a különböző részegésekre is. Pl. ha a nemzet önismeretének kérdését vizsgáljuk, nemcsak a nemzetegész jellemrajzát adjuk, hanem számolunk a kialakult társadalmi viszonyokkal és azokat beillesztjük e szempontból is a nemzetegész keretébe, (ím.: 109.)

Ebből következőleg azt a következtetést vonja le a neveléstudomány magyar feladatainak felmutatásában, hogy a neveléstudománynak tisztázni kell: a) a magyar növendék testi és szellemi alkatának és állapotának megfelelő nevelői eljárás mibenlétét és határait; b) a nevelés menetének elrendezésében figyelni kell arra, hogy a testi és szellemi fejlődés minket jellemző lépéseivel megegyezzen; c) valamint tisztázni kell azt is, hogy a köznevelés milyen szervezete elégítheti ki az egész nemzet minden részének nevelői szükségletét. (Im.: 111.)

Ebből a szempontból a nemzetnevelésben jelentős részt nyerne a nevelés általános elvi kérdései mellett nemcsak a sajátos neveléstörténet, hanem *azok* a vizsgálatok is, melyek részint a nemzet egyéniségét, részint ennek körében bizonyos körülhatárolt egységek jellegzetességeit vizsgálják. így: az általános és alapvető nemzeti jellemvizsgálatok külső viselkedési és benső öröklött konstitúciós stb. jegyek szerint; a nemzet különböző tájegységeinek vizsgálatai; a magyar nép viselkedési, eszméleti és szomatikus, valamint biológias vizsgálata; ennek körében a fajta szerint is magyar gyermek értelmi és szervezeti (felépítettségi) vizsgálatai; valamint a fajta szerint is magyar biopszichés végső jegyeinek megállapítása exakt módszerekkel stb.

Ezek mind részletkérdéseknek látszanak a nemzetnevelés nagy és átfogó mivoltából következőleg, de maguk részletjellegiségével is fontos és alapvető kiindulásai a nemzetnevelésnek, mint gyakorlati tevékenységnek. De a nemzetnevelés rendszereinek kialakításában is szerepük van, mert egyben jelentik a nemzet egyéniségével való számotvetést, amelynek fgyelemben vételével sajátos nevelésrendszer alakulhat ki egy nemzet élettörténének irányítására. Így alakult ki *Imre Sándor* rendszere, aki éppen e szempontok érvényesítésével az első

sajátos neveléstudományi rendszer kialakítója.

Az általános neveléstudomány tükrében sem elszigetelt az ilyen tevékenység és az így kialakított rendszer, minthogy általánosságban elképzelt ember tényleg nincs (amint *Boda* megállapítja), hanem az egyes emberek, ezeknek alakulatai, kisebb-nagyobb csoportosulásai együttvéve adják az egész emberiséget.

A nemzetnevelés és ennek részfeladatai a neveléstudomány általános kérdéseivel korrelációban vannak, úgy, hogy az általános elméleti alapozások érvényesek a nevelés sajátosan kialakult formáiban és a neveléstudomány sajátosan kialakított rendszereiben; ugyanakkor a sajátos problémaösszefüggések is értékesek az emberiség egyetemes nevelési szolgálata és neveléstudományi kérdései szempontjából.

Dolgozatunkban e kettős vonatkozás felmutatására igyekeztünk.

Összefoglalás. A nemzetnevelés a neveléstudománynak egyik sajátos része, mely a nemzettest fejlődésbeni segítésére figyelembe veszi a nemzetegész összes nevelési lehetőségeit s érvényesülésében a nemzet önkörében való nevelése által szolgálja az egyetemes emberi fejlődést.

A neveléstudománynak ez az individuális és szociális vonatkozásokat egyaránt tartalmazó rendszere a nevelésfejlődésben hosszú utat tett meg, míg maga az elméleti és a gyakorlati problémaösszefüggések szerint általános (értékelmélet!) filozófiai és a konkrét tényismereteket hasznosító nemzetneveléstudományi eszmélés a neveléstudomány történetében felmutatható volt.

A nemzetnevelés elméleti megalapozásában életes vonatkozásai és világnézeti problémaszálai szerint tisztázni kell politikai jellegét, minthogy a nemzet kifejtése és jövő élete szolgálatában bizonyos politikumot is tartalmaz. Azonban nem merül el a propaganda és a változó politika világában, hanem a politikai gondolkozást változtatja nevelőivé, aminek végső eredménye: a nevelőpolitika fogalmának neveléstani jelentésében van.

Az alapot természetesen a pedagógiai értelmezésű nemzetfogalom adja az így kifejtett és értett neveléstudományi problémaösszefüggéshez. A nemzet ebből a szempontból nemcsak közjogi, biológiai, szellem-erkölcsi, kulturális egység, hanem mindezeket magában foglaló eszmei valóság úgy, hogy öneszméje projiciumai a való élet talaján a személyi és közös-

ségi tárgyalapok kifejtésében bontakozik ki. Továbbmenőleg: a nemzet az az individuális kötöttséggel szociális és szociális meghatározottsággal egyéni (tehát sajátos) alakulat, mely képes az egyén számára az egész emberiséget jelenteni s mégis egyéneit is számbavevő nevelés- és nevelőközösség.

A közösségi nevelési formák tárgyalásában ezért kell túltekinteni az általános értelmezés szerinti szociális nevelésnél (szociálpedagógia), melynek részmegnyilatkozásai: az állampolgári, társadalmi, egyházi nevelés, hogy ezeken felül és ezeket is magábanfoglalóan, ezek értelmező és jelentést adó szintézise legyen.

Ezért különböztetni kell a *nemzeti-* és a *nemzetnevelés között* is, minthogy a nemzeti csak azt a módot jelöli, amely szerint a nevelés egy nemzet körében sajátosan folyik; a nemzetnevelés pedig nem más, mint magának a nemzetközösségnek az öntörvényei, önlehetőségei és öneszményszerinti kifejtése.

A magyar neveléstörténetben e kifejtés első pedagógiai vonatkozásai a spontán megjelenésű és a nemzetfejlődési szükségletekre támaszkodó gondolatrendszerekben van, melyeken hagyományosan épült ki a nemzetnevelés, mint nevelélméleti rendszer a különféle értékelési beállítódottságok szerint; mint tisztán módszertani, személyiségelvű, általános nevelésmaghatározó, sorsszerű tényekre építő, etikai és kultúrfilozófiai megalapozású, valamint kultúrpolitikai érvényesülésű közösségi nevelésforma.

Ebből következőleg a nemzet hagyományaira épít nemcsak nevelésvonatkozásai szerint, hanem a nemzet hagyományos életvezetése szerint is; közösségeszméjét fejt ki és közösségtudata kiépítésében éppen sajátos közösségi életébe iktat be. Minthogy minden nemzetnek más-más közösségeszméje és így más-más közösségtudata van, a nemzetnevelés is csak egy-egy nemzet külön körében érvényesülhet. A köznevelés szervezésében ezért nem lehet szkematizálni.

A nemzetnevelésben a tárgyi alapokat a nemzet helyzetének és egyéniségének az ismerete adja, minek megállapítása a pszichológiai vizsgálatok feladata.

A nemzetismeret és a nemzetábrázolás szempontjából ismét egy nemzetismereti kifejlődési folyamattal kell számolnunk és minden nemzetismeretben figyelnünk kell a hagyományosan kialakult nemzetábrázolási formákra.

Ezek közül a nemzetismereti formák közül különösebb jelentőségük a népkarakterológiaiaknak van, melyeknek eredete a magyarság élettörténetében már spontán jelentkezés szerint aXVII. rendszeres eljárás szerint a XIX. század közepéig megy vissza. Fejlődési menetében átment az intuitív nemzetismeret, az

antropológiai természettudományos, néprajzi formákon, míg a legújabb időkben eljutott az *exakt* személyiségvizsgálati rendszerhez, amely nemcsak leírólag, hanem a végső konstitúciós biopszichés határozmányok szerint is objektív eredményeket kivan adni a nemzetnevelés számára. Mint részletkérdések említhetők: a faji alapozású gyermektanulmányok, amikor is nemcsak a gyermek lelkivilágára, hanem a bizonyos fajú gyermek fejlődésmenetének megállapítására vonatkozik a lélektani vizsgálat. Továbbá: idetartozik az ú. n. tehetségterképek kérdése, melyek csak általános szempontokat adnak relativ értékeléseik szerint az egyes tájegységek nevelőjellegének megállapítására.

Ezek a vizsgálatok, bár módszereik szerint külön-külön érvényesülnek, mégsem öncélúak, hanem a nemzetnevelés szolgálatában fontos részei a nemzetnevelésnek.

A nemzetnevelés tehát egyrészt a neveléstudomány érték-elméleti, metafizikai; legvégsőbb szellemi vonatkozásait nézi, másrészt a pszichológiai megismerések szerint a legkonkrétabb valóságvonatkoztatásokra néz; s e kettős jelleg szerint elméleti és alkalmazott pedagógia.

IV. Die pädagogischen und psychologischen Grundfragen der Nationerziehung

Die Nationerziehung ist ein eigenartiger Teil der Erziehungswissenschaft, der, um dem Nationkörper in seiner Entwicklung behilflich zu sein, sämtliche Erziehungsmöglichkeiten der Nationganzheit in Betracht zieht und, indem er sich zur Geltung bringt, durch Erziehung der Nation im eigenen Kreise der allgemeinen menschlichen Entwicklung dient.

Dieses System der Erziehungswissenschaft, das individuelle und soziale Beziehungen gleichmässig enthält, legte einen weiten Weg in der Entwicklung der Erziehung zurück bevor in der Geschichte der Pädagogik ein nationerziehungswissenschaftliches sich Besinnen, das durch theoretische und praktische Problemzusammenhänge allgemeine (werttheoretische), philosophische und konkrete Tatsachenkenntnisse verwertet, nachweisbar wurde.

In der theoretischen Begründung der Nationerziehung müssen wir, laut ihrer Lebensbeziehungen und Weltanschauungsfäden, ihren politischen Charakter klarlegen, nachdem diese, im Dienste der Entwicklung und des künftigen Lebens der Nation, auch ein gewisses *Politikum* enthält. Sie versinkt jedoch nicht in der Welt der Propaganda und der stets wechselnden Politik, sondern macht das politische Denken zu ihrem Erzieher und dessen Endergebnis ist in erziehungswissenschaftlicher Bedeutung des Begriffes die Erziehungspolitik.

Den Grund zum so dargelegten und verstandenen erziehungswissenschaftlichen Problemzusammenhang bietet selbstverständlich der pädagogisch gedeutete Nationsbegriff. Die Nation ist, aus diesem Standpunkte aus betrachtet, nicht nur eine gemeinrechtliche, biologische, geistig-moralische, kulturelle Einheit, sondern eine, all dies in sich enthaltende ideale Realität, so dass die Projektion ihrer eigenen Idee sich auf dem Boden der Entwicklung der personalen und gemeinschaftlichen Objektengründe entfaltet, Weiterhin: die Nation ist eine mit individueller Gebundenheit soziale und mit sozialer Bestimmtheit individuelle (also eigenartige) Formation, die imstande ist, für das Individuum die Gesamtmenschheit zu bedeuten und ist

doch eine Erziehungsgemeinschaft, welche auch ihre Individuen Betracht nimmt.

In der Behandlung der gemeinschaftlichen Erziehungsformen muss man deshalb über den allgemein gedeuteten Sinn der sozialen Erziehung hinausblicken (Sozialpädagogie), deren Teilerscheinung die staatsbürgliche, gesellschaftliche, kirchliche Erziehung ist, — damit darüber hinaus eine all dies in sich zusammenfassende, deutende und bedeutende Synthese entstehe.

Deshalb muss man auch Unterschied machen zwischen der *nationalen Erziehung* und der *Nationserziehung*, da das »Nationale« nur die Weise bedeutet, laut welcher die Erziehung im Kreise einer Nation vor sich geht; hingegen ist die Nationserziehung nichts anderes, als die Entfaltung der Nationsgemeinschaft, laut ihrer eigenen Gesetze, eigenen Möglichkeiten und eigenen Ideale.

In der ungarischen Erziehungsgeschichte sind die ersten pädagogischen Beziehungen dieser Erläuterung in den Gedankensystemen, die spontan erscheinen und sich auf die Bedürfnisse der Nationalerziehung stützen, auf denen sich die Nationalerziehung traditionell aufbaute, als auf einem erziehungstheoretischen System, laut verschiedener Wertungseinstellungen; als rein methodischer, personalitätsprinzipieller, allgemeiner Erziehungsfaktor, ist sie eine auf Schicksalsstatsachen erbaute, ethisch und kulturphilosophisch begründete, sowie kulturpolitische gemeinschaftliche Erziehungsform.

Aus diesem geht hervor, dass sie auf die Traditionen der Nation baut, nicht nur infolge ihrer Erziehungsbeziehungen, sondern auch laut der traditionellen Lebensführung der Nation; sie entfaltet ihre Gemeinschaftsidee und im Aufbau ihres Gemeinschaftsbewusstsein schaltet sie in ihr eigenartiges Gemeinschaftsleben ein. Nachdem eine jede Nation eine andere Gemeinschaftsidee und so auch ein anderes Gemeinschaftsbewusstsein besitzt, kann auch die Nationalerziehung nur im eigenen Kreise einer Nation zur Geltung kommen. In der Organisierung der Gemeinschaftserziehung kann man also nicht schematisieren.

In der Nationalerziehung bietet die Kenntnis der Lage und der Individualität der Nation die Objektengründe; deren Feststellung gehört zur Aufgabe der Psychologie.

Vom Standpunkte der Nationkenntnis und der Nationardarstellung aus betrachtet, müssen wir wiederum mit einem Entwicklungsfortgang der Nationskenntnis rechnen und müssen die traditionell geformten Nationsdarstellungen beobachten.

Aus diesen Nationskenntnisformen haben die Volkscharakterologien eine besondere Bedeutung, welche in der Le-

bensgeschichte des Ungartums, laut spontanem Erscheinen bis zum XVII. Jahrhundert, laut systematischem Vorgehen bis zur Mitte des XIX. Jahrhunderts zurückgreifen. In ihrem Entwicklungsgang ging sie durch die anthropologischen, naturwissenschaftlichen, ethnographischen Formen, bis sie in den letzten Zeiten zum exakten Persönlichkeitsprüfungs-System gelangte, welches nicht nur deskriptive, sondern auch äusserste konstitutionelle, auch laut biopsychischen Bestimmungen objektive Ergebnisse für die Nation zu geben wünscht. Als Teilfragen können wir erwähnen: die Kinderstudien, auf rassistischer Basis, wo die psychologische Untersuchung sich nicht nur auf die Seelenwelt des Kindes, sondern auch auf die Feststellung des Entwicklungsganges von Kindern einer gewissen Rasse bezieht. Weiters gehört hierher die Frage der sogenannten Talententdecken, die nur allgemeine Standpunkte, laut ihren relativen Wertungen, geben zur Feststellung des Erziehungscharakters einzelner Gegenden. Diese Untersuchungen — obzwar sie ihren Methoden nach separat und einzeln zur Geltung kommen, sind doch nicht Selbstzweck, sondern stehen im Dienste der Nationenerziehung, sind wichtige Teile der Nationenerziehung.

Die Nationenerziehung betrachtet also einerseits die werttheoretischen, metaphysischen, letzten Endes geistigen Beziehungen der Erziehungswissenschaft, andererseits, laut psychologischen Erkenntnissen die konkretesten Realitätsbeziehungen; im Sinne dieses doppelten Charakters unterscheiden wir theoretische und »angewandte« Pädagogie.

VII. Irodalom.

I. rész.

1. *Barankay Lajos*-. Nemzet és műveltség, Magy. Paed. 1936, 45. évi. 7-8. sz.
2. *Bartók (málnási) György*: Faj, nép, nemzet. Szellem és Élet 1949, Szeged, 10. sz. 3. Az »Eszme« filozófiai vizsgálata, Bp. 1930, Értekezések a filozófiai és társadalomtudományok köréből, III. k. 9. sz.
4. *Boda István*: A nevelői célkitűzések problémájához, Berlin, 1926. Veri, Ludw. Woggenreiter (Magyar osztály). 5. A magyar személyiség nevelése. Kincs E. Nagy F.: Új magyar nevelés c. könyv, Bp. 1942, Mefhosz. 6. A magyar nevelői eszmény és a hazánkban élő emberfajták. Új élet felé 6. szám, Studium. 7. A magyarság, mint lélektani kérdés. Nagy. Pszich. Szemle, 1940. évf. 1—4. szám és Új élet felé, 9. füzet.
8. *Böhm Károly*: Az értékelmélet feladata és alapproblémája, Bp. 1900. Értekezések a bölcséleti tudományok köréből, III. k. 4. szám.
9. *Deák Gábor*: A nemzetnevelés neveléslélektani vonatkozásai. Néptanítók Lapja, 1942. évf. 15. sz. 729-735. lap.
10. *Dewey*: The school and society, 1900, II. kiad. Fordította *Özoray*, 1912, Lampel.
11. *Felméri Lajos*: A neveléstudomány kézikönyve, Kolozsvár, 1890, Ajtai.
12. *Gelel József*: Nemzetnevelés, Kolozsvár, 1942, szentgericei Jakab Jenő kiad. 13. Merre Haladjunk? Bp. Atheneum.
14. *Hoernle*: Grundfragen der proletarischen Erziehung, Berlin, 1929.
15. *Imre Lajos*: A falu művelődése, Bp. 1922, Studium.
16. *Imre Sándor*: A nevelés sorsa és a szocializmus, Bp. 1920, Stark F. és fia. 17. A nemzetnevelés, Budapes-Kolozsvár, Ajtai, 1912. 18. Gróf Széchenyi István nézetei a nevelésről, Bp. 1904, Politzer Zs. és fia. 19. Széchenyi és a magyar nevelés jövője, Rp. 1932. A magyar nevelés körvonalai c. kötetben 88-54 lapok. 20. Pedagógia és politika. U. o. 82-93. lapok. 21. A személyiség kérdése, Budapest, 1926. 22. A neveléstudomány magyar feladatai, Szeged 1935, Városi Ny. Acta

Tom. VI. Fase 1. 23. Neveléstan, Budapest, 1923, Studium. 24. Népiskolai neveléstan, Budapest, 1932, Studium, 25. Háborús élet, megújhodás, nemzetnevelés, Budapest, 1942, Studium.

26. *Joó Tibor*: A magyar nemzeteszme, Bp., Franklin.

27. *Karácsony Sándor*: A magyar észjárás és közoktatás-ügyünk reformja, Budapest, 1939, Exodus.

28. *Kemény Ferenc*: Népjélem a nevelés és oktatásügyben, Budapest, 1936, Sárkány nyomda.

29. *G. Kerschensteiner*: „ Der Begriff der staatsbürglichen Erziehung, Leipzig, 1910, Verl. Teubner.

30. *Kincs. E. Nagy F.*: Új magyar nevelés, Budapest, 1942, Mefhosz.

31. *Kiss Tihamér László*: Gondolatok nemzetnevelésünk szervezéséről, Nev. Ü. Szemle, 1941, 5—6. sz.

82. *Komis Gy*: Értékelmélet és pedagógia, Budapest, 1914.

33. Századunk tudományának szelleme, Bp., 1942, Franklin.

34. *Mákkai S.*: Magyar nevelés, magyar műveltség, Budapest, 1937, Révai.

35. *Miklóssy I.*: Nemzetnevelés, Budapest, 1919, Szt. István Tájs.

3.6. *Mitrouics Gy.*: A neveléstudomány alapvonalai, Debrecen, 1933, Csáthy. 37. Nevelésügyi feladataink a háború után, Magy. Paed. 1922, 1-2. sz. 38. A nemzeti közszellem bölcséleti alapjai, Debrecen, Városi Nyomda, 1910,

39. *Molnár Oszkár*: Neveléstörténet, Budapest, 1929.

40. *Noszlopi L.*: Magyarrá nevelés, Magy. Paed. 1936, 45. évf. 1—3. sz.

41. *Prohászka Lajos*: Az oktatás elmélete, Budapest, 1937, Ped. Szaki. 2/a, 42, Vándor és bujdosó, Bp., 1941, Danubia.

43. *Schneller I.*: A nemzeti nevelésről, Bp., 1902, Athenaeum, különlenyomat.

44. *Somogyi «/.*: Fafiság és magyar nemzet, Bp., 1941, Egy. Nyomda.

45. *Tettamanti B.* A nemzetnevelés, Csel. Isk. 1041,5—7. sz. 46. Nevelés és élet, Nev. Ü. Szemle, 1941, 9—10. sz.

47. *Ujszászy Kálmán*: A falunevelés szellemi alapjai, Sárospatak, 1938.

48. *Várkonyi Hildebrand*: Bevezetés a neveléslélektanba, Bp., 1937, Orsz. Középpisk. Tanáregyesület kiad.

49. *Weszely*: Bevezetés a neveléstudományba, Bp., 1932, II. kiad., Eggenberger. 50. Legújabb áramlatok a neveléstudomány terén, Bp., 1931.

51. *Wieder Gy.*: Imre Sándor 40 éves tanári működésének jubileuma, Nev. Ü. Szemle. 1941, 155. k. 52. Ernst Krick népi-politikai nevelésmélete, Bp., 1940, közl. a szegedi Ferenc József Tud. Egy. Ped.-Lélektani Intézetéből.

II. rész

1. *Barankay Lajos*: Kölcsey nemzetnevelői eszméi. Magy. Paed. 1938, 47. évf.
2. *Boda í.*: A magyarság, mint lélektani kérdés, Új élet felé, 9. sz. Studium.
3. *Bethlen Miklós*: Önéletleírása, Pest, 1888.
4. *Dékány István*: Széchenyi eszméi pedagógiánkban. Magy. Paed. 1911, 20. évf. 353—355. lap.
5. *Bíró Eötvös József*: A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az álladalomra. Bécs, 1851. 6. Beszédek 1840-70-ig, Budapest, 1886. 7. Képviselőházi beszédek, Budapest, 1870. 8. Levelek: 1870 dec. 30. 9. Kelet népe és a Pesti Hírlap, Budapest, 1841. 10. A reform, Budapest, 1868. 11. A falú jegyzője. 12. Képviselőházi beszédek: 1870 febr. 25-én. 13. Beszédek I-II-III. k. 14. A nővérek.
15. *Ferenczy Z.*: Báró Eötvös József 1813-71, Budapest, 1903.
16. *Gyalui Farkas*: Apáczai Cseri János életrajzához és műveinek bibliográfiájához, Kolozsvár, 1898.
17. *Halasy Nagy József*: A nemzetnevelő Széchenyi. Nev. Ü. Szeml. 1941. évf. 9-10. szám.
18. *Hegedűs I.*: Apáczai Cseri János pedagógiai munkái, Budapest, 1889.
19. *Imre Sándor*: Apáczai Cseri János. Ünnepi beszéd kolozsvári székfoglalójának 250 éves évfordulóján, Kolozsvár, 1902. 20. Eötvös nem a múlté, Kolozsvár, 1909. 21. Báró Eötvös József művelődési politikája, Kolozsvár, 1913. 22. Gróf Széchenyi István nézetéi a nevelésről, Budapest, 1904, Politzer Zs. és fia. 23. Széchenyi és a magyar nevelés jövője, 1912, (A magyar nevelés körvonalai c. kötetben), Bp., 1920, Stark F. (38—54. lapok). 24. Wesselényi Szózata és a köznevelés. (U. o. 23—36. lapok).
25. *Kármán Mór*: A nemzetnevelés eszményének kialakulása 1848-ig, Budapesti Szemle, 1911. évf.
26. *Kremmer D.*: Apáczai Cseri János élete és munkássága, Budapest, 1912.
27. *Komis Gy.*: Báró Eötvös József és az állampolgári nevelés, Kultúra és politika c. kötetben, Bp., 1928. 28. A magyar művelődés eszményei. Bp., 1927., Egyetemi Nyomda. 29. A fiatal Széchenyi, Kultúra és politika c. k.-ben, Bp., 1928. 30. Tudomány és nemzet, Bp., 1941, Franklin.
31. *Kölcsey*: Minden munkái X. k.
32. *László D.*: Kölcsey Parainézise pedagógiai szempontból, Erdélyi Muzem, Kolozsvár, 1938.
33. *Makkai S.*: Magyar nevelés, magyar műveltség, Bp., 1937, Révai.

34. *Mikó Imre*: Irányeszmék, Pest, 1861, Emmich G. nyomdája. Különlenyomat a Budapesti Szemléből.
35. *Molnár Oszkár*: Neveléstörténet, Budapest, 1929.
36. *Noszlopi L.*: Gróf Zrínyi Miklós prózai munkái, Budapest, 1930, Stumpf K.
37. *Ravasz L.*: Organazúgás, Budapest, 1923.
38. *Stromp L.*: Apáczai Cseri János, mint pedagógus, Budapest, 1898, Hornyánszky.
39. *Gróf Széchenyi I.*: Hitel, Pest, 1830. 40. Világ, Pest, 1831. 41. Stádium, Lipcse, 1883. 42. Kelet népe, Pozsony, 1841. 43. Napló, Kézirat.
44. *Tavaszy S.*: Apáczai Cseri János személyisége és világnézete, Kolozsvár, 1925, Minerva könyvtár.
45. *Tones G.*: Kölcsey Ferenc pedagógiai nézetei, Magy. Paed., 1896, V. évf.
46. *Wesselényi M. báró*: Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében.
47. *Zrínyi Miklós*: Minden munkája 2 kötetben, Budapest, 1847. Trattner K. nyomdája: Áfium, Tábori kis tracta, Vitéz hadnagy.

III. rész.

1. *Barankay Lajos*: A nemzeti közszellem pedagógiája, Budapest, 1926, Tud. Ak. 2. Nemzet és műveltség, Magyar Paedagógia, 1936, 45. évf. 7-8. szám. 3. A nemzetetikai nevelés didaktikai súlypontja, Magy. Paed. 50. évf. 1-2. szám. 4. A magyar köznevelés időszerű feladatai, Magy. Paed. 1920. 35. évfolyam.
5. *Báró Brandenstein*: Kultúrfilozófia, Budapest, Bölcsészettanhalgatók könyvtára VIII.
6. *Felméri Lajos*: A neveléstudomány közikönyve, Kolozsvárt, 1890, Ajtai,
7. *Imre Lajos*: A falu művelődése, Bp., 1922, Studium.
8. *Imre Sándor*: A személyiség kérdése, Budapest, 1926.
9. Gróf Séchenyi István nézetei a nevelésről, Budapest. 1904, Politzer Zs. és fia. 10. A nemzetnevelés, Kolozsvár, 1912, Ajtai. 11. Magyar vonások nevelésünkben, Budapest, 1926. 12. Wesselényi Szózata és a köznevelés; A magyar nevelés körvonalai, Budapest, 1920, c. kötetben, Stark F. nyomda. 13. Báró Eötvös József művelődési politikája, Kolozsvár, 1913. 14. A háború és a pedagógia, Budapesti Szemle, 1915. évf. 466 kk. 1. és különlenyomat is: 1915, Franklin Társ. 15. A köznevelés belső egysége és a nemzeti egység, Budapest, 1915. 16. A pedagógia és a politika, 1911. (A magyar nevelés körvonalai c. kötetben). 17. A nevelés sorsa és a szocializmus, Budapest, 1920. 18. A

nőnevelés szervezése. Budapest, 1925. 19. A közös munka lelki akadályai, Budapest, 1927. 20. A családi nevelés főkérdései, Budapest, Studium, Szülők könyvtára 1-3. sz. 21. Neveléstan. Budapest, 1928, Studium. 22. A neveléstudomány magyar feladatai, Szeged, 1935, Acta Tom. VI. Fase. 1. 23. Háborús élet, megújulás, nemzetnevelés, Budapest, 1942, Studium.

24. *Kármán Mór*: Pedagógiai dolgozatai rendszeres összeállításban, Budapest, 1909. Eggenberger, I-II.

Klebelsberg: Ungarische Kulturpolitik nach dem Kriege, Lukinics Imre: Emlékkönyv gr. Klebelsberg Kunó kultúrpolitikai működésének emlékére, 1935.

26. *Komis Gy.*: Kultúrpolitika, Ped. Lex. 171. kk. 1. 27. Nemzet és kultúra, Budapest, 1930, Franklin Társ. kiad. 28. A magyar művelődés eszményei, I—II. 1927, Egy. Nyomda. 29. Az államcélok elmélete, Budapest, 1931, Akad. kiad.

30. *Makkai S.*: Magyar nevelés, magyar műveltség, Bp., 1937, Révai. 31. Tudománnyal és fegyverrel, Bp., 1939, Révai.

32. *Pedagógiai Lexikon*, I—II. Révai, 1932.

33. *Prohászka Lajos*: Az oktatás elmélete, Budapest, 1937, Pedagógiai Szakkönyvek 2/a. Orsz. Középisk. Tanáregyesület,

34. A pedagógia, mint kultúrfilozófia, Magyar Paedagógia, 1929. évf. 1—2. szám.

35. *Spranger*; Kultúrfilozófia, Ped. Lex. II. 163. kk. 1.

26. *Schneller István*: A nemzeti nevelésről, Atheneum, Bp., 1906. 37. Pedagógiai dolgozatok I. k., Budapest, 1909, Hornyánszky. 38. Egyéniség-Személyiség, Budapest, 1906, Különlenyomat a Magy. Paed. 1906. évf. 3. számából.

39. *Tettamanti Béla*: A személyiségnevelés magyar rendszere, 1932, Szeged. 40. A közösség gondolata Kármán Mór nevelésméletében, Szeged, 1928, a Ferenc József Tud. Egy. Ped.-Lélekt. Intézetéből, 2. szám. 41. A nemzetnevelés, Cselekvés iskolája, 1935-36, évf. 1-2. szám és 1941-42. évfolyam 5-7. szám.

42. *Ujszászy Kálmán*: A falunevelés szellemi alapjai, Rárospatak, 1938.

43. *Weszely Ödön*: A korszerű nevelés alapelvei, Budapest, 1935, Egyetemi Nyomda.

IV. rész.

1. *Ballal Károly*: Nagy László; A magyar közoktatás reformja. Kísérő tanulmánnyal ellátta: dr. Kemény Gábor Budapest, 1914, Merkantil Nyomda.

2. *Barankay Lajos*: A szaknevelés elméletének alakulása. Az általános és hivatásszerű nevelés gondolatainak küzdelme, Budapest, 1931.

3. *Barabás András*: A nemzetnevelés iskolája, Pécs, 1940, Haladás nyomda.

4. *Boda*: A magyar alkalmazkodás problémája, Új élet felé, 10. sz., Studium és Magyar Pszichológiai Szemle 1941, 1-2. sz. 5. Az értelem lényege, szerkezete és kísérleti vizsgálata, Új élet felé, 5. sz. 1938. 6. Bevezető a lélektanba, Közi. a Ferenc József Tud. Egy. Ped. Lélekt. Intézetéből, Budapest, 1938, Csáthy. 7. A nevelési célkitűzések problémájához, Berlin, 1934, Woggenreiter, Magyar osztály. 8. A magyar személyiség nevelése, Kincs-Nagy; Új magyar nevelés, Bp. 1942, Mefhosz.

9. *Erdős Zoltán*: Nemzetnevelési tervezet, Kecskemét, 1941.

10. *Gelei József*: Merre haladjunk? Budapest, 1940, Athenaeum.

11. *Imre Lajos*: A falú művelődése, Budapest, 1922, Studium. 12. A népművelés, mint pedagógiai feladat, Kolozsvár, Szellem és Élet, 1943, 1. szám, Minerva, 181—194, lapok.

13. *Imre Sándor*: A gazdasági középiskolák része a köznevelésben, Budapest, 1942. Studium. 14. Háborús élet, megújulás, nemzetnevelés, Budapest, 1942, Studium. 15. A nemzetnevelés. Kolozsvár, 1912, Ajtay. 16. A hagyományok kétféle hatása, Szeged, Szellem és Élet, 1939, 1. szám, 17. Hagyomány és nevelés, Budapest, 1933, Városi Nyomda.

18. *Karácsony Sándor*: Magyar világnézet, Budapest, 1942, Exodus. 19. A magyar észjárás és közoktatásügyünk reformja, Budapest, 1939, Exodus.

20. *Komis Gyula*: Tudomány és nemzet, Budapest, 1941, Franklin Társ.

21. *Lükő Gábor*: A magyar lélek formái, Budapest, 1942, Exodus.

22. *Schneller István*: Egyéniség — személyiség, 1906, Különlenyomat a Magyar Paedagógia 1906. évf. 3. számából.

22. *Ujszászy A.G.*: A falunevelés szellemi alapjai, Sárospatak, 1938.

24. *Weszely*: A korszerű nevelés alapelvei, Budapest, 1935, Egyetemi Nyomda.

V. rész.

1. *Ballal K.*: A magyar gyermek, Budapest, 1832, Merkantil.

2. *Barankay*: A nemzeti közszellem pedagógiája, Bp., 1926, Tud. Ak.

3. *Baranyai E.*: A neveléslélektani kutatás magyar feladatai. Vázlat egy magyar neveléslélektani intézet munkatervéhez, Szeged. Acta Litt. ac. Scient. Tom. III. Fase. 2. 1931.

4. *Bartók Gy.*: Ember és élet, Bp., Franklin, 1939.
5. *Bartucz*: Fajkérdés — fajkutatás, Bp., Kir. Magy. Egy. Nyomda.
6. *Bada I.*: Lélektan és karakterológia, Magy. Pszich. Szemle, 1933, (VI. évf.), 1-2. sz. Különlenyomat. 7. Perszonalisztika, biológia, lélektan, Magy. Pszich. Szemle, 1931. évf. 3-4. sz. Különlenyomat. 8. A személyiség végső biopszichés jegyei, Magy. Pszich. Szemle, VII. évf., 1935. évf. Különlenyomat. 9. A személyiség szerkezete és kísérleti vizsgálata, Új élet felé, 3. sz. Studium. 10. A magyarság, mint lélektani kérdés, Új élet felé, 9. szám. 11. A magyar alkalmazkodás problémája, Új élet felé, 10. sz. Studium. 12. A magyar személyiség főjegyei, új élet felé, 12. sz. Studium, Magy. Pszich. Szemle, 1942. évf. 13. A magyar személyiség nevelése. Kincs E., Nagy F.: Új magyar nevelés, 1942, Mefhosz.
14. *Bognár Cecil*: A magyarság jellemrajza, Budapesti Szemle, 1935. évf.
15. *Brandenstein B.* (br.): A karakterológia alapkérdései, Budapesti Szemle, 1985. évf.
16. *Dékány I.*: A magyarság lelki arca, Bp., 1941, Atheneum.
17. *Győrffy I.*: A néphagyomány és a nemzeti művelődés, Bp., 1942, Áll. Tud. Int. Táj- és Népkutató Osztálya.
18. *Herman Ottó*: A magyar nép arca és jelleme, Bp., 1902, Term. Tud. Társ. kiad.
19. *Imre S.*: Gróf Széchenyi István nézetei a nevelésről, Bp., 1904, Politzer Zs. és fia. 20. Magyar vonások nevelésünkben, Kolozsvár, 1906.
21. *Kemény F.*: Nép jellem a nevelés és oktatásügyben, Bp., 1936.
22. *Lökő G.*: A magyar lélek formái, Bp., 1942, Exodus.
23. *Pál A.*: Bevezetés a modern karakterológiába, Debrecen, 1942.
24. *Prohászka L.* \ Vándor és bujdosó. Bp., 1941» Danubia.
25. *Rónay Jácint*: Jellemisme, Győr, 1847.
26. *Roracher*: Karakterológia, ford. Szöllősy, Bp., 1942, Nóvák R. és Tsa.
27. *Schneller L.*: A nemzeti nevelésről, Bp., 1902, Atheneum. Különlenyomat.
28. *Gróf Széchenyi I.*: Hitel, Pest, 1830.
29. *Tassy E.*: Tükördarabok az önismeret és az emberismeret köréből, Szeged, 1867, Bába Imrénél.
30. *Várkonyi H.*: Bevezetés a neveléslélektanba, 1927, Ped. Szakkönyvek 2/a., Orsz. Középkisk. Tantárgy, kiad.

Név és tárgymutató.

- A háhorú és a pedagógia 82
A három nemzedék 50
A magyarság lelki arca 147
A magyar személyiség fője-
gyei 155
A nemzet egyénisége 55
A nemzet egysége 52
A nemzet önismerete 85
A nemzetnevelő Széchenyi 50
A nevelés általános eszméje 75
A nevelés célja 61
A nevelésügy szervezése 77
A neveléstudomány magyar
feladatai 82
A nevelőállam 113
A sorshordozó 50
A személyiség biopszichés je-
gyei 153
A személyiség kérdése 77
A személyiség szerkezete 153
Abszolút értékrendszer 35
Académia 44
Akaraterő 58
Akaratnevelés 58, 75
Alapérzések 147
Alaptulajdonságok 146
Alapvetők 67
Alkalmazkodás 67, 68, 106, 107,
108, 113, 114
Alkalmasság 54
Alkalmasságvizsgálat 112
Altruizmus 38, 63, 90
Antropológia 142
Anyaság 66
Apáczai Cseri János 40,41,42,
45, 44, 45, 63, 72, 114, 126
Arisztokratikus 58
Asszimiláció 117
Ábrándozás 149
Áldozatosság 71
Állam 20, 21, 62
Állami élet 92
Állami köznevelés 62
Állami nevelés 99
Állampolgári nevelés 20, 21,
60, 88
Államtalítási pedagógia 97
Állhatatosság 54, 85
Álnokság 56
Álpolgáriasodás 66
Bain 90
Balítéletekről 46
Ballai 151, 152
Barankay Lajos 13, 22, 58, 88, r
80, 90, 91, 110, 123, 125.
Baranyai Erzsébet 150, 151
Bartók 146
Bartók György 13, 119, 129
Bartucz 142, 144
Becsülés 36
Becsület 52
Beöthy *Zsolt* 42
Bessenyei György 126
Bethlen Gábor 72
Bethlen Kata 66
Bethlen Miklós 40, 42
Bevezetés a modern karakté-
ról ógiába 129
Binet 90
Biológiai magyarságfogalom 30
Biológia 122
Biológikum 123
Bio-pszichés determinánsok 153
Bíopszichikai 88

- Boda 10, 12, 15, 27, 28, 29, 31, 38, 106, 108, 111, 116, 117, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 129, 130, 133, 135, 149, 150, 152, 153, 154, 155, 157
- Bognár Cecil 128, 142, 144
- Bonfinius 138
- Bölcs Leó 137
- Böhm Károly 129
- Báró Brandenstein 92, 126, 127, 128
- C karakterológia 122
- Cholerikus 141
- Civilizáció 60
- Claparede 90
- Comenius 42, 72, 114, 126,
- Család 18, 62, 72, 97
- Családi élet 66
- Családi nevelés 48
- Cselekvő én-alkat 127
- Cserkészlet 90
- Dalton-plan 95
- Demokratikus 58
- Demokrácia 59
- Der Begriff der staatsbürgerlichen Erziehung 21
- Determinánsok 10
- Dewey 19
- Dékány István 50, 147
- Differenciális pszichológia 251
- Diszpozíciók 76
- Divathóbort 66
- Dologtalanság 55
- Egyenlőség 59, 60
- Egyesülés 53, 59
- Egyetértés 55, 65'
- Egyén 89
- Egyéniség 55, 122
- Egyéniség-személyiség nevelés 25, 99
- Egyéni érdek 55
- Egyformásítás
- Egyetemes haladás 9, 51
- Egyház 18, 62
- Egyházi nevelés 19, 99
- Egyoldalúság 55
- Egység 63
- Egységbeszerveződés 51
- Elbízakodás 58
- Elemi iskolák 90
- Elméleti éneket 127
- Előítélet 55
- Emberi eszmény 98
- Emberideál 53
- Emberiség 56
- Emberi társulás 72
- Emlékezet 55
- Endozmózis 143
- Eötvös 12, 16, 21, 35, 35, 36, 47, 58, 59, 62, 63, 48, 81, 82, 92, 95, 114, 116
- Epés 141
- Erdős Zoltán 104
- Erény 53
- Erényes ember 58
- Erkölcsei alap 55
- Erkölcsei alkalmazkodás 71
- Erkölcsei bátorság 52
- Erkölcsei belátás 67
- Erkölcsei erények 71
- Erkölcsei érzet 71
- Erkölcsei felelősség 47
- Erkölcsei jó 53
- Erkölcsei magatartás 52
- Erkölcsei műveltség 49, 57
- Erkölcsei személyiség 48, 61, 78
- Erkölcsei tisztaság 66
- Erkölcsei törvény 53
- Erkölcsei tökéletesség 51
- Erkölcsei viszonyulás 67
- Erős akarat 55
- Erőpontosítás 49
- Eszköz 86
- Eszme 16, 66
- Eszmék szervelete 71
- Eszmélés 49, 45, 71,
- Eszményiség 89
- Eszttétikai 71
- Etikum 91
- Eugenika 123
- Exakt eredmények 150

- Exakt neveléstudományi irány 95
 Exakt vizsgálatok 150
 Existenciális klasszika 148
 Existenciális tényező 86
 Életforma 73
 Élet iskolája 76
 Életkultúra 95
 Élettevékenység 51
 Éltes Mátyás 151
 Ériék és gazdasági érték 112
 Észterő 53
 Észboldogság 53
 Értelme nevelése 53, 79
 Értelmi művelődés 47
 Értelmi műveltség 63
 Értelmiség 67
 Értékeszmék 7
 Értéktudományok 95
 Érzelem 49
 Érzelem nevelése 53
 Érzelmek uralkodása 55
 Érzület 59
 Érzület nevelése 21
 Faj 13, 142
 Faji leszármazás 145
 Fajtejellel 38
 Fajta szerint magyar 39
 Faluközösség 105
 Feladatközösség 110
 Felsőoktatás 42
 Fejlődés 53, 60
 Felfuvalkodottság 55
 Felelősségérzet 71
 Felméri Lajos 22, 70, 71, 72, 73, 74, 75
 Félműveltség 55
 Fichte 72, 91
 Filozófiai alapok 119
 Filozófiai antropológia 122
 Filozófiai műnyelv 43
 Flegmaticus 141
 Foerster 16
 Forma 97
 Formális fokozatok 80
 Föld népe 65
 Funkciókülönbségek 92
 Függetlenség 54
 Gazdaságtudomány 78
 Gáspár 142, 144
 Gátlások 55
 Gelei József 29, 103
 Gondolkodni tudás 49
 Gyakorlati én-alkat 127
 Gyakorlati tevékenység 70
 Gyávaság 56
 Gyalui Farkas 40
 Gyermekpszichológia 97
 Gyöngyösbokréta 106
 Gyórfy István 130, 145, 146
 Haditudomány 39
 Hadviselés 73
 Hagyomány 66, 105, 103
 Hagyományok 136
 Hagyományos nemzetismeret 130, 144
 Haladás gondolata 60, 83
 Halasi Nagy József 50
 Hantos Gyula 152
 Harmonikusan képzett 52
 Hatáskomplexum 123
 Hatókultúra 97
 Hazafias nevelés 73
 Hazai föld 37, 66
 Hazaszeretet 52, 58, 68
 Háborús élet, megújulás, nemzetnevelés 82
 Házi nevelés 58
 Háziasság 66
 Házi nevelés 56
 Hegedüs István 40, 43
 Hegel 96
 Herbert 20, 92
 Herman Ottó 81, 126, 130, 142, 133
 Hit 39
 Hitel 131; 132
 Hitel 52
 Hivatásérzet 44
 Hivatásfelismerés 54, 55, 111
 Hivatásközpontú nevelés 107
 Hivatásrendi szerveződés 112

- Hivatástudat 44
 Hízélgés 55
 Honismeret 23
 Honszeretet 52
 Idealisztikus 95
 időszerűség 86
 Ifjúság nevelése 54, 65
 Igazságérzet 54, 55
 Illyés Gyula 152
 Immanens 10, 14, 15
 Imperialisztikus 92
 Imre Lajos 15, 98, 105, 112
 Imre Sándor 9, 12, 19, 15, 25, 28, 30, 32, 33, 34, 36, 40, 41, 42, 49, 50, 51, 55, 56, 58, 59, 61, 62, 77, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 87, 89, 91, 103, 105, 108, 110, 111, 122, 124, 126, 131, 132, 155, 156
 Individualitás 42
 Inertia 61
 Intelligencia 62
 Intellektualizmus 64
 intellectualis personalizmus 79
 Intézményes nevelés 74
 Intuitív meglátások 56
 Intuitív nemzetismeret 131
 Irányeszmék 64
 Irodalom 75
 Irracionális. 9, 14, 52, 75
 Irrealitás 149
 Iskola 74
 Iskolatípusok 77
 iskolák szerepe 58
 Iskolák szervezése 49
 Istenség 39, 52
 Isteni célgondolat
 Istenhit 52
 ítélő erő 49
 ítélő képesség 49
 ítélni tudás 49
 Jellem 139, 140
 Jellemisme 125, 134
 Jellemismeret 242
 Jellemlátás, jellemigézés 129
 Jellemnevelés 27, 75
Jellemtan 127
 Jellemtani alapalkatok 127
 Jogigény 49
 Jogok 72, 92
 Jogrend 49
 Józan okosság 51
 Jung 17
 Kapitalista osztályállam 92
 Karakterológia 123, 130
 Karakterológiai diagnosztika 197
 Karakterológiai tipológia 128
 Karácsony 38, 108, 109, 110, 115, 146, 149
 Katonanemzet 39
 Kazinczy 61
 Kármán Elemér 78
 Kármán Mór 49, 51, 77, 78, 79, 80
 Kelet népe 131
 Kemény Ferenc 29, 30, 126
 Kemény Gábor 115
 Kemény Zsigmond 143
 Keresztény vallás 53
 Kerschensteiner 16, 21
 Kényszerítés 55
 Képesség 84
 Képességvizsgálat 112
 Készség 84
 Kiegyensúlyozott ember 33
 Kiművelt emberfő 42, 53
 Kisdédövő 90
 Klages 118, 128
 Klebeisberg 98, 115
 Kodály 146
 Kommunizmus 20, 88
 Kornis 15, 16, 46, 50, 92, 93, 94, 107, 118
 Korszerűség 89
 Kossuth 46, 57
 Kölcsey Ferenc 57, 58
 Környezet 73
 Körberbau und Charakter 128
 Kötelességek 72
 Kötelességteljesítés 52, 55
 Közbiztonság 54

- Középiskola 44
 Közérdek 55
 Közértelmesség 53
 Közintelligencia 53
 Közintézetek 67
 Közmegelégedés 53
 Közműveltség 73
 Közművelődési politika 49
 Köznevelés 47, 54, 58, 59, 69
 Köznevelő 60
 Közoktatásügyi reformtervezet 57
 Közösség 16
 Közösségi formák 87
 Közösségnevelés 83
 Közösségtudat 55, 85, 103,
 Közös célok 71
 Közös érdek 72
 Közösségeszme 102, 103, 104,
 105
 Közösségi nevelés 54
 Közvetlen cél 84
 Közvetett cél 84
 Közügy 62
 Kremmer Dezső 40
 Kretschmer 128
 Krick E. 11, 21, 35, 95
 Kultúra 92, 93
 Kultúranyag 94
 Kultúrállam 94, 95
 Kultúrfilozófia 92, 93
 Kultúrközösség 13
 Kulturális fajtaegység 67
 Kultúrpolitika 94, 95, 98
 Kultúrpolitikai tevékenység 86
 Kultúrpolitikus 59
 Kultúrszükségletek 94
 Kultúratörténet 91
 Kultúratörténet 94
 Lelki személyiség 121
 Lélek 97
 Lélek es kenyér 652
 Lélekszerű 96
 Lélekszervezet 21
 Lélektan 119, 121, 122
 Lélektani osztályfogalmak 128
 Lélektani személyiség 122, 152
 Lélektani vizsgálatok 152
 Lorántffy Zsuzsanna 66
 Luther 72
 Lukács György 108, 145, 146, 149
 Madách 139
 Magaskultúra 13, 23, 98
 Magyar Encyclopedia 43
 Magyar lélektani tanulmányok 151
 Magyar Logikácska 48
 Magyar műveltség 41
 Magyar nevelés 25, 81
 Magyar neveléstörténet 33
 Magyarságtudomány 23
 Magyar személyiségvizsgálatok 154
 Magyar vonások nevelésünkben 132
 Magyarai 131
 Makkai Sándor 25, 33, 40, 49, 50, 86, 87, 98, 113, 114, 119
 Mátyás király 72
 Megelégedés 53, 54
 Melancholikus 141
 Melancholikus-flegmatikus 141
 Metafizikai alapok 127
 Méla 141
 Mélykultúra 13, 23, 98
 Mi a magyar? 146, 147
 Miklóssy 13, 19, 114
 Mikó Imre 35, 63, 64, 65, 36, 67
 Milieu hatások 73
 Mimika 143
 Mithikus tartalom 74
 Mitrovics Gyula 9, 119
 Molnár Oszkár 35
 Monarchikus 92
 Módszer 90, 144, 145
 Munkaiskola 95
 Munkamegosztás 53
 Művelés 61
 Mutatvány a tapasztalati lélektan köréből 139
 Művelődés 41, 78
 Művelődéspolitikai

- Műveltség 78, 99
 Nagy László 115, 151
 Natorp 20, 82
 Neményi Imre 40
 Nemzedéknevelés 55
 Nemzet 13, 54, 95, 120
 Nemzet és kultúra 93
 Nemzetállam 95
 Nemzetegyenlőség 51
 Nemzetegyesülés 51
 Nemzeteszme 12
 Nemzetegyéniség 26
 Nemzetetikum 88
 Nemzetetikai nevelés 89
 Nemzetismeret 129
 Nemzetkarakterológia 56
 Nemzetköziség 13
 Nemzetközösség π , 13
 Nemzetnevelés 22, 23, 50, 54, 56, 62, 69, 72,
 Nemzetnevelés Bp. 1912., 81, 82, 83
 Nemzetnevelés pszichológiája 27
 Nemzetnevelő 60
 Nemzetnevelői hagyományok 70
 Nemzetszemélyiség 85
 Nemzetszemélyiségi jegyek 76
 Nemzettársulás 72
 Nemzetté fejlődés 69, 71
 Nemzettélevés 69
 Nemzetté nevelés 23, 63, 84
 Nemzettörténés 49, 56, 62, 91
 Nemzetvalóság 73
 Nemzeti 93
 Nemzeti állam 16, 94
 Nemzeti hibák 88
 Nemzeties nevelés 22
 Nemzeti egység 46, 49, 68
 Nemzeti ember 99
 Nemzeti existencia 86
 Nemzeti érzés 41
 Nemzeti éthos 73
 Nemzeti hivatás 104
 Nemzeti isten 74
 Nemzeti közműveltség 41
 Nemzeti kultúra 67, 91, 97
 Nemzeti jellem 126
 Nemzeti mélykultúra 145
 Nemzeti múlt 65
 Nemzeti műveltség 49
 Nemzeti nevelés 21, 49, 56, 59, 72, 74, 75, 76, 80, 85
 Nemzeti nevelő 37
 Nemzeti népnevelés 55
 Nemzeti nyelv 54, 63, 72
 Nemzeti önállásunk 65
 Nemzeti öntudat 61, 67, 73
 Nemzeti szellem 54
 Nemzeti szocializmus 20, 33
 Nemzeti társadalom 72
 Nemzeti történet 67
 Nemzeti tudatosság 24, 37, 65, 103
 Nemzeti világnézet 107
 Nemzeti viselet 66
 Neuman
 Nevelés 49, 56
 Nevelélméleti rendszer 10
 Nevelési alap 11
 Nevelési mód 22
 Nevelési rendszer 61
 Nevelési tényezők 19, 48
 Nevelésszemlélet 95
 Neveléstan 82
 Neveléstudomány 70
 Nevelési helyzetek 120
 Neveléslélektan 120
 Nevelési organizáció 113
 Nevelési szervek 113
 Nevelésügyi állapotrajzok 155, 156
 Nevelésügyi reform 115
 Nevelésügyi Szemle 82
 Nevelői aktus 75
 Nevelőállam 32
 Nevelői célkitűzés 8
 Nevelői feladatok 8, 83
 Nevelői közösség 84
 Nevelő közösség 55

- Nevelő nemzet 32
 Nevelőpolitika 11
 Nép 13, 39, 48, 53, 59, 60
 Népiskola 43, 57
 Néporganizmus 11
 Népiskolai neveléstan 82
 Népi-politikai nevelés 35
 Népinevelés 39, 53, 58, 63
 Népinevelők 49
 Néptanítók Lapja 64
 Normatív 66
 Noszlopi 28, 129
 Nőnevelés 82
 Néprajzi 144
 Néprajzi nemzetismeret 144
 Nyálkás 141
 Nyelv 64
 Nyíltság 55
 Objektív kultúra 96
 Objectiv-subjectiv 96
 Objectiv szellem 149
 Objectiv nemzetismeret 51
 Oláh Miklós 72
 Optimizmus 49
 Oratio de summa scholarum
 necessitatae 43
 Organizált 69
 Organizmus 70
 Oszályuralom 88
 Óvoda 46
 Önállóság 55
 Önállóságra nevelés 54
 Öncél 86
 Öncélúság 7
 Öfenntartás 98
 Önhittség 55
 Önismeret 23, 51, 54, 55, 56,
 . 89, 123
 Önismeretre nevelés 124
 Önképzésre való nevelés 66
 Önmegbecsülés 54
 Ösztön 17
 Öntudat 54
 Önuralomra nevelés 73
 Önvizsgálat 54, 56
 Önzés 55
 Ösztön, tudat, öntudat 129
 Ősi mítosz 149
 Ősök tisztelete 67
 Őszinteség 55
 Parainesis 59
 Paradoxszerűség 99
 Paraszt 65
 Passzív rezisztencia 149
 Payot 90
 Pál Antal 121, 129
 Pánbiologizmus 120
 Pázmány Péter 72
 Pedagógia 97, 119, 121
 Pedagógia és Politika 82
 Pedagógiai dolgozatok 79
 Pedagógiai kölcsönhatás 17
 Pedagógiai lélektan 120
 Pedagógiai szemináriumok 63
 Perszonalisztika 122
 Példaadás 59
 Példaanyag 65
 Plasztikus formák 146—147
 Polgárosodás 60
 Polgári erény 52, 54
 Politika 10, 57, 29, 78
 Politikai nevelés 21
 Politikum 86
 Prohászka Lajos 13, 95, 96,
 97, 180, 148, 149, 150
 Propaganda 91
 Pszichés tényezők lsO
 Pszichológia 118, 119, 121
 Racionális 9, 14, 15
 Rassz 144
 Ravasz László 50
 I. Rákóczi György 72
 Reformáció 21
 Regino 137, 138
 Rend 54
 Rendi társadalom 72
 Reneszánsz 21
 Rigg 73
 Roracher 129
 Rónay Jácint 126, 130, 133,
 134, 136, 138, 140, 141, 142
 Rühlmann 21

- Saád Ferenc 113
 Sablonosság 89
 Sanguinicus 140
 Schneller István 22,44, 75,76, 77, 80, 81, 89, 91, 111, 112, 114, 115, 122, 126, 130,14i, 145, 146
 Schütz Antal 129
 Seelenverfassungen 21
 Seifert 90
 Somogyi József 12, 152
 Sorszerűség 86
 Spengler 79
 Stádium 131
 Státus 54
 Stern 18, 90
 Stromp László 40, 42
 Struktúra 28, 97, 129
 Sülyedt kultúra 135
 Szabadelvűség 57
 Szabadság 60
 Szakiskola 57, 59
 Szaknevelés 110
 Szakoktatás 59
 Szavahihetőség 52
 Szekfü 130
 Szellem 15, 98
 Szellemi önálló 41
 Szellem-erkölcsi 10, 83
 Személyiség 82, 95, 111, 122
 Személyiségi rétegek 153
 Személyiségismeret 121
 Személyiség pedagógikája 26
 Személyiségnevelés 26
 Személyiségtan 152
 Személyiségvizsgálati módszerek 153
 Személyfeletti objectiv 16
 Szentírás 41
 Szentséges 79
 Szeretet 90
 Szerveződés 51
 Gr. Széchenyi István 12, 18, 32, 35, 36, 41, 46, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 58, 62, 64. 65, 78, 81, 84, 92, 126, 131, 133
 Széchenyi eszméi pedagógiánkban 50
 Széchenyi és a nemzetnevelés 50
 Gróf Széchenyi István nézetei a nevelésről 81, 82
 Szélsőséges liberalizmus 57
 Szilágyi Sándor 40,
 Szintézis 25
 Szocialisták 72
 Szociális állam 92
 Szociális nevelés 19
 Szociológia 77
 Szokás 105
 Szokások 136
 Szolidaritás 63
 Szomatológiai 54
 Szomszédság 18
 Szorgalom 59
 Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében 46
 Tanítás 48
 Tanító 63
 Tanítók képzése 49
 Tapasztalás 55
 Tapasztalati jellemtan 142
 Tapasztalatszerzés 59
 Támaszkeresés 55
 Tassy Ede 126, 189. 141, 142
 Tavaszy 42, 43, 45
 Tárgyhalmazás 55
 Tárgyi hagyományok 145
 Társadalom 18, 62, 72
 Társadalmi anarchizmus 88
 Társadalmi összhang 88
 Társaság 18
 Társasági nevelés 19
 Társaslogikai tartalom 109
 Társaspszichológiai 108
 Társaspszichológiai forma 109
 Társulás 71
 Tehetség 42
 Teheségtérképek 230, 155
 Teleologikus 10
 Temperamentum 140

- Tervszerű 58
 Testi egészség 54
 Testi nevelés 74, 79
 Test- lélek harmonikus neve-
 lése 5
 Testi tökéletesség 51
 Testi- szellemi képzés 66
 Testnevelés 90
 Tesztvizsgálatok 130
 Tettamanti Béla 26, 78, 80. 82
 Tékozlás 56
 Tényismeretek 8
 Tény tudomány 7, 118
 Tétovázás 55
 Típus 143, 148
 Típustan 149
 Tiszta erkölcs 63
 Tiszta (homogén) közösség 103
 Titkolózás 56
 Totális struktúra 96
 Tömegnevelés 26
 Törekvési alap 124
 Történelem 75
 Történettanítás 77
 Törvény 67
 Tradíció 105
 Transcendens 10. 14, 15, 75
 Triviális iskola 44,
 Tudatalatti 93
 Tudatos 8, 65
 Tudatosság 66, 78, 79, 83, 84
 Tudatosulás 71
 Tudatos nemzetfejlesztés 73
 Tudálékosság 55
 Tudományosság 65
 Tudományos emberfő 53
 Tudattalan 17
 Tükördarabok az önismeret és
 az emberismeret világából
 139
 Új magyar nevelés 123
 Ujszászy 13, 14, 18, 19, 20,
 23, 24, 32, 93, 94, 95, 96,
 97, 98, 99
 Univerzális 95
 Univerzális perfectionizmus 79
 Újhumanizmus 59
 Ünnepek 67
 Vallás 57, 58, 73
 Vallásoktatás 77
 Vallásos 71
 Vallásosság 67
 Várkonyi Hildebrand 10, 120,
 122
 Vendégszeretet 67
 Veszprémi István 126
 Végső célok 10
 Vérhűség 66
 Vérmes 140
 Világállam 92
 Vilámpolgárság 55
 Vitézség 38
 Wesselényi 12, 46, 47, 48, 49,
 50, 52, 81, 126
 Weszely 18, 26, 91, 112
 Wieder György 34
 Willmann 90
 Zabolátlanság 56
 Zene 67
 Zrínyi Miklós gróf 36, 37, 38,
 39, 40, 43, 92, 131.